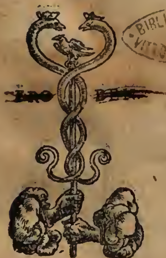

NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
14
21 I
23

Colleg. Rom. Soc. Jesu   Cat. inscript.

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS

Gentes libri VIII. *nunc demum sic accurati, ut ab eruditis sine ulla offensatione & cum maiore lectionis operæpretio cognosci poßint.*

Acceßit Index eorũ quæ notatu digna sunt.

[redacted] M D XLVI

ORNATISS. VIRO D. GIL=
berto Cognato canonico Nazoretensi, Sigis=
mundus Gelenius S. P. D.

LIBRVM hunc Arnobij, quo nõ alius ne=
gocij plus mihi exhibuit, tibi potißimũ Gil
berte doctißime nuncupandum existimaui:
nõ quo coniũctior per hoc nostra amicitia
fiat, sed quo testatior. quid enim illustrius, quid amicitiæ
conuenientius, q̃ eos per longinquas regiones, per innu=
meros mortaliũ oculos simul uolitare, quos mutua bene=
uolentia bonis artibus quæsita conciliauit? Quid me tibi
cõmendet, tu uideris: ego certe nihil mihi uendico præter
animũ memorem & gratũ. In te uero quis inter alias do
tes ac uirtutes nõ admiretur omnigenã primum eruditio=
nem [redacted]
qui te ob tuam erga se pietatem præ omnibus domesticis
semper complexus est: quis nõ amet aliam pietatem, qua
parentes ætate fessos solus è tot fratribus sustines ac refo
ues, atq; ipsorum etiam fratrum cõmoda promoues: tum
aliam rursus, qua nobilem iuuentutẽ tuæ fidei commissam
omnibus necessarijs ad uitã recte agẽdam disciplinis in=
stituis. Quid de pietate erga deũ dicam, qua prudens tu=
um pectus et in hoc præceptorẽ referẽs, ita omnes actio=
nes dubijs in rebus moderatur, ut quantũ quidem in te est
nemini offendiculo esse studeas. Iam amicos eo proseque=
ris affectu, ut cum eis facultates omnes communes habe=
re uidearis, dignus qui tantum prodesse omnibus ualeas
quantũ cupis: & auguratur mens hoc quoq; affore, quan

doquidem ea præditus es dexteritate, ut solus rationē inueneris, qua rei domesticæ cura, itemq; literarū, sic apud te conspirant, ut altera alterā adiuuet etiam, quamuis apud alios contrarium usu uenire soleat. Iamdudum (scio) mußitas, conuenientius esse hoc loco Arnobium laudari. Dabis ueniam affectui nostro, si prolixius quàm tua frōs patitur excurrat. nam ille maior est q̄ qui nostris præconijs egeat, nec pro merito ab alio quàm sui simili laudari potest. unum sileri non debet, quòd quantopere te præceptor Erasmus cōmendat ac ornat, tātopere illum Lactantius discipulus, Lactantius inquā ille, qui solus eo tempore dignus uisus est qui Cæsares haberet discipulos. Vterq; idem argumētum tractauit, sed hic noster uehementiore stilo utitur. Hoc enim solum telum tunc reliquū erat, sub imperatoribus ethnicis, atq; adeo sub Diocletiano, omniū qui ante se regnauerunt in Christianos sæuißimo. Succeßere deinde feliciores anni sub Constantino, cum iam tutum esset gentilium religiones uel insectari uel contemnere: quo tempore Lactantius, magistri sui recenti exemplo excitatus, in reliquias ethnicæ superstitionis ita depugnauit, ut dubium sit utrum alteri præferas. Difficiliorē certe prouinciam Arnobius sortitus est, ut qui tum Christianæ religionis patrocinium suscepit, cum apud maiorem mortalium partem pro delıramēto haberetur, cumq; suis tantum ipsorum armis aduersarij conficiendi essent. Videntur tamen in summa pares, tametsi suis uterq; uirtutibus præcellat. Sed hanc censuram criticis relinquimus, nobis nihil sumpsimus nisi castigationis laborem. nam Romani ut candoris in cōmunicando, in transcribēdo fidei laudem

dem promerentur: ita negari non potest, nullum eos adhibuisse in legendis priscis characteribus exercitatum: quo sæpißime factũ est, ut non tam sinceram lectionem, quàm eius uestigia prodiderint, per quæ uix pedetentim ad ueritatem euadere potuimus. Fateberis nos non uana iactare, si in uno quouis ternione periculũ facere libuerit, nostra hæc æditio planior sit, an illa altera. est enim ingẽs discrimen, & quantum non facile credas, nisi illa prægustata. Nec alium iudicẽ libentius capio quàm te, qui pro tua eruditione potes rem totam æstimare, pro amicitia uero nostra etiam libenter meis laboribus patrocinaberis: quos tibi commendare superfluũ sit, cum ultro soleas quicquid à nobis uenit obuijs ulnis excipere. Bene uale [redacted] Calẽd. Ianuarij, Anno salutis

M D XLVI

EX HIERONYMO DE VIris illuſtribus eccleſiaſticis.

ARNOBIVS ſub Diocletiano principe, Siccę apud Africam florẽtiſsime rhetoricam docuit: ſcripſitq́ꝫ aduerſum gentes, quæ uulgo extant, uolumina.

ARNOBII DISPV- TATIONVM ADVER- sus Gentes. Liber primus.

VONIAM cōperi nō- nullos, qui se plurimum sapere suis persuasionibus credūt, insa nire, bacchari, et uelut quiddam promptum ex oraculo dicere: postquā esse in mundo Christia na gens cœpit, terrarum orbem perijsse, multiformib. malis af- fectum esse genus humanum: ipsos etiam Cœlites dereli- ctis curis solennibus, quibus quondā solebant inuisere res nostras, terrarum ab regionibus exterminatos: statui pro captu, ac mediocritate sermonis contraire inuidiæ, & ca lumniosas dissoluere criminationes: ne, aut illi sibi uidean tur, popularia dum uerba depromunt, magnū aliquid di- cere, aut, si nos talibus continuerimus à litibus, obtinuisse se causam putēt, uictam sui uitio, non assertorum silentio destitutam. Neq; enim negauerim ualidißimam esse accu sationem istam, hostilibusq; cōdignos odijs nos esse, si a- pud nos esse cōstiterit causas, per quas suis mundus aber- rauit ab legibus. Exterminādi sumus, si per nos examina tanta mœrorum mortalium importata sunt sæculis. Inspi ciamus igitur opinionis istius mentem, & hoc quod dici- tur, quale sit: summotisq; omnibus contentionum studijs, quibus obscurari & contegi contēplatio rerum solet, an

sit istud quod dicitur uerum, momentorũ parium examinatione pendamus. Efficietur enim profecto rationũ con sequentium copulatu, ut non impij nos magis, sed illi ipsi reperiantur criminis istius rei, qui se numinum profitentur esse cultores, atq; inueteratis religionibus deditos. Ac *primum ab his illud familiari & placida oratione perquirimus: postquã esse nomen in terris* Christianæ Religionis *occœpit, quidnam inusitatũ, quid incognitũ, quid contra leges principaliter institutas, aut sensit, aut passa est rerum ipsa, quæ dicitur appellaturq; natura?* Nũquid *in contrarias qualitates prima illa elementa mutata sunt, ex quibus res omnes consensum est esse concretas?* Nunquid *machinæ huius, & molis, qua uniuersi tegimur, & continemur inclusi, parte est in aliqua relaxata, aut dissoluta constructio?* Nũquid *uertigo hæc mundi, primigenij motus moderamen excedens, aut tardius repere, aut præcipiti cœpit uolubilitate raptari?* Nũquid *ab occiduis partibus attollere se astra, atq; in ortus fieri signorum cœpta est inclinatio?* Nunquid *ipse syderum* Sol *princeps, cuius omnia luce uestiuntur atq; animantur, calore exarsit, intepuit, atq; in contrarios habitus moderaminis soliti temperamenta corrupit?* Nunquid Luna *desiuit redintegrare se ipsam, atq; in ueteres formas nouellarum semper restitutione traducere?* Nunquid *frigora,* nũquid *calores, nunquid tepores medij inæqualium temporum confusionibus occiderunt?* Nunquid *longos habere dies bruma, & reuocare tardissimas luces nox cœpit æstatis?* Nũquid *suas animas expirauerunt uenti? emortuisq; flaminibus neque cœlum coactatur in nubila, nec madidata imbribus arua*

succeſcunt? Commendata ſemina tellus recuſat accipere? aut frondeſcere arbores nolũt? ſapor frugibus, eſculentis, exuſtis liquoribus mutatus eſt? olearum ex bacculis cruor teter exprimitur? nec lumini ſubminiſtratur extincto? Animalia terris ſueta, atq; in aquis degẽtia non eſuriũt, nec concipiunt? fœtus nõ in uteris ſumptos ſuis moribus, & ſua lege cuſtodiunt ipſi homines? Deniq; quos per inhabitabiles oras terræ ſparſit prima incipiensq; natiuitas, nõ matrimonia copulant nuptiarũ ſolennibus iuſtis? non dulciſſimas procreant liberorũ ſtirpes? non negocia publica, nõ priuata, et familiares res agunt? nõ (ut cuiq; libitum eſt) per diuerſas artium, diſciplinarũq; rationes ingenia dirigunt, & ſtudioſe referunt natiuitatis uſuras? Non regnant? non imperant quibus ſors rerum attributa eſt? Talibus non auctiores quotidie dignitatibus, & poteſtatibus fiunt? iudiciorum diſceptationibus præſunt? leges interpretantur, & iura? Nónne omnia cætera, quibus uita ſuccingitur & continetur humana, ſuis omnes in gentibus patriorũ celebrant inſtitutionibus morũ? Cum igitur hæc ita ſint, neq; ulla irruperit nouitas, quæ tenorem perpetuũ rerum diſſociata continuatione diduxerit: quid eſt iſtud, quod dicitur inuectã eſſe labem terris, poſtquam religio Chriſtiana intulit ſe mundo, & ueritatis abſcondita ſacramẽta patefecit? Sed peſtilentias, inquiunt, & ſiccitates, bella, frugum inopiam, locuſtas, mures, & grandines, resq; alias noxias, quibus negocia incurſantur humana, dij nobis importent iniurijs ueſtris atq; offenſionibus exaſperati. Si in rebus perſpicuis, & nullam deſiderãtibus defenſionem, non ſtoliditatis eſſet diutius immorari,

ostenderem profecto replicatis prioribus sæculis, mala ista quæ dicitis, nō esse incognita, non repētina: nec postq̄ gens nostra felicitate donari huius uocaminis meruit, irrupisse has labes, & infestari cœpisse discriminū uarietate mortalia. Si enim nos sumus in causa, & in nostri criminis meritū excogitatæ sunt hæ pestes, unde nouit antiquitas miseriarū hæc nomina? unde bellis significatū dedit? pestilentiā, grandines, qua potuit notione signare? aut inter suas uoces, quibus oratio explicabatur, assumere? Nam si nouella sunt hæc mala, & ab recentibus ducūt offensionibus causas, quî potuit fieri, ut eis rebus uerba formaret, quas nec ipsa sciebat expertam se esse, neq; ullis comperisset maiorum in temporibus factitatas? Penuria inquit frugum, & angustiæ frumentariæ arctius nos habent. Antiqua enim & uetustißima sæcula necessitatis istius aliquando fuerunt expertia? nónne ipsa nomina, quibus censentur hæc mala, testificātur, & clamant nullum ab his unquā immunem abisse mortaliū? Quod si ad credendū difficilis res esset, testimonijs agere possemus authorū, quantæ, quoties, et quæ gentes famem senserint horridam, & aggerata interierint uastitate. Casus frequentißimi grandinis accidūt, atq; atterunt cuncta. In literis enim priscis comprehensum & cōpositum non uidemus, etiam imbres saxeos totas sæpe cōminuisse regiones? Difficiles pluuiæ sata faciunt emori, & sterilitatem inducūt terris. Immunis enim antiqtas malis ab his fuit? cum etiā flumina cognouerimus ingentia limis inhorruisse siccatis. Pestilentiæ contagia urunt genus humanum. Annalium scripta percurrite linguarū diuersitatibus scripta

pta, uniuersas discetis gẽtes sæpenumero desolatas, & uiduatas suis esse cultoribus. A locustis, à muribus, genus omne acciditur atq; arroditur frugũ. Historias ite per exteras, & ab istis pestibus instruemini quoties prior ætas affecta sit, & paupertatis ad miserias uenerit. Terrarũ ualidißimis motibus tremefactæ nutant usq; ad periculũ ciuitates. Quid hiatibus maximis interceptas urbes cum gentibus superiora tempora non uiderunt? aut ab huiusmodi casibus fortunas habuere securas? Quãdo est humanum genus aquarum diluuijs interemptũ? non ante nos? Quando mundus incensus in fauillas & cineres dissolutus est? non ante nos? Quando urbes amplißimæ marinis coopertæ sunt fluctibus? non ante nos? Quando cum feris bella, & prælia cum leonibus gesta sunt? non ante nos? Quãdo pernicies populis uenenatis ab anguib. data est? non ante nos? Nam quod nobis obiectare cõsuestis bellorum frequentium causas, uastationes urbium, Germanorum & Scythicas irruptiones, cũ pace hoc uestra et cum bona uenia dixerim: quale sit istud quod dicitur, calũniarum libidine non uidetis. Vt ante millia annorum decem, ab insula quæ perhibetur Atlantica Neptuni (sicut Plato demonstrat) magna erumperet uis hominum, ut innumeras funditus deleret atq; extingueret natiões, nos fuimus causa? ut inter Assyrios & Bactrianos Nino quõdam Zoroastreq; ductoribus non tantũ ferro dimicaretur & uiribus, uerum etiam Magicis & Chaldæorũ reconditis disciplinis, inuidia nostra hæc fuit? ut Helena Dijs ducibus atq; impulsoribus rapta, & suis esset dirum & uenturis temporibus fatũ, religionis nostræ attributũ est criminis? ut

ut ille immanis Xerxes mare terris immitteret, & gressibus maria trãsiret, nostri nominis effectum est iniuria? ut ex Macedoniæ finibus unus exortus adolescens Orientis regna & populos captiuitate & seruitio subiugaret, nos fecimus, atque excitauimus causas? ut modo Romani, uelut aliquot flumen torrens, cunctas submergerent atq; obruerēt nationes, nos uidelicet numina præcipitauimus in furorē? Quod si hominum nullus est, qui, quæ dudū gesta sunt, nostris audeat tēporibus imputare, quemadmodum possumus miseriarum esse præsentiū causæ, cum noui fiat nihil, sed sint omnia uetera, & nullis antiquitatib. inaudita? Quanquã ista quæ dicitis bella Religionis nostræ ob inuidiam cõmoueri, non sit difficile comprobare post auditum Christum in mundo non tantū non aucta, uerū etiam maiore ex parte furiarū cõpreßionibus imminuta. Nam cum hominū uis tanta magisterijs eius acceperimus ac legibus, malum malo rependi non oportere, iniuriam perpeti quàm irrogare esse præstantius: suum potius fundere, quàm alieno polluere manus & conscientiam cruore: habet à Christo beneficiū iandudum orbis ingratus: per quem feritatis mollita est rabies, atq; hostiles manus cohibere à sanguine cognati animantis occœpit. Quid si omnes omnino, qui homines esse non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus eius pacificisq; decretis aurem uellent commodare paulisper, & non fastu & supercilio tumidi, suis potius sensibus, q̃ illius cõmonitionibus crederent: uniuersus iamdudum orbis mitiora in opera conuersis usibus ferri, tranquillitate in mollißima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis

ruptis

ruptis fœderũ sanctionibus conueniret. Sed si per uos inquiunt nihil rebus incõmodatur humanis, unde sunt hæc mala, quibus urgetur & premitur iamdudum miseranda mortalitas? Sententiam me poscis huic necessariam nihil causæ. Neq; enim præsens atq; in manib. posita disceptatio in id sumpta est à me, ut ostenderẽ, uel probarem quibus unaquæq; res causis & rationibus fieret: sed ut maledicta criminis tanti procul esse ab nobis ostenderẽ. Quod si præsto, si facto et argumẽtis insignibus rei ueritas explicatur, unde sint hæc mala, uel ex quibus profluant fontibus principijsq;, nõ curo. Ac ne tamen omnino quid de rebus huiusmodi sentiã, nihil uidear interrogatus expromere, possum dicere: Quid enim si prima materies, quæ in rerum quatuor elemẽta digesta est, miseriarum omniũ causas suis continet rotationibus inuolutas? Quid si syderum motus certis signis, partibus, temporibus, lineis pariunt hæc mala, & subiectis afferunt uariorum discriminum necessitates? Quid si statis tẽporibus rerum uicißitudines fiunt, atq;, ut in maritimis æstibus, modo secũdæ res affluunt, modo rursus refluunt malis reciprocãtibus prospera? Quid si materiæ fæx ista, quam sub nostris calcamus ingreßibus, hanc habet sibi legem datam, ut expiret nocentißimos halitus, quibus corruptus aer iste, et corporibus labem ferat, et negocia infirmet humana? Quid si, quod proximum uero est, quicquid nobis uidetur aduersum, mundo ipsi nõ est malum: omniaq; quæ fiunt nostris commoditatib. statuentes, opinionibus improbis criminamur euenta naturæ? Plato ille sublimis apex philosophorum & columen, sæua illa diluuia, et cõflagrationes mundi

di, purgationem terrarũ suis esse in commentarijs prodidit: nec uir prudẽs extimuit humani generis subuersionẽ, cladem, ruinas, interitus, funera, rerũ innouationem uocare, & iuuentutẽ his quãdam redintegratis uiribus cõparari. Non pluit inquit cœlum, & *frumẽtorum inopia nescio qua laboramus. Quid enim inseruire clemẽta tuis necessitatibus postulas? atq;, ut uiuere mollius & delicatius tu possis, obsequia temporũ tuis debent commoditatibus se dare? Quid enim si hoc pacto nauigatiõis cupidissimus conqueratur uentos iamdiu non esse, & cœli cõquieuisse flaturas?* Nunquid *ideo dicendũ est perniciosam esse tranquillitatem illam mũdi, quia uectoribus impediat uota? Quid si* Sole *aliquis torrere se suetus, et acquirere corpori siccitatem, ratione consimili conqueratur frequẽtissimis nubilis iucunditatem serenitatis ablatam?* Nunquid *ideo dicenda sunt nubila inimica obductione pẽdere, quia libidini nõ permittitur ociose rutilare se flammis, & caussas potionibus præparare?* Euenta *hæc omnia, quæ fiunt, & accidunt mole sub hac mundi, cõmodulis non sunt nostris, sed ipsius pendenda rationibus ordinibusq; naturæ. Nec si aliquid accidit, quod nosmetipsos, aut res nostras parum lætis successibus fouit, continuo malum est, & in exitiabilis rei opinione ponẽdum.* Pluit *mundus, aut non pluit, sibimet pluit, aut non pluit: & quod forsitan nescias, aut uliginẽ nimiam siccitatis ardore decoquit, aut longissimi temporis ariditatẽ pluuiarum effusionibus temperat.* Pe*stilentias, morbos, fames, atq; alias suggerit malorum exitiabiles formas: unde tibi est scire, ne quod exuberat, sic tollat, ut per sua dispendia modum rebus luxuriantibus*

tibus figat? Tu audeas dicere, hoc & illud est in mundo malum, cuius explicare, dissoluere, neq; originem ualeas, neq; causam? et quia tuas impediat deliciarũ, forsitan & libidinum, uoluptates, perniciosum esse atq; asperum dicas? Quid ergo, quia frigus membris tuis aduersum est, et congelare sanguinis tui feruorem solet, iccirco in mundo hyems esse non debet? Et quia perferre flagrantißimos soles non potes, ex anno æstas tollenda est? atq; alijs legibus alia rursus ordinanda natura? Veratrũ uenenum est hominibus, nunquid ob hanc causam non debuit nasci? Ouilibus insidiatur lupus, nunquid in culpa natura est, quod lanitijs extulit importunißimam beluam? Morsu animam serpens tollit: maledicam scilicet primordijs rerum, quod tam sæua prodigia genituris spirantibus addiderunt. Superciliosa nimiũ res est, cum ipse sis non tuus, aliena etiam in possesßione uerseris, potentioribus dare conditionẽ uelle, ut id fiat, quod cupias, nõ quod in rebus inueneris antiquis cõstitutionibus fixũ. Quare habere si locũ uestras uultis querimonias homines, prius est ut doceatis unde, uel qui sitis, uobisne sit genitus & fabricatus mundus, an in eum ueneritis alienis ex regionibus inquilini. Quod cum dicere nõ sit uestrũ, neq; explicare poßitis cuius rei causa sub hac cœli cõuexione uersemini, desistite arbitrari pertinere ad uos quicquã: cum ea quæ fiunt, nõ pariliter fiãt, sed ad sensus summã redeant referãturq; totius. Christianorũ, inquiunt, causa mala omnia adierũt, et interitus cõparatur ab superis frugibus. Rogo cũ hæc dicitis, nõ calumniari uos improbe, in apertis conspicitis manifestisq; mendacijs? Trecẽti sunt anni ferme, minus uel

plus

plus aliquid, ex quo cœpimus esse Christiani, & terrarũ in orbe censeri: nunquid omnibus his annis continua fuerunt bella, continuæ sterilitates, pax nulla in terris, nulla protinus uilitas aut abundantia rerum fuit? Hoc enim pri*mum efficiendum est, ei qui nos arguit, perpetuas & iuges calamitates fuisse has, nunquam omnino respirasse mortalia, & sine ullis (ut dicitur) ferijs, multipliciũ formas sustinuisse discriminũ.* Atqui *non uidemus medijs his annis, medijsq; temporibus, ex uictis hostibus innumerabiles esse uictorias reportatas? prolatos imperij fines, & in potestatem redactas inauditi nominis nationes? sæpenumero maximos annorũ fuisse prouẽtus, uilitates, atq; abundantias rerum tantas, ut cõmercia stuperent uniuersa pretiorum auctoritate prostrata?* Quemadmodũ *enim res agri, & usq; ad hoc tempus genus quî duraret mortalium, si non omnia, quæ usus posceret, subministraret fertilitas rerum?* Sed *fuerunt aliquando nonnulla in necessitatibus tẽpora.* Et *relaxata sunt abundantijs.* Rursus *contra uoluntatem quædam bella administrata.* Et *uictorijs postmodum successibusq; correcta.* Quid *ergo dicemus? iniuriarum nostrarũ deos modo memores esse, modo esse rursus immemores?* Si *quo tempore fames est, irati esse dicuntur, sequitur ut abundantiæ tempore irati & difficiles non sint: atq; ita perducitur res eò, ut uicibus ludicris, & ponant, & repetant iras: & in integrũ se semper offensionum recordatione restituant.* Quanquã *istud quod dicitur, quale sit, explicabili nõ potest cõprehensione cognosci.* Si Alamannos, Persas, Scythas, *iccirco uoluerunt deuinci, quod habitarent & degerent in eorum gentibus*

Christiani

Christiani, quemadmodum Romanis tribuere uictoriam, cum habitarent & degerent in eorum quoque gentibus Christiani? Si in Asia, Syria, iccirco mures, et locustas efferuescere prodigialiter uoluerunt, quod ratione consimili habitarent in eorum gentibus Christiani: in Hispania, Gallia, cur eodem tempore horũ nihil natum est, cum innumeri uiuerent in his quoq; prouincijs Christiani? Si apud Getulos, tum Aquitanos huius rei causa siccitatẽ satis ariditatẽq; miserunt, eo anno cur messes amplißimas Mauris Nomadibusq; tribuerunt? cum religio similis his quoq; in regionib. uerteretur. Si in ciuitate una qualibet fame plurimos emori nostri nominis auersione fecerũt, cur ibidem annonaria caritate non tantũ corporis nõ nostri, uerumetiam Christianos ditiores & locupletißimos reddiderũt? Aut igitur cuncti nihil læti habere debuerũt, si malorũ causa nos sumus: nationibus enim sumus in cunctis: aut cũ mixta uideatis cum incommodis læta, desinite nobis ascribere id quod offendit res uestras, cum nihil lætis officiamus et prosperis. Si enim ego ut male sit facio, cur ut bene sit non obsto? Si, ut inopia magna sit, meũ nomen in causa est: cur nihil impedio ut sit feracitas maxima? Si, ut in bellis accipiatur uulnus, ego dicor afferre fortunam, cur duelles cum pereũt, læuum auguriũ non sum, nec aduersus spes bonas mali ominis obscœnitate traducor? Et tamen ò magni cultores atq; antistites numinum, cur irasci populis Christianis augustißimos illos asseueratis deos? ita non aduertitis, non uidetis, affectus q̃ turpes, quàm indecoras numinib. attribuatis insanias? Quid est enim aliud irasci, quàm insanire, q̃ furere, quàm in ul-

tionis libidinem ferri, & in alterius doloris crucem, effe rati pectoris alienatiõe bacchari? Hoc ergo dij magni norunt, perpetiũtur, et sentiũt, quod feræ, quod beluæ, quod mortiferæ cõtinent uenenato in dente natrices. Quod leuitatis in homine, quod terreno in animãte culpabile est, præstãs illa natura, & in perpetuæ uirtutis firmitate cõnsistẽs, scire asseueratur à uobis. Et quid ergo sequitur necessario, nisi, ut ex eorũ luminibus scintillæ emicent, flammæ æstuent, anhelum pectus spiritũ iaciat ex ore, & ex uerbis ardentibus labrorũ siccitas inalbescat? Quod si uerum est istud, & est exploratũ, & cognitũ, & ferueſcere deos ira, & huiusmodi motus perturbatiõe iactari, immortales, & perpetui nõ sunt, nec in diuinitatis alicuius existimatione ponendi. Vbi enim est ullus, sicut sapientibus uidetur, affectus, ibi esse necesse est paßionẽ. Vbi paßio sita est, perturbationẽ consentaneum est consequi, ubi perturbatio est, ibi dolor & ægritudo est. Vbi dolor & ægritudo est, imminutiõi & corruptiõi iam locus est: quæ duo si uexãt, adest uicinus interitus, mors omnia finiens, et cũctis adimens sentiẽtib. uitam. Quid? quod isto modo non tantũ illos leues & feruidos: uerũ, quod ab dijs conuenit procul esse dimotũ, & iniquos inducitis, & iniustos, & æquitatis uel modicæ nullã prorsus obtinere rationẽ. Quid est enim tam iniustũ q̃ in alios irasci, & alios lædere, de hominibus cõqueri, & innoxia dilacerare frumenta? Christianum nomẽ odisse, & dispendijs omnibus suos labefactare cultores? At nunquid iccirco in uos etiam sæuiunt, ut intestinis uulneribus concitati in ultionẽ cõsurgatis illorũ? Ergo humana patrocinia dij quærũt, & nisi

uestra

uestra fuerint assertione protecti, idonei nõ sunt ipsi, qui propulsare, defendere suas ualeant cõtumelias. Quinimmo si uerũ est ardere illos ira, permittite illis potestatem sui, defendãt se ipsi: atq; in ultionẽ maiestatis offensæ intestinas exerant experiãturq; uirtutes. Possunt nos, si uoluerint, æstu, possunt nocẽtißimo frigore, possunt auris pestilibus, possunt morborum obscurißimis causis enecare, consumere, atq; ab omni penitus cœtu extreminare mortalium. aut si malum consiliũ est aggredi nos ui, emittant aliquod indignationis signũ, per quod esse liquidum cunctis poßit inuitissimis nos eis habitare sub cœlo. Vobis secundas tribuant ualetudines: aduersas nobis, ac peßimas. Opportunis imbribus uestra irrigent rura: pluuiarũ quicunq; sunt rores, nostris ab agellulis abigant. Lanitia curent uestra numerosis fœtibus multiplicari, sterilitatẽ infaustam nostris pecuarijs inferant. Ex oliuis uestris atq; uinetis plenam faciãt autumnitatem fundi: at ex nostris exprimi unũ prohibeant palmitis rorem. Ad extremum & ultimũ, in uestro ore præcipiant suam fruges retinere naturam: at uero in nostro mel amarũ fieri: olearũ fluenta rãcescere, & sub ipsis potum labris in acoris perfidiam uinum repente mutari. Quod cũ minime fieri testificentur res ipsæ, neq; minus ad nos quicquam, neq; ad uos plurimũ redundare uitalibus ex beneficijs constet, libido quæ tãta est inimicos atq; hostes deos esse cõtendere Christianis? quos in rebus tristißimis, atq; lætis nihil abs te uideas ratione in aliqua discrepare? Si uerũ uobis permittitis, ac sine ullis assentationibus dici: uerba sunt hæc, uerba sunt, res immo per calumnias creditæ, non cognitionis ali-

cuius testimonio comprobatæ. Cæterũ dij ueri, & qui habere, qui ferre nominis huius autoritatem condigni sunt, neq; irascuntur, neq; indignantur, neq; quod alteri noceat, insidiosis machinationibus cõstruunt. Etenim re uera est impium, & sacrilegia cuncta transcẽdens, sapientem illam credere beatissimãq; naturam magnũ aliquid putare, si se sibi aliquis adulatoria humilitate submittat: & si fuerit non factum, despectam se credere, & ab summi culminis decidisse fastigio. Puerile, pusillũ est, & exile, uix & illis conueniens, quos iamdudũ experientia doctorum dæmonas appellat, & hos non nosse cœlestia, & in hac rerum materia crassiore cõditionis suæ sorte uersari. Vestra sunt hæc, uestra sunt irreligiose opinata, & irreligiosius credita. Quinimmo, ut uerius proloquar, haruspices has fabulas, coniectores, arioli, uates, & nunquã non uani concinnauere fanatici: qui ne suæ artes intereant, ac ne stipes exiguas cõsultoribus excutiant iam raris, si quãdo uos uelle rem uenire in inuidiam cõpererunt, indignãtur, declamitantq;: In tẽplis iam raritas summa est. Iacent antiquæ derisui cerimoniæ, & sacrorũ quondam ueterrimi ritus religionum nouarũ superstitionibus occiderunt. merito humanũ genus tot miseriarũ angustijs premitur, tot laborũ excruciatur ærumnis. Et homines brutũ genus, & quod situm sub lumine est, cæcitate ingenita nequeũtes uidere, audent asseuerare furiosi, quod uos credere nõ erubescitis sani. Ac ne quis nos tamen diffidentia responsionis, trãquillitatis existimet deos donare muneribus, innoxias affingere his mentes, atq; ab omni perturbatione dimotas, cõcedamus, sicut libitũ uobis est, intendere in nos

iras

iras, sanguinē illos sitire nostrum, & iamdudū nos cupere mortaliū submouere de sæculis. Sed si non est molestū, non graue, si cōmunis officij res est, non ex gratia, sed ex uero disceptationis huius disceptare momenta, audire à uobis exposcimus, quæ nam sit hæc ratio, quæ causa, propter quam in nos tantū & dij sæuiant superi, & asperati homines inardescāt. Religiones, inquiūt, impias, atq; inauditos cultus terrarū in orbe tractatis. Quid ò participes ratiōis audetis homines proloqui, quid effutire, quid promere temerariæ uocis desperatione tētatis? Deū principem rerum cunctarum quæcunq; sunt, dominū summitatem omnium summorū obtinentē adorare, obsequiō uenerabili inuocare, in rebus fessis totis, ut ita dixerim, sensibus amplexari, amare, suspicere, execrabilis religio est & infausta, impietatis & sacrilegij plena, cærimonias antiquitus institutas nouitatis suæ superstitione contaminās? Hoccine est quæso audax illud facinus & immane, propter quod maximi cœlites aculeos in nos intēdunt irarum atq; indignationū suarum? propter quod uos ipsi, cū libido incesserit sæua, exuitis nos bonis, exterminatis patrijs sedibus, irrogatis supplicia capitalia, torquetis, dilaceratis, exuritis, & ad extremū nos feris & beluarū laniatibus obiectatis? Quisquis istud in nobis damnat, aut in aliqua ducit criminatione ponendum, is haud nomine appellandus est hominis, quāuis ille uideatur sibi, haud deus esse credendus est, quamuis ipse se esse similem profiteatur. In uatib. profanis nos impios Dodonæus aut Iuppiter nominat, & ipse dicetur deus, atq; in ordine cōputabitur numinū? qui aut summo seruientibus regi crimen

impietatis affingit, aut sibi torquetur maiestatē eius, cultumq́; præponi. Delius Apollo, *uel clarius, didymæus, philesius, pythius, & is habendus diuinus est? qui aut summū Imperatorē nescit, aut ignorat à nobis quotidianis ei precibus supplicari: qui si pectorū secreta nesciret, nec quid in intimis sensib. contineamus, agnosceret: summū tamen inuocare nos* Deum, *& ab eo quod postulamus orare, uel auribus potuit scire, uel ipsius uocis sono, qua utimur in precibus, noscitare.* Nondum *est locus ut explicemus omnes istos, qui nos damnant, qui sint, uel unde sint: quantū possint, uel nouerint: cur ad* Christi *paueant mentionem, discipulos cur eius inimicos habeant & inuisos: quod tamen humanū pollicentibus sensum una pariter definitione figamus, nihil sumus aliud* Christiani, *nisi magistro* Christo *summi regis ac* Principis *ueneratores: nihil, si cō sideres, aliud inuenies in ista religione uersari.* Hæc *totius summa est actionis: hic propositus terminus diuinorū officiorum, hic finis, huic omnes ex more prosternimur, hunc collatis precibus adoramus, ab hoc iusta, & honesta, & auditu eius condigna deposcimus: non quo ipse desideret supplices nos esse, aut amet substerni tot milliū ueneratione m uidere: utilitas hæc nostra est, & commodi nostri rationē spectans.* Nam *quia proni ad culpas, et ad libidinis uarios appetitus uitio sumus infirmitatis ingenitæ, patitur se semper nostris cogitationib. concipi: ut dum illum oramus, & mereri eius contendimus munera, accipiamus innocentiæ uoluntatem, & ab omni nos labe delictorum omniū amputatione purgemus.* Quid *dicitis ò sacri diuiniq́; interpretes iuris? meliorisne sunt causæ, qui*

Grun

Grūdules adorant lares, Aios locutios, Libentinos, quàm sumus nos omnes qui Deum colimus rerum patrem, atq; ab eo depoſcimus rebus feſsis languētibusq; tutamina? Et illi cati, ſapientes, prudentiſsimi uobis uidentur, nec reprehēſionis ullius, qui Faunos, qui ſtatuas, ciuitatūq; genios, qui Pauſos reuerentur, atq; Bellonas. Nos hebetes, ſtolidi, fatui, obtuſi pronūciamur & bruti: q dedidimus nos deo, cuius nutu & arbitrio omne quod eſt, conſtat, & in ſententiæ ſuæ perpetuitate defixum eſt. Hanccine ſentētiam promitis? hanc legem conſtituitis? hāc promulgatis, ut honoribus afficiatur ampliſsimis quiſquis ueſtros adorauerit ſeruulos? crucē mereatur extremā quiſquis uobis ipſis dominis ſupplicarit? In ciuitatib. maximis, atq; in potentiorib. populis ſacra publice fiunt ſcortis meritorijs quondam, atq; in uulgarem libidinem proſtitutis: nullus timor indignationis in dijs eſt. Tēpla felibus, ſcarabeis, & buculis ſublimibus ſunt elata faſtigijs: ſilent irriſæ numinū poteſtates, nec liuore afficiuntur ullo, quòd ſibi comparatas animantiū uilium conſpiciunt ſanctitates. Nobis ſolis ſunt inimici, nobis aſperrimi Dij hoſtes, quia patrem ueneramur illorū, per quem, ſi ſunt, eſſe & habere ſubſtantiam ſui numinis maieſtatisq; cœperūt: à quo ipſam deitatem (ut ita dicam) ſortiti eſſe ſentiūt, & in rerū numero recognoſcūt, cuius uoluntate & arbitrio, & interire, & ſolui, nec ſolui poſſunt, nec interire. Nam ſi omnes concedimus unum eſſe principē ſolum, quem nulla res alia uetuſtate temporis antecedat, poſt illum neceſſe eſt cuncta & nata eſſe & prodita, & in ſui nominis proſiluiſſe naturam. Quod ſi fixum & ratū eſt, erit nobis conſequēs con

fiteri, & deos esse natiuos, & à principe rerũ fonte ortus sui originem ducere. Qui si sunt natiui, & geniti, & interitiõibus utiq; periculisq; uicini. At enim esse creduntur immortales, perpetui, & nullius unquã participes finis. Ergo istud munus dei patris & donum est, ut infinita meruerint idem esse per secula, cũ sint labiles solubilesq; natura. Atq; utinam daretur in unius speciem concionis toto orbe contracto oratione hac uti, & humani in generis audictia collocari. Ergóne impiæ religionis sumus apud uos rei, & quòd caput rerũ & columen uenerabilibus adimus obsequijs, ut cõuitio utamur uestro, infausti et athei nũcupamur? Et quis magis rectius horum feret inuidiam nominũ, quàm qui aliũ præ hoc deum, aut nouit, aut sciscitatur, aut credit? Nõne huic omnes debemus hoc ipsum primum quòd sumus? quòd esse homines dicimur? quòd ab eo uel missi, uel lapsi cæcitate, hoc in corpore cõtinemur? Nõ quòd incedimus, quòd spiramus et uiuimus, ab eo ad nos uenit? uiq; ipsa uiuẽdi efficit nos esse, & animali agitatione motari? Nónne ab hoc effluunt causæ, per quas nostra fulcitur salus uariarũ munificentia uoluptatum? Mundus iste in quo degitis, cuius est? aut quis eius uobis attribuit fructũ possessionẽq; retinere? Quis, ut subiectas res cernere, ut cõtrectare, ut considerare possetis, publicum istud lumen dedit? Quis, ne fixa pigritiæ stupore torpescerent elemẽta uitalia, solis igneis constituit ad rerum incremẽta futuros? Solem deum cũ esse credatis, conditorem eius, opificẽq; non quæritis? Luna cum apud uos dea sit, non similiter scire curatis genitor eius & fabricator quis sit? Nónne cogitatio uos subit considerare, disquirere

rere, in cuia possessione uersemini? cuia in re sitis? cuius ista sit, quam fatigatis terra? cuius aer iste, quē uitali reciprocatis à spiritu? cuius abutamini fontibus? cuius liquore? quis uentorū disposuerit flamina? quis undosas excogitauerit nubes? quis seminum frugiferas potestateis rationum proprietate distinxerit? Apollo uobis pluit, Mercurius uobis pluit? Aesculapius, Hercules, aut Diana rationem imbrium, tempestatūq; finxerūt? Et hoc fieri qui potest, cum in mundo profiteamini eos natos, certoq; tempore sensum arripuisse uitalem? Si enim temporis antiquitate mundus eos anteuenit, & priusquā nati sunt, iam nouerat pluuias tempestatesq; natura, nullum serius nati pluendi ius habēt, neq; eis inserere rationib. se possunt, quas inuenerunt hic agi, & maiore ab autore tractari. O maxime, ó summe rerū inuisibiliū procreator. O ipse inuisse, & nullis unquā cōprehense naturis, dignus, dignus es uere (si modo te dignū mortali dicendū est ore) cui spirās omnis intelligēsq; natura, & habere & agere nunquam desinat gratias: cui tota conueniat uita genu nixo procūbere, & continuatis precibus supplicare. Prima enim tu causa es, locus rerū, ac spacium, fundamentū cunctorum quæcūq; sunt, infinitus, ingenitus, immortalis, ppetuus, solus, quē nulla deliniat forma corporalis, nulla determinat circūscriptio qualitatis, expers quantitatis, sine situ, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium potest significatione uerborū: qui, ut intelligaris, tacendū est, atq;, ut per umbrā te posit errās inuestigare suspitio, nihil est omnino mutiendū. Da ueniā rex summe tuos persequentibus famulos: & (quod tuæ benignitatis est pro-

 prium

priũ) fugiẽtibus ignosce tui nominis & religionis cultũ. Non est mirũ si ignoraris: maioris est admiratiõis si scia ris: nisi forte audet quisq̃, hoc enim furiosæ restat ĩsaniæ, ambigere, dubitare, an sit iste Deus, an non sit: explorata fidei ueritate, an rumoris caßi opinatione sit creditus. Au dimus enim quosdã philosophandi studio deditos, partim ullã negare uim esse diuinã, partim an sit quotidie quære re: alios casib. fortuitis, et cõcursionib. temerarijs summã rerũ construere, atq; diuersitatis impetu fabricari: cũ qui bus hoc tẽpore nullũ nobis omnino super tali erit obstina tione certamen. Aiũt enim sana sentiẽtes, cõtradicere re= bus stultis stultitiæ esse maioris. Sermo cũ his nobis est, q̃ diuinũ esse cõsentientes genus de maiorib. dubitãt, cũ ij= dem esse plebeia atq; humiliora fateãtur. Quid ergo, res tãtas argumẽtis nitemur atq; elaborabimus obtinere? Di scedat hæc lõge, atq; à nobis procul, procul inquã (ut dici tur) aberũcetur amẽtia. Ita est enim periculosum argumẽ tis aggredi deũ principẽ comprobare, q̃ ratione huiusmo di esse illum, uelle cognoscere. Nec quicq̃ refert, aut discre pat, utrúmne neges illũ, an asseras, atq; existere fatearis: cũ in eadem culpa sit, & assertio talis rei, & abnegatio refutatoris increduli. Quisq̃ ne est hominũ, qui non cum istius principis notione diẽ primæ natiuitatis intrauerit, cui nõ sit ingenitũ, nõ affixũ, imò ipsis penè in genitalib. matris nõ impressum, non insitũ, esse regem ac dominũ, cunctorum quæcunq; sunt moderatorẽ? Ipsa deniq; hisce= re si animantia muta potuissent: si in linguarũ nostrarum facilitatem solui, immo si arbores, glebæ, saxa, sensu ani= mata uitali uocis sonitũ quirent et uerborũ articulos in=

tegrare, ita nō duce natura, & magistra, non incorruptæ simplicitatis fide, & intelligerent esse deum, & cunctorum dominū solum esse clamarēt? Sed frustra, inquit, nos falso & calumnioso incessitis & appetitis crimine: tanquam eamus inficias esse Deum maiorem: cum à nobis & Iuppiter nominetur, & optimus habeatur & maximus: cumq; illi augustissimas sedes, & capitolia cōstituerimus immania. Dissimilia copulare, atq; in unam speciem cogere inducta cōfusione conamini. Nā deus omnipotens mēte una omniū, & communi mortalitatis assensu, neq; genitus scitur, neq; nouam in lucem aliquādo esse prolatus, nec ex aliquo tempore cœpisse esse, uel sæculo. Ipse est enim fons rerum, sator sæculorum ac temporū. Non enim ipsa per se sunt, sed ex eius perpetuitate, perpetua, et infinita semper continuatione procedūt. At uero Iuppiter (ut uos fertis) & patrem habet, & matrem, auos, auias, fratres: nunc nuper in utero matris suæ formatus, absolutus mensibus & cōsummatus decem, ignotam sibi in lucē sensu irruisse uitali. Ergo, si hæc ita sunt, Iuppiter esse deus qui potest? cum illum esse perpetuū constet, & perhibeatur alter à uobis, & dies habuisse natales, & paucefactus re noua lamentabilem extulisse uagitum? Sed sint (ut uultis) unum, nec in aliqua ui numinis, & maiestate distantes: ecquid ergo iniustis persequimini nos odijs? Quid, ut ominis pessimi, nostri nominis inhorrescitis mentione? si, quem Deum colitis, eum & nos? aut quid in eadem causa uobis esse cōtenditis familiares deos: inimicos atq; infestissimos nobis? Etenim, si una religio est nobis uobisq; cōmunis, cessat ira cœlestium: sin nobis infesti sunt solis,

manife

manifestum est nescire, & uos, & illos Deum: quem Io- uem non esse ipsis clarum est indignationibus numinum. Sed non (inquit) iccirco dij uobis infesti sunt, quòd omni- potētem colatis deum: sed quòd hominem natū, & (quod personis infame est uilibus) crucis supplicio interemptū, & deum fuisse contenditis, & superesse adhuc creditis, & quotidianis supplicationibus adoratis. Si uobis iucun- dum est amici, edissertate quinam sint hi dij, qui à nobis Christum coli, suam credāt ad iniuriam pertinere? Ianus Ianiculi conditor? & ciuitatis Saturniæ Saturnus auctor? Fauna, fatua Fauni uxor? bona dea quæ dicitur, sed uino meliori, & laudabiliori potu? Indigetes illi, qui flumē re- punt, & in alueis Numici cum ranis & pisciculis degūt? Aesculapius, & Liber pater, Coronide ille natus, ex geni talibus matris alter fulmine præcipitatus? Mercurius ute ro fusus Maiæ? & (quod est diuinius) candidi arquitenen tes Diana & Apollo, circumlati per fugas matris, atq; in insulis errantibus uix tuti? Dionea Venus proles, uiri ma terfamiliâs troici, atque intestini decoris publicatrix? in Trinacriæ finibus Ceres nata, atq; in floribus legēdis oc- cupata Proserpina? Thebanus, aut Tyrius Hercules, hic in finibus sepultus Hispaniæ, flammis alter concrematus œtæis? Tyndaridæ Castores, equos unus domitare cōsue- tus, alter pugillator bonus, et crudo inexuperabilis cestu, ignes & fulgores marini, & onorū progenies dij? Syria pis Peloponnesi proditus, & in Aegypto Serapis nuncu- patus? Aethiopicis solibus Isis furua mœrens perditū fi- lium, & membratim cōiugem lancinatū? Præterimus, & trāsgredimur Opis soboles regias: quas in libris auctores

uestri

ueſtri, quæ fuerint, & quales, uobis ediſcentib. prodiderunt. Hinc ergo Chriſtũ coli, & à nobis accipi, & existimari pro numine uulneratis accipiunt auribus? & obliti pauloante ſortis fuerint & cõditionis cuius, id, quod ſibi conceſſum eſt, impertiri alteri nolunt? Hæc eſt iuſtitia cœlitum? hoc deorũ iudicium ſanctũ? Nonne iſtud liuoris eſt atq; auaritiæ genus? Non obtrectatio quædã ſordes, ſuas eminere tantũmodo uelle fortunas, aliorũ res premi, & in cõtempta humilitate calcari? Natum hominẽ colimus. Quid enim, uos hominẽ nullum colitis natum? Nõ unum, & alium? nõ innumeros alios? quinimmo nõ omnes, quos iam templis habetis ueſtris, mortaliũ ſuſtuliſtis ex numero, & cœlo ſyderibusq; donaſtis? Si enim forte uos fugit ſortis eos humanæ, & conditionis fuiſſe cõmunis: replicate antiquiſſimas literas, & eorum ſcripta percurrite, qui uetuſtati uicini, ſine ullis aſſentationib. cuncta ueritate in liquida prodiderunt. Iam profecto diſcetis, quibus ſinguli patribus: quibus matrib. fuerint procreati, qua innati regione, qua gente, quæ fecerint, egerint, pertulerint, actitarint, quas in rebus obeundis aduerſorum ſenſerint, ſecundantiũq; fortunas. Sin autem ſcientes uteris eſſe geſtatos, & frugibus eos uictitaſſe terrenis, nihilominus tamẽ nati hominis obiectatis cultũ: res agitis ſatis iniuſtas, ut id in nobis conſtituatis eſſe damnabile, quod & ipſi uos factitatis: aut, quæ uobis licere permittitis, conſimiliter alijs licitum eſſe nolitis. Sed cõcedamus, interdum manum ueſtris opinationibus dantes, unum Chriſtum fuiſſe de nobis, mẽtis, animæ, corporis, fragilitatis, & cõditionis unius: nónne dignus à nobis eſt tantorum ob munerum gratiam

tiam deus dici, deusq; sentiri? Si enim uos Liberum, quòd usum repererit uini, si, quòd panis, Cererem, si Aesculapium, quòd herbarũ, si Mineruam, quòd oleæ, si Triptolemum, quòd aratri, si deniq; Herculem, quòd feras, quòd fures, quòd multiplicium capitum superauit cõpescuitq; natrices, diuorum retulistis in cœtum: honoribus quantis afficiẽdus est nobis, qui ab erroribus nos magnis insinuata ueritate traduxit: qui uelut cæcos paßim, ac sine ullo rectore gradientes, ab deruptis, ab deuijs, locis planioribus reddidit: Qui, quod frugiferũ primo atq; humano generi salutare, Deus mõstrauit quid sit, quis, quãtus, & qualis, qui ꝓfundas eius atq; inenarrabiles altitudines (quãtum nostra quiuit mediocritas) capere et intelligere permisit & docuit: Qui, quo autore, quo patre mũdus iste sit constitutus & conditus, fecit benignißime sciri: Qui natiuitatis eius exprompsit genus, & nullius aliquando cognitione præsumptam materiã illius. Vnde ignibus solis genitalis feruor ascitur. Cur luna semper in motu indemnis credtur animalibus causis lucem semper atq; obscuritatem resumens. Animalium origo quæ sit. rationes quas habeant semina. Quis ipsum finxerit hominem, quis informarit, uel ex materiæ quo genere constructionẽ ipsam confirmauerit corporũ. Quid sit sensus, quid anima. aduolarit ne ad nos sponte, an cum ipsis sata sit & procreata uisceribus. mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata sit. Qui status nos maneat, cum dissolutis abierimus à membris. Victurine nos simus, an memoriam nullam nostri sensus & recordationis habituri. Qui arrogantiam constrinxit nostram, & elatas superci-

lio

lio ceruices modum fecit suæ infirmitatis agnoscere: Qui animãtia mõstrauit informia nos esse, uanis opinionib. fidere: nihil cõprehẽsum habere, nihil scire, et quæ nostros sita sunt ante oculos, nõ uidere: Qui (quod omnia superauit, & trãsgressum est munera) ab religionib. nos falsis religionẽ traduxit ad uerã: Qui ab signis inertibus, atq; ex uilißimo formatis luto ad sydera subleuauit & cœlũ: & cum domino rerum deo supplicationũ fecit uerba atq; orationum colloquia miscere. Venerabar (ô cæcitas) nuper simulachra modo ex fornacibus prompta, in incudibus deos & malleis fabricatos, elephantorũ ossa, picturas, ueternosis in arboribus tænias: si quando conspexeram lubricatum lapidem, & ex oliui unguine ordinatũ, tanquã inesset uis præsens, adulabar, affabar, & beneficia poscebam nihil sentiente de trũco: & eos ipsos diuos, quos esse mihi persuaseram, afficiebam contumelijs grauibus: cum eos esse credebam ligna, lapides, atq; ossa, aut in huiusmodi rerũ habitare materia. Nunc doctore tanto in uias ueritatis inductus, omnia ista, quæ sint, scio: digna de dignis sentio, contumeliam nomini nullam facio diuino: & quid cuiq; debeatur, uel personæ, uel capiti, inconfusis gradibus atq; authoritatibus tribuo. Ita ergo Christus non habeatur à nobis deus? nec, qui omnium alioquin uel maximus poteſt excogitari, diuinitatis afficiatur cultu, à quo iamdudũ tanta & accepimus dona uiuentes, & expectamus, dies cũ uenerit, ampliora? Sed patibulo affixus interijt. Quid istud ad causam? Neq; enim qualitas et deformitas mortis dicta eius immutat aut facta, aut eo minor uidebitur disciplinarum eius autoritas, quia uinculis

lis corporis non naturali dissolutione digressus est, sed ui illata decessit. Pythagoras Samius *suspitione dominationis iniusta uiuus concrematus in fano est: nũquid ea, quæ docuit, uim propriam perdiderunt, quia non spiritũ sponte, sed crudelitate appetitus effudit?* Similiter Socrates *ciuitatis suæ iudicio damnatus capitali affectus est pœna: nunquid irrita facta sunt, quæ sunt ab eo de moribus, uirtutibus, & officijs disputata, quia iniuria expulsus è uita est?* Innumerabiles *alij gloria, & uirtute, & existimatione pollentes, acerbißimarũ mortiũ experti sunt formas: ut* Aquilius, Trebonius, Regulus: *nunquid iccirco post uitam iudicati sunt turpes, quia non publica lege fatorum, sed mortis asperrimo genere lacerati, excruciatiq; perierunt?* Nemo *unquã innocens male interẽptus infamis est: nec turpitudinis alicuius commaculatur nota, qui nõ suo merito pœnas graues, sed cruciatoris perpetitur sæuitatẽ.* Et *tamen ó isti, qui hominem nos colere morte functum ignominiosa ridetis: nónne* Liberũ *& uos patrẽ membratim ab* Titanis *dißipatũ fanorum consecrationi aptatis?* Nónne *Aesculapium medicaminũ repertorem, post pœnas, & supplicia fulminis, custodẽ nũcupauistis & præsidem sanitatis, ualetudinis, & salutis?* Nónne *ipsum* Her*culem magnum sacrificijs, hostijs, & thure inuitatis incenso? quem ipsi uos fertis uiuum arsisse post pœnas, & cõcrematum in funebribus busticetis?* Nónne *illum Atym* Phrygem *abscissum, & spoliatum uiro magnæ matris in adytis deum propitiũ, deum sanctum Gallorum cõclamatione testamini?* Nõne *ipsum* Romulum *patrẽ, Senatorũ manibus dilaceratũ centum, & Quirinum esse martium*

dici-

dicitis, & sacerdotibus & puluinaribus honoratis, & in ædibus adoratis amplißimis, & post hæc omnia cœlũ ascendisse iuratis? Aut igitur ridendi et uos estis, qui homines grauißimis cruciatibus interemptos deos putatis, & colitis: aut, si certa est ratio, cur id uobis faciendum putetis: & nobis permittite scire, quibus istud causis, rationibusq; faciamus. Natum hominem colitis. Etiam si esset id uerum (locis ut in superioribus dictũ est) tamen pro multis, & tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis sunt, Deus dici appellariq; deberet. Cum uero deus sit re certa, & sine ullius rei dubitatiõis ambiguo, inficiaturos arbitramini nos esse, q̃ maxime illũ à nobis coli, & præsidem nostri corporis nũcupari? Ergóne, inquiet aliquis furens, iratus, et percitus, Deus ille est Christus? Deus respõdebimus, & interiorum potentiarum deus: &, quod magis infidos acerbißimis doloribus torqueat, rei maximæ causa à summo rege ad nos missus. Postulabit forsitan insanior & furiosior factus: an se ita res habeat, quemadmodum dicimus, cõprobari. nulla maior est cõprobatio, quàm gestarum ab eo fides rerum, quàm uirtutũ nouitas: quàm omnia uicta decreta, dissolutaq; fatalia, quæ populi gentesq; suo generis sub limine nullo dissentiente uidere: quæ nec ipsi audent falsitatis arguere, quorũ antiquas et patrias leges uanitatis esse plenißimas atq; inanißimæ superstitionis ostẽdit. Occursurus forsitan rursus est cum alijs multis calumniosis illis & puerilibus uocibus: magus fuit, clandestinis artibus omnia illa perfecit: Aegyptiorũ ex adytis angelorũ potentium nomina, & remotas furatus est disciplinas. Quid dicitis ó paruuli, incomperta uo

bis, & nescia temerariæ uocis loquacitate garriētes? Ergóne illa, quæ gesta sunt, dæmonũ fuere præstigiæ, & magicarũ artium ludi? Potestis aliquē nobis designare, monstrare ex omnibus illis Magis, qui unquã fuere per sæcula, consimile aliquid Christo millesima ex parte qui fecerit? qui sine ulla ui carminũ, sine herbarũ & graminum succis, sine ulla aliqua obseruatione sollicita sacrorum, libaminũ, temporũ? Non enim urgemus, & quærimus, quæ sese spondeant facere, uel in quibus generibus actuũ soleat omnis illorũ doctrina et experientia cōtineri. Quis enim hos nesciat aut imminētia studere prænoscere, quæ necessario (uelint nolint) suis ordinationibus ueniũt? aut mortiferam immittere quibus libuerit tabem, aut familiarum dirumpere charitates: aut sine clauibus reserare, quæ clausa sunt: aut ora silētio uincire: aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare: aut uxoribus, & liberis alienis (siue illi mares sint, siue fœminei generis) incōcessi amoris flammas, & furiales immittere cupiditates? Aut si utile aliquid uideantur audere, nō propria ui posse, sed eorum, quos inuocãt, potestate. Atqui constitit Christũ sine ullis adminiculis rerum, sine ullius ritus obseruatione, uel lege, omnia illa, quæ fecit, nominis sui poßibilitate fecisse. Et quod proprium, consentaneum, dignum Deo fuerat uero, nihil nocens, aut noxium, sed opiferũ, sed salutare, sed auxiliaribus plenũ nobis potestatis munificæ liberalitate donasse. Quid dicitis ó iterũ? ergo ille mortalis, aut unus fuit è nobis, cuius imperium, cuius uocem popularibus & quotidianis uerbis missam, ualetudines, morbi, febres, atq; alia corporũ cruciamenta fugiebant? Vnus fuit

è nobis, cuius præsentiam, cuius uisum gens illa nequibat ferre mersorum in uisceribus dæmonum, conterritaq; ui noua membrorum possessione cedebat? Vnus fuit è nobis, cuius fœdæ uitiligines iussioni obtēperabant pulsæ statim, & concordiam colorū commaculatis uisceribus relinquebant? Vnus fuit è nobis, cuius ex leui tactu stabant profluuia sanguinis, & immoderatos cohibebāt fluores? Vnus fuit è nobis, cuius manus intercutes & ueternosæ fugiebant undæ: penetrabilis ille uitabat liquor, & turgētia uiscera salutari ariditate deflabant? Vnus fuit è nobis, qui claudos currere præcipiebat, et iam operis res erat: porrigere mancos manus, & articuli mobilitates iam ingenitas explicabant: captos membris assurgere, et iam suos referebant lectos alienis pauloante ceruicibus lati: uiduatos uidere luminibus, & iam cœlum diemq; cernebant nullis cūm oculis procreati? Vnus, inquam, fuit è nobis, qui debilitatib. uarijs, morbisq; uexatos centū, aut hoc amplius semel una intercessione sanabat? cuius uocē ad simplicem furibūda & insana explicabant se maria? procellarū turbines tempestatesq; sidebant? qui per altissimos gurgites pedem ferebat inlutum? calcabat ponti terga undis ipsis stupentibus in famulatū subeunte natura? qui sequentium se millia quinq; saturauit quinq; panibus? ac, ne esse præstigiæ incredulis illis uiderētur & duris, bis senarū sportarum sinus reliquiarū fragminib. aggerabat? Vnus fuit è nobis, qui redire in corpora iamdudū animas præcipiebat efflatas? prodire ab aggeribus conditos? & post diem funeris tertium pollinctorum uelaminib. expediri? Vnus fuit è nobis, qui, quid singuli uoluerent, quid sub obscuris

cogitationibus continerent, tacitorũ in cordibus peruidebat? Vnus fuit è nobis, qui cum unam emitteret uocem, ab diuersis populis, & dissona oratione loquentibus, familiaribus uerborum sonis, & suo cuiq; utēs existimabatur eloquio? Vnus fuit è nobis, qui cum officia religionis certæ suis sectatoribus traderet, mundum totũ repente complebat? quantusq;, & qui esset, reuelata nominis immensitate monstrabat? Vnus fuit è nobis, qui deposito corpore innumeris se hominũ prompta in luce detexit? qui sermonem dedit, atq; accepit, docuit, castigauit, admonuit? qui, ne illi se falsos uanis imaginationibus existimarent, semel, iterum, sæpius familiari collocutione monstrauit? qui iustißimis uiris etiam num impollutis, ac diligentibus sese, nõ per uana insomnia, sed per puræ speciem simplicitatis apparet? cuius nomen auditum fugat noxios spiritus? imponit silentium uatibus? haruspices inconsultos reddit? arrogantium magorũ frustrari efficit actiones, non horrore (ut dicitis) nominis, sed maioris licentia potestatis? Et hæc quidẽ summatim exposita, nõ ea ratione protulimus, tanquã magnitudo facientis solis in his esset perspicienda uirtutibus. Quanta sint enim hæc, uel exilitates cuiuis reperirentur, & ludi, si traditum fuerit nosci, ex quibus ad nos regnis, cuius nominis minister aduenerit? Quæ quidem ab eo gesta sunt, & factitata, non ut se uana ostẽtatione iactaret, sed ut homines duri, atq; increduli scirent nõ esse, quod spondebatur, falsum: & ex operum benignitate, quid esset deus uerus, iam addiscerẽt suspicari. Simul & illud uolumus sciri, cũ summatim (ut dictum est) enumeratio facta gestorum est, non ea solũ Christum

stum potuisse, quæ fecit, sed constituta etiam exuperasse fatorum. Nam si (ut liquet, & constat) debilitates, & corporum paßiones, surdi, manci, & muti, neruorũ contractio, & amißio luminis, fatalibus accidunt irrogantúrq; decretis, & solus hæc Christus correxit, restituit, atq; sanauit: sole ipso est clarius potentiorem illum fuisse, quàm fata sunt, cum ea soluit & uicit, quæ perpetuis nexibus, & immobili fuerant neceßitate deuincta. Sed frustra, inquit nescio quis, tantum arrogas Christo, cum sæpe alios sciamus, & scierimus deos, & laborãtibus plurimis dedisse medicinas, & multorũ hominum morbos ualetudinesq; curasse. Non inquiro, non exigo, quis deus, aut quo tempore cui fuerit auxiliatus, aut quem fractum restituerit sanitati: illud solum audire desidero, an sine ullius adiũctione materiæ, id est medicaminis alicuius, ad tactũ morbos iusserit ab hominibus euolare: imperauerit, fecerit et emori ualetudinũ causam, & debiliũ corpora ad suas remeare naturas. Christus enim scitur, aut admotã partibus debilitatis manu, aut uocis simplicis iußione aures aperuisse surdorũ, exturbasse ab oculis cæcitates, orationem dedisse mutis, articulorum uincula relaxasse, ambulatum dedisse cõtractis, uitiligines, querqueras, atq; intercutes morbos, omniáq; alia ualetudinum genera, quæ humana corpora sustinere nescio quæ uoluit importuna crudelitas, uerbo solitus imperióq; sanare. Quid simile dij omnes, à quibus opem dicitis ægris & periclitãtibus latam? Qui si quando (ut fama est) nõnullis aut tribuere medicinam, aut cibum aliquẽ iusserunt capi, aut qualitatis alicuius ebibi potionem, aut herbarũ, & graminũ succos su-

perimponi inquietantibus causis, ambulare, cessare, aut re aliqua, quæ officiat, abstinere (quod esse non magnũ, nec admirationis alicuius stupore cõdignum promptum est, si uolueritis attendere) & medici etiam sic curãt animal humi natum, nec confisum scientiæ ueritate, sed in arte suspicabili positum, & coniecturarũ æstimationib. nutans. Nulla autem uirtus est medicaminibus amouere quæ noceant: beneficia ista rerum, non sunt curantium potestates: &, ut sit laudabile scire, quæ quibus conueniat medicina, aut arte curari, locus huius laudis non in deo, sed in homine constitutus est. Hunc enim nõ est turpe rebus extrinsecus sumptis ualetudinem hominis fecisse meliorẽ: indecorum deo est, non ipsum per se posse, sed externarũ adminiculis rerum sanitatem incolumitatéq; præstare. Et quoniam beneficia salutis datæ aliorũ numinum cõparatis, & Christi: quot millia uultis à nobis debilium uobis ostendi, quot tabificis affectos morbis, nullam omnino retulisse medicinam? cum per omnia supplices irẽt templa, cum deorum ante ora prostrati, limina ipsa conuerrerent osculis: cum Aesculapium ipsum datorẽ (ut prædicant) sanitatis, quoad illis superfuit uita, & precibus fatigarent, & inuitarent miserrimis uotis. Nónne alios scimus malis suis cõmortuos, cruciatibus alios cõsenuisse morborũ, perniciosius alios sese habere cœpisse, postquã dies noctesq; in continuis precibus & pietatis expectatione triuerũt? Quid ergo prodest ostendere unum, aut alterum fortasse curatos, cum tot millibus subuenerit nemo? & plena sint omnia miserorum, infeliciumq; delubra? nisi forte dicatis, opẽ bonis ab dijs ferri, malorũ miserias despici. Atqui

Chri

Christus æqualiter bonis, malisq; subuênit: nec repulsus ab hoc quisquã est, qui rebus auxilium duris contra impetum postulabat iniuriasq; fortunæ. Hoc est enim propriũ dei ueri, potentiæq; regalis, benignitatẽ suam negare nulli, nec reputare quis mereatur, aut minime: cum naturalis infirmitas peccatorem hominẽ faciat: non uoluntatis, sed iudicationis electio. Dicere porro meritis opem laborantibus ab dijs ferri, hoc est in medio ponere, & dubitabile, quod asseras, facere: ut & ille, qui sanus est factus, fortuito posit uideri esse seruatus: & ille, qui non est, non meriti causa, sed firmitate credatur ualetudinẽ expellere non potuisse diuina. Quid? quòd istas uirtutes, quæ sunt à nobis summatim, nõ (ut rei poscebat magnitudo) deprõptæ, non tantum ipse perfecit ui sua, uerum (quod erat sublimius) multos alios experiri, et facere sui nominis cũ affectione permisit. Nam cum uideret futuros uos esse gestarum ab se rerum, diuiniq; operis derogatores, nequa subesset suspitio magicis se artib. munera illa beneficiaq; largitum, ex immensa illa populi multitudine, quæ suam gratiam sectabatur admirãs, piscatores, opifices rusticanos, atq; id genus delegit imperitorũ, q per uarias gẽtes missi, cũcta illa miracula sine ullis fucis atq; adminiculis perpetrarent. Verbo ille cõpescuit uerminantiũ membrorũ cruces, & illi uerbo cõpescuerunt furialiũ uermina passionum. Imperio ille uno exturbauit à corporibus dæmonas, & exanimatis suos restituit sensus: sub eorũ portantes & illi se casib. iussione nõ alia sanitati & constantiæ reddiderũt. Ille notas albicantiũ uitiliginũ manu admota detersit: liniamenta & hi corporum haud dissimili concil-

li tuere contactu. Vliginosa ille & turgentia uiscera siccitatem iußit recuperare natiuam: & famuli eius hoc modo statuerunt errantes aquas, & à pernicie corporũ suos labi iussere per tramites. Ille ulcera oris immensi, & recusantia perpeti sanitatem intra unius uerbi morã continuato frenauit à pastu: & illi haud aliter cõtumaciam canceris sæui ad subeundam cicatricem circũscriptis euagationibus cõpulerunt. Incessum ille claudis dedit, uisum luminibus cæcis, interẽptos reuocauit ad uitam: nec minus & hi quoq; contractionẽ relaxauere neruorũ, luce oculos impleuere iam perdita, & ab tumulis remeare defunctos exequiarũ conuersione iusserunt. Neq; quicquam est ab illo gestum per admirationẽ stupentibus cũctis, quod nõ omne donauerit faciendũ paruulis illis et rusticis, & eorum subiecerit potestati. Quid dicitis ó mẽtes incredulæ, difficiles, duræ? alicuíne mortaliũ Iuppiter ille capitolinus huiusmodi potestatem dedit? Curionem, aut pontificem maximũ, quinimmo dialem (quod eius est) flaminem isto iure donauit? Non dicam, ut mortuos excitaret: nõ ut cæcis restitueret lucem: non ut membrorũ situm eneruatis redderet, et dissolutis: sed ut pustulam, reduuiã, papulam, aut uocis imperio, aut manus contrectatione cõprimeret. Ergo illud humanũ fuit, aut ex ore terrenis stercorib. innutrito tale potuit ius dari, talis licẽtia proficisci, & non diuinum, & sacrum? aut (si aliquam superlationẽ res capit) plusquã diuinum, & sacrũ? Nam si facias ipse, quod poßis, & quod tuis sit uiribus potentatuíq; conueniens, admiratio non habet quod exclamet, id enim quod potueris, feceris, & quod præstare debuerit uis tua, ut potens esset

esset una, & ipsius qui operaretur, qualitas. Transcribe*re posse in hominem ius tuum: & quod facere solus possis, fragilißimæ rei donare, & participare faciendũ, supra omnia sitæ est potestatis, cõtinentisq; sub sese est rerum omnium causas, & rationum facultatumq; naturas. Age nunc ueniat, qui super igneam zonam, magus interiore ab orbe Zoroastres,* Hermippo *ut assentiamur authori.* Bactrianus *& ille conueniat, cuius* Ctesias *res gestas historiarum exponit in primo.* Armenius Hosthanis *nepos, & familiaris* Pamphylus Cyri, Apollonius, Damigero, *et* Dardanus, Velus, Iulianus, *&* Bæbulus, *et si quis est alius qui principatũ & nomẽ fertur in talib. habuisse præstigijs: permittant uni ex populo in officiũ sermonis dandi ora coarticulare mutorum, surdorum auriculas reserare, sine luminibus procreatis oculorum redintegrare naturas, & in frigentia olim membra sensus animasq; reducere. Aut, si ardua res ista est, neq; alijs permittere talium possunt operum potestates, ipsi faciant, & cum suis ritibus faciant. quicquid malefici graminis nutricant terrarum sinus, quicquid uirium cõtinet fremor ille uerborum, atq; adiunctæ carminũ necessitates, non inuidemus, adijciant, non interdicimus, colligãt.* Experiri *libet & recognoscere, an cum suis efficere dijs poßint, quod ab rusticis* Christianis *iußionibus factitatũ est nudis.* Desistite *ó nescij in maledicta cõuertere res tantas, nihil ei nocitura qui fecit, periculum allatura sed uobis: periculũ, inquam, non paruulum, sed in rebus eximijs, sed in præcipuis constitutum.* Siquidem *res anima preciosa est, nec ipso se homini quicquam potest charius inueniri.* Nibil *(ut memini)*

magicum, nihil humanũ, præstigiosum, aut subdolum, nihil fraudis, delicti in Christo derideatis: licet ex more atq; in lasciuiã dissoluamini cachinnorum, Deus ille sublimis fuit, deus radice ab intima, deus ab incognitis regnis, & ab omniũ principe Deus sospitator est missus: quem neq; sol ipse, neq; ulla (si sentiunt) sydera, nõ rectores, nõ principes mũdi, nõ deniq; dij magni, aut, qui fingentes se deos genus omne mortalium territant, unde aut qui fuerit, potuerunt noscere uel suspicari: & merito. exutus à corpore quod in exigua sui circũferebat parte, postquã uideri se passus est, aut cuius esset magnitudinis, sciri, nouitate rerum exterrita uniuersa mundi sunt elementa turbata, tellus mota cõtremuit, mare funditus refusum est, aer globis inuolutus est tenebrarum, igneus orbis solis tepefacto ardore deriguit. Quid enim restabat ut fieret, postquam Deus est cognitus is, qui esse iamdudum unus iudicabatur è nobis? Sed non creditis gesta hæc. Sed qui ea conspicati sunt fieri, & sub oculis suis uiderũt agi, testes optimi, certißimiq; autores, & crediderũt hæc ipsi, & credenda posteris nobis haud exilibus cum approbationibus tradiderunt. Quinã isti sint fortasse quæritis. gentes, populi, nationes, & incredulũ illud genus humanũ: quod nisi aperta res esset, & luce ipsa (quemadmodum dicitur) clarior, nunquã rebus huiusmodi credulitatis suæ cõmodarent assensum. At nunquid dicemus illius temporis homines usq; adeo fuisse uanos, mendaces, stolidos, brutos, ut, quæ nunquam uiderant, uidisse se fingerent? & quæ facta omnino non erant, falsis proderent testimonijs, ut puerili assertione firmarent? cumq; possent uobiscum & unanimiter

uiue

uiuere, & inoffensas ducere cõiunctiones, gratuita susci perent odia, & execrabili haberentur in nomine? Quod si falsa (ut dicitis) historia illa rerũ est, unde tam breui tẽ pore totus mundus ista religione completus est? aut in unam coire quî potuerũt mentẽ gentes regionib. disiũctæ? uentis, cœlo, cõuexionibusq; dimotæ? Asseuerationib. illectæ sunt nudis, inductæ in spes cassas, & in pericula capitis immittere se sponte temeraria desperatione uoluerunt: cũ nihil tale uidissent, quod eas in hos cultus nouitatis suæ posset excitare miraculo. Imò quia hæc omnia & ab ipso cernebant geri, & ab eius præconibus, qui per orbem totum mißi beneficia patris & munera dis hominibusq; portabant: ueritatis ipsius ui uictæ & dederunt se Deo: nec in magnis posuere dispendijs membra uobis proijcere, & uiscera sua lanianda præbere. Sed conscriptores nostri mendaciter ista promiserunt, extulere in immensum exigua gesta, & angustas res satis ambitioso dilatauere præconio. Atqui utinam cũcta referri in scripta potuissent, uel quæ ab ipso gesta sunt, uel quæ ab eius præconibus pari iure & potẽtia terminata. Magis uos incredulos faceret uis tanta uirtutũ, aut apprehẽdere locũ fortasse possetis (quod uideretur esse simillimũ ueri) et incremẽta rebus apposita, et inditas scriptis et cõmentarijs falsitates. Sed neq; omnia cõscribi, aut in aures omniũ peruenire potuerũt gesta, gentib. in ignotis, & usum nesciẽtib. literarũ: aut (siqua sunt literis, cõscriptionibusq; mandata) maleuolentia dæmonũ, quorũ cura & studiũ est hanc intercipere ueritatẽ, & cõsimiliũ his hominũ interpolata quædã, & addita, partim mutata, atq; detracta uerbis, sylla

syllabis, literis, ut & prudentium tardarent fidem, & gestorum corrūperent auctoritatem. Sed nunquā fuerit, his bene ut Christus qui fuerit literarum testimonijs colligatur: cuius in id solum dimissa sunt causa: ut, si esse constiterit ea uera, quæ dicimus, confeßione omnium deus fuisse monstretur. Nō creditis scriptis nostris, & nos uestris nō credimus scriptis. Falsa de Christo cōfingimus, & uos de dijs uestris inania & falsa iactatis. neq; enim cœlo deus aliquis lapsus est, aut suis res uestras cōmentatus est manib. aut ratione cōsimili nostris rebus, et religionib. derogauit. Ab hominib. hæc scripta, & illa sunt ab hominibus scripta: mortalibus edisserta sermonibus, & quicquid dicere de nostris conscriptoribus intēderitis, & de uestris hæc dicta paribus sumite atq; habetote momentis. Vultis uera esse, quæ in uestris cōprehensa sunt scriptis: & quæ in nostris consignata sunt literis, confiteamini necesse est esse uera. Falsitatis arguitis res nostras: & nos uestras arguimus falsitatis. Sed antiquiora (inquitis) nostra sunt, ac per hoc fidei & ueritatis plenißima. quasi uero errorum non antiquitas plenißima mater sit, & non ipsa peperceri res eas, quæ turpißimas dijs notas ignominiosis cōcinnauerunt in fabulis. Ante millia enim annorū decem non potuerunt falsa & audiri, & credi? aut nō simillimū ueri est, fidem uicinis & finitimis, q̄ spatiorum inesse longinquitate distantibus? Testibus enim hæc, illa opinionib. asseruntur, & procliuius multo est, minus esse in recētibus fictionis, quàm in antiqua obscuritate submotis. Sed ab indoctis hominibus, & rudibus, scripta sunt, & iccirco nō sunt facili auditione credenda. Vide ne magis hæc fortior causa

causa sit, cur illa sint nullis coinquinata mendacijs, mente simplici prodita, & ignara lenocinijs ampliare. Triuialis & sordidus sermo est. Nunquam enim ueritas sectata est fucum, nec quod exploratum & certum est circũduci se patitur orationis per ambitum longiorẽ. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaq; illa ornamenta, quibus fides quæritur assertionis, suspicantes adiuuant, nõ ueritatis liniamenta demõstrant. Cæterum qui scit, quid sit illud quod dicitur, nec definit, nec colligit, neq; alia sectatur artificia uerborũ, quibus capi consueti sunt audiẽtes, & ad consensum rei circũscriptionis necessitate traduci. Barbarismis, Solœcismis, obsitæ sunt, inqt, res uestræ, & uitiorum deformitate pollutæ. Puerilis sane, atq; angusti pectoris reprehensio: quam si admitteremus, ut uera sit, abijciamus ex usibus nostris quorundã fructuum genera, quod cum spinis nascuntur, & purgamẽtis alijs, quæ nec alere nos possunt, nec tamen impediũt perfrui nos eo, qđ principaliter antecedit, & saluberrimũ nobis uoluit esse natura. Quid enim officit ó quæso? aut quã præstat intellectui tarditatem? utrúmne quid leue, an hirsuta cum asperitate promatur? inflectatur quod acui, an acuatur quod oportebat inflecti? aut qui minus id, quod dicitur, uerum est, si in numnro peccetur, aut casu, præpositione, participio, coniunctione? Pompa ista sermonis, & oratio missa per regulas concionibus, litibus, foro, iudicijsq; seruetur, deturq; illis immo, qui uoluptatũ delinimenta quærẽtes, omne suum studium uerborũ in lumina contulerũt. Cum de rebus agitur ab ostẽtatione submotis, quid dicatur, spectandum est, non quali cum amœnitate dicatur: nec quid

aures

aures cõmulceat, sed quas afferat audientibus utilitates: maxime cum sciamus etiam quosdam sapientiæ deditos, non tantum abiecisse sermonis cultũ, uerumetiã, cũ possent ornatius atq; uberius eloqui, triuialem studio humilitatẽ secutos, ne corrũperent scilicet grauitatis rigorẽ, & sophistica se potius ostentatione iactarent. Enimuero *dissoluti est pectoris in rebus serijs quærere uoluptatem: & cum tibi sit ratio cum male se habẽtibus atq; ægris, sonos auribus infundere dulciores, non medicinam uulneribus admouere.* Q*uanquã (si uerum spectes) nullus sermo natura est integer, uitiosus similiter nullus.* Q*uænam est enim ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta, ut hic paries dicatur, & hæc sella? cum neq; sexus habeant fœmininis generibus masculinisq; discretos, neq; quisquã docere doctissimus me posit ipsum hic, & hæc, quid sint, aut cur ex his unum, sexũ uirilem designet, fœmininis generibus id quod sequitur applicet.* Hu*mana ista sunt placita, & ad usum sermonis faciendi non sane omnibus necessaria: nam & hæc paries forsitan, & hic sella dici sine ulla reprehensione potuisset, si ab initio sic dici placuisset, & à sequẽtibus sæculis cõmuni esset in sermocinatione seruatum.* Et *tamen ó isti, qui pollutas res nostras uitiorũ criminamini: stribiligines & uos istas libris illis in maximis atq; admirabilib. nõ habetis?* Nónne *aliud hæc utria, aliud dicitis hos utres? cœlus, & cœlũ? nõ item filus, & filum? nõ item crocus, & crocum? non item fretus, & fretum? non item apud uos est positum hoc pane, et hic panis? hic sanguis, hoc sanguen? candelabrũ & iugulũ ratione eadẽ iugulus et candelaber?* Nã *si singula*

nomi

nomina non possunt genera plura habere q̃ singula: neq; eadẽ possunt huius esse generis, & illius (genus enim trã sire genus in alterũ nõ potest) tam peccat qui genera ma sculina fœmininis pronunciat legibus, q̃ ab eo peccatur, q articulos masculinos fœmininis generibus anteponit. At= qui uos conspicimus & res masculinas fœminine, & fœ= mineas masculine, & quas esse dicitis neutras, & illo, & hoc modo sine ulla discretione depromere. aut igitur nul= la est culpa indifferẽter his uti, & frustra nos dicitis So= lœcismorũ obscœnitate deformes: aut si certũ est singula quibus debeãt rationibus explicari, in similibus uitijs uos quoq; uersamini: quãuis Epicados *omnes,* Cæsellios, Ver rios, Scauros *teneatis, &* Nisos. *Sed si deus, inquiũt, fuit Christus, cur forma est in hominis uisus? & cur more est interemptus humano?* An *aliter potuit inuisibilis illa uis, & habens nullam substantiã corporalem, inferre & cõ= modare se mundo, concilijs interesse mortalium, q̃ ut ali= quod tegmen materiæ solidioris assumeret, quod oculorũ susciperet iniectũ, & ubi se figere ineptißimæ posset con tẽplationis obtutus?* Quis *est enim mortaliũ, q quæreret eũ uidere, quis cernere, si talẽ uoluisset inferre se terris, qualis ei primigenia natura est? et qualẽ se ipse in sua esse noluit uel qualitate, uel numine?* Assumpsit *igitur homi= nis formã, et sub nostri generis similitudine potentiã suã clausit, ut et uideri posset, & cõspici: uerba faceret, & do ceret: atq; oẽs exequeretur res eas, ꝑpter quas in mũdum uenerat faciẽdas, summi regis impio et dispositiõe serua= tis.* Quid *enim? dicitis, rex summus ea, quæ in mũdo faciẽ da esse decreuerat, sine hoĩe simulato nõquibat efficere? si*

opor

oporteret ita fieri (quemadmodum dicitis) ista fortasse fecisset: quia nõ oportuit, aliter fecit. Quare isto uoluit, & illo genere noluit, latenter inuolutæ, & uix ulli comprehensibiles causæ, quas accipere fortasse potuisses si nõ esses iamdudum ad non accipiendũ paratus: & prius te formares ad non credendi frontẽ, quàm tibi esset expositum id, quod nosse atq; audire conquireres. Sed more est hominis interemptus. non ipse neq; enim cadere diuinas in res potest mortis occasus: nec interitionis dissolutione dilabi id, quod est unum, & simplex: nec ullarum partium congregatione compactũ. Quis est ergo uisus in patibulo pendere, quis mortuus est? homo, quẽ induerat, & secum ipse portabat. Incredibile dictũ est, & cæcis obscuritatibus inuolutũ. si uelis non cæcũ est, & similitudini proxime constitutum, Si quo tẽpore Sibylla præsaga, oracula illa depromens, fundebat ui (ut dicitis) Apollinis plena, ab impijs esset cæsa atq; interempta latronibus: nunquid Apollo diceretur in ea esse occisus? si uates Helenus, si Martius, alijq; similiter uates hariolãtes essent uita & luce priuati: nunquid aliquis diceret lege eos humanitatis extinctos, qui illorum per ora loquentes, uias rerum postulantibus explicabant? Mors illa, quã dicitis, assumpti hominis fuit, non ipsius: gestaminis, non gestantis: quam nec ipsam perpeti succubuisset, tanta si nõ agenda res esset, & inexplicabilis ratio fati clausis patefacienda mysterijs. Quæ sunt ista inquies clausa atq; obscura mysteria, quæ nulli nec homines scire, nec ipsi, qui appellantur, dij mundi parte queunt aliqua suspitionis atq; opinationis attingere, nisi quos ipse dignatus est cognitiõis tantæ

imper

impertire muneribus,& in abditos recessus thesauri interioris inducere. Vides enim,si nollet inferri sibi à quoquã manus,summa illi fuisse cõtentiõe nitendũ,ut hostes ab se suos,uel potestate uniuersa,phiberet. Qui cæcis restituerat lumina,is efficere si deberet,nõ poterat cæcos? q debilib. integritatẽ,is debiles reddere difficultati habuit,aut labori? qui claudos faciebat incedere,is motus alligare mẽbrorũ neruorũ duritia nesciebat? qui extrahebat à tumulis mortuos,huic arduũ fuerat letũ cui uellet indicere? Sed qa fieri ratio ea,quæ fuerãt destinata,poscebat: et hic in ipso mũdo,nec modo q̃ gestum est alio: inæstimabilis illa atq; ĩcredibilis lenitas iniurias in se hominũ,pueril ib. pro ineptijs ducẽs manus in se porrigi ab immanib. passa est: durißimisq; latronib. nec imputandũ putauit quid illorũ designasset audacia,dummodo suis ostẽderet quid ab sese expectare deberẽt. Cũ enim de animarũ periculis multa, medelarũ contrà insinuator,magister atq; auctor, ad officiorũ conuenientiũ fines,suas leges & cõstituta, direxit: nõ superbiæ fastum cõminuit? non libidinũ extinxit flammas? nõ hiatum cõpreßit auiditatis? nõ tela extorsit è manibus,atq; oĩa seminaria totius uitiositatis abscidit? Ipse deniq; non lenis,non placidus,nõ accessu facilis,nõ familiaris affatu, nõ humanas miserias indolescẽs, omnes omnino crucibus et corporalib. affectos malis unica illa benignitate miseratus reddidit & restituit sanitati? Quid ergo uos subigit,quid hortatur maledicere,conuitiari, inexpiabiles cũ eo conserere simultates? quẽ redarguere, quẽ tenere,nemo hominũ poßit ullius facinoris in reatu? Tyrannos,ac reges uestros,qui postposito deorum metu do=

 naria

naria spoliant populanturq; templorum: qui proscriptio nibus & suis cædibus nudant nobilitatibus ciuitates: qui matronarum pudorem ac uirginum ui subruunt atq; eri piunt licentiosa, appellatis indigetes, atq; diuos: & quos odijs acrioribus conueniebat à uobis carpi, puluinaribus, aris, templis, atq; alio mactatis cultu, ludorum & celebritate natalium: necnon & illos omnes, qui cõscriptione uoluminũ multiformi maledictis mordacibus carpũt publicos mores: qui luxurias, ac uitas uestras secant, urunt, dilacerant: qui in temporis posteri notas scriptorum perpetuitate prolatãt: qui matrimonia persuadent habẽda esse cõmunia: qui cum pueris cubitant formosis lasciuientibus nudis: qui pecudes uos esse, qui fugitiuos, qui exules, qui uilißimæ seruos notæ furiosos prædicãt & insanos: admirantes, plaudentes ad cœli sustollitis sydera: bibliothecarum reponitis in arcanis: quadrigis & statuis munerami ni, & quãtum est in uobis uelut quadam æternitate donatis immortalium testificatione titulorum: solum Christum conuellere, dilacerare, si poßitis uultis, immo solum si liceat beluarũ agrestium ritu cruentis oribus mandere, comminutis cũ oßibus transuorare: quodnam (quæso) ob meritum dicite, cuius ob peccati culpã, quid ab eo cõmissum est, quod tenorem inflecteret recti, & in odia uos aspera furialibus stimulis cõcitaret? quia animarum uestrarũ custodẽ se missum solo indicauit ab rege: quia uobis immortalitatem ferre, quam uos habere confiditis humanis paucorum asseuerationibus suasi. quod si esset apud uos certũ falsa illũ dicere, spes etiam uanißimas polliceri, nec sic ui deo fuisse causam, cur eũ deberetis odisse, cur hostili animaduer=

in aduersione damnare: immo, si animus uobis clemẽs fuisset, & mitis, uel propter id solum cum deberetis amplecti quòd optabilia uobis sponderet & prospera: quòd bonarum esset nũcius rerũ: quòd ea prædicaret, quæ nullius animum læderent: securioris quinimmo expectationis impleret. At enim odio dignus est, quòd ex orbe religiones expulit, quòd ad deorũ cultum prohibuit accedi? Ergóne ille religionis extinctor, & impietatis auctor arguitur, qui ueram in orbe religionem induxit? qui hominibus cæcis, & re uera in impietate degẽtibus pietatis aperuit ianuas? & cui se submitterent, indicauit? An ulla est religio uerior, officiosior, potentior, iustior, quàm Deum principem nosse, scire deo principi supplicare, qui bonorũ omnium solus caput, & fons est, perpetuarum pariter fundator & conditor rerum, à quo omnia terrena, cunctaq; cœlestia animãtur, motu irriganturq; uitali: & qui si nõ esset, nulla profecto res esset, quæ aliquod nomen, substantiamq; portaret? Nisi forte dubitatis an sit iste, de quo loquimur, Imperator: & magis esse Apollinẽ creditis, Dianam, Mercurium, Martem. Da uerum iudiciũ: & hæc omnia circumspiciens, quæ uidemus, magis an sint dij cæteri dubitabit, quàm in Deo cunctabitur, quem esse omnes naturaliter scimus: siue cum exclamamus ó deus, siue cum illum testem constituimus improborũ, & quasi nos cernat faciem subleuamus ad cœlum. Sed minoribus supplicare dijs homines uetuit. dij enim minores, q sint, aut ubi sint, scitis? perstrinxit uos aliquando suspitio illorum aut mentio, ut merito feratis indigne abrogatos his cultus, & honoris impertitionę uiduatos? quod si non mẽtis elatio, &

 typhus

typhus qui appellatur à Græcis obstaret, atq; officeret uobis, iamdudum scire potuissetis: quid, aut quare prohibuerit fieri, intra fines quos stare religionē uoluerit ueram, quantum uobis periculum nasceretur ex eo, quod putaretis obsequio, uel ex quibus malis emergeretis, si insidioso renunciaretis errori. Verum hæc omnia illustrius cōmemorabuntur & planius, cum ulterius prorsus fuerimus euecti. Monstrabimus enim Christum non impietatem docuisse nationes, sed ab latronibus pessimis miserorum hominum imprudentiam uindicasse. Nō credimus, inquitis, uera esse quæ dicit. Quid enim, quæ uos negatis uera esse, apud uos liquent, cum imminentia, & nōdum passa nullis possint rationib. refutari? Sed & ipse, quæ pollicetur, non probat. Ita est. Nulla enim (ut dixi) futurorum potest existere cōprobatio. Cum ergo hæc sit conditio futurorum, ut teneri & cōprehendi nullius possint anticipationis attactu: nónne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus, id potius credere, quod aliquas spes ferat, quàm omnino quod nullas? In illo enim piculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat et uacuum: in hoc damnū est maximū (id est salutis amissio) si cum tempus aduenerit, aperiatur hoc fuisse mendacium. Quid dicitis ó nescij, etiam fletu & miseratione dignissimi? ita non extimescitis, ne forte hæc uera sint, quæ sunt despectui uobis, & præbent materiam risus? nec saltem uobiscum sub obscuris cogitationib. uoluitis? ne quod hoc die credere obstinata renuitis puersitate, redarguat serum tempus, & irreuocabilis pœnitentia castiget? Nónne uel hæc saltem fidem uobis faciunt argumenta credendi

di, quòd iam per omnes terras in tam breui tẽpore & par uo, immensi nominis huius sacramenta diffusa sunt? quòd nulla iam natio est tam barbari moris, & mãsuetudinem nesciens, quæ nõ eius amore uersa molliuerit asperitatem suam, & in placidos sensus assumpta trãquillitate migra uerit? quòd tam magnis ingenijs præditi Oratores, *Grã- matici, Rhetores, Consulti iuris, ac Medici, philosophiæ etiam secreta rimantes, magisteria hæc expetunt, spretis quibus pauloante fidebant: quòd ab dominis se serui, cru- ciatibus affici, quibus statuerint, malunt, solui cõiuges ma trimonijs, exhæredari à parentibus liberi, quàm fidẽ rum pere Christianam, & salutaris militiæ sacramenta depo- nere? quòd cum genera pœnarum tanta sint à uobis pro- posita religionis huius sequẽtibus leges, augeatur res ma gis, & contra omnes minas, atq; interdicta formidinum animosius populus obnitatur, & ad credendi studiũ pro- hibitionis ipsius stimulis excitetur? nũquid hæc fieri pas- sim & inaniter creditis, fortuitis incursibus assumi has mẽtes? Itáne istud non diuinũ, & sacrum est, aut sine deo eorum tantas animorũ fieri conuersiones, ut cum carnifi- ces unci, alijq; innumeri cruciatus (quemadmodum dixi- mus) impẽdeant credituris, ueluti quadam dulcedine, atq; nectare ebrij cuncta cõtemnant? O ingratum & impium sæculum, ó in priuatam perniciem incredibili pectoris ob stinatione pronum. Si aliquis ad uos medicus ex summo- tis uenisset & nunquã uobis regionibus cognitis, medica men pollicens tale, quod à uestris corporibus omnia omni no prohiberet morborum & ualetudinum genera: nõ cer tatim blãditijs omnibus atq; honoribus fotum familiaria*

susciperetis in mœnia? non illud medicaminis genus optaretis esse certißimũ, non uerũ, quod immunes uos fore ab tam innumeris uexationib. corporũ usq; ad ultimos fines spõderet ætatis? & licet ambigua res esset, committeretis uos tamen, nec potionẽ incognitã dubitaretis haurire spe salutis ꝓposita, atq; amore incolumitatis incensi. Eluxit, *atq; apparuit Christus rei maximæ nũciator, auspiciũ faustum portans, & præconiũ salutare credẽtib.* Quænã *est ista crudelitas, inhumanitasq; tãta, quinimmo (ut uerius loquar) fastidiosum supercilium, nunciatorẽ muneris & portitorẽ tanti, nõ tantum uerborũ maledictionib. scindere, uerumetiã bello graui atq; omnibus persequi telorum effusionib. & ruinis?* Non *placent ea quæ dicit, & cũ offensionibus audiũtur à uobis, pro ludicris ea uaticinationibus cõportate: stolidißimas res loquitur, & fatua dona promittit: ridete ut sapiẽtes uos uiri, & in suis erroribus fatuitatẽ relinquite uolutari.* Quænam *est hæc feritas (ut repetamus quæ dicta sunt sæpius) quæ libido tã carnifex, inexpiabile bellũ indicere nihil de te merito?* Dilacerare *si detur eũ uelle per uiscera, qui non modo nullũ intulerit malũ nulli, sed æqualiter benignus omnibus, docuerit qdnam his salutis deo portaretur à principe: quid esset facto opus, ut interitũ fugerẽt, & immortalitatẽ cõsequerẽtur ignotã? Cũq; nouitas rerũ, & inaudita promißio audientium turbarẽt mentes, & credulitatẽ facerẽt hæsitare: uirtutũ omniũ dominus, atq; ipsius mortis extinctor hominem suũ permisit interfici, ut ex rebus cõsequẽtib. scirent in tuto esse spes suas, quas iã dudũ acceperãt de animarũ salute, nec periculũ mortis alia se posse ratione uitare.*

ARNOBII DISPV=
tationum aduersus Gentes Liber secundus.

OC in loco tribui si ulla facultas posset, uellem cũ his omnibus, quibus nomẽ inuisum est Christi, ab instituta principaliter defensione diuerticulo paulisper facto talia uerba miscere. Si nullã esse ducitis contumeliã respondere aliquid interrogatos, edissertate nobis, & dicite quid rei, quid causæ est, quòd tam grauibus insectamini Christum bellis? uel quas eius continentis offensas, ut ad eius nominis mentionem rabidorũ pectorum efferuescatis ardoribus? Nunquid regiam sibi uindicans potestatem, terrarum orbem cunctum legionibus infestissimis occupauit? & pacatas ab exordio nationes alias deleuit ac sustulit, alias sibi parere ceruicibus compulit subiugatis? Nunquid ardoribus auaritiæ flagrans uniuersas opes illas, quibus se genus humanum studiose contendit impleri, possessionis suæ mancipio uindicauit? Nunquid libidinũ cupiditatibus gestiens pudicitiæ repagula ui fregit, aut alienis furtim insidiatus est matrimonijs? Nunquid arrogantiæ supercilio tumidus iniurias & contumelias passim sine ullius personæ discriminibus irrogauit: ut non omnium uirtutum amore correpti cognitas accipiãt rationes, atq; mũdi omnib. rebus præponãt amicitias Christi? Nisi forte obtusi & fatui uidẽtur hi uobis, qui per orbẽ iam totũ conspirãt & coeunt in istius credulitatis assensum. Quid ergo? uos soli sapiẽtiæ conditi atq;

intelligentiæ ui mera nescio quid aliud uidetis, & profundum? soli esse nugas intelligitis hæc omnia, soli uerba & pueriles ineptias, ea quæ nobis promittimus principali ab rege uentura? Vnde (quæso) est uobis tantum sapientiæ traditum? unde acuminis, & uiuacitatis tantũ? uel ex quibus scientiæ disciplinis tantum cordis assumere, diuinationis tantũ potuistis haurire? Quia per casus, & tempora declinare uerba scitis, & nomina, quia uoces barbaras, solœcismosq; uitare, quia numerosum, & instructum, compositũq; sermonem, aut ipsi uos nostis efferre; aut incomptus cum fuerit, scire: quia fornicem Lucilianũ, & Marsyam Pomponij obsignatũ memoria continetis: quia quæ sint in litibus cõstitutiones, quot causarum genera, quot dictionum, quid species, oppositũ à cõtrario quibus rationibus distinguatur: iccirco uos arbitramini scire quid sit falsum, quid uerum, quid fieri poßit, aut non poßit: quæ imorũ, summorũq; natura sit? Nunq̃ ne illud uulgatũ perstrinxit aures uestras, sapientiã hominis stultitiam esse apud Deũ? Primũ & ipsi penitus perspicitis uos ipsos, siquãdo de rebus disceptatis obscuris, & naturalia pergitis reserare secreta, et ipsa, quæ dicitis, quæ asseueratis, quæ capitali plerũq; cõtentiõe defenditis, nescire uos, & unũquenq; suspitiones suas probatis & comprehẽsis pertinaci obluctatione tutari. Quid enim (si uerũ fateamur) etiam si omnia sæcula in rerum inuestigatiõe ponantur, scire per nos possumus, quos ita cæcos, & superbos nescio qua res protulit, & cõcinnauit inuidia, ut cũ nihil sciamus omnino, fallamus nos tamen, & in opinionẽ scientiæ sub inflati pectoris tumore tollamur? Vt enim diui-

na

na prætercam, & naturali obſcuritate res merſas, poteſt quiſquam explicare mortaliũ id, quod Socrates ille comprehẽdere nequit in Phædõe? homo quid ſit, aut unde ſit, anceps, uarius, mobilis, pellax, multiplex, multiformis, in quos uſus prolatus ſit, cuius ſit excogitatus ingenio, qd in mundo faciat, cur malorũ tanta experiatur examina? utrum illũ tellus uliginis alicuius cõuerſa putore, tanquã uermes animauerit, tanquam mures? an fictoris alicuius, & fabricatoris manu liniamenta hæc corporis, atq; oris acceperit formam? Poteſt, inquã, ſcire in medio hæc poſita, atq; in ſenſibus cõſtituta cõmunibus, quibus cauſis mergamur in ſomnos, quibus euigilemus, quibus modis fiant inſomnia, quibus uiſa, imò (quod ambigit in Theæteto Plato) uigilemus aliquando, an ipſum uigilare, quod dicitur, ſomni ſit perpetui portio? ecquid agere uideamur, inſomnium cum uidere nos dicimus? radiorũ, & luminis intentione uideamus, an rerum imagines aduolẽt, & noſtris in pupulis ſidant? utrũ ſapor in rebus ſit, an palati cõtagionibus fiat? quibus ex cauſis pili nigrorem ingenitum ponant, neq; omnes pariter, ſed paulatim adijciendo caneſcant? quid ſit quod humores uniuerſi unum corpus efficiant mixtione, ſolum oleum reſpuat immerſionem in ſe pati, ſed in ſuam naturam impenetrabile ſemper perſpicue colligatur? Ipſe deniq; animus, qui immortalis à uobis & deus eſſe narratur, cur in ægris æger ſit, in infantibus ſtolidus, in ſenectute defeſſus? delira & fatua & inſana quorũ infirmitas & inſcientia miſerabilis hoc magis eſt, quòd cũ fieri poßit ut ueri aliquid aliquando dicamus, & hoc ipſum nobis incertum, an ueri aliquid dixerimus? Et

d 5 quoniam

quoniam ridere nostram fidem consuestis, atq; ipsam credulitatem facetijs iocularibus lancinare, dicite ô festiui, & meraco sapiētiæ tincti & saturi potu, éstne operis in uita negociosum aliquod atq; actuosum genus, quod non fide præeunte suscipiāt, sumant, atq; aggrediātur? an terris peregrinamini, nauigatis, non domum uos credentes peractis negociationibus remeaturos? terrā ferro scinditis, atq; oppletis seminū uarietate, non credentes uos frugem percepturos esse uicibus temporarijs? coniugalia copulatis consortia, non futura esse credentes casta, & officiosi fœderis in maritos? liberorū suscipitis prolem, non incolumē credentes fore, & per gradus ætatis uenturam senectutis ad metas? ægritudines corporū medicorū committitis manibus, nō credentes morbos posse mitigata asperitate leniri? bella cū hostibus geritis, non uictoriā uos credentes præliorum successionibus relaturos? ueneramini deos, & colitis, nō credentes illos esse, & propitias aures uestras supplicationibus accōmodare? Quid illa de rebus ab humana cognitione sepositis, quæ cōscribitis ipsi, quæ lectitatis, oculata uidistis inspectiōe, & manibus tractata tenuistis? Nónne uestrū quicūq; est, huic, uel illi credit Auctori? non quod sibi persuaserit quis uerum dici ab altero, uelut quadā fidei astipulatione tutatur? qui cunctorum originem esse dicit ignem, aut aquam, non Thaleti, aut Heraclito credit? qui causam in numeris ponit, nō Pythagoræ Samio, non Architæ? qui animam diuidit, & incorporales constituit formas, non Platoni Socratico? qui quintū elementum principalibus applicat causis, non Aristoteli Peripateticorū patri? qui ignē minatur mundo, &

uene

uenerit cum tempus, arsurum, non Panætio, Chrysippo, Zenoni? qui indiuiduis corporibus mundos semper fabricatur, & destruit, non Epicuro, Democrito, Metrodoro? qui nihil ab homine cõprehendi, atq; omnia cæcis obscuritatibus inuoluta, non Archesilao, Carneadi? nõ alicui deniq; academiæ ueteris, recentiorisq; cultori? Ipsi denique principes, & prædictarũ patres sententiarũ, nónne ipsa ea quæ dicunt, suis credita suspitiõibus dicunt? Vidit enim Heraclitus res ignium conuersionibus fieri? concretione aquarum Thales? Pythagoras numeros scit? incorporales formas Plato? indiuiduorum Democritus concursiones? aut illi, qui autumant nihil posse omnino cõprehendi, an sit uerum quod dicunt, sciunt: aut ipsum, quod definiunt, ueritatis esse intelligunt pronunciatũ? Cum igitur comperti nihil habeatis & cogniti, omniaq; illa, quæ scribitis, & librorũ comprehẽditis millibus, credulitate asseueretis duce: quænam hæc est iudicatio tam iniusta, ut nostram derideatis fidem, quã uos habere conspicitis nostra in credulitate cõmunem? Sed sapientibus uos uiris omnibusq; instructis disciplinarũ generibus creditis. nempe illis, qui nihil sciscunt, nec pronũciant unũ, qui pro suis sententijs bella cum aduersantibus conserunt, & peruicacia semper digladiantur hostili: qui, cum alter alterius labefactant, destruunt, conuelluntq; decreta, cuncta incerta fecerunt, nec posse aliquid sciri ex ipsa dissensione monstrarunt. Sed facessant hæc, nihilq; impediãt, plurimum quo minus eis credere atq; auscultare debeatis, et qd est, quod in hac parte, aut uos plurimum habeatis, aut nos minus? uos Platoni, uos Plotino, uos Numenio, uel cui libuerit credítis

ditis:nos credimus,et acquiescimus Christo. Iniquitas hæc quãta est,ut cum utriq; auctoribus stemus,sitq; nobis & uobis unũ & sociũ credere:uobis uelitis dari, quod ita ab illis dicatur:accipe nos ea, quæ proferũtur à Christo,audire et spectare nolitis? Atqui si causas causis,partes partib. uoluerimus æquare:magis nos ualemus ostendere quid in Christo fuerimus secuti, quàm in philosophis quid uos. Ac nos quidem in illo secuti hæc sumus:opera illa magnifica,potentißimasq; uirtutes,quas uarijs edidit exhibuitq; miraculis,quibus quiuis posset ad necesßitatem credulitatis adduci,& iudicare fideliter non esse quæ fierẽt hominis, sed diuinæ alicuius atq; incognitæ potestatis: uos in philosophis uirtutes secuti quas estis, ut magis uos illis q̃ nos Christo oportuerit credere? Quisquã ne illorum aliquando uerbo uno potuit,aut unius imperij iußione: non dicam maris insanias,aut tempestatum furores prohibere,compescere:non cæcis restituere lumina, aut sine luminibus natis dare:nõ ad uitam reuocare defunctos:non annosas dissoluere paßiones:sed quod leuißimum multo est, furunculum,scabiem,aut inhærentem spinulam callo una interdictione sanare? Non quo illos negemus, aut morum integritate laudabiles,aut nõ omni genere studiorum & disciplinarum peritos: nam & uerbis eos luculentißimis scimus loqui & compositionibus fluere leuigatis:concludere acutißime syllogismos:ordinare sequaciter inductiones suas:reddere definitionibus formulas,partiri,diuidere:multa dicere de numerorum generibus:multa de musicis:geometricas res etiam suis scitis, & perceptionib. explicare. Sed quid istud ad causam? nunquid Enthymemata

ta, Syllogismi, resq; aliæ similes scire illos ueritatem spon dent: aut ea re digni sunt, quibus necessario debeat rebus de obscurissimis credi? Personarum cōtentio non est eloquentiæ uiribus, sed gestorum operum uirtute pendenda. Ille non est dicendus auctor bonus, qui sermonē candidule prompsit: sed qui, quod pollicetur, diuinorū operum prosequitur sponsione. Argumēta uos nobis, & suspitionum argutias proferetis: quibus ipse si Christus (cum pace hoc eius, & cum uenia dixerim) populorū in conuentibus uteretur: quis acquiesceret, quis audiret, quis eum promitteret aperte aliquid iudicare? aut quis cassa & nuda iactantem (quāuis esset imprudens, & facilitatis stolidæ) sequeretur? Virtutes sub oculis positæ, & inaudita illa uis rerum, uel quæ ab ipso fiebat palàm, uel ab eius præconibus celebrabatur in orbe toto: eas subdidit appetitionum flammas, & ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gētes & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt, atq; in usum cōputationis uenire ea, quæ in India gesta sunt, apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Aegypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Epiro: in insulis, & prouincijs omnibus, quas Sol oriens, atq; occidēs lustrat: ipsam deniq; apud dominā Romam, in qua cū homines sint Numæ regis artibus, atq; antiquis superstitionibus occupati, non distulerunt tamen res patrias linquere, & ueritati coalescere Christianæ. Viderant enim cursum Simonis magi, & quadrigas igneas Petri ore difflatas, & nominato Christo euanuisse. Viderant, inquā, fidentem dijs falsis, & ab eisdem metuētibus proditū, pon

dere præcipitatum suo, cruribus iacuisse præfractis: post deinde perlatũ Brundã, *cruciatibus, & pudore defessum, ex altißimi culminis se rursum præcipitasse fastigio:* Quæ *omnia uos gesta neq; scitis, neq; scire uoluistis: neq; unq̃ uobis necessaria iudicastis: ac dũ uestris fiditis cordibus, & quod typhus est sapientiã uocatis, dedistis circumscriptoribus locum, illis inquã noxijs, quorum nomẽ interest obsolefieri Christianũ, superfundendi caligines, atq; obscurãdi res tantas, eripiendæ uobis fidei, subiciẽdiq; contemptus: ut, quia sibi præsentiunt finem pro meritis immi nere, uobis quoq; immitterẽt causam, per quã periculum adire possetis, & uiduari benignitate diuina.* Interea *tamen ó isti, qui admiramini, qui stupetis doctorũ & philosophiæ scita: ita non iniustißimũ ducitis inequitare, illudere tanquã stulta nobis & bruta dicẽtibus: cum uel ea, uel talia reperiamini & uos dicere, quæ nobis dici pronũciarią; ridetis?* Nec *mihi cum his sermo est, qui per uaria sectarum diuerticula dißipati, has atq; illas partes opinionum diuersitate fecerũt.* Vos *uos appello, qui* Mercuriũ, *qui* Platonẽ, Pythagoramq; *sectamini: uosq; cæteros, qui estis unius mẽtis, & per easdem uias placitorũ inceditis unitate.* Audetis *ridere nos, qui patrem rerũ, ac deum ueneramur & colimus: quodq; illi dedamus & pmittamus spes nostras?* Quid *Plato* uester *in* Theæteto *(ut eũ potißimum nominem) nónne animo fugere suadet è terris: & circa illũ semper (quantũ fieri potest) cogitatione ac mente uersari?* Audetis *ridere nos, quòd mortuorum dicamus resurrectionem futuram? quã quidem nos dicere confitemur: sed à uobis aliter, quàm sentiamus, audiri.* Quid *in*

Politico

Politico idem Plato? nónne cũ mundus occeperit ab occiduis partibus exoriri, & in cardinẽ uergere qui orientis est solis, rursus erupturos homines telluris è gremio scribit, senes, canos, decrepitos, & cũ anni cœperint accedere longiores, per eosdem gradus, quibus hodie crescitur, ad incunabula infantiæ desituros? Audetis ridere nos, quod animarũ nostrarum prouideamus saluti, id est ipsi nobis? Quid enim sumus homines, nisi animæ corporibus clausæ? Vos enim nõ omnes pro illarũ geritis incolumitatib. curas? non quòd uitijs omnibus, & cupiditatibus abstineatis: metus ille uos habet, ne, uelut trabalibus clauis affixi, corporibus hæreatis. Quid illi sibi uolunt secretarũ artiũ ritus, quibus affamini nescio quas potestates, ut sint uobis placidæ, neq; ad sedes remeantibus patrias obstacula impeditionis opponant? Audetis ridere nos, cum gehennas dicimus, & inextinguibiles quosdam ignes, in quos animas deijci ab earum hostibus, inimicisq; cognouimus? Quid Plato idem uester in eo uolumine, quod De animæ immortalitate composuit? non Acherontem, nõ Stygem, non Cocytum fluuios, & Pyriphlegetontem nominat: in quibus animas asseuerat uolui, mergi, exuri? Et homo prudentiæ non prauæ, & examinis iudicijq; perpensi rem inenodabilem suscipit: ut cum animas dicat immortales, perpetuas, & corporali soliditate priuatas, puniri eas dicat tamen, & doloribus afficiat sensuum. Quis autẽ hominum non uidet quod sit immortale, quod simplex nullum posse dolorem admittere? quod autem sentiat dolorem, immortalitatẽ habere non posse? Nec tamẽ eius auctoritas plurimũ à ueritate declinat. Quãuis enim uir lenis

nis,& beneuolæ uoluntatis inhumanũ esse crediderit, ca pitali animas sententia condemnari:nõ est tamen absone suspicatus iaci eas in flumina torrentia flammarũ globis, & cœnosis uoraginibus tetra. Iaciuntur enim,& ad nihi lum redactæ,interitiõis perpetuæ frustratione uanescũt. Sunt enim mediæ qualitatis(sicut Christo auctore cõper tum est)& interire quæ possint,deũ si ignorauerint,ui= tæ & ab exitio liberari,si ad eius se minas,atq; indulgen tias applicarint. & ut quod ignotũ est pateat,hæc est ho minis mors uera,hæc nihil residuũ faciens. nam illa, quæ sub oculis cernitur, animarum est à corporibus disiuga= tio,non finis abolitionis extremus. hæc,inquam,est homi nis mors uerà,cum animæ nescientes deum perlongißimi temporis cruciatu consumũtur ignifero,in quem illas ia= ciunt quidam crudeliter sæui,& ante Christũ incogniti, & ab solo sciẽte detecti. Quare nihil est quod nos fallat, nihil quod nobis polliceatur spes cassas,quod à nouis qui= busdam dicitur uiris,& immoderata sui opinione subla= tis,animas immortales esse,deo rerum,ac principi gradu proximas dignitatis,genitore illo ac patre prolatas, diui nas,sapiẽtes,doctas,neq; ulla corporis attrectatione con tiguas:quod quia uerũ & certũ est,& à perfecto sumus inemendabili perfectione prolati, inculpabiles, & ideo irreprehensibiles,uiuimus,boni,iusti,& recti, uitiosita= tis nullius rei,nulla cupiditas nos uincit,nulla libido debo nestat, uirtutũ omnium seruamus atq; integramus teno= rem. Et quia uno ex fonte omnium nostrum defluunt ani= mæ,iccirco unũ conueniensq; sentimus:non moribus,non opinionibus discrepamus:Deũ omnes nouimus, nec quot in

in orbe sunt homines, sunt sententiæ totidem, neq; infinita uarietate discretæ. At dum ad corpora labimur & properamus humana, ex mundanis circulis sequũtur nos causæ, quibus mali simus, & pessimis cupiditatib. atq; iracundia ferueamus, exerceamus in flagitijs uitam, & in libidinem publicam uenalium corporũ prostitutione damnemur. Et quemadmodum se possunt incorporalibus corpora coniungere: aut à deo principe res factæ, ab infirmioribus causis ad uitiorum dehonestamẽta traduci? Vultis homines institutum, superciliumq; deponere? qui deum uobis asciscitis patrem, et cum eo cõtenditis immortalitatẽ habere uos unã, uultis quærere, peruestigare, rimari, quid sitis uosipsi, cuius sitis, censeamini quo patre, quid in mũdo faciatis, quanã ratiõe nascamini, quo pacto prosiliatis ad uitã? uultis fauore deposito cogitatiõib. tacitis peruidere animantia nos esse, aut consimilia cæteris, aut nõ plurima differitate distãtia? Quid est enim, quod nos ab eorũ indicet similitudine discrepare? uel quæ in nobis eminentia tãta est, ut animantiũ numero dedignemur ascribi? Ex ossibus illis fundata sunt corpora, & neruorũ colligatione deuincta: & nobis comparili ratione ex ossibus fundata sunt corpora, & neruorum colligatione deuincta. Auras accipiunt naribus, & per anhelitũ reciprocatas reddunt: & nos spiritũ consimiliter ducimus, & respiramus cõmeatibus crebris. Fœmininis generibus, masculinisq; distincta sunt: in totidẽ & nos sexus nostro sumus ab auctore formati. Edũt per uteros fœtus, & corporalib. concilijs procreant: & nos corporum cõiugationibus nascimur, & ex aluis fundimur, atq; emittimur, matrũ cibo su

e stent:

rupibus tegere & cõmunire suspensis? excauare alia telluris sola, & in foßilibus foueis tutamina sibimet & cubilia præparare? Quod si ministras manus illas etiam donare parens natura uoluisset, dubitabile non foret, quin & ipsa construerent mœniũ alta fastigia, & artificiosa excuderent nouitate. Tamen in his ipsis, quæ rostris atq; unguibus faciunt, multa inesse cõspicimus rationis & sapiẽtiæ simulacra: quæ homines imitari nulla meditatiõe possumus: quãuis sint nobis opifices manus, atq; omni genere perfectionis artifices. Vestem illa nõ norunt, sellas, naues, atq; aratra compingere: nec deniq; supellectilem cæteram, quam familiaris usus exposcit. Non sunt ista scientiæ munera, sed pauperrimæ neceßitatis inuenta. Neq; cũ animis artes cœli ex penetralibus ceciderunt: sed exquisitæ, & natæ sunt in terris hic omnes, et cum processu temporum paulatim meditatione cõflatæ. Quod si haberent scientias animæ, quas genus habere diuinum atq; immortale condignũ est: ab initio homines cuncti omnia scirẽt, nec sæculum esset ullum, quod artis esset ignarũ alicuius, aut rerum experientia non paratum. Nunc uero inops uita, & multarum indigens rerũ, fortuita conspiciens quædam commodule prouenire, dum imitatur, experitur, & tentat, dum labitur, reformat, immutat, ex aßidua reprehensione paruas sibi cõcinnauit scientiolas artium, & ad unum exitum temporibus plurimis commendatas perduxit. Quòd si homines penitus aut ipsos se nossent, aut intellectum Dei suspitionis alicuius acciperent aura, nunquam sibi asciscerent diuinam immortalemq; naturam: nec existimarent quiddam magnificum se nosse, quia sibi

craticulas, trullas, cætera q́; fecerunt, quia subuculas, supparа, lenas, lacernulas, trabeas, cultros, loricas, & gladios, quia rastra, securiculas, uomerem. Nunquam inquam *crederent typho & arrogãtia subleuati, prima esse se numina, & æqualia principis summitati: qui grãmaticam, musicam, oratoriam, pepererant, & geometricas formulas, in quibus artificijs quidnam insit admirabile non uidemus: ut ex eorũ inuentione credatur esse animas potiores & sole & syderibus cunctis, hunc totũ cuius membra sunt hæc, mundum, & dignitate et substantia præterire. Quid enim aliud se spondent uel insinuare posse, uel tradere, quàm ut regulas nominũ, differentiasq́; noscamus? ut interualla in uocum sonis, ut loquamur suadenter in litibus, ut terrarum continentias metiamur? Quæ si secum animæ diuinis ex regionibus attulissent, & esset necessarium scire, omnes ea iamdudum in omni orbe tractarent: neq; ullum hominũ reperiretur genus, quod non esset his omnibus æqualiter atq; uniformiter eruditum. Nũc uero in mũdo quotus quisq; est musicus, dialecticus, & geometres, quotus orator, poeta grammaticus? ex quo apparet (ut sæpius dictum est) inuenta hæc esse locorum necessitate, ac temporũ: neq; diuinitus eruditas aduolauisse huc animas: quòd neq; omnes doctæ sint, neq; discere omnes posint, & sint in his plurimæ acuminis obtusioris, et tardi, & ad discendi studium plagarũ coercitione cogãtur. quòd si ea, quæ discimus, reminiscentias esse constaret (ut antiquis opinionibus scitũ est) conueniebat nos omnes ab una ueritate uenientes unũ nosse, unũq; reminisci: nõ habere diuersas, non plurimas, disidentesq́; sentẽtias. nunc*

uero

uero cum singuli aliud atq; aliud asseramus, manifestum & promptũ est, nihil nos attulisse de cœlo, sed hic natos addiscere, & suspitionibus coalita uindicare. Et ut uobis *clarius manifestiusq; monstremus cuius sit pretij homo, quem simillimũ creditis potentiæ superioris existere, concipite animis hanc imaginem uestris, & quod fieri si aggrediamur potest, tanquã si simus aggressi, similitudinis assumptione teneamus. Sit igitur nobis tellure in effossa locus habitabilis formam cubilis efficiẽs, tecto, & parietibus clausus: non algidus frigore, non feruens nimio calore: sed ita temperatus, & medius, ut nec frigoris sensum, nec ardorem ualidum perpetiatur æstatis.* In *hunc sonus omnino nullius incidat uocis, non auis, non bestiæ, nõ tempestatis, non hominis, nõ deniq; fragoris alicuius, aut concrepantis terribiliter cœli.* Excogitemus *deinde quemadmodum lumen accipiat, nõ ex illato igni, neq; ex sole conspecto, sed notũ aliquid fiat, quod imaginẽ luminis caligine interposita mentiatur: ianua non una sit, nec sit introitus rectus: adeatur inflexionib. flexuosis: nec recludatur aliquãdo, nisi cum necessaria ratio postularit.* Nunc *quoniam imagini præparauimus sedẽ, accipiamus deinceps mox aliquem natũ, & in loci illius hospitiũ, quod habeat rem nullam, & sit inane ac uacuũ: platonica licet aut pythagorea progenie, aut horum alicuius, qui acuminis perhibentur fuisse diuini: aut ex deũm respõsis sapientissimi nuncupati.* Quod *cũ actum fuerit, nutriri ut debeat sequitur, & alimonijs conuenientib. educari.* Adhibeamus *igitur & nutricem, quæ semper ad eum nuda, semper silens accedat, uerbum nullum faciens, nec in sermonẽ aliquem*

ora & labra diducat: sed cum mammas dederit, & conse quentia supplerit officia, datum quieti linquat, & ante fo res clausas dies noctesq; continuet. Poscit enim plerunq; res, nutricias adesse curas, & obseruare temporarios mo tus. At uero cum cœperit solidioribus cibis infans debere fulciri, nutrice inferatur ab eadem, ueste (ut diximus) po sita, & tenore reticētiæ seruato. Ipse autem, qui infertur cibus sit unus atq; idē semper: nihil materia differens, nec per uarios redintegratus sapores: sed aut sit ille de milio, aut sit panis ex farre, aut (ut sæcula imitemur antiqua) ex cinere caldo glandes, aut ex ramis agrestibus bacculæ. Po tio autem uini sit prorsus incognita, nec sedandæ aliud ad moueatur siti, quàm liquor purus è fontibus caldore ignis intactus: & (si fieri potis est) manibus subministratus ca uis. Fiet enim familiaris è more consuetudo in naturā uer sa: nec appetitio corrigetur, ulterius esse amplius nesciēs quod petatur. Quorsum igitur hæc spectant? ut, quoniam creditū est animas diuinas atq; adeo immortales esse, & ad hominum corpora disciplinis cum omnibus aduolare, experiamur ex isto, quem hoc genere uoluimus educari, capiátne res fidē, an sit leuiter credita, & frustrabili ex= pectatione præsumpta. Procedat igitur nobis solitudine in operta nutritus, quot uultis annos agens, uultis uicena rius? uultis tricenarius? immo cū annos fuerit quadragin ta permensus, mortalium cōcilijs inferatur: & si uerū est illum principalis esse substantiæ portionē & ex fontibus uitæ deriuatū hic agere, antequā notitiam rei sumat alicu ius, aut sermone imbuatur humano, det responsum roga= tus, quisnam sit ipse, aut quo patre, quibus sit in regioni=

bus

bus editus, quo pacto, aut quánam ratione nutritus, quid operis aut negocij celebrãs anteacti temporis decurrerit æuitatem. Ita *ille non omni pecore, ligno, saxo, obtusior, atq; hebetior stabit? non missus in res nouas, & nũquam sibi ante cognitas, ipsum sese esse ante omnia nesciturus?* Poteritne(*si quæras*) *sol quid sit ostendere, terra, maria, sydera, nubes, nebula, pluuiæ, tonitrua, nix, grando?* Poterit *arbores scire quid sint, herbæ, aut gramina, taurus, equus, aut aries, camelus, elephantus, aut miluus?* Esurienti *si dederis uuam, mustacium, cæpe, carduum, cucumerem, ficum, sciet posse sedari omnib. ex his famem? aut quo genere singula esse debeant?* Et *sibi ignem si plurimum feceris, aut uenenatas circũposueris bestias, nõne ibit per medias flammas, uiperas, solifugas, esse noxias nesciẽs, & timere ipsum quid sit ignorans?* Iam *uero si uestem, si supellectilem ponas in medio tam urbanam, q̃ rusticam, eritne idem ut poßit discriminare cui negocio res quæq; conueniat? cuius muneris accõmodata sint usui indicet? in quos habitus uestis stragula facta sit, mitra, strophiũ, fascia, puluinus, muccinium, lena, tunica, mantele, mastruca, soccus, solea, calceus?* Quid *si adijcias rota qd sit, aut tribula, uãnus, doliũ, cupa, trapetum, uomis, aut cribrum, mola, buris, aut sarculũ?* Quid *arquata si sellula, acus, strigil, polubrũ, siliquastrũ, trulla, lancicula, candelabrũ, scopæ, scyphus, saccus?* Quid *si cithara, tibia, argentũ, æs, codex, radius, liber?* Quid *instrumẽta si cætera, quibus uita succingitur & cõtinetur humana? ita (ut diximus) ille nõ uobis ritu, aut asini, porci, aut si ullũ est aĩal tardius, cõspiciet, & quidẽ formaturas uarias respectãs, et quæ sint singula*

nesciens, & quam in causam possideantur ignorans: nonne uocem, si fuerit necessitate aliqua coactus emittere, ut solenne est mutis, inarticulatũ nescio quid ore hiante clamabit? Quid in Menone ó Plato quædam rationibus numeri admota ex puerculo sciscitaris? et ex eius niteris responsionibus comprobare, quæ discamus non discere, sed in eorum memoriam, quæ antiquitus noueramus, redire? Qui si tibi uere respõdet (nõ enim nos cõuenit fidem rebus abiudicare quas dicis) non rerũ scientia, sed intelligentia ducitur: & ex eo, quòd aliquos numeros quotidianis habet ex usibus notos, fit ut sequatur rogatus, & ipsa illum semper multiplicatiõis adducat accessio. Quod si uere cõfidis immortales huc animas, & plenas sciẽtiæ peruolare, adolescentulũ istum rogare desinito, quẽ esse conspicis ignarũ rerum, & humanitatis esse in finibus cõstitutum. Quadragenariũ istum ad te uoca, et ex eo percontare, non abstrusum aliquid, nõ inuolutum, nõ de triangulis, non de quadratis, quid sit Dibus, *aut* Dynamus *sesquioctauus, aut sesquitertius ultimus: sed quod in medio situ est, bis bina, bis terna, quam efficiãt summulam quærito.* Volumus uidere, uolumus scire, quid rogatus respondeat, an inquisitam expediat quæstionem. Ita ille sensurus est (quãuis ei pateant aures) an aliquid dicas, an aliquid quæras, an ab se responderi aliquid postules: & non stipes ut aliquis, aut Marpesia (ut dictũ est) rupes stabit elinguis & mutus? hoc ipsum ignorans & nesciens, secum potius an cum altero colloquaris, cũ altero sermocineris, an secum: oratio sit ista, quam promis, an sonitus uocis, nihil rerũ significãs, sed inani cõtinuatione ptractus? Quid di-

citis

citis ó uiri plusq̃ satis est uobis ex aliena generositate tribuentes? hæccine est anima docta illa quam dicitis, immortalis, perfecta, diuina, post deum principem rerũ, & post mentes geminas locũ obtinens quartũ, & affluens ex crateribus uiuis? Hic est ille preciosus, & rationib. homo augustißimis præditus, mundus minor qui dicitur, & totius in speciem similitudinis fabricatus, atq; formatus: nullo melior (ut apparuit) pecore, obtusior ligno, saxo, qui nesciat homines, & in mutis semper solitudinibus degat, demoretur, iners ueluti puer, quamuis annis uiuat innumeris, & nunquã nodis corporeis eximatur. Sed cum scholas attigerit, & magistrorũ fuerit institutionibus eruditus, efficitur prudens, doctus, & quã nuper habuerat, imperitiã ponit. Et asellus, & bos æque (usu atq; aßiduitate cogẽte) discit arare ac molere: equus iugũ subire, & agno scere in curriculo flexiones: camelus sese submittere, siue cũ sumit onera, siue cum ponit: colũba manumissa reuolare ad dominicas sedes: canis cum inuenerit prædam cohibere & continere latratũ: uerba Psitacus & integrare, & nomina prorsus expromere. Sed ego cũ audio nescio quid præstans animam dici, Deo uicinum & proximum, scientẽ huc omnia superioribus aduentare de sæculis: nolo illam discere, sed docere: nec ex docta (ut dicitur) elementariam fieri: sed retinentẽ res suas, corporibus semet circumligare terrenis. nisi enim sese habuerit res ita, discerni quî poterit utrum ne illud, quod audit, reminiscatur, an discat? cum multo facilius credere, discere illam quod nesciat: quam oblitam, quod paulo ante sciebat: & oppositu corporis amitti repetentiam priorũ. Et ubi est illud quod

dicitur incorporalis anima substantiam nõ habere? quod enim nullius est corporis: oppositione alterius nõ impeditur, nec potest aliquid suaderi perdere id, quod non potest tactum rei oppositæ sustinere. Vt enim numerus in corporibus cõstitutus (quamuis mille corporibus obruatur) intactus et inuiolabilis cõstat, ita necesse est animas, si sunt (ut perhibetur) incorporeæ, obliuionẽ priorũ nullam pati: quãuis eas solidißimæ corporũ circũligauerint iũctiones. Quid? quòd eadẽ ratio non tantum incorporeas indicat eas nõ esse, uerum etiã priuat immortalitate has omni, & ad fines applicat, quibus uita cõsueta est terminari. Quicquid enim causa ingruente nonnulla ita mutatur, & uertitur, ut integritatẽ suam retinere non poßit: id necesse est iudicari natura esse paßiuũ. Quod autẽ est promptum atq; expositũ paßioni, corruptibile esse ipsa paßibilitate interueniẽte denũciatur. Ergo, si & animæ perdũt omne quod nouerãt, corporalibus uinculis occupatæ, patiantur necesse est aliquid, quod eas efficiat obliuiõis induere cæcitatem. Neq; enim nihil omnino perpessæ, aut integritatẽ conseruantes suam, possunt rerũ scientiã ponere, aut in alios habitus sine sui mutabilitate trãsire. Atq nos arbitramur, quod est unũ, quod immortale, qđ simplex, quacũq; in re fuerit, necessario semper suam retinere naturam: nec debere aut posse aliquid perpeti, si modo esse perpetuũ cogitat, & in finib. propriæ immortalitatis hærere. Oĩs enim paßio lethi atq; interitus ianua est, ad mortem ducens uia, & ineuitabilẽ rebus afferens functionẽ: quam si sentiũt animæ, & tactui eius atq; incursionibus cedunt, usu & illis est uita nõ mancipio tradita, quamuis

aliter quidā inferāt, & rei tantæ fidem suis in argumentationibus ponant. Ac ne tamen instructi nō plenius abeamus, audiamus à uobis quemadmodū dicitis animas, cum terrenis fuerint corporibus inuolutæ, priorū reminiscentiam nō habere: cum in ipsis corporibus positæ, & propè insensibiles eorum cōmixtione perfectæ, pertinaciter & fideliter teneant ea, quæ ante annos plures (si uelis dicere uel octoginta, uel hoc amplius) uel fecerūt uel passæ sunt, uel loquutæ sunt, uel audierunt. Si enim obstaculo perficitur corporis, ne meminerint eorum, quæ iamdudum, & ante hominem sciebāt: magis est ut ea debeant obliuisci, quæ conclusæ in corporibus factitarunt, quàm quæ foris positæ nondum hominibus coniugatæ. Quod enim rebus ingressis priorum repetentiam detrahit, & intra se gesta irrecordabili debet obliteratione deperdere. Vna enim causa res duas efficere ac sibi contrarias nō potest, ut aliorum memorias sopiat, alia patiatur actoris in recordationem uenire. Quod si animæ (quas uocatis) membrorum impediuntur obstaculo, quominus artes suas atque antiquas reminiscantur: in corporibus ipsis quemadmodum constitutæ meminerunt & sciunt animas se esse, & corporalem substantiam non habere, immortalitatis conditione mactatas, quem teneant in rebus gradū, quo sint ordine à deo patre discretæ, ad infima hæc mūdi quanam ratione peruenerint: quas ex quibus circulis qualitates, dum in hæc loca labūtur, attraxerint. Quemadmodū (inquā) sciūt doctißimas se fuisse, & obstructiōe corporū amisisse quæ nouerant? & hoc ipsum enim nescire debuerāt, si aliquid eis labis corporalis inuexisset adiūctio. nam scire

quid

quid fueris, & quid hodie non sis, non est signũ memoriæ perditæ, sed comprobatio indiciũq; seruatæ. Quæ cũ ita se habeãt, desinite quæso, desinite res paruas, atq; exigui nominis immanibus pretijs æstimare: desinite hominem proletarius cum sit claßibus, & capite cũ censeatur ascribere ordinibus primis: cum sit inops, pauper lare, & tugurij pauperis, nec patriciæ claritatis unquã meritus nũcupari. cum enim uos oporteret uiros recti atq; integritatis auctores typhum & arrogãtiam frangere, quorũ malis cuncti extollimur, & inaniũ distendimur uanitate: nõ tantum accidere mala ista censetis, uerum (quod grauius multo est) addidistis causas, quibus & uitia crescerẽt, & inemendabilis nequitia permaneret. Quis est enim hominum, quamuis ille sit indolis infamiam semper atq; ignominiosa fugientis, qui, cũ dici exaudiat uiris ab sapientibus maxime immortales animas esse, nec fatorũ esse obnoxias legibus, non in omnia flagitia præceps ruat, non intrepidus res obeat atq; aggrediatur illicitas? nõ deniq; omnia suis cupiditatibus largiatur, quæ libido impotens iusserit, impunitatis præterea etiã libertate munita. quid enim prohibebit, quominus hæc faciat? metus superbæ potestatis, iudiciũq; diuinum? Et quì poterit territari formidinis alicuius horrore, cui fuerit persuasum tam se esse immortalem, quàm ipsum deum primum? nec ab eo iudicari quicquam de se posse: cum sit una immortalitas in utroq;, nec in alterius altera cõditionis poßit æqualitate uexari. Sed memoratæ apud inferos pœnæ, & suppliciorũ generibus multiformes. ecquis erit tam brutus, & rerum consequentias nesciens, qui animis incorruptibilibus credat,

aut

aut tenebras tartareas posse aliquid nocere, aut igneos fluuios, aut cœnosis gurgitibus paludes, aut rotarũ uolubiliũ circũactus? Quod enim contiguum non est, & ab legibus dissolutionis amotũ est, licet omnibus ambiatur flammis torrentium fluminum, uoluatur in cœno, saxorum imminentium casibus, & immaniũ montium operiatur ruinis, illibatũ necesse est permaneat & intactũ, neq; ullum sensum mortiferæ paßionis assumere. Quid? quòd ista persuasio non tantũ est incitatrix ad uitia libertate ex ipsa peccandi, uerum etiam philosophiæ ipsius causam tollit, & inaniter eam suscipi superuacanei operis difficultate declarat. Nam si uerum est animas nullius esse participes finis, & cũ omnibus sæculis æuorũ perpetuitate procedere: quid periculi res habet contemptis prætermißisq; uirtutibus, quibus est contractior atq; horridior uita, uoluptatibus se dare, ac per omnia libidinũ genera effrenatum spargere immẽsæ cupiditatis ardorẽ? Ne delicijs marceat, & corrũpatur mollitudine uitiorum? Et qua poterit ratione corrũpi id, quod immortale, quod semper est, & nulli obnoxium paßioni? Ne sordescat, et polluatur actionum turpium fœditate? Et quî poterit pollui, corporalem quod substantiam non habet? aut ubi sedem contaminationis ponere, ubi spacium nullum est, in quo nota se poßit ipsius cõtaminatiõis affigere? Rursus uero si animæ lethi adeũt ianuas (Epicuri ut sentẽtia definitur) nec sic causa est competens, cur expeti philosophia debeat: etiam si uerum est purgari has animas, atq; ab omni puras uitiositate præstari. Nam si cõmuniter obeũt, & in ipsis corporibus sensus eis deperit extinguiturq; uitalis: non tantum est erroris

ris maximi, uerũ stolidæ cæcitatis, frenare ingenitos appetitus, cohibere in angustijs uitam, nihil indulgere naturæ, non quod cupidines iusserint atq; instigauerint facere, cum nulla te præmia tanti laboris expectent cum dies mortis aduenerit, & corporalibus fueris uinculis exsolutus. Medietas ergo quædam, & animarum anceps ambiguaq; natura, locum philosophiæ peperit, & causam cur appeteretur inuenit: dum periculum scilicet ex malis iste formidat admißis: alter concipit spes bonas, si nihil sceleris faciat, & cum officio uitam iustitiaq; traducat. Inde est quod inter doctos uiros, & ingeniorũ excellẽtia præditos, de animarum qualitate certamen est: & eas alij dicunt mortali esse natura, nec diuinam posse substantiã sustinere: alij uero perpetuas, nec in natura posse degenerare mortali. Quod istud ut fiat, medietatis efficitur lege: quòd & illis argumenta sunt præsto, quibus eas paßiuas atq; interibiles inuenitur: & his contrà non desunt, quibus esse diuinas immortalesq; mõstratur. Hæc cum ita se habeant, & cum ab summo traditum teneamus auctore, non esse animas lõge ab hiatibus mortis & faucibus constitutas: poßunt tamen longæuæ summi principis munere ac beneficio fieri: si modo illum tentent ac meditentur agnoscere: eius enim cognitio fermentum quoddam est uitæ, ac rei dissociabilis glutinum: tum deinde feritate, atq; inhumanitate depositis, resumant ingenia mitiora: ut ad illud, quod dabitur, esse poßint paratæ. Quid est quod à uobis tanquam bruti & stolidi iudicemur, si propter hos metus liberatori dedidimus & mancipauimus nos Deo? aduersus ictus noxios, & uenenatos colubrarũ morsus, reme

remedia sæpe conquirimus, & protegimus nos laminis, Psyllis, Marsis uendentibus, alijsq; institoribus atq; planis: ac ne nobis frigora solesq; incommodent rapidi, munimenta domorũ ac uestium solicitæ præparamus diligentia cautionis. Mortis nobis cum proponatur metus, id est animarum interitus: quid non ex cõmodi facimus sensu, quo amamus nos omnes? Quàm eũ qui nobis spondet tali à periculo liberaturũ retinemus, amplectimur, animisq; ipsis nostris (si modo iusta est uicißitudo) præponimus. Vos uestrarum animarum salutem in ipsis uobis reponitis, fieriq; uos deos uestro fiditis intestinoq; conatu: at uero nos nobis nihil de nostra infirmitate promittimus, naturam intuentes nostram uirium esse nullarũ, & ab suis affectibus in omni rerum contentione superari. Vos cum primum soluti membrorũ abieritis, enodes alas uobis affuturas putatis, quibus ad cœlum pergere, atq; ad sydera uolare poßitis: nos tantam reformidamus audaciam, nec in nostra ducimus esse positum potestate res superas petere: cum & hoc ipsum habeamus incertum, an uitam accipere mereamur, & ab lege mortalitatis abduci. Vos in aulam dominicam tanquam in propriam sedem remeaturos uos sponte, nullo prohibente præsumitis: at uero nos istud, rerum sine domino fieri neq; speramus posse, neq; ulli hominum tantũ potestatis attribui licentiæq; censemus. Cum igitur hæc ita sint, quænam iniustitia tanta est, ut fatui uobis credulitate in ista uideamur? cũ uos & similia credere, & in eadẽ uideamus expectatiõe uersari? Si irrisione existimamur digni ꝙ spem nobis huiusmodi pollicemur, & uos eadẽ expectat irrisio, qui spem uobis immortali-

mortalitatis asciscitis. Si tenetis aliquã, sequiminiq; rationem, & nobis aliquam portionẽ ex ista ratione cõcedite. Si nobis hæc gaudia, hoc est uiã fugiẽdæ mortis, Plato in Phædone promisisset, aliúsue ex hoc choro, possetq; eam præstare, atq; ad finem pollicitationis adducere: consentaneum fuerat eius suscipere nos cultus, à quo tantum doni expectaremus & muneris. Nunc cum eam Christus non tantum promiserit, uerumetiam uirtutibus tantis manifestauerit posse compleri: quid alienũ facimus, aut stultitiæ crimen quibus rationibus sustinemus, si eius nomini, maiestatiq; sternimur, à quo speramus utrunq;, & mortem cruciabilem fugere, & uitam æternitate donari? Sed si animæ (inquiũt) mortalis qualitatis sunt mediæ, immortales quemadmodũ fieri medijs ex qualitatibus possunt? Si nos istud nescire dicamus, ac tantũmodo auditũ ex potentiore credidisse, ubi nostra uidebitur credulitas lapsa? si omnipotẽti credidimus regi nihil esse difficile, nihil arduũ: si quod impoßibile nobis est factu, illi poßibile, atq; admodum executioni paratũ? Est enim quod obstare eius uoluntatibus poßit, aut quod esse uoluerit non necessario sequatur ut fiat? An nunquid nostris ex diuisionibus colligemus, quid aut fieri poßit, aut nõ poßit: nec rationes considerabimus nostras tam esse mortales, quàm sumus nos ipsi, & nullius apud principem nominis? Et tamen ó isti, qui mediæ qualitatis animas esse non creditis, & in medio limite uitæ, atq; interitus contineri: nónne omnes omnino, quos esse opinatio suspicatur, dij, angeli, dæmones, aut nomine quocunq; sunt alio, qualitatis & ipsi sunt mediæ, & in ambiguæ sortis conditione mutabiles? Nam si

omnes cõcedimus unum esse rerum patrem, immortalem atq; ingenitũ solum, nihilq; omnino ante illum, quod alicuius uocaminis fuerit, inuenitur: sequitur ut hi omnes quos opinatio credidit deos esse mortalium, aut ab eo sint geniti, aut eo iubẽte prolati sint? Prolati, & geniti, & ordinis sunt posterioris et tẽporis: si ordinis posterioris & tẽporis, ortus necesse est habeãt, et exordia natiuitatis, et uitæ: quod autẽ habet introitũ, et uitæ incipiẽtis exordiũ, necessario sequitur ut habere debeat & occasum. Sed immortales perhibentur dij esse. Nõ ergo natura, sed uoluntate Dei *patris, ac munere. Quo igitur pacto immortalitatis largitio est donum dei, certè prolatis, & animas hoc pacto dignabitur immortalitate donare, quãuis eas mors sæua posse uideatur extinguere, & ad nihilum redactas irremeabili abolitione delere.* Plato *ille diuinus multa de deo digna, nec cõmunia sentiens multitudini, in eo sermone, ac libro, cui nomen* Timæus *inscribitur: deos dicit & mundum corruptibili esse natura, neq; esse omnino dissolutionis expertes: sed uoluntate dei regis ac principis uinctione in perpetua contineri. Quod enim recte sit uinctum, & nodis perfectißimis colligatum,* Dei *bonitate seruari: nexusq; abolitione ab eo qui uinxit & dissolui (si res poscat) & salutari mißione donari.* Ergo *si res est ita, nec aliud cõuenit uel existimare uel credere: quid animas admiramini mediæ dici qualitatis à nobis: cum numinibus ipsis dicat* Plato *medias esse naturas, sed cõtinuam & inocciduã uitam principali beneuolentia surrogari?* Si *enim forte nescitis, & antea uobis incognitũ propter rei nouitatẽ fuit, accipite sero, ac discite ab eo, qui nouit,*

& protulit in medium Christo, non esse animas regis maximi filias, nec ab eo (quemadmodum dicitur) generatas cœpisse se nosse, atq; in sui nominis esse sententia prædicari, sed alterum quempiam genitorem his esse, dignitatis & potētiæ gradibus satis plurimis ab Imperatore disiunctum: eius tamen ex aula & eminentiū nobilem sublimitate nataliū. Quòd si essent (ut fama est) dominicæ prolis, et potestatis animæ generatio principalis, nihil eis ad perfectionē defuisset uirtute perfectißima procreatis: unum omnes intellectū habuissent, unumq; consensum, aulam semper incolerēt regiam, nec prætermißis beatitudinis sedibus, in quibus augustißimas nouerant, retinebātq; doctrinas, imprudenter appeterent terrena hæc loca, tenebrosis ut corporibus inuolutæ inter pituitas & sanguinem degerent: inter stercoris hos utres, & saccati obscœnißimas serias. Sed habitari oportuit et has partes, & idcirco huc animas tanquam in colonias aliquas Deus omnipotēs misit. Et quid homines prosunt mūdo, aut ob rei cuius sunt necessarij causam, ut non frustra debuisse credantur parte in hac agere, et terreni esse corporis inquilini. Ad cōsummandam molis huius integritatem, partem aliquā conferūt: & nisi fuerint additi, imperfecta & clauda est uniuersitatis hæc summa. Quid ergo? si homines non sint, ab officijs suis cessabit mundus? Vicißitudines suas non peragent sydera? æstates, atq; hyemes non erunt? uentorum flamina cōticescent? nec ex coactis & pendentibus nubilis ad terram decident imbres ariditatibus temperamenta laturi? Atqui necesse est cūcta suos ire per cursus, nec ab ordinis nati continuatione discedere, etiam si

nomen

nomen in mūdo nullum hominis audiatur, orbisq; iste terrarum solitudinis uacuæ silentio conticescat. Quemadmodum ergo iactatur habitatorē debuisse regionib. his addi, cum ab homine liqueat nihil ad mundi perfectionē reddire, omniaq; eius studia commoditatem semper spectare priuatā, nec à finibus propriæ utilitatis abscedere? Quid enim prodest mundo (ut ab rebus incipiam serijs) maximos reges hic esse? Quid tyrānos, quid dominos, quid innumeras alias atq; amplißimas potestates? Quid rei militaris experientißimos duces capiendarū urbium peritos, in equestrib. prælijs aut in pedestri pugna immobiles atq; inuictißimos milites? Quid oratores, grāmaticos, poetas? quid scriptores, dialecticos, musicos? quid pantomimos, quid mimulos, histriones, cātores, tuba, tibia, calamoq; flantes? Quid cursores, quid pugiles, quadrigarios, desultores, grallatores, funiambulos, præstigiatores? Quid bigarios, salinatores, uolones, unguentarios, aurifices, aucupes, uannorum sirpiarūq; uinctores? Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchrystarios, muliones, lenones, lanios, meretrices? Quid institorum alia genera? Quid professorum, & artiū, quibus enumerandis omnis ætas angusta est? Rationibus cōferre, & constitutionibus mundi, ut sine hominibus condi nō potuisse credatur, nec obtenturus integritatē sui, nisi ei contentio animalis miseri, & superuacui iūgeretur. Nisi forte rex mūdi (quē temeritatis est maximæ humano ex ore depr. mere) iccirco ex se genitas huc animas misit, ut quæ fuerāt apud se deæ, corporei tactus, et temerariæ circūscriptionis expertes, humana immergerentur in semina, fœminarū ex genita

libus prosilirent, ineptißimos ederent continuarentq; uagitus: exsugerent fellitantes mammas, proluuie linerent & madidarent se sua: & ut ad silentium pauidi nutricis motibus, & crepitaculis adducerẽtur auditis. Iccirco animas misit, ut quæ fuerãt simplices, & bonitatis nuper innoxiæ: simulare in hominibus discerent, dissimulare, mentiri, circumscribere, fallere, adulatoria humilitate captare, mẽte aliud uoluere, aliud in facie polliceri: illaqueare, decipere dolis atq; insidijs nescios, per innumeras artes malitiarum uenena conquirere, & ad usum temporis pellaciæ mobilitate formare. Iccirco animas misit, ut in pacata & placida tranquillitate degentes, assumerent ex corporibus causas, quibus feræ fierent, & immanes simultates atq; inimicitias gererent, conserer̃t inter se bella, expugnarent atq; euerterent ciuitates: seruitutis opprimerent & manciparent se iugo: & ad ultimũ fierent alterius altera potestatis natalium conditione mutata? Iccirco animas misit, ut immemores ueritatis effectæ, et quidnam esset Deus oblitæ, simulacris inertibus supplicarent, ligna, æra, & lapides, diuina alloquerẽtur ut numina, auxilia poscerent cæsorum animantiũ cruore, nullam sui facerent mentionem: quinimmo ex his aliæ ut dubitarent se esse, aut ullũ esse penitus abnegarent? Iccirco animas misit, ut quæ in sedibus proprijs mente fuerant una, intellectu & scientia paribus, postquam formas induere mortales, opinionum discriminibus dißiderent, aliud alijs iustũ, aliud utile uideretur, & rectum: de appetendis rebus, fugiendisq; certarent, malorum, ac bonorũ alios aliæ constituerent fines: ueritatem cupientibus noscere rerum oppo-

nere

neretur obſcuritas, & uelut oculorum luminibus uiduæ, nihil certum uiderent, & per ancipites ſemitas ſuſpitionum inducerentur errore? Iccirco animas miſit, ut cum animantia cætera ſponte natis alerentur, & nulla ſatione prolatis, neq; domorum, aut ueſtium tutamina ſibi, aut uelamenta conquirerent, miſerabilis iſtis neceſſitas adderetur: ut cum impendijs maximis, perpetuisq́; ſudoribus domos ſibi cõſtruerent, membrorum conficerent tegmina, ſupellectilem uariam diurnorũ contraherent egeſtate, imbecillitatis auxilia animalibus mutuarentur à mutis, uim facerent terris, ut non ſua ſufficerent gramina, ſed imperatas extollerent fruges, & cum ſanguinẽ totum in ſubigenda tellure fudiſſent, robigine, grãdine, ſiccitate, ſpem laboris amitterent: & ad ultimum ui famis humanis cadaueribus incubarẽt: & ab hominum formis tabifica macie diſſociarentur abiunctæ? Iccirco animas miſit, ut quæ ſecum cõmorantes poſſeſſionis alicuius nullum unquã habuiſſent amorem: auariſſimæ hic fierẽt, & in habendi ſtudium inexſaturabili pectoris ardeſcerent appetitu: effoderent altos montes, & uiſcera ignota terrarum in materias uerterent alieni nominis, atq; uſus: penetrarent abditas diſcrimine cum capitis nationes, & translatis mercibus caritatem ſemper, uilitatemq́; captarent: exercerent auidum atq; iniuſtiſſimum fœnus, & miſerorũ è ſanguine ſupputandi ſe angerent inſania: millibus poſſeſſionum ſemper producerent fines: & quãuis prouincias totas rus facerent unum, pro arbore una, pro ſulco, forũ litibus tererent: cum amicis, & fratribus inexpiabiles ſuſciperent ſimultates? Iccirco animas miſit, ut quæ dudum fuerãt mi

tes,& feritatis affectibus nesciæ cõmoueri, macella sibi & amphitheatra constituerent,loca sanguinis, & publicæ impietatis:ex quibus in altero mandi homines cernerent,& bestiarũ laniatibus dißipari : interficere se alios nullius ob meriti causam,sed ingratam uoluptatẽ confessorum,ipsosq; illos dies,quibus tantũ committeretur nefas,in gaudijs cõmunibus ducerent,& festa hilaritate sacrarent:in altero uero animalium miserorũ discerperent uiscera,alias aliæ raperent(ut canibus mos est & uulturibus)portiones,subigerent dentibus,& crudelißimo uentri darẽt,& in tam sæuis atq; horridis oribus sortẽ suam flerent,quas ab talibus mensis paupertatis angustiæ uindicarent:pro beatis ac felicibus uiuerent,quarum ora & faciem tam crudeles polluerẽt apparatus?Iccirco animas misit, ut diuini ponderis & grauitatis oblitæ,gemmas,lapillos,margaritas,castitatis dispendio cõpararent,conspiciendis quærerent corporibus fucos,innecterent his colla,laminas pertũderent aurium,imminuerẽt frontes limbis,fuligine oculos obumbrarent,nec in formis erubescerent masculorũ calamistris uibrare cæsariem, cutẽ corporis leuigare, incedere poplitibus nudis,omniq; alio cultu uigorem uirilitatis,& exponere, & in habitũ fœminarum,delitiasq; mollire?Iccirco animas misit,ut uiarũ aliæ infestarent meatus,aliæ circũscriberent nescios,testamenta supponerent falsa,uenenatas cõficerent potiones, domos ut effringerẽt,noctibus solicitarẽt, abigerent, præuaricarentur,& proderent,saporum fastidia ut excuterent palato, ut in coquẽdis alitibus pinguitudinẽ nossent retinere labentem,ut spirulas,& botulos facerent,isicia,

castel

castellamēta lucanica, suminatam cū his carnem, & gla
ciali conditione tuceta? Iccirco animas misit, ut res sancti
atq; augustißimi nominis symphonicas agerēt & fistula
torias hic artes, ut inflandis bucculas distenderent tibijs,
cantiōib. ut præirēt obscœnis numerositer, & scabillorū
cōcrepationibus sonoris, quibus animarū alia lasciuiens
multitudo incōpositos corporum dissolueretur in motus,
saltitaret, & cantaret, orbes saltatorios verteret, & ad
ultimū clunibus & coxēdicibus subleuatis lumborū cri=
spitudine fluctuaret? Iccirco animas misit, ut in marib. ex
oleti, in fœminis fierēt meretrices, sambucistriæ, psaltriæ.
uenalia ut prosternerēt corpora, uirilitatē sui populo pu
blicarent, in lupanarib. prōptæ, in fornicibus obuinctæ,
nihil pati renuētes, ad oris stuprū paratæ? Quid dicitis,
ó soboles, ac primi progenies numinis? Ergóne sapientes
illæ, atq; ex causis principalibus proditæ genera hæc ani
mæ turpitudinū, criminum, malitiarumq; nouerunt, atq;
ut exercerent, ut gererent, ut percelebrarēt hæc mala, ha
bitare iussæ sunt has partes, & humani corporis circum
iectione uestiri? Et mortaliū quisquam est rationis alicu=
ius accipiēs sensum, qui ordinatū existimet mundum per
has esse, ac nō potius sedē ac domiciliū constitutū, in quo
omne quotidie perpetraretur nefas, maleficia cūcta con=
fierent, insidiæ, fraudes, doli, auaritia, rapinæ, uis, scelus,
audacia, obscœnitas, turpitudo, flagitiū, mala omnia cæte
ra, quæ in orbe homines toto mente noxia pariūt, & la=
bem machinātur in mutuā? Sed sua (inquitis) uolūtate, nō
regis iußione uenerūt. At ubi pater omnipotēs fuit, ubi re
giæ sublimitatis auctoritas, ut eas prohiberet abscedere,

 nec

nec in præcipites labi permitteret uoluptates? Si enim degeneres futuras locorũ immutationibus sciebat (scire autem debuerat causarum ut omniũ constitutor) aut extrinsecus aliquid accessurũ his esse, quod eas faceret obliuisci suæ dignitatis et decoris: millies, ut ignoscat orauerim: uniuersorum non alius quàm ipse est causa: siquidem perpessius est euagandi eas habere ius liberum, quas retenturas non esse integritatis suæ habitum præuidebat. atq; ita perficitur, ut nihil intersit omnino uoluntarie uenerint, an illius obtemperauerint iussioni: cum non prohibendo quod oportuerat prohiberi, cessatione crimẽ fecerit propriũ, & retentionis dissimulatione permiserit prius. Sed procul hæc abeat sceleratæ opinionis immanitas, ut deus credatur omnipotens, magnarũ & inuisibilium rerum sator, & cõditor, procreator, tam mobiles animas genuisse grauitatis ac põderis cõstantiæq; nullius: in uitia labiles, in peccatorum genera uniuersa decliues: cumq; eas tales, atq; huiusmodi sciret, in corpora ire iussisse, quorum indutæ carceribus sub procellis agerent tempestatibusq; quotidie fortunæ, & modo turpia facerent, modo paterentur obscœna: naufragijs, ruinis, incendiorũ conflagrationib. ut perirent. Pauperies alias, alias ut mẽdicitas premeret, infernarum paterentur aliæ laniatus muscularũ, aliæ ut interirent ueneno, claudæ ut incederẽt aliæ, ut aliæ lumen amitterent: ut articulis sederẽt aliæ colligatis, morbis deniq; obiectarentur ut cunctis, quos infelix & miseranda mortalitas diuersarum sustinet dilaceratione pœnarum: tum deinde oblitæ unius esse se fontis, unius genitoris, & capitis, germanitatis conuellerent atq; abrũperent iura:

urbes

urbes suas euerterent, popularentur hostiliter terras, seruos de liberis facerent, insultarent uirginibus, & matrimonijs alienis, odissent inuicem sese, aliorũ gaudijs & felicitatibus inuiderent: tum deinde se omnes maledicerent, carperent, & sæuorũ dentium mordacitate laniarẽt. Sed procul hæc abeat (ut eadem rursus frequẽtiusq; dicamus) tam immanis, & scelerata persuasio, ut ille salus rerum Deus omnium, uirtutum caput, benignitatis & columen: atq; (ut eũ laudibus extollamus humanis) sapientißimus, iustus, perfecta omnia faciens, & integritatis suæ conseruãtia mensiones, aut aliquid fecerit claudũ, & quod eminus esset à recto, aut ulli rei fuerit miseriarũ aut discriminum causa, aut ipsos actus quibus uita transigitur & celebratur humana, ordinauerit, iusserit, & à sua fluere constitutione præceperit. Minora hæc illo sunt, & magnitudinis eius destruẽtia potestatem: tantũq; est longe ut istarum auctor rerũ esse credatur, ut in sacrilegæ crimen impietatis incurrat quisquis ab eo conceperit hominem esse prognatũ, rem infelicem & miseram, qui esse se doleat: qui conditionẽ suam detestetur et lugeat: qui nulla alia de causa sese intelligat procreatum, quàm ne materiam non haberent per quam diffunderent se mala, & essent miseri semper quorũ cruciatibus pasceretur nescio quæ latens & humanitati aduersa crudelitas. Sed si parens, etiam genitor animarũ (inquitis) deus non est, quo auctore progenitæ, & qua sunt ratione prolatæ? Si infucata uultis audire, nec ab aliqua uocis ostentatione deducta: item confitemur nos istud ignorare, nescire, scientiáq; tantæ rei non tantum nostrã ducimus infirmitatem fragilitatẽq; transi

re, uerum etiam potestatũ, quæ in mundo sunt, omnium, & quæ numina se esse opinionibus usurpauere mortalium. Sed quia dei negamus, cuius sint debemus ostendere? Nihil istud necessario sequitur. non enim si negemus muscas, scarabeos, & cimices, nitedulas, curculiones, & tineas omnipotentis esse opus regis: sequaciter postulandũ à nobis est, ut quis ea fecerit, instituerítq; dicamus. possimus enim nulla cũ reprehẽsione nescire, quis & illis originem dederit, & obtinere non esse Deo à superiore prolata tam superuacua, tam uana, tam ad nullas pertinentia rationes: quinimmo aliquãdo & noxia, & necessarias importantia læsiones. Consimiliter hic quoq; cum animas renuamus dei esse principis prolem, non continuo sequitur ut explicare debeamus quonam parẽte sint editæ, & causis cuiusmodi procreatæ. Quis enim nos prohibet, aut unde enatæ sint, prodierintq; nescire, aut eas non esse dei progeniem scire? Quanã (inquitis) ratiõe, qua uia? Quia omni uero uerissimũ est, certoq; certissimum, nihil rerum à principe (sicut sæpius dictum est) agi, fieri, statui, nisi quod oporteat, & conueniat fieri: nisi quod sit plenũ, & integrum, & in suæ integritatis perfectione finitũ. Porrò autẽ conspicimus homines (id est animas ipsas, quid enim sunt homines nisi animæ corporibus illigatæ?) sæuitate innumerabili uitiorũ ipsos se indicare non esse patricij generis, sed ex mediocribus familijs procreatos. Nanq; alios uidemus immites, facinorosos, audaces, temerarios, præcipites, cæcos, fictos, dissimulatores, mendaces, superbos, arrogantes, auaros, cupidos, libidinosos, incõstantes, inualidos, & sua ipsos decreta conseruare nequeuntes:

quod

quod utiq; non essent, si generositas eos assereret princi palis, & ab rerum capite descendentium duceret honesta mēta natalium. Sed et boni, dicetis, sunt in rebus humanis, uiri sapiētes, iusti, inculpatis atq; emēdatissimis moribus. Nullam referimus quæstionē an ulli aliquando fuerint ta les, in quibus omnino nihil ista ipsa, quæ dicitur, desidera retur integritas. Sint licet perhonesti, fuerintq; laudabi= les, tenuerint apicem perfectionis summū, nec in aliquo lapsu eorum aliquādo claudicauerit uita: sed audire depo scimus quot sint, aut fuerint numero, ut ex multitudinis magnitudine metiamur, an oppositio iusta sit facta, an æ= qualitatis cōpensatione librata. Vnus, duo, tres, quatuor, decem, uiginti, centū, certè numero diffiniti, & nominū forsitan comprehensionibus terminati. at genus humanū non ex bonis pauculis, sed ex cæteris omnib. æstimari con uenit, & ponderari. In toto enim pars est, non totum in parte: & uniuersitas debet attrahere portiones, nō por= tionibus uniuersitas applicari. Quid enim si hominem di cas captum mēbris omnibus, & eiulantē cruciatibus aspe ris, iccirco esse sanum, quòd unius unguiculi nullū perpe= tiatur dolorem? aut esse auream terrā, quòd in uerrucula collis unius insint exiguæ miculæ, quib. nascitur collique= factis aurum, & admiratio congregatione conquiritur. Qualitatem materiæ uniuersitas elemēti probat, nō pul= uisculi flabiles: nec mare continuo dulce est, si mitioris a= quæ guttas alicuius adieceris atq; immiseris numeri. con sumitur enim minutics ista immenso: nec modo non par= ui, sed esse nullius existimādum est nominis, quod per o= mnia diffusum perit, & in magni corporis intercipitur uastitate

uastitate. Vos humano in genere bonos esse dicitis uiros, qui ut esse credantur, comparatio forsitan efficiat pessimorũ. Quinam isti sunt? dicite. Philosophi, credo, qui se esse solos sapiẽtissimos autumant, & in huius nominis supercilium sustulerunt: nempe illi, qui cum suis quotidie cupiditatibus pugnãt, & affectus ex animis insitos proturbare, pellere, pertinacium moliuntur obluctatione uirtutum: qui ne in uitia proritari facultatis possint alicuius instinctu, patrimonia & diuitias fugiũt, ne causas sibi afferant lapsus: quod cum faciunt & curant, apertissime animas esse indicãt labiles, et infirmitate ad uitia procliues. Nostra autem sentẽtia, quod bonum natura est, neq; emẽdari, neq; corripi se poscit: imò ipsum debet quid sit malũ nescire, si generis forma cuiusq; in sua cogitat integritate perstare: neq; enim contrariũ insitum esse cõtrario pote est, aut impari paritas, aut dulcedo in amaritudine contineri. Qui ergo luctatur animorũ ingenitas corrigere prauitates, is apertissime monstrat imperfectum se esse: quãuis omni conatu & peruicacia contendat. Sed risui uobis est nostra responsio, quòd cum regias soboles esse animas abnegemus, non referamus contrà, ex quibus sint causis atq; originib. procreatæ. Quod est enim criminis genus, aut rei esse alicuius ignarum, aut ipsum, quod nescias, sine aliqua profiteri dissimulatione nescire? aut uter magis uidetur irrisione esse dignissimus uobis, qui sibi sciẽtiam nullã tenebrosæ rei alicuius assumit, an ille, qui retur sese apertissime scire id, quod humanam transiliat notionem, & quod sit cæcis obscuritatibus inuolutũ? Si penitus spectetur rei cuiusq; natura, in simili & uos estis, quã in no-

bis

bis reprehēditis, causa. Non enim, quia dicitis ab ipso animas rege descendere, ac succedere in hominum formas, exploratum aliquid dicitis, & in luce positū manifestißimæ ueritatis. Coniicitis enim, non scitis: suspicamini, non tenetis. nam si scire est illud, quod ipse tu uideris, aut cognoueris animo continere, nihil eorum quæ asseritis, potestis uos dicere aliquando uidisse: id est animas sede ab supera & regione descendere. Suspitione ergo utimini, nō cognitionis expressæ fide. Quid est autē suspitio, nisi opinatio rerum incerta, & in nil expositum iaculatio mētis illata? Ergo qui suspicatur, nō tenet, nec in lumine positus cognitionis incedit. Quod si uerum & fixum est apud rectos & sapientißimos iudices: & ista uestra, qua fiditis, pro ignoratione est habenda suspitio. Ac ne tamen uobis tantummodo censeatis coniecturis uti ac suspitionibus licere, & nos idem possumus: quoniam cōmune est quod interrogatis expromere. Vnde (inquitis) homines, & ipsorum hominum quid, aut unde sunt animæ? Vnde sunt elephanti, tauri, cerui, muli, asini? Vnde leones, equi, canes, lupi, pātheræ, eorumq; quæ uiuunt, quid aut unde sunt animæ? Neq; enim fidem res habet, ut platonico ex illo cratere, quem cōficit miscetq; Timæus, aut horum animæ uenerint, aut locusta, mus, sorex, blatta, rana, centipeda, animata esse credantur. Et uiuere quidem ex elementis ipsis causa est illis, atq; origo nascendi: si ad animalia gignenda, quæ in singulis his degūt, insunt abditæ atq; obscurissimæ rationes. nam & uidemus alios ex sapientibus dicere, tellurem esse hominem, matrem aquam: tum alios aerem, spiritum his alios iungere, solem uero nōnullos esse

horum

horum opificem, & ex ignibus animatos eius uitali agitatione motari. Quid si & hæc non sunt? & est aliqua res alia, alia causa, alia ratio, potestas, alia deniq; inauditi nobis atq; incogniti nominis gens, quæ hominē finxerit, & rerum cōstitutionibus applicarit? nónne fieri pote est, ut exorti homines ita sint, nec ad deum primū natiuitatis eorum referatur auctoritas? Quid enim putamus habuisse rationis Platonem illum magnū, pie sancteq; sapientem, cum hominis fictionē Deo remouit à maximo, & ad minores nescio quos transtulit: cūq; eiusdem uoluit synceritatis esse mixturas hūani animarū generis, cuius animā fecerat uniuersitatis istius: q̄ quód hominis fabricam indignam esse rebatur deo, nec rei flaccidæ fictionē magnitudini eius & eminētiæ cōuenire? Ergo cum hæc ita sint, nō absone neq; inaniter credimus, mediæ qualitatis esse animas hominum, utpote ab rebus non principalibus editas, iuri subiectas mortis, paruarum & labiliū uirium: perpetuitate donari, si spem muneris tanti dominū ad principē conferant, cui soli potestas est talia corruptione exclusa largiri. Sed stulte istud credimus. Quid ad uos ineptissimæ fatuæ? ubi uobis nocemus, uel quam uobis facimus aut irrogamus iniuriam: si omnipotentē confidimus deum habiturum esse rationem nostri, cum abire à corporibus cœperimus, & ab horci faucibus (quemadmodū dicitur) uindicari? Ergóne (inquiet aliquis) sine dei uolūtate quicquā pote est fieri? Considerandū est uobis solicite, & cura inspiciendum non parua, ne, dum honorare nos Dominum tali interrogatione censemus, in contrariū labamur nefas, maiestatis eius eminentiā destruentes. Qua ratione,

quæ

qua causa? Quoniã si cuncta eius uoluntate conficiũtur, nec citra eius nutum quicquã potest in rebus uel prouenire, uel cadere, necessario sequitur mala etiã cuncta uoluntate eius intelligantur enasci. Sin autẽ dicere uoluerimus contrà, pessimorum ab eo reijcientes causas, mali esse conscium, generatorẽq; nullius: incipient uideri, aut eo inuito res pessimæ fieri, aut (quod sit immane dixisse) nesciente, ignaro, ac nescio. Rursus autem si dicere nulla esse uoluerimus mala, sicut esse nonnullis opinatũ & placitũ reperimus: reclamabunt cunctæ gentes, uniuersæq; nationes, cruciatus nobis ostentantes suos, & discriminum species multiformes, quibus cuncta per sæcula genus uritur & laceratur humanum. Tum deinde à nobis exquirẽt, cur mala si nulla sunt, ab operibus uos certis, & fauoribus abstinetis? Cur non omnia facitis, quæ impatiens iusserit atq; imperauerit libido? Cur in noxios deniq; terribilibus pœnas constituitis legibus? Nam stoliditas inueniri quæ inanior potest, quàm mala esse nulla contendere, & tanquam malos perdere & condemnare peccantes? Quæ cum esse consenserimus uicti, & uniuersa his scatere nominaliter annuerimus humana, consequetur ut rogitent, cur ergo hæc mala Deus omnipotens non aufert, sed esse perpetitur, & cum omnibus sæculis pertinaci continuatione procedere? Si intellectus nobis affuerit dei regis, ac principis, nec per impias uagari suspitionũ uoluerimus insanias, respondeamus necesse est, nescire nos ista: nec quæ nullis possent facultatibus comprehẽdi, expetisse aliquando aut studuisse cognoscere, melius ducentes, quin immo potius, magis in scientiæ finibus atq; ignorantiæ per-

permanere, quàm sine Deo dicere nihil fieri per uoluntatem, ut simul intelligatur, & malis eũ causas dare, & miseriarum esse innumerabiliũ conditorem. Mala ergo, dicetis, unde sunt hæc omnia? Ex elemẽtis inquiunt, & ex eorum inæquabilitate, sapiẽtes: quod fieri quî poßit, ut quæ sensum & iudicium non habẽt, malitiosa esse perhibeantur & noxia: aut nõ ille sit potius malitiosus & noxius, qui res peßimas, & nocẽtißimas futuras in alicuius operis assumpsit effectum: eorum est, qui asserũt, peruidere. Quid ergo nos? unde? Respõsiõis neceßitas nulla est. siue enim possumus dicere, siue minus ualemus, nec possumus, utrunq; apud nos paruũ est: nec in magnis põderib. duximus, uel ignorare istud, uel scire, unũ solum posuisse contenti: nihil à deo principe quod sit nocens atq; exitiabile proficisci. hoc tenemus, hoc nouimus, in hac una consistimus cognitionis & scientiæ ueritate: nihil ab eo fieri, nisi quod sit omnib. salutare, quod dulce, quod amoris & gaudij lætitiæq; plenißimum: quod infinitas habeat atq; incorruptibiles uoluptates, quod sibi quisq; cõtingere uotis omnibus expetat, forisq; ab his esse exitiabile ac mortiferum ducat. Cætera quæcũq; sunt alia, quæ in quæstionibus assolent controuersiisq; uersari, quibus genitoribus orta sint, uel quibus auctoribus fiant, neq; nosse contendimus, neq; inquirere aut uestigare curamus: suis omnia relinquimus causis, nec ad id quod expetimus esse nobis, adiuncta atq; applicata iudicamus. Quid est enim quod humana ingenia labefactare studio contradictionis non audeant? quamuis illud, quod infirmare moliũtur, sit purũ, & liquidum, & ueritatis obsignatione munitũ? Aut quid

rursus

rursus asserere uerisimilib. argumentis nō queunt, quā-uis sit apertißime falsum, quamuis euidens manifestūq; mendacium? Cum enim sibi persuaserit quis esse aliquid, aut nō esse, amat quod opinatur asserere, & acumine a-lios anteire: maxime si agatur res summota, et abdita, & caligine inuoluta naturæ. Mundum quidam ex sapienti-bus existimant neq; esse natum, neq; ullo esse in tempore periturū: immortalem nonnulli, quamuis eum cōscribant esse natum, & genitum. Tertijs uero collibitū dicere est, & esse natum, & genitū, & ordinaria neceßitate peritu rum. Et cum ex istis opinionibus trinis unam esse necesse sit uerā, cunctis tamen argumenta non desunt, quibus & sua decreta confirment, & aliorū subrumpant & labefa ciant scita. Eundē hunc alij elemētis ex quatuor tradunt, & pronunciant stare, ex geminis alij, ex singulis tertij: sunt qui ex his nullis, & indiuidua corpora eius esse ma-teriem & primam originē dicant. Cumq; ex his uera sit una sentētia, aut nulla ex his certa, similiter hic quoq; ar gumenta omnibus præsto sunt: quibus & ea, quæ dicunt, uera esse cōstituant, & redarguant positas in aliorū sen tentijs falsitates. Sic & deos nonnulli esse abnegant: pror sus dubitare se alij an sint uspiam dicunt: alij uero existe-re, neq; humana curare: immo alij perhibēt, & rebus in-teresse mortaliū, et terrenas administrare rationes. Cum ergo hæc ita sint, neq; aliter fiat, quin sit unum ex omni-bus uerum, pugnant tamen argumētis omnes, neq; singu-lis deest id, quod probabiliter dicant, siue cū suas res assē runt, siue cum alienis opinionibus contradicunt. Nō alia, neq; absimili ratione de animarum ab his conditione dis-

ſcritur. Hic enim eas retur & eſſe perpetuas, et ſupereſſe mortalium functioni: ſupereſſe ille non credit, ſed cũ ipſis corporibus interire. Alterius uero ſententia eſt, nihil eas continuo perpeti, ſed poſt hominem poſitũ aliquid eis ad uitam dari: mortalitatis deinde in iura ſuccedere. Et cum omnia nequeant ueri eſſe cõſortia, ita tamen fortibus & ualidiſsimis probationibus omnes agunt, ut reperire non poſsis quidnã tibi uideatur falſum: quãuis ex omni parte diuerſa dici aſpicias, & rerũ contrarietatibus diſſonare. Quod utiq; non fieret, ſi certum aliquid tenere curioſitas poſſet humana, uel quod uideretur inuentum, aliorũ omniũ cõprobaretur aſſenſu. Inaniſsima igitur res eſt, & ſuperuacui operis, tanquã ſcias aliquid promere: aut uelle, ſcire cõtendere: & ſi ſit uerum, poſſe id adſtruere: aut acceptare pro uero id, quod forſitan nõ ſit, & ex more hallucinantiũ proferatur. et merito res ita eſt. Nõ enim diuina diuinis, ſed rationib. pendimus & cõmentamur humanis: atq;, ut fieri meruiſſe quid remur, ita eſſe oportere cõtẽdimus. Quid ergo nos ſoli ignoramus, neſcimus quiſnã ſit animarũ conditor, quiſnã cõſtitutor? quæ cauſa hominem finxerit? mala unde proruperint? uel cur ea rex ſummus & eſſe patiatur, & cõfici? neq; à rebus propellat humanis? Vos enim horũ quicquã exploratũ habetis, et cognitũ? Si ſuſpitionum exponere uolueritis audaciã, poteſtis explicare, ac promere: mũdus iſte, qnos habet, utrũm ne ſit genitus, an tẽpore in aliquo cõſtitutus? Si cõſtitutus, & factus eſt, quonã opis genere, aut rei cuius ob cauſam? Poteſtis inducere, atq; expedire rationem, cur non fixus, atq; immobilis maneat? ſed orbẽ toto ſemper circumferatur

tur in motu. sua ipse sponte, & uoluntate circumagatur? an uirtutis alicuius impulsionibus torqueatur? locus ipse, ac spatium in quo situs est, ac uolutatur quid sit? infinitus, finitus, inanis? an solidus axis eum sustineat extremis car dinibus nitẽs? an ipse se potius ui propria sufferat, & spi ritu interiore suspendat? Potestis interrogati planũ face= re, scientißimeq; monstrare, quid niuem in plumeas sub= aperiat crustulas? quidnã fuerit rationis, & causæ, ut non ab occiduis partibus dies primus exurgeret, & lucem in oriente finiret? quemadmodũ sol ipse uno, eodemq; conta ctu tam uarias res efficiat, quinimmo contrarias? quid sit luna, quid stellæ? cur una specie, aut illa non maneat, aut per omne mundi corpus frustilla hæc ignea conuenerint? atq; oportuerit figura alia ex his parua, ampliora et ma iora sint alia, obtusi hæc luminis, acutioris illa & fulgi= dæ claritatis? Si præsto est quod libuerit scire, & in aper to rerum est scientia cõstituta, edißertate, & dicite, qui= bus modis fiant & rationibus pluuiæ? ut in superis par= tibus, atq; in aeris hoc medio suspẽsa aqua teneatur, natu ra res labilis, & ad fluorẽ semper decursionẽq; tam pro na? Edißertate (inq̃) & dicite quid sit quod grandinẽ tor queat? quod guttatim faciat pluuiã labi? qđ imbres, ac ni= ues plumeas? qđ Aeoli ora dilatarit? uẽtus unde oriatur, et quid sit? cur tẽporum uicißitudines institutæ, cũ statui unũ posset, et una esse species cœli, nihil ut rerũ desideraret in tegritas? Quæ est causa, quæ ratio, ut maria salsa sint, aut terrarũ hæ dulces, aliæ sint amaræ, uel frigidæ? quo ex ma teriæ genere humanorũ corporũ cõcreta et stabilita sunt uiscera? unde ossa solidata? qđ intestina, quid uenas fistu=

latas, & commeabiles fecerit? cur cum esset utilius oculis nos illuminare cõpluribus ad periculum cæcitatis, duorũ sumus angustijs applicati? Beluarũ, & anguium tam infinita atq; innumerabilia genera, cuius rei sunt causa uel informata, uel prodita? quid in mundo faciunt bubones, immussuli, buteones? quid alites et uolucres cæteræ? quid formicarum & uermium genera, in uarias labes perniciesq; nascentia? quid pulices? quid impudentes muscæ, araneæ, sorices, mures, sanguisugæ, tipulæ? quid spinæ, quid sentes: quid auenæ, quid lolium? quid herbarum, aut fruticũ, aut adolentia naribus, aut tristia in odoribus semina? immo, si aliquid sciri, comprehendiue aliquid posse censetis, quid sit triticum dicite: far, hordeum, milium, cicer, faba, lenticula, inula, cuminum, porri, ulpicũ, cepe? Non enim si fructui uobis sunt, & ciborum medijs in generibus constituta, expeditum, aut promptũ est, quid sint singula, scire: cur talib. figurata sint formis? fuerit necessitas aliqua, ut nõ alios sapores, alios odores, alios colores, quàm quos habent singulæ res, habere debuerint, an & alios potuerint sumere? Ipsa deinde hæc quid sint, sapor dico, id est sapor, & cætera qualitatũ distãtias quibus ex rationibus ducant? Ex elemẽtis (inquitis) & ex principalibus originibus rerum. Amara sunt enim elementa, uel dulcia, odoris sunt alicuius, uel oloris, ut ex eorum concretione credamus partitas esse in nascentibus qualitates, quibus aut suauitas nascitur, aut sensibus offensio comparatur. Cum igitur & uos ipsos tantarũ ac tot rerũ fugiant origines, fugiant causæ, fugiant rationes, neq; dicere, neq; explanare poßitis quid sit factũ, aut quare, aut cur oportuerit nõ

esse

esse, uerecundiam conuellitis & dilaceratis nostram: qui quæ nequeunt sciri, nescire nos cõfitemur, neq; ea cõquirere aut inuestigare curamus, quæ cõprehendi liquidißimum est non posse, quãuis mille per corda suspitio se porrigat atq; intẽdat humana. Et ideo Christus *licet uobis inuitis deus, (deus inquã* Christus, *hoc enim sæpe dicendum est, ut infidelium dißiliat & dirũpatur auditus) dei principis iußione loquẽs sub hominis forma, cum mortalium sciret cæcam esse naturam, neq; ullam posse cõprehendere ueritatem, positarum nec ante oculos rerum pro cõperto habere, & cognito, quicquid sibi esse suasisset: & prorsus suspitionibus hæsitare, litigiosas serere atq; intendere quæstiones: omnia ista nos linquere & posthabere præcepit: neq; in res eas, quæ sint à nostra procul cognitione dimotæ, infructuosas immittere cogitationes. Sed quantum fieri pote est, ad dominum rerum tota mente, atq; animo proficisci, sustolli ab his locis, atq; in eum traducere suspẽsas pectoris conuersiones, memoriã eius habere perpetuam: & licet nulla posit imaginatione formari, auras tamen nescio quas eius sibi contemplationis affingere.* Re*bus enim ex omnibus, quas augustæ cõtinet diuinitatis obscuritas, solum esse indubitabilem, solum uerũ, & de quo nullus ambigere, nisi amens poßit, & desperationis insanæ, quem satis sit scire, ut nihil aliud noueris: sisq; ueram, & maximam scientiam cõsequutus, in deo rerũ capite, & cognitione defixus.* Q*uid est (inquit) uobis uestigare, conquirere, quisnam hominem fecerit? animarũ origo quæ sit? quis malorũ excogitauerit causas? orbe sit sol amplior, an pedis unius latitudine metiatur? alieno ex lu*

mine, an proprijs luceat fulgoribus luna? quæ neq; scire compendium, neq; ignorare detrimentũ est ullum? Remittite hæc deo, atq; ipsum scire concedite, quid, quare, aut unde sit: debuerit esse, aut non esse: supernatũ sit aliquid, an ortus primigenios habeat: aboleri conueniat, an reseruari: exuri, dissolui, an repetita integritate renouari. Vestris non est rationibus liberum implicare uos talibus, & tam remotas inutiliter curare res. Vestra in ancipiti sita est salus animarum uestrarum, & nisi uos applicatis dei Principis notioni, à corporalibus uinculis exsolutos expectat mors sæua, non repentinã afferens extinctionem, sed per tractũ temporis cruciabilis pœnæ acerbitate cõsumens. Neq; illud obrepat, aut spe uobis aeria blandiatur, quod à scholis nonnullis, & plurimũ sibi arrogantib. dicitur: Deo esse se gnatos, nec fati obnoxios legibus: si uitam restrictius egerint, aulam sibi eius patere, ac post hominis functionem prohibente se nullo tanquã in sedem referri patriam: neq; quod Magi spondent, cõmendaticias habere se preces, quibus emollitæ nescio quæ potestates uias f ciles præbeant ad cœlum contẽdentibus subuolare: neq; quod Etruria libris in acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine numinibus certis dato diuinas animas fieri, & ab legibus mortalitatis educi. Blandimenta hæc cassa sunt, & inanium fomenta uotorum. Seruare animas alius, nisi Deus omnipotens non potest: nec præterea quisquã est, qui longæuas facere perpetuitatis possit, & spiritum subrogare, nisi qui immortalis & perpetuus solus est, & nullius tẽporis circumscriptione finitus. Cum enim dij omnes, uel quicũq; sunt ueri, uel qui esse ru

more

more atq; opinione dicũtur, immortales & perpetui uoluntate eius sint, & beneficij munere: qui fieri pote est, ut alij præstare, uel quod ipsi sunt, ualeant, cum alienum id habeant, & maioris potentiæ commodatum? Cædat licet hostias quãtaslibet Etruria: humana sibi omnia sapientes negẽt: Magi cũctas emolliant & commulceant potestates: nisi à Domino rerũ datum fuerit animis id, quod ratio postulat, idq; per mandatũ, multum postea pœnitebit fuisse irrisui, cum ad sensum cœperit interitionis accedi. Sed si (inquiunt) Christus in hoc missus à deo est, ut infelices animas ab interitionis exitio liberaret, quid sæcula cõmeruerunt priora, quæ ante ipsius aduentũ mortalitatis conditione consumpta sunt? Potestis enim scire, quid sit cum eis animis actũ priscorum ueterrimorũq; mortaliũ, subuentũ & his, an sit ratione aliqua consultum atq; prouisum? Potestis (inquam) scire id, quod Christo potuit docẽte cognosci: infinita, an finita sæcula sint, ex quo in terris esse genus hominum cœpit: quando primum animæ corporibus illigatæ, quis auctor iunctionis istius, quinimmo ipsius quisnam hominis fabricator? quò priorum abscesserint animæ, quibus in mundi partibus, aut regionibus fuerint, corruptibiles, an cõtrà? potuerintne accedere ad periculum moriendi, nisi tempore necessario cõseruator occurrisset Christus? Deponite has curas, & incognitas uobis relinquite quæstiones, miseratio & illis impertita est regia, et æqualiter per omnes diuina beneficia cucurrerũt, conseruatæ sunt, liberatæ sunt, & mortalitatis sortẽ coditionẽq; posuerunt. Quo genere, quæ, quando? Si arrogãtia, si typhus, si elatio abesset à uobis, iam-

 dudum

dudum hoc scire potuistis auctore. Sed si generis Christus humani (inquitis) conseruator aduenit, quur omnino non omnes æquali munificentia liberat? Nō æqualiter liberat, qui æqualiter omnes uocat, haud ab indulgentia principali quenquam repellit, aut respuit, qui sublimibus, infimis, seruis, fœminis, pueris, uniformiter potestatē ueniēdi ad se facit? Patet, inquit, omnibus fons uitæ, neq; ab iure potandi quisquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi fastidium tantū est, ut oblati respuas beneficiū muneris, quinimmo si tantum sapientia præuales, ut ea, quæ offerūtur à Christo, ludum atq; ineptias nomines: quid inuitans peccat, cuius solæ sunt hæ partes, ut sub tui iuris arbitrio fructū suæ benignitatis exponat? Sortem uitæ eligendi nulli est (inquit Plato) Deus causa, neq; alterius uoluntas asscribi potest cuiquam recte, cum uoluntatis libertas in ipsius sit posita potestate, qui uoluit. An nunquid orandus es, ut beneficium salutis ab deo digneris accipere, & tibi aspernanti, fugientiq; longißime, infundenda in gremium est diuinæ beneuolentiæ gratia? Vis sumere quod offertur, atq; in tuos usus cōuertere, consulueris tu tibi. aspernaris, contemnis, et despicis, te muneris cōmoditate priuaueris. nulli deus infert necesßitatem, imperiosa formidine nullū terret. Neq; enim necessaria nostra illi salus est, ut compēdij aliquid, dispēdijúe patiatur: si aut deos nos fecerit, aut ad nihilum redigi corruptionis dissolutione permiserit. Immo, inquit, si deus est potens, misericors, cōseruator, conuertat nobis mentes, & inuitos faciat suis pollicitationibus credere. Vis ergo est ista, non gratia, nec dei liberalitas principis, sed ad uincendi studium puerilis atq; inanis

contentio

contentio. Quid est enim tam iniustum, quàm repugnantibus, quàm inuitis extorquere in contrariũ uoluntates, inculcare quod nolint, & quod refugiãt animis, prius hocere, quàm prosis? & priore detracto, in alienum habitũ sententiamq; traducere? Tu qui te uerti, & uim desideras perpeti, ut id quod nolis efficias, atq; arripias coactus: cur respuis assumere uoluntate id, quod uersus desideras atq; immutatus efficere? Nolo, inquit, et uoluntatẽ nõ habeo. Quid ergo criminaris deum, tanquã tibi desit? opem desideras tibi ferre, cuius dona, & munera non tantũ asperneris & fugias, uerum in alia uerba cognomines, & iocularibus facetijs prosequaris. Christianus ergo ni fuero, spem salutis habere non potero? Ita est, ut ipse proponis. Partes enim salutis dandæ, cõferẽdiq; animis quod tribui conuenit, necessariũq; est applicari, solus à deo patre iniunctum habet & traditũ, ita se habentibus semotis atq; interioribus causis. Vt enim dij certi, certas apud uos habent tutelas, licentias, potestates, neq; eorum ab aliquo id quod eius nõ sit potestatis ac licentiæ postulatis: ita unius pontificis Christi est dare animis salutem, & spiritũ perpetuitatis apponere. Si enim patrem creditis Liberũ dare posse uindemiam, medicinam nõ posse: si Cererem fruges, si Aesculapiũ sanitatẽ, si Neptunũ aliud, aliud posse Iunonẽ, Fortunam, Mercuriũ, Vulcanum, rerum esse singulos certarum ac singularũ datores: & hoc necesse à nobis est ut debeatis accipere, à nullo animas posse uim uitæ atq; incolumitatis accipere, nisi ab eo, quem rex summus huic muneri officioq; præfecit. hãc omnipotens Imperator esse uoluit salutis uiã: hanc uitæ, ut ita dixerim, ianuã.

permanere, quàm ſine Deo *dicere nihil fieri per uoluntatem, ut ſimul intelligatur, & malis eũ cauſas dare, & miſeriarum eſſe innumerabiliũ conditorem. Mala ergo, dicetis, unde ſunt hæc omnia? Ex elemẽtis inquiunt, & ex eorum inæquabilitate, ſapiẽtes: quod fieri quî poſsit, ut quæ ſenſum & iudicium non habẽt, malitioſa eſſe perhibeantur & noxia: aut nõ ille ſit potius malitioſus & noxius, qui res peſsimas, & nocẽtiſsimas futuras in alicuius operis aſſumpſit effectum: eorum eſt, qui aſſerũt, peruidere. Quid ergo nos? unde? Reſpõſiõis neceſsitas nulla eſt. ſiue enim poſſumus dicere, ſiue minus ualemus, nec poſſumus, utrunq; apud nos paruũ eſt: nec in magnis põderib. duximus, uel ignorare iſtud, uel ſcire, unũ ſolum poſuiſſe contenti: nihil à deo principe quod ſit nocens atq; exitiabile proficiſci. hoc tenemus, hoc nouimus, in hac una conſiſtimus cognitionis & ſcientiæ ueritate: nihil ab eo fieri, niſi quod ſit omnib. ſalutare, quod dulce, quod amoris & gaudij lætitiæq; pleniſsimum: quod infinitas habeat atq; incorruptibiles uoluptates, quod ſibi quiſq; cõtingere uotis omnibus expetat, foriſq; ab his eſſe exitiabile ac mortiferum ducat. Cætera quæcũq; ſunt alia, quæ in quæſtionibus aſſolent controuerſiiſq; uerſari, quibus genitoribus orta ſint, uel quibus auctoribus fiant, neq; noſſe contendimus, neq; inquirere aut ueſtigare curamus: ſuis omnia relinquimus cauſis, nec ad id quod expetimus eſſe nobis, adiuncta atq; applicata iudicamus. Quid eſt enim quod humana ingenia labefactare ſtudio contradictionis non audeant? quamuis illud, quod infirmare moliũtur, ſit purũ, & liquidum, & ueritatis obſignatione munitũ? Aut quid*

rurſus

rursus asserere uerisimilib. argumentis nõ queunt, quã-uis sit apertißime falsum, quamuis euidens manifestũq; mendacium? Cum enim sibi persuaserit quis esse aliquid, aut nõ esse, amat quod opinatur asserere, & acumine a-lios anteire: maxime si agatur res summota, et abdita, & caligine inuoluta naturæ. Mundum quidam ex sapienti-bus existimant neq; esse natum, neq; ullo esse in tempore periturũ: immortalem nonnulli, quamuis eum cõscribant esse natum, & genitum. Tertijs uerò collibitũ dicere est, & esse natum, & genitũ, & ordinaria neceßitate peritu rum. Et cum ex istis opinionibus trinis unam esse necesse sit uerã, cunctis tamen argumenta non desunt, quibus & sua decreta confirment, & aliorũ subrumpant & labefa ciant scita. Eundẽ hunc alij elemẽtis ex quatuor tradunt, & pronunciant stare, ex geminis alij, ex singulis tertij: sunt qui ex his nullis, & indiuidua corpora eius esse ma-teriem & primam originẽ dicant. Cumq; ex his uera sit una sentẽtia, aut nulla ex his certa, similiter hic quoq; ar gumenta omnibus præsto sunt: quibus & ea, quæ dicunt, uera esse cõstituant, & redarguant positas in aliorũ sen tentijs falsitates. Sic & deos nonnulli esse abnegant: pror sus dubitare se alij an sint uspiam dicunt: alij uero existe-re, neq; humana curare: immo alij perhibẽt, & rebus in-teresse mortaliũ, et terrenas administrare rationes. Cum ergo hæc ita sint, neq; aliter fiat, quin sit unum ex omni-bus uerum, pugnant tamen argumẽtis omnes, neq; singu-lis deest id, quod probabiliter dicant, siue cũ suas res asse runt, siue cum alienis opinionibus contradicunt. Nõ alia, neq; absimili ratione de animarum ab his conditione dis-

tur in motu.sua ipse sponte, & uoluntate circumagatur? an uirtutis alicuius impulsionibus torqueatur?locus ipse, ac spatium in quo situs est,ac uolutatur quid sit?infinitus, finitus,inanis?an solidus axis eum sustineat extremis car dinibus nitẽs?an ipse se potius ui propria sufferat,& spi ritu interiore suspendat?Potestis interrogati planũ face re,scientissimeq; monstrare,quid nuem in plumeas sub aperiat crustulas?quidnã fuerit rationis,& causæ,ut non ab occiduis partibus dies primus exurgeret,& lucem in oriente finiret?quemadmodũ sol ipse uno,eodemq; conta ctu tam uarias res efficiat,quinimmo contrarias? quid sit luna,quid stellæ? cur una specie, aut illa non maneat, aut per omne mundi corpus frustilla hæc ignea conuenerint? atq; oportuerit figura alia ex his parua,ampliora et ma iora sint alia,obtusi hæc luminis, acutioris illa & fulgi dæ claritatis?Si præsto est quod libuerit scire, & in aper to rerum est scientia cõstituta,edissertate,& dicite, qui bus modis fiant & rationibus pluuiæ? ut in superis par tibus,atq; in aeris hoc medio suspẽsa aqua teneatur, natu ra res labilis,& ad fluorẽ semper decursionẽq; tam pro na?Edissertate(inquã) & dicite quid sit quod grandinẽ tor queat?quod guttatim faciat pluuiã labi?qđ imbres,ac ni ues plumeas?qđ Aeoli ora dilatarit?uẽtus unde oriatur,et quid sit?cur tẽporum uicissitudines institutæ,cũ statui unũ posset,et una esse species cœli,nihil ut rerũ desideraret in tegritas?Quæ est causa,quæ ratio, ut maria salsa sint,aut terrarũ hæ dulces,aliæ sint amaræ,uel frigidæ?quo ex ma teriæ genere humanorũ corporũ cõcreta et stabilita sunt uiscera?unde ossa solidata?qđ intestina,quid uenas fistu

latas, & commeabiles fecerit? cur cum esset utilius oculis nos illuminare cōpluribus ad periculum cæcitatis, duorū sumus angustijs applicati? Beluarū, & anguium tam infinita atq; innumerabilia genera, cuius rei sunt causa uel informata, uel prodita? quid in mundo faciunt bubones, immussuli, buteones? quid alites et uolucres cæteræ? quid formicarum & uermium genera, in uarias labes perniciesq́; nascentia? quid pulices? quid impudentes muscæ, araneæ, sorices, mures, sanguisugæ, tipulæ? quid spinæ, quid sentes: quid auenæ, quid lolium? quid herbarum, aut fruticū, aut adolentia naribus, aut tristia in odoribus semina? immò, si aliquid sciri, comprehendiue aliquid posse censetis, quid sit triticum dicite: far, hordeum, milium, cicer, faba, lenticula, inula, cuminum, porri, ulpicū, cepe? Non enim si fructui uobis sunt, & ciborum medijs in generibus constituta, expeditum, aut promptū est, quid sint singula, scire: cur talib. figurata sint formis? fuerit necesitas aliqua, ut nō alios sapores, alios odores, alios colores, quàm quos habent singulæ res, habere debuerint, an & alios potuerint sumere? Ipsa deinde hæc quid sint, sapor dico, id est sapor, & cætera qualitatū distātias quibus ex rationibus ducant? Ex elemētis (inquitis) & ex principalibus originibus rerum. Amara sunt enim elementa, uel dulcia, odoris sunt alicuius, uel oloris, ut ex eorum concretione credamus partitas esse in nascentibus qualitates, quibus aut suauitas nascitur, aut sensibus offensio comparatur. Cum igitur & uos ipsos tantarū ac tot rerū fugiant origines, fugiant causæ, fugiant rationes, neq; dicere, neq; explanare posîtis quid sit factū, aut quare, aut cur oportuerit nō

esse

esse, uerecundiam conuellitis & dilaceratis nostram: qui quæ nequeunt sciri, nescire nos cõfitemur, neq; ea cõquirere aut inuestigare curamus, quæ cõprehendi liquidißimum est non posse, quãuis mille per corda suspitio se porrigat atq; intẽdat humana. Et ideo Christus licet uobis inuitis deus, (deus inquã Christus, hoc enim sæpe dicendum est, ut infidelium dißiliat & dirũpatur auditus) dei principis iußione loquẽs sub hominis forma, cum mortalium sciret cæcam esse naturam, neq; ullam posse cõprehendere ueritatem, positarum nec ante oculos rerum pro cõperto habere, & cognito, quicquid sibi esse suasisset: & prorsus suspitionibus hæsitare, litigiosas serere atq; intendere quæstiones: omnia ista nos linquere & posthabere præcepit: neq; in res eas, quæ sint à nostra procul cognitione dimotæ, infructuosas immittere cogitationes. Sed quantum fieri pote est, ad dominum rerum tota mente, atq; animo proficisci, sustolli ab his locis, atq; in eum traducere suspẽsas pectoris conuersiones, memoriã eius habere perpetuam: & licet nulla posit imaginatione formari, auras tamen nescio quas eius sibi contemplationis affingere. Rebus enim ex omnibus, quas augustæ cõtinet diuinitatis obscuritas, solum esse indubitabilem, solum uerũ, & de quo nullus ambigere, nisi amens poßit, & desperationis insanæ, quem satis sit scire, ut nihil aliud noueris: sisq; ueram, & maximam scientiam cõsequutus, in deo rerũ capite, & cognitione defixus. Quid est (inquit) uobis uestigare, conquirere, quisnam hominem fecerit? animarũ origo quæ sit? quis malorũ excogitauerit causas? orbe sit sol amplior, an pedis unius latitudine metiatur? alieno ex lu-

mine, an proprijs luceat fulgoribus luna? quæ neq; scire compendium, neq; ignorare detrimentũ est ullum? Remittite hæc deo, atq; ipsum scire concedite, quid, quare, aut unde sit: debuerit esse, aut non esse: supernatũ sit aliquid, an ortus primigenios habeat: aboleri conueniat, an reseruari: exuri, dissolui, an repetita integritate renouari. Vestris non est rationibus liberum implicare uos talibus, & tam remotas inutiliter curare res. Vestra in ancipiti sita est salus animarum uestrarum, & nisi uos applicatis dei Principis notioni, à corporalibus uinculis exsolutos expectat mors sæua, non repentinã afferens extinctionem, sed per tractũ temporis cruciabilis pœnæ acerbitate cõsumens. Neq; illud obrepat, aut spe uobis aeria blandiatur, quod à scholis nonnullis, & plurimũ sibi arrogantib. dicitur: Deo esse se gnatos, nec fati obnoxios legibus: si uitam restrictius egerint, aulam sibi eius patere, ac post hominis functionem prohibente se nullo tanquã in sedem referri patriam: neq; quod Magi spondent, cõmendaticias habere se preces, quibus emollitæ nescio quæ potestates uias faciles præbeant ad cœlum contẽdentibus subuolare: neq; quod Etruria libris in acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine numinibus certis dato diuinas animas fieri, & ab legibus mortalitatis educi. Blandimenta hæc cassa sunt, & inanium fomenta uotorum. Seruare animas alius, nisi Deus omnipotens non potest: nec præterea quisquã est, qui longæuas facere perpetuitatis possit, & spiritum subrogare, nisi qui immortalis & perpetuus solus est, & nullius tẽporis circumscriptione finitus. Cum enim dij omnes, uel quicũq; sunt ueri, uel qui esse ru

more

more atq; opinione dicũtur, immortales & perpetui uoluntate eius sint, & beneficij munere: qui fieri pote est, ut alij præstare, uel quod ipsi sunt, ualeant, cum alienum id habeant, & maioris potentiæ commodatum? Cædat licet hostias quãtaslibet Etruria: humana sibi omnia sapientes negẽt: Magi cũctas emolliant & commulceant potestates: nisi à Domino rerũ datum fuerit animis id, quod ratio postulat, idq; per mandatũ, multum postea pœnitebit fuisse irrisui, cum ad sensum cœperit interitionis accedi. Sed si (inquiunt) Christus in hoc missus à deo est, ut infelices animas ab interitionis exitio liberaret, quid sæcula cõ meruerunt priora, quæ ante ipsius aduentũ mortalitatis conditione consumpta sunt? Potestis enim scire, quid sit cum eis animis actũ priscorum ueterrimorũq; mortaliũ, subuentũ & his, an sit ratione aliqua consultum atq; prouisum? Potestis (inquam) scire id, quod Christo potuit docẽte cognosci: infinita, an finita sæcula sint, ex quo in terris esse genus hominum cœpit: quando primum animæ corporibus illigatæ, quis auctor iunctionis istius, quinimmo ipsius quisnam hominis fabricator? quò priorum abscesserint animæ, quibus in mundi partibus, aut regionibus fuerint, corruptibiles, an cõtrà? potuerintne accedere ad periculum moriendi, nisi tempore necessario cõseruator occurrisset Christus? Deponite has curas, & incognitas uobis relinquite quæstiones, miseratio & illis impertita est regia, et æqualiter per omnes diuina beneficia cucurrerũt, conseruatæ sunt, liberatæ sunt, & mortalitatis sortẽ coditionẽq; posuerunt. Quo genere, quæ, quando? Si arrogãtia, si typhus, si elatio abesset à uobis, iamdudum

dudum hoc scire potuistis auctore. Sed si generis Christus humani (inquitis) conseruator aduenit, quur omnino non omnes æquali munificentia liberat? Nō æqualiter liberat, qui æqualiter omnes uocat, haud ab indulgentia principali quenquam repellit, aut respuit, qui sublimibus, infimis, seruis, fœminis, pueris, uniformiter potestatē uenīēdi ad se facit? Patet, inquit, omnibus fons uitæ, neq; ab iure potandi quisquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi fastidium tantū est, ut oblati respuas beneficiū muneris, quinimmo si tantum sapientia præuales, ut ea, quæ offerūtur à Christo, ludum atq; ineptias nomines: quid inuitans peccat, cuius solæ sunt hæ partes, ut sub tui iuris arbitrio fructū suæ benignitatis exponat? Sortem uitæ eligendi nulli est (inquit Plato) Deus causa, neq; alterius uoluntas asscribi potest cuiquam recte, cum uoluntatis libertas in ipsius sit posita potestate, qui uoluit. An nunquid orandus es, ut beneficium salutis ab deo digneris accipere, & tibi aspernanti, fugientiq; longißime, infundenda in gremium est diuinæ beneuolentiæ gratia? Vis sumere quod offertur, atq; in tuos usus cōuertere, consulueris tu tibi. aspernaris, contemnis, et despicis, te muneris cōmoditate priuaueris. nulli deus infert neceßitatem, imperiosa formidine nullū terret. Neq; enim necessaria nostra illi salus est, ut compēdij aliquid, dispēdijue patiatur: si aut deos nos fecerit, aut ad nihilum redigi corruptionis dissolutione permiserit. Immo, inquit, si deus est potens, misericors, cōseruator, conuertat nobis mentes, & inuitos faciat suis pollicitationibus credere. Vis ergo est ista, non gratia, nec dei liberalitas principis, sed ad uincendi studium puerilis atq; inanis

contentio

contentio. Quid est enim tam iniustum, quàm repugnantibus, quàm inuitis extorquere in contrariũ uoluntates, inculcare quod nolint, & quod refugiãt animis, prius ho cere, quàm profis? & priore detracto, in alienum habitũ sententiamq; traducere? Tu qui te uerti, & uim desideras perpeti, ut id quod nolis efficias, atq; arripias coactus: cur respuis assumere uoluntate id, quod uersus desideras atq; immutatus efficere? Nolo, inquit, et uoluntatẽ nõ habeo. Quid ergo criminaris deum, tanquã tibi desit? opem desideras tibi ferre, cuius dona, & munera non tantũ asperneris & fugias, uerum in alia uerba cognomines, & iocularibus facetijs prosequaris. Christianus ergo ni fuero, spem salutis habere non potero? Ita est, ut ipse proponis. Partes enim salutis dandæ, cõferẽdiq; animis quod tribui conuenit, necessariũq; est applicari, solus à deo patre iniunctum habet & traditũ, ita se habentibus semotis atq; interioribus causis. Vt enim dij certi, certas apud uos habent tutelas, licentias, potestates, neq; eorum ab aliquo id quod eius nõ sit potestatis ac licentiæ postulatis: ita unius pontificis Christi est dare animis salutem, & spiritũ perpetuitatis apponere. Si enim patrem creditis Liberũ dare posse uindemiam, medicinam nõ posse: si Cererem fruges, si Aesculapiũ sanitatẽ, si Neptunũ aliud, aliud posse Iunonẽ, Fortunam, Mercuriũ, Vulcanum, rerum esse singulos certarum ac singularũ datores: & hoc necesse à nobis est ut debeatis accipere, à nullo animas posse uim uitæ atq; incolumitatis accipere, nisi ab eo, quem rex summus huic muneri officioq; præfecit. hãc omnipotens Imperator esse uoluit salutis uiã: hanc uitæ, ut ita dixerim, ianuã.

per hunc solum est ingressus ad lucem, neq; aliàs datum est, uel irrepere, uel inuadere cæteris omnib. clausis, atq; inexpugnabili arce munitis. Licet ergo tu purus, et ab omni fueris uitiorum cõtaminatione purgatus, conciliaueris illas atq; inflexeris potestates, ne ad cœlum redeunti uias cludant atq; obsepiant transitum, ad immortalitatis accedere nullis poteris contentionibus præmiũ, nisi, quod ipsam immortalitatem facit Christo attribuente, perceperis: & ueram fueris admissus ad uitam. Nam quod nobis obiectare consuestis, nouellam esse religionẽ nostram, & ante dies natam propemodũ paucos, neq; uos potuisse antiquam & patriam linquere, & in barbaros ritus peregrinosq; traduci, ratione istud intenditur nulla. Quid enim si hoc modo culpam uelimus infligere prioribus illis atq; antiquißimis seculis, quòd inuentis frugibus glandes spreuerint, & repudiauerint arbuta, quòd corticibus contegi, & amiciri desierint pellibus, postquã uestis excogitata est textilis, usu & cõmoditate succinctior? aut quòd structis domibus, & lautioribus succeßibus institutis, nõ antiquas adamauerint casulas, nec sub rupibus & cauernis præoptauerint ut beluæ permanere? Cõmune est omnibus, & ab ipsis penè incunabulis traditum, bona malis anteferre, inutilibus utilia præponere, & quod esse cõstituerit precio sius, lætius id consectari & petere: in eoq; defigere spem salutis, & salutariũ commodorũ. Itaq; cum nobis intendetis auersionem à religione priorũ, causam conuenit ut inspiciatis, nõ factum: nec quid reliquerimus, opponere, sed secuti quid simus, potißimũ contueri. Nam si mutare sententiã culpa est ulla, uel crimen: & à ueteribus

bus institutis in alias res nouas uoluntatesq; migrare, criminatio ista & uos spectat, qui toties uitam consuetudinemq; mutastis: qui in mores alios, atq; alios ritus priorum condemnatione transistis. Nunquid enim quinq; *in classes habetis populum distributum, uestri olim ut habuere maiores?* Nunquid *magistratus per populum creatis? militaria, urbana, cõmunia quæ sint comitia, scitis? seruatis de cœlo, aut ociosas facitis obnunciationibus actiones? cum paratis bella, signum monstratis ex arce? aut fecialia iura tractatis? per clarigationem repetitis res raptas? aut martiũ discrimen obeũtes spem prælij sumitis, & ex acuminibus auspicatis? in potestatibus obeũdis leges conseruatis annarias? in donis, in muneribus cincias? in cohibendis censorias sumptibus? in penetralibus* Vestæ *ignis perpetuos fouetis focos? sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulacris deorũ? cum in matrimonia conuenitis, toga sternitis lectulos, & maritorũ* Genios *aduocatis? nubentiũ crinem cælibari hasta mulcetis? puellarum togulas fortunam defertis ad uirginalem? matresfamiliâs uestræ in atrijs operantur domorũ, industrias testificantes suas? potionibus abstinẽt uini? affinibus, & propinquis osculari eas ius est, ut sobrias cõprobent, atq; abstemias se esse?* In Albano *antiquitus monte nullos alios licebat, quàm niuei tauros immolare candoris: nónne istum morem, religionemq; mutastis, atq; ut rufulos liceret dari* Senatus *constitutum sanctione?* Cum, Romulo, Pompilioq; *regnantibus, percocta plane, ac madida concremarentur dijs exta: nónne rege sub* Tullo *semicruda cœpistis, & leuiter animata porricere, prisca obseruatione*

uatione contempta? Ante aduentũ in Italiam Herculis, cũ ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur: & hunc similiter morem, non fraude callidula, & nominũ ambiguitate mutastis? Cũ igitur & uos ipsi modo illos mores, modo alias leges fueritis sequuti, multaq; uel errorib. cognitis, uel animaduersione meliorum sint à uobis repudiata, quid est à nobis factũ contra sensum, iudiciumq; cõmune, si maiora, et certiora delegimus, nec sumus nos passi falsorũ religionibus attineri? Sed nouellum nomen est nostrum, & ante dies paucos religio est nata, quam sequimur. Vt interim cõcedam, id quod nobis obijcitur intentionis esse non falsæ, quid est enim in negocijs hominũ, quod uel opere corporis & manibus fiat, uel solius animi disciplina & cognitione teneatur, quod nõ ex aliquo cœperit tempore, & in usum exierit experientiamq; mortaliũ? Philosophia, Musica, cæteræq; omnes artes, quibus uita est exculta et expolita cõmunis, cũ hominibus natæ sunt, & nõ potius nuper, quin immo penè pauloante, agitari, intelligi, celebrariq; cœperunt? Antequam Tages thuscus oras cõtingeret luminis, quisquam hominũ sciebat, aut esse noscendũ, condiscendumq; curabat in fulminũ casibus, aut extorũ quid significaretur in uenis? Quando syderum motus, aut ratio cœpta est genethliaca sciri? non post Theutin Aegyptium, aut post Atlantẽ (ut quidam ferunt) gestatorẽ, baiulum, tibicinem illum ac destinam cœli? Sed quid ego hæc parua? ipsi dij immortales, quorũ modo aditis templa, & numina suppliciter adoratis (sicut uestris literis atq; opinionibus traditur) non esse, non sciri, ab temporibus cœperũt

certis

certis, & impositis nominũ appellationibus nuncupari? Nam si uerum est ex Saturno atq; eius uxore Iouem suis cum fratrib. procreatũ, ante nuptias et partus Opis nusquam fuerat Iuppiter, Iuppiter tam supremus, q̃ Stygius: nusquam sali dominus, nusquã Iuno: quinimmo alius nullus, genitoribus duobus exceptis, cœli habitabat in sedibus: sed ex eorum cõcubitu concepti, & nati sunt, & spiritum hausere uitalem. Certo ergo à tẽpore deus esse Iuppiter cœpit, certo cultus & sacrificia cõmereri: certo fratribus in potestatibus anteponi. Rursus uero si Liber, Venus, Diana, Mercurius, Apollo, Hercules, Musæ, Tyndaridæ Castores, ignipotensq; Vulcanus, Ioue patre sunt proditi, & genito Saturno procreati, antequam Memoria, quàm Alcmena, Maia, Iuno, Latona, Leda, Dione, tum & Semele Diespitris factæ sunt cõpreßionibus fœtæ, nusquã & hi gentiũ, nec in aliqua parte rerum fuere naturæ, sed ex cõuentu Iouis inseminati, & nati sunt, & aliquẽ sensum sui habere cœperunt. Ergo & hi quoq; tempore esse cœperunt certo, & in numero numinũ sacrorum ad cærimonias inuocari: quod ipsum similiter dicere translatũ in Mineruam licebit. Si enim Iouis (ut asseueratis) ex cerebro sine ullius seminis emicuit iactu: antequam est Diespiter genitus, et in utero matris corpore formam circũscriptionis accepit, certum est utiq; Mineruã non fuisse, neq; rerum in numero, aut ulla esse in substantia cõputatam: sed ex capite Iouis enata est, & esse res cœpit nõnulla in essentia constituta. Habet ergo primigenios ortus, & à certo cœpta est tempore Dea dici, sacris in ædibus statui, & inuiolabili religione sanciri. Quod cum ita se habeat,

cum de nouitate loquimini religionum nostrarum, uestræ uobis in mentē non ueniunt, nec curatis inspicere quando sint exorti dij uestri, quas origines habeant, quas causas, uel ex quibus proruperint emicuerintq; radicibus. Cuius est autē pudoris, quinimmo inuerecūdiæ cuius, quod agere te uideas, in eo alterum reprehēdere, maledicti & criminis loco dare ea, quæ in te poßint reciprocata uicißitudine retorqueri? Sed quod agimus nos nouū est, quod autem uos priscū est, & nimiæ uetustatis. & quid istud aut uos iuuat, aut nostram causam rationemq; cōtristat? Noua res est quam gerimus, quandoq; & ipsa uetus fiet: uetus quam uos agitis, sed tēporibus quibus cœpit noua fuit ac repentina. Religionis autem auctoritas non est tempore æstimanda, sed numine: nec colere qua die, sed quid coeperis, cōuenit intueri. Ante quadringentos annos religio (inquit) uestra non fuit. Et dij uestri nō fuerunt ante milia annorū duo. Quibus istud rationibus colligi, aut quibus supputationibus potest? Non difficilibus, nō obscuris, sed quas poßit uidere qui uolet, & contrectare (quemadmodum dicitur) manibus. Quis Iouem cum fratribus genuit? genitalibus opis adiunctus Saturnus (ut uos fertis) cœlo atq; Hecata procreatus. Quis Picū Fauni patrem, atq; auum Latini? Saturnus, ut ijdem uos uestris scriptis atq; auctoribus traditis. Ergo si hæc ita sunt, sequitur ut Picus & Iuppiter germanitatis sibi sociati sint iure: utpote uno ex sanguine, unoq; ex semine procreati. Consentaneū est ita esse quod dicitur. Ab Ioue, & Pico, quot sunt generis usq; ad Latinum gradus? trini: ut indicat series. Vultis Faunus, Latinus, & Picus, annis uixerint uicenis

atq;

atq; centenis? ultra enim negatur posse hominis uita pro duci. æstimatio iusta et liquida est. Trecēti ergo sunt pleni & sexaginta post hos anni, res ita est ut indicat supputatio. Cuius socer Latinus fuit? Aeneæ, genitoris Latini. cuius? Albani oppidi cōditoris. Quot apud Albam regnatum est annis? quadringentis, & propè bis denis. Aetatis urbs Roma cuius esse in annalibus indicatur? annos ducit quinquaginta & mille, aut nō multū ab his minus. Ergo ab Ioue, qui frater est Pici, quiq; pater est minorū, & reliquorū deorū, anni ad hæc tēpora propè millia duo sunt, haud pleni, ut largiamur ætati. Quod cū redargui nō possit, non tantū recens nata religio ostēditur, quā obitis: sed infantes, et paruulos esse ipsos adhuc deos, quibus tauros atq; alias hostias cū periculo corruptiōis suggeritis: quos oportebat adhuc māmis, atq; stillato lacte nutriri. At religiones uestræ multis annis præcedūt nostram, & eo sunt ueriores, quòd uetustatis auctoritate munitæ sunt. Et quid eas prodest annis quamplurimis anteire, cū à certo cœperint tēpore? aut spatij cuius sunt millia annorū duo, sæculorū tantis cōparata cū millibus? Ac tamē ne causam tam bonam prodere dißimulatione uideamur, nisi molestum est, dicite, omnipotens, & primus deus nouella uobis uidetur res esse, & qui eū uenerātes colunt, inauditas, incognitas, repētinas agitare atq; inducere religiōes? Est ne illo antiquius quicq̄, aut quod eū præcedat re, tēpore, noīe, potest aliqd inueniri? Nónne solus ingenitus, immortalis, & perpetuus solus est? Quis caput, aut fons rerū est? nō ipse? cui debet æternitas hoc ipsum, qd' nūcupatur æternitas? nō ipsi? infinita ut pdeāt sæcula, nō ex eius ppetuitate

perfici

perficitur? indubitabile istud & uerũ. nõ ergo quod sequimur nouũ est, sed nos sero addidicimus quidnã sequi oporteat et colere: aut ubinã cõuenire, et spem salutis affigere, & salutaria subsidia collocare. Nondum enim affulserat, qui uiam monstraret errantibus, & caligine in altißima constitutis cognitionis lumen immitteret, & ignorationis discuteret cæcitatem. Sed causa in huiusmodi uertitur sola. Quid? uos Aegyptiaca numina, quibus Serapis atq; Isis est nomen, non post Pisonem & Gabinium Consules in numerum uestrorum retulistis deorũ? Quid Phrygiam matrem, cuius esse conditor iudicatur uel Midas uel Dardanus, non, cum Hannibal Pœnus res Italicas raperet, & terrarum exposceret principatũ, & nosse, & scire cœpistis, & memorabili religione sancire? Sacra Cereris matris non quòd uobis incognita essent, ascita pauloante, obtentum est ut græca dicantur, nouitatẽ ipsam testificante cognomine? Non doctorũ in literis continetur, Apollinis nomen Pompiliana indigetamenta nescire? Ex quo apparet, & liquidum est, & hunc uobis fuisse incognitũ, post autem aliquãto cœpisse esse & notum. Si quis igitur uos interroget, cur eorum numinũ, quorũ modo fecimus mentionem, tam sero susceperitis cultũ, responsuros uos certum est, aut quia illos nuper deorũ esse in numero nesciebamus, aut quia nunc sumus à uatibus moniti, aut quia in rebus asperrimis beneficijs eorũ sumus auxilijsq; seruati. Quod si hoc à uobis rectè existimabitis dici, & ex nostris partibus ratione consimili existimatote esse responsum. Religio nostra nunc nata est: nunc enim missus aduenit, qui eam nobis ostenderet, qui in eius induceret uerita

tem

tem, qui Deus monstraret quid sit, qui ad eius nos cultum ab rebus opinabilibus auocaret. Et quid, inquit, est uisum deo regi atq; principi, ut ante horas (quemadmodũ dicitur) pauculas sospitator ad uos Christus coeli ex arcibus mitteretur? Interrogamus & nos contrà: quæ causa, quæ ratio est, ut non suis aliquando reddantur mensibus tempora, sed serius hyems, serius æstas, atq; autũnitas fiant? Cur post messes arefactas, atq; extincta frumenta, nonnunq̃ decidant pluuiæ, quas rebus oportuit incolumibus labi, atq; temporis opportunitatib. ministrari: immo illud exquirimus potius, cur si Herculem oportuit nasci, si Aesculapium, Mercurium, Liberũ, aliosq; nonnullos, qui & concilijs adiungerentur deorũ, & mortalibus aliquid utilitatis afferrent, tam sero à Ioue sint proditi, ut sola illos posteritas sciret, superiorũ uero ignoraret antiquitas? Rationem aliquam fuisse dicetis. Ratio ergo & hic fuit, cur non nuper, sed hodie sospitator nostri generis adueniret. Quænam igitur ratio est? Non imus inficias nescire nos. Neq; enim promptũ est cuiquam dei mentem uidere, aut quibus modis ordinauerit res suas, homo animal cæcũ, et ipsum se nesciẽs ullis potest rationibus cõsequi. quid oporteat fieri, quando, uel quo genere, ipse rerum cunctarum pater, moderator, & dominus scit solus. Nec si ego nequi uero causas uobis expromere, cur aliquid fiat illo uel hoc modo, cõtinuo sequitur ut infecta fiant quæ facta sunt, et amittat res fidem, quæ generibus uirtutũ tantis & potestatum indubitabilis esse monstrata est. Tu opponas, & referas, cur tã sero emissus est sospitator? In infinitis perpetuis seculis nihil omnino dicendum est serum. Vbi enim

finis, & initiũ nullum est, nihil præmaturũ est, nihil tardum: tẽpus enim à finib. & extremitatibus noscitur, quæ habere nõ potest series et immoderata cõtinuatio seculorũ. Quid enim si res ipsæ, quibus opem cõueniebat ferri, opportunitatẽ istam tẽporis exigebant? Quid si alterius cõditiõis antiqua, alterius fuere sequẽtia? Quid si priscis aliter subueniri, aliter debuit posteriorib. consuli? Nónne *literas auditis cõmemorantes uestras, fuisse homines olim* Semideos, Heroas, *cũ immanibus corporibus atq; uastis?* Nõ *infantes sub uberibus matrũ stẽtoreos legitis edidisse uagitus, quorũ ossa uarijs in regiõibus eruta, uix repertorib. fecerũt fidem, humanorum reliquias esse membrorũ?* Potest *ergo fieri, ut tum demũ emiserit* Christũ *deus omnipotẽs, deus solus, postq̃ gens hominũ fractior, & infirmior cœpit nostra esse natura: si quod hodie factũ est, ante millia fieri potuisset annorum, fecisset istud rex summus: aut si post totidẽ millia id, quod hodie factum est, debuisset impleri, nihil deum cogebat necessarias temporũ nõ expectare mensuras.* Rationibus *fixis peraguntur res eius, & quod semel decretũ est fieri, nulla potest nouitate mutari.* Cũ *ergo, inquitis, omnipotẽti seruiatis deo, & eũ habere cõfidatis salutis atq; incolumitatis uestræ curam, cur persecutiões patitur perpeti uos tãtas, atq; omnia genera pœnarũ & suppliciorũ subire?* Perquiramus *et nos cõtrà, cur et uos cũ tantos & tã innumeros colatis deos, cũq; illis ædes cõstituatis sacras, simulacra effingatis ex auro, animantium mactetis greges, acerras omnes thuris plenis conficiatis altaribus: cur nõ immunes agitis tot discriminibus, & procellis, quibus quotidie uos agunt exitiabi*

tiabiles multiplicesq; fortunæ? Cur (inquã) dij uestri cessant à uobis auertere tot morborũ & ualitudinum genera, naufragia, ruinas, incẽdia, pestilentias, sterilitatem, amißionem pignorum, & proscriptionẽ bonorum, discordias, bella, simultates, captiuitates urbium, & sublatis ingenuitatibus seruitutes? Sed & nobis in huiusmodi casibus minime auxiliatur deus. Prompta, & manifesta causa est. Nihil est enim nobis promissum ad hanc uitam, nec in carunculæ huius folliculo constitutus, opis aliquid sponsum est, auxilijq; decretũ: quinimmo edocti sumus minas omnes, quæcũq; sunt, paruiducere, atq; æstimare fortunæ. Ac siquãdo ingruerit uis quæpiã grauior, q̃ finem necesse sit conseq, ascribere infortunio: uoluptatẽ nec timere, nec fugere, quò facilius exui corporalib. poßimus è uinculis, & tenebrosam euadere cæcitatem. Itaq; ista, quam dicitis persecutionis asperitas, liberatio nostra est, non persecutio: nec pœnã uexato inferet, sed ad lucem libertatis educet: ut si aliquis brutus ac stolidus in carcerẽ hominẽ damnatum ingressum, quæstionũ nunquam afficere se grauibus atq; immanibus existimet pœnis, nisi in ipsum sæuiat carcerem, materiam eius cõminuat, atq; urat tectum, parietem, ianuas, partesq; alias operis renudet, deijciat, affligat, nesciens hoc facto ei, cui uideatur officere, dari ab se lucem, & scelerãtã eripi cæcitatẽ: itidem & uos flammis, exilijs, cruciatibus, beluis, quibus corpora lancinatis & diuexatis nostra, non uitam eripitis nobis, sed pelliculis reuelatis & cutibus nos: nescij quòd quantum instatis & pergitis in effigies has nostras speciesq; sæuire, tantũ arctis & grauibus reuelatis nos uinculis, & ad lumẽ efficitis

citis circumcisis nexibus euolare. Quare homines abstinete quæstionibus uacuis impedire spes uestras:nec, si aliter quàm uos putatis,aliquid se habet, uestris potius opinionibus credere,quàm rei debetis augustæ. Vrgent tempora periculis plena,& exitiabiles imminent pœnæ,confugiamus ad salutarem deum,nec rationẽ muneris exigamus oblati:cum de animarũ agatur salute, ac de respectus nostri,aliquid & sine ratione faciendũ est, ut Epictetum dixisse approbat Arrianus. Dubitamus, ambigimus, nec esse quod dicitur plenũ fidei suspicamur:cõmittamus nos deo,nec plus apud nos ualeat incredulitas nostra, quàm illius nominis & potẽtiæ magnitudo:ne dum ipsi nobis argumenta conqrimus,quibus esse uideatur falsum id,quod esse nolimus atq; adnitimur uerũ, obrepat dies extremus & inimicæ mortis reperiamur in faucibus.

ARNOBII DISPVtationum aduersus Gentes Liber tertius.

IAMDVDVM quidẽ criminibus his omnibus,maledictionibus potius(ut uera dicamus)ab excellentibus parte in hac uiris, & ueritatem istam commeritis nosse, satis plene accurateq; respõsum est:neq; apex ullus ullius prætermissus est quæstionis,qui nõ sit modis mille, & rationibus ualidißimis refutatus:non est igitur necessariũ parte in hac causæ diutius immorari. Neq; enim stare sine assertoribus nõ potest religio Christiana:aut eo esse cõprobabitur uera,si astipulatores habuerit plurimos,& auctoritatem

ritatem ab hominibus sumpserit. Suis illa contenta est uiribus, & ueritatis propriæ fundaminibus nititur: nec spoliatur ui sua, etiamsi nullū habeat uindicem: immo si linguæ omnes cōtrafaciant, contraq; nitantur, & ad fidem illius abrogandam consensionis unitæ animositate conspirent. Nunc ad ordinem reuertamur, à quo sumus necessariò pauloante digreßi: ne diutius interrupta defensio palmam criminis comprobati calumniatoribus conceßisse dicatur. Subijciunt enim hæc: Si uobis diuina res cordi est, cur alios nobiscum neq; deos colitis, neq; adoratis, nec cū uestris gentibus cōmunia sacra miscetis, & religionum coniungitis ritus? Possumus interim dicere, ad cultum diuinitatis obeundū satis est nobis deus primus: deus (inq̄) primus, pater rerum ac dominus, cōstitutor moderatorq; cunctorum: in hoc omne, quod colendū est, colimus: quod adorari conuenit, adoramus: quod obsequiū uenerationis exposcit, uenerationibus promeremur. Cum enim diuinitatis ipsius teneamus caput, à quo ipsa diuinitas diuinorū omniū, quæcunq; sunt ducitur: superuacuum putamus personas ire per singulas: cum & ipsi, qui sint, & quæ habeant nomina, nesciamus: et cuius sint præterea nūeri, neq; liquidum, neq; cōprehensum, neq; exploratū habere possimus. Atq; ut in terrestribus regnis neceßitate nulla cōpellimur, regalibus in familijs cōstitutos nominatim cum principibus adorare, sed in regum ipsorū cultu, quicquid illis annexum est, tacita ui se sentit honorificentia cōprehendi: non alia ratione (quicūque hi dij sunt) quos esse nobis proponitis: si sunt progenies regia, & principali oriuntur è capite, etiam si nullos accipiant nominatim à no-

bis cultus, intelligunt se tamen honorari cōmuniter cum suo rege, atq; in illius uenerationib. contineri. Et hoc quidem à nobis fuerit ita prolatum si modo liquet & cōstat præter ipsum regē & principē esse alia non capita, quæ digesta & separata per numerū, uelut quendā populum plebeiæ multitudinis faciant. Neq; nobis in ædibus sacris effigies pro dijs, & illa simulachra uelitis ostendere: quæ intelligitis uos quoq;, & renuitis confiteri, uilißimi esse formas luti, & fabrorū figmenta puerilia. & cum de re loquimur diuina uobiscum, hoc ut ostendatis exposcimus, esse deos alios natura, ui, nomine: non in simulacris propositos, quos uidemus, sed in ea substantia, in qua conueniat æstimari tanti esse nominis oportere uirtutē. Sed consilium nō est parte in hac causæ diutius immorari: ne lites maximas concitare, ac tumultuosa cōserere uideamur uelle certamina. Sit ista (ut prædicatis) plebs numinum, sint Deorū innumeræ gētilitates: astipulamur, acquiescimus, nec in aliqua quæstione dubitabile istud ambiguūq; confingimus. Illud tamē à uobis audire exposcimus, et rogamus, unde uobis compertū est, uel quibus rationibus cōprehensum, hinc sint in cœlo, quos esse existimatis, & colitis: an nescio qui alij, opinionis et nominis inauditi? Potest enim fieri, ut hi sint, quos esse nō remini: & quos esse cōfiditis, in nulla inueniātur parte naturæ. Neq; enim cœli aliquādo subuolastis ad sydera, singulorū facies atq; ora uidistis: et quos esse memineritis illic deos, eosdē hic colere, tanq̄ notos instituistis, ac uisos. Sed et illud rursus desideramus audire à uobis, impositáne habeāt hæc nomina, qbus eos uocatis, an ipsi hæc sibi diebus imposuerint ludicris. Si diuina

uina hæc sunt & cœlestia nomina, quis detulit ad uos ea? Sin autē à uobis appositas appellationes has habēt, quē-admodū potuistis uocabula his dare, quos neq; uidebatis aliquādo, neq; quales, aut qui essent in nulla cognitiōe no ratis? Sed ut uultis, & creditis, atq; ut uobis psuasum est, hi dij sint: nominibus appellentur his etiā, quibus eos po pulares cēseri popularis uulgaritas ducit: unde tamen uo-bis quæ nominis huius sensum cōplent? an sunt aliqui uo-bis in cognitiōe, in usum aliquādo notitiāq; perlati? Neq; enim sciri est facile, definita et certa sit eorū numeri mul titudo: an sine ulla populositatis summa sit, nec computa-tionis alicuius rationibus terminata. Fingamus enim uos deos mille percolere, uel millia potius quinq;: at in rerum natura potest forsitan fieri, ut deorū millia centū sint: po test & hoc amplius, immo (quod diximus pauloante) po test deorum summa esse nulla, nec numerabili circumscri ptiōe finita. Aut igitur & uos impij, qui præter deos pau cos reliquorū officia non obitis: aut si uobis ueniam cæte rorum ignorantiæ postulatis, eandem & nobis concilia-bitis ueniam: si pro parte consimili eorū religionibus ab-stinemus, quos esse omnino nescimus. Et tamē, ne nos quis quā peruicaciter arbitretur sacramēta nolle suscipere cæ terorum (quæcūq; sunt) numinum: deuotas etenim mētes & manus protēdimus supplices, neq; aspernamur, quo-cunq; inuitaueritis, accedere: si modo discamus quinā isti sunt diui, quos nobis ingeritis, et quos par sit adiungi sum mi regis ac principis uenerationi. Saturnus, inquit, & Ia nus est, Minerua, Iuno, Apollo, Venus, Triptolemus, Her cules, atque alij, & cæteri, quibus magnificas ædes cun-

ctis penè in urbibus religiosa consecrauit antiquitas. Inuitare nos forsitan ad istorum numinum potuissetis cultũ si non ipsi uos primi opinionũ turpium fœditate talia de illis cõfingeretis, quæ non modo illorum polluerent dignitatem, sed minime illos esse qualitatibus cõprobaretis adiunctis. Adduci enim primũ hoc ut credamus non possumus: immortalem illam præstantissimamq; naturam diuisam esse per sexus, & esse partem unam mares, partem esse alteram fœminas. Quẽ quidem locum plene iamdudum homines pectoris uiui, tam Romanis literis explicauere, quàm Græcis: & ante omnes Tullius Romani disertißimus generis, nullam ueritus impietatis inuidiam, ingenue, constanter, & libere, quid super tali opinatione sentiret, pietate cum maiore monstrauit. à quo si res sumere iudicij ueritate conscriptas, non uerborũ luculentias pergeretis, perorata esset & hæc causa: nec secundas (ut dicitur) actiones nobis ab infantibus postularet. Sed quid aucupia uerborũ, splendoreq́; sermonis peti ab hoc dicã, cũ sciã esse non paucos, qui auersentur & fugiant libros de hoc eius, nec in aurem uelint admittere lectionem opinionum suarũ præsumpta uincentẽ? cumq; alios audiã mußitare indignãter, & dicere: oportere statui per Senatum, aboleantur ut hæc scripta, quibus Christiana religio comprobetur, & uetustatis opprimatur auctoritas? Quinimmo si fiditis exploratũ uos dicere quicquã de dijs uestris, erroris cõuincite Ciceronem, temeraria & impia dicta refellitote, redarguite, reprobate. Nam intercipere scripta, & publicatã uelle submergere lectionẽ, non est deos defendere, sed ueritatis testificationẽ timere. Ac ne tamẽ

&

& nobis inconsideratus aliquis calumniam moueat, tanquam deum, quem colimus, marem esse credamus: ea scilicet causa, quod eum, cum loquimur, pronunciamus genere masculino: intelligat non sexum, sed usu, & familiaritate sermonis appellationem eius, & significantiã promi. Non enim Deus mas est, sed nomẽ eius generis masculini est: quod idem uos dicere religione in uestra non quitis. Nam cõsuestis in precibus, siue tu deus es, siue tu dea, dicere: quæ dubitationis exceptio dare uos dijs sexũ disiũctione ex ipsa declarat. Adduci ergo nõ possumus, ut corpora credamus deũ. Nam necesse est corpora, si sunt mares ac fœminæ, ui significata ex generũ disiũctiõe. Quis enim uel exigui sensus nescit terrenorũ ab illo animantiũ conditore non alia de causa generis diuersi sexus institutos esse, atq; formatos, nisi ut per coitus, & connubia corporum, res caduca & labilis successionis perpetuæ innouatione duraret? Quid ergo dicemus? Deos procreare? Deos nasci? & iccirco his additas genitalium mẽbrorum partes, ut sufficere prolem possent, & noua quaq; suboriẽte fœtura, quicquid prior ætas abstulisset, recidiua substitutio subrogaret? Ergo si hæc ita sunt, id est si Dij procreant superi, & si per has leges experiuntur se sexus, sunt'q; immortales, nec frigoribus fiũt senectutis effœti, sequitur ut debeant plena esse dijs omnia: neq; innumeros cœlos eorum capere multitudinẽ posse: siquidem & ipsi perpetuo generant, & per soboles sobolum multiplicata semper innumerabilitas ampliatur. aut si obscœnitas coeundi (ita ut decet) ab Dijs abest, quæ causa ratioq; monstrabitur, cur insigniti sint his locis, quibus sexus se solẽt

libidinum propriarũ admonitionib. recognoſcere? Neq; enim ueri eſt ſimile haberi hæc fruſtra, aut improuidentiam in illis ſuam ludere uoluiſſe naturam: ut eos his partibus aggeraret, quibus utendũ non eſt. Sed enim ut ad uſus certos, manus, pedes, oculi, cæteraq; constructio mẽbrorum ſua quæq; in officia conſtituta eſt, ita cõuenit credere in ſui muneris functionẽ comparatas eſſe has partes: aut confitendum eſt in deorũ corporibus eſſe aliquid uacuum, quod ſit fruſtra atq; inaniter fabricatũ. Quid dicitis ó ſancti atq; impolluti Antiſtites religionum? Habent ergo dij ſexus, & genitaliũ membrorum circũferunt fœditates, quas ex oribus uerecundis infame eſt ſuis appellationibus promere? Quid ergo iam ſupereſt, niſi ut eos credamus immundorũ quadrupedum ritu, in libidinũ furias geſtire, cupiditatibus rabidis ire in mutuas cõplexiones, & poſtremũ fractis diſſolutisq; corporibus uoluptatis eneruatione langueſcere? Et quoniã quædam ſunt fœminarum generis propria, ſequitur ut eas quoq; credamus circũactis perſoluere ſuas mẽſibus leges: faſtiodoſos ducere atq; habere conceptus: aboriri, perferre, & præpropero partu ſeptimanas edere aliquãdo fœturas. O pura, ó ſancta, atq; ab omni turpitudinis labe diſparata atq; abiuncta diuinitas. auet animus, atq; ardet in Chalciœcis illis magnis, atq; in palatijs cœli deos deasq; cõſpicere intectis corporibus atq; nudis, apud Iacchum Cererem (muſa ut prædicat Lucretij) mãmoſam, Helleſpontiacũ Priapum inter deas uirgines atq; matres circumferentem res illas, præliorũ ſemper in expeditiõe paratas. Auet inquã uidere deas grauidas, deas fœtas, gliſcẽtibusq; ꝑ dies aluis inte-

intestini põderis morositate cunctari, parturire alias tractu longo, & manus obstetricias quærere: illas telis grauibus, & dolorum acuminibus fixas eiulare, & hortari, et inter hæc omnia suppetias Iunonis implorare Lucinæ. Nónne multo est rectius maledicere, conuitiari, atq; alia ingerere dijs probra, q̃ obtentu pio talia de his monstra opinionum indignitate præsumere? Et audetis ascribere causam nobis offensionis deorum? cũ si iudicatio fiat, certissima in uobis reperiatur hæc esse, & in cõtumelia, quã opinamini, stare. Nam si dij (ut dicitis) afficiũtur ira, & animorum indignationibus incalescunt: cur eos non putemus ęgre atq; acerrime sustinere, dari sibi à uobis sexus, quibus canes porciq; formati sunt? & cum ita credatis, non aliter se fingi, & ignominiosa cum ostentatione proponi? Ergo cum hæc ita sint, miseriarum omniũ causa uos estis, uos deos impellitis, uos excitatis infestare omnibus malis terras, & noua quæq; quotidie struere, quibus ulcisci se poßint tot à uobis iniurijs et maledictionib. exasperati. Maledictionibus, inquam, & iniurijs, quas partim fabulis turpibus, partim opinionibus indecoris, quas uestri Theologi, quas poetæ, quas ipsi uos quoq; ignominiosis celebratis in ritibus, res perditas inuenietis humanas, & abiecisse clauum deos: si modo illorum curam spectat, mortalium regere atq; administrare fortunas. Nam nobis quidem cur irascantur non habent: quos uident & sentiunt, neq; se colere, neq; deridere, quod dicitur, & honestius q̃ uos multo de sui nominis dignitate existimare, & credere. De sexu hactenus. Nũc ad speciem ueniamus & formas, quibus esse descriptos deos superos creditis:

quibus

quibus immo formatis, & templorũ amplißimis collocatis in sedibus. Neq; quisquã Iudaicas in hoc loco nobis opponat & Sadducæi generis fabulas, tanquam formas tribuamus & nos deo: hoc enim putatur in eorum literis dici & lege, certaq; auctoritate firmari: quæ aut nihil ad nos attinent, nec ex aliqua portione quicquã habent commune nobiscum: aut si sunt creditæ sociæ, quærẽdi sunt uobis altioris intelligentiæ doctores, per quos poßitis addiscere, quibus modis cõueniat literarũ illarum nubes, atq; inuolucra relaxare. nostra de hoc sententia talis est. Naturam omnem diuinam, quæ neq; esse cœperit aliquãdo, nec uitalem ad terminum sit aliquãdo uentura, liniãmentis carere corporeis, neq; ullas formarum effigies poßidere, quibus extima circũscriptio membrorũ solet coagmẽta finire. Quicquid enim tale est, mortale esse arbitramur & labile: nec obtinere perpetuã posse credimus æuitatem, quod extremis coercitum finibus necessaria circũcludit extremitas. At uero uos deos parum est formarum quòd amplectimini mensione, filo etiam atterminatis humano: & quod indignius multo est, terrenorũ corporum circũcæsura finitis. Quid ergo dicemus? Caput deos gestare tereti rotunditate collectum, retinaculis neruorũ dorso illigatum ac pectori, & ad ceruicũ necessarias flexiones cõsertionibus uerticum, atq; ossea substructione fulciri? Quod si accipiemus ut uerum sit, aures etiam sequitur ut habeant curuis perterebratas anfractibus: oculorũ orbiculos mobiles, superciliorũ marginibus obũbratos: suspensum imbricem narium, munctionibus mucculentis & spiritali cõmeabilem tractui: subactionibus ciborũ dentes

trini generis, atq; in officia trina cōpositos: manus mini-stras operum articulis, digitis, & cubitorū mobilitate tractabiles: corporibus sustinendis pedes, explicandis greßibus, & suggerendis anticipationibus itionū. Quod si ea, quæ prōpta sunt, consentaneū est & illa putari, quæ sub costis, earūq; sub cratibus cutes cōtegunt, atq; omentorū membranulæ: gurguliones, uentriculos, uenas, pulmones, uesiculas, iecora, intestinorū uolubiliū tractus, & per omnia uiscera cōmeantes purpurei sanguinis uenas cū arterijs spiritalibus coniugatas. An nunquid cœlestiū corpora fœditatibus his carēt? & quoniā cibis mortalibus abstinent, edentulos eos esse paruulorū credendū est ritu? & uiduatos interioribus cunctis, tanquā utres sufflatos, turgidorū corporū inanitate pendere? Quid quòd, si hæc ita sunt, erit uobis necessarium contueri, similesne sint dij omnes, an formarum dispari circūscriptione teneantur. Si enim par cūctis, atq; una est omnibus similitudinis species, non absurdum est credere errare eos, falliq; cognitionis in mutuæ cōprehensione. Sin autē gerūt discrimen in uultibus, sequitur ut intelligi debeat non alia de causa dissimilitudines his datas, nisi ut singuli se possent differentium signorū proprietatibus noscitare. Ergo esse dicendū est quosdam capitones, silunculos, frontones, labeones: in his alios mentones, næuios, atq; nasicas. Hos displosis naribus, illos resimis, nōnullos turgentibus malis aut buccarum cumulatione acriuoces, nanos, longos, medios, macilentos, pingues, crassos: hos capillorū intortionib. crispulos, caluitijs alios et glabritatibus rasos. neq; opinari nos falso uestræ produnt atq; indicant officinæ. Siquidē cum

faci-

facitis atq; informatis deos, hos crinitos effingitis, alios leues, senes, iuuenes, pueros, aquilos, cæsios, rauos, seminudos, intectos, aut (ne frigus incõmodet) fluidarũ uestium superiectione perfusos. Quisquámne est hominũ ratiõis alicuius sapore cõtactus, qui pilos & lanugines credat in deorum corporibus nasci? qui annorũ in illis inesse discrimina? qui & per uarias tegminũ atq; amictuum formas uestitos hos ire, atq; ab æstibus sese frigoribusq; tutari? Quod qui habet uerum, & hoc necesse est tanquam uerũ accipiat: esse deos fullones, esse tonsores: qui uel sacras eluant uestes, uel capillos imminuant syluescentiũ crinium uelleribus inuolutos. Itáne istud non turpe, non impietatis & contumeliæ plenum est, moribundi & caduci animantis liniamenta dijs dare? insignire his partibus, quas enumerare, quas persequi probus audeat nemo, nec sine summæ fœditatis horrore, mentis imaginatione concipere? Hoccine est illud fastidium uestrum, sapiẽtia hæc arrogans, qua despuitis nos ut rudes, atq; omnem scientiã renimi rerum uobis diuinarum patere? Aegyptiorũ ridetis ænigmata, quòd mutorum animantiũ formas diuinis inseruerint causis, easdemq; quòd species multo thure accipiant, & reliquo cærimoniarũ paratu: uos effigies hominum tanquam deorum ueneramini potestates: nec pudet his ora terreni animalis imponere, erroris alios, & stultitiæ condemnare, & in erroris eiusdem similitudine ac uitio deprehendi. Nisi forte dicetis alias quidẽ inesse dijs formas, & honoris, & dotis causa species uos eis accommodauisse mortalium, quod maioris multo est cõtumeliæ, quàm erroris aliquid ignoratione fecisse. Nam si uos fate

remini

remini id, quod ue$tra su$pitio credidi$$et, formam mentis attribui$$e diuinis, minus erat iniuriæ præsumpta in opinatione pecca$$e. Nũc uero, cũ aliud creditis, & aliud fingitis, & in eos e$tis cõtumelio$i, quibus id attribuitis quod eos confitemini non e$$e: & irreligio$i e$$e mõ$tramini, cũ id adoratis qđ fingitis, non quod in re e$$e ip$áq; in ueritate e$$e cen$etis. Si a$elluli, canes, porci, humanũ aliquid $aperent, fingendiq; haberent artes: ijdemq; nos uellent cultu aliquo pro$equi, & $tatuarũ con$ecrationibus honorare, quantas nobis irarũ flammas, indignationum quos turbines concitarent, $i $uorum corporum formas no$tra uellẽt portare atq; obtinere $imulacra? Quãtas inquam irarum flammas $uffunderẽt, excitarent, $i urbis cõditor Romulus *a$inina $taret in facie, $i $anctus* Põpilius *in canina, $i porcina $ub $pecie nomẽ e$$et* Catonis, *aut* Marci Ciceronis *in$criptum?* Ita *ergo $toliditatẽ ue$tram non rideri (si rident) ue$tris ab numinibus remini? aut, quoniam cen$etis affici eos ira, non in$anire, non furere, neq; pro iniurijs & contumelijs tantis ultum ire $e uelle, iaculariq; in uos ea, quæ dolor $uetus e$t iacere, & offen$ionis acerbitas commini$ci? Quãto fuerat rectius elephantorũ his formas, pantherarũ, aut tigridum, taurorum, equorumq; donare?* Nam *quid in homine pulchrum e$t, quid quæ$o admirabile, uel decorum, ni$i quod & ueterino cum pecore ne$cio quis auctor uoluit e$$e commune?* Sed *$i uobis (inquiunt) no$tra opinatio di$plicet, uos demon$trate, uos dicite, qua $it deus præditus forma.* Si *ueram uultis audire $ententiam, aut nullam habet* Deus *formam: aut $i informatus e$t aliqua, ea quæ $it, profecto*

ne$cimus

nescimus. Neq; enim quod uidimus nunquam, nescire esse ducimus turpe: aut ea re prohibemur aliorum sententias refutare, quia super hoc nostram nullam ipsi sententiam promimus. Vt enim si uitreus esse dicatur mundus, si argenteus, ferreus, uel ex fragili condolatus & fabricatus testa, non dubitemus falsum esse contēdere, quamuis quæ sit eius materia nesciamus: ita cum de specie agatur Dei, quam perhibetis cōuincimus non esse, etiam si quæ sit minus possumus explicare. Quid ergo (inquiet aliquis) non audit deus? non loquitur? nō ante se positas res uidet? non intuetur? Suo forsitan genere, nō nostro. Neq; enim uerè aliquid scire tanta in re possumus, aut suspitionibus indagare; quas esse apud nos liquet instabiles, lubricas, & uanorum similitudines somniorū. Si enim dixerimus iisdem illum rationib. uidere, quibus & nos uidemus: sequitur ut intelligi debeat superiectas pupillis cum habere mēbranulas, cōniuere, nictare, radiis, aut imaginibus cernere, aut quod oculis cōmune est omnibus, sine alterius luminis cōmixtione nihil omnino cōspicere. Quod ipsum similiter de auditu, ac de eloquii forma, & uerborū prolatione dicendum est. Si per aures audiat, eas quoq; habere flexuosis tramitibus perforatas, quà irrepere uox possit sensum nūciatura sermonis: aut si uerba ore funduntur, labia habere cum dentibus, quorū inflictu & mobilitate multiiuga lingua sonos articulet, & uocem in uerba conformet. Si nostri animi motū non recusatis audire, tantū abest ut nos Deo corporalia liniamenta tribuamus, ut animorum etiam decora, ipsasq; uirtutes (quibus eminere uix cōcessum est paucis) tantæ rei uereamur ascribere. Quis enim

deum

Deum dixerit fortem, constantem, frugi, sapientem? quis probum? quis sobrium? quis immo aliquid nosse? quis intelligere? quis prouidere? quis ad fines officiorū certos actionum suarū decreta dirigentem? Humana sunt hæc bona, & ex oppositione uitiorū existimationē meruerunt habere laudabilem. Quis est autem tam obtusi pectoris, tam bruti, qui humanis bonis deum esse dicat magnū? aut ideo nominis maiestate præcellere, quod uitiorum careat fœditate? Quicquid de deo dixeris, quicquid tacitæ mentis cogitatione cōceperis, in humanū transilit & corrūpitur sensum: nec habet propriæ significationis notam, quod nostris dicitur uerbis, atq; ad negocia humana cōpositis. Vnus est hominis intellectus de Dei natura certißimus, si scias, & sentias nihil de illo posse mortali oratione depromi. Et hæc uero prima est uestrorū numinū contumelia, quā de formis, & sexibus boni scilicet uindices, & religiosi cōstituistis auctores. Illud uero, qđ sequitur, quale est, quòd deos uobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, citharistas, aulœdos, uenatores, pastores, & quod superat, rusticos? Et ille, inquit, musicus deus est: & hic alter diuinus est. Cæteri enim dij non sunt, & uentura prædicere inscitia nesciunt, atq; ignorantia futurorū. Obstetricis ille informatus artibus, medicorū alius institutus est disciplinis. Ergóne singuli sua in re pollent, nec in auxilium uocati alienis possunt in partibus subuenire? Hic in sermone facundus est, atq; in uerborum continuationibus promptus: bardi enim sunt alij, nec possunt aliquid scitum (si oratio faciēda est) eloqui. At rogo quæ ratio est, quæ tam dura neceßitas, quæ

causa, ut artificia hæc superi tanquam uiles nouerint atq; habeant sellularij? In cœlo enim cantatur & psallitur, ut interualla & numeros uocum nouem cõferant scitulæ ac modulentur sorores. Sũt in sydereis mõtib. syluæ, sunt lustra, sunt nemora, ut uenationũ præpotẽs habeatur in expeditionib. Diana. Imminentia dij nesciũt, & sortibus uiuũt agitãturq; fatalibus, ut quid cuiq; crastinus dies ferat, aut hora, Latonius explicet atq; apiat uates: ipse alio impletur Deo, & ui numinis premitur exagitaturq; maioris, ut merito dicatur habeaturq; diuinus. Corripiũtur dij morbis, & uulnerari, uexari aliqua ex re possunt: ut cum exegerit ratio, auxiliator subueniat Epidaurius. Parturiunt, pariunt: ut difficiles puerperiorũ tricas Iuno mulceat corripiatq; Lucina. Rem rusticam tractant, aut curant militaria munera: ut flammipotens Vulcanus fabricetur his enses, aut ruris ferramenta procudat. Vestis indigent tegmine: ut uirgo Tritonia curiosius stamen neat: & qualitate pro tẽporis, aut trilices tunicas, aut de serico imponat. Accusant, & diluunt crimina: ut Atlantea progenies eloquij primas ferat studiosa exercitatiõe quæsiti. Erras, inquit, & falleris: non enim ipsi opifices dij sunt, sed ingenijs hominum subijciunt has artes, atq; ut uita sit instructior, tradunt scienda mortalibus. Sed qui aliquã subijcit ignaro ac nescio disciplinã, solertẽq; his efficere nõ nullius operis scientia cõtendit, sciat ipse necesse est primus id, quod alterum colere cõstituit. Neq; enim traditor alicuius esse scientiæ potis est, ut nõ eius quod tradit præcepta habeat cognita, & rationẽ teneat exercitatißime cõprehẽsam. Dij ergo sunt artifices primi: siue quòd, ipsi ut

dicitis

dicitis, subdũt scientiam mentibus: siue quòd immortales, & geniti nunquã, genus omne terrenũ uetustate temporis antecedunt. Hoc est ergo quod quæritur, cum sit nullus apud superos artibus his locus: neq; usus illorũ, neq; natura deposcat ingeniosum aliquid, aut sellularium scire: cur esse dicatis in alijs perceptionibus gnariores, & habere solertias, in quibus singulis euincant scientiarũ cognitione discreti? Nisi forte hoc dicitis, deos artifices non esse, sed eos his artibus præsidere, curare: immo sub illorũ posita esse tutela omnia, quæ administramus, quæ gerimus: atq;, ut bene ac feliciter cedant, illorũ prouisione curari. Quod quidẽ merito dici ac probabiliter uideretur, si ad uoluntatem semper sententiã q; procederent ea, quæ obimus, quæ gerimus, aut in negocijs periclitamur humanis. Cũ uero in contrariũ quotidie res uertantur, neq; ad propositum uoluntatis actionum respondeant fines, ludentis est dicere deos nobis superesse custodes, quos suspitio finxit nostra, non explorata ueritas comprehendit. Per maria tutissimas præstat Portunus commeantibus nauigationes: & cur insanum mare tam frequentes exposuit crudelium naufragiorum ruinas? Salutaria, & fida consilia nostris suggerit cogitationibus Consus: & in contrarios exitus cur assidue uertitur placitorum inopinata mutatio? Armentorum, & pecorum gregibus Pales præsunt Inuusq; custodes: & cur sæua contagia, & pestilentes morbos ab æstiuis auertere cessatione inimica non curant? Flora illa genitrix, & sancta obscœnitate ludorum bene curat ut arua florescant: & cur quotidie gemmulas, & pubescentes herbas adurit atq; interficit nocentissi-

mum frigus? Puerperijs Iuno præposita est, & auxiliatur genitricibus fœtis, & matrum intereunt cur quotidie millia parricidalibus nixibus interemptæ? In tutela Vulcani est ignis, & materies eius in illius regimine cõstituta est: & cur ædes frequentißime sacrás, atq; urbiũ potiores ad cinerem patitur flammarũ uoracitate collabi? Diuinationis scientiam largitur hariolantibus Pythius, & cur obliquata dubia, cur obscuritatibus submersa caligine dat sæpius submonstratáq; responsa? Aesculapius officijs & medendi artibus præest: & cur plura morborum & ualetudinum genera ad sanitatẽ nequeunt incolumitatẽq; perduci, immo sub ipsis fiunt curantiũ manibus atrociora curæ? Mercurius ceroma pugillatibus & luctationibus præstat, & cur inuictos omnes nõ perficit, quibus præest? cur unius in officio præsidatus, hos uictoriæ cõpotes, alios uero perpetitur ignominiosa infirmitate rideri? Tutelaribus, inquit, supplicat dijs nemo, & iccirco singuli familiarib. officijs atq; auxilijs desunt. Nisi enim thura, & salsas accipiant fruges, benefacere dij nequeunt? & nisi pecorum sanguine delibutas suas conspexerint arulas, suos deserunt atq; abijciũt præsidatus? Atquin ego rebar pauloante, spontaneas esse numinum benignitates, ultroq; ab his fluere inexpectata beneuolentiæ munera. Nunquid enim rex poli libamine aliquo exambitur, aut hostia, ut omnia ista, quibus uiuitur, cõmoda mortaliũ gentibus largiatur? Non feruorem genitalem solis deus, noctis & tẽpora, uentos, pluuias, fruges, cunctis subministrat æqualiter bonis, malis, iniustis, seruis, pauperibus, diuitibus? Hoc est enim propriũ dei potentis ac ueri, inexorata benefi-

cia

cia præbere feßis atq; inualidis rebus, et multiformi semper asperitate uallatis. Nam sacrificijs editis id quod poscaris annuere, non est istud postulantibus subuenire, sed benignitatis propriæ munificentiam uenditare. Ludimus & lasciuimus tanta in re homines, & quid sit deus obliti, quid istius magnificẽtia nominis, quicquid uile uel sordidum suspitiosa potuimus credulitate cõfingere, diuis tutelaribus arrogamus. Vnctionibus, inquit, super est Vnxia, cingulorum Cinxia replicationi, Victa & Potua sanctißimæ uictui potuiq; procurant. O egregia numinũ, & singularis interpretatio potestatum, nisi postes uirorum adipali unguine oblinerẽtur ab spõsis: nisi uirginalia uincula iam feruentes dissoluerent, atq; imminentes mariti, nisi potarent, & manderent homines, dij nomina nõ haberent? Quid? quod non contenti tam deformibus subdidisse atq; implicuisse deos curis, naturas his etiam feras, truculentas, immanes, malis gaudentes semper, & humani generis attribuitis uastitatem. Non commemorabimus hoc loco Deam Lauernam furum, Bellonas, discordias, furias: & læua illa quæ cõstituitis numina taciturnitatis silẽtio præterimus. Martẽ ipsum ponemus in medio, et speciosam illam cupidinũ matrem: ex quibus unum præficitis prælijs: amoribus alterum & cupiditatis ardori. Potestatem, inquit, bellorum Mars habet. utrúmne ut mota cõpescat, an ut cessantia & quieta cõmoueat? Nam si sedator militaris insaniæ est, cur quotidie bella nõ desunt? Sin autem conditor illorũ est, Deum ergo dicemus in uoluptatis suæ dulcedinem collidere orbem totũ: discordiarũ & discriminũ causas inter gentes serere terrarũ longinqui-

tate disiunctas:cōducere ex diuerso tot mortalium millia, & intra uerbi unius moras campos cadaueribus aggerare, sanguineos præcipitare torrentes, fundatißima delere imperia, æquare urbes solo, libertatē ingenuis abrogare, & seruitutis conditionē imponere, dissensionibus gaudere ciuilibus, cōmorientium fratrum parricida nece, & ad ultimum filiorum & patrum parricidali cōgreßionis horrore. Quod ipsum licebit in Venerē pari atq; eadem ratione traducere. Nam si amoris hæc flammas (sicut perhibetis & creditis) cogitationibus subdit humanis, sequitur ut intelligi debeat, quicquid labis & criminis ab insania proficiscitur, talibus uenereis debere uulneribus imputari. Ergóne Dea cogēte in uilißimi nominis scorta suam sæpius produnt etiam nobiles dignitatē, dissuuntur tenaciū matrimoniorū nexus, incesta libidine neceßitudo sanguinis inardescit, insaniūt in liberos matres, patres uirginū suarum uota in se uertunt, cōtra decus ætatis senes in obscœnos ingemunt euris iuuenilib. appetitus, sapientes & fortes uiri soluūt decreta cōstantiæ uirilitatis uigore mollito, innectūtur ceruicibus laquei, cōscenduntur ardentes rogi, & per uastas atq; altißimas rupes iaciunt se paßim uolūtarijs saltibus præcipitati? Quisquā ne est hominum rationis alicuius primordijs imbutus, qui diuinitatis constantiā tam fœdis polluat aut contaminet moribus? qui naturas attribuat dijs tales, quas in agrestibus beluis lenitudo sæpe permulsit atq; extenuauit humana? Vbinā quæso est illud, quod ab omni perturbationis affectu dij procul amoti sunt? quod lenes, placidi, mites, quod in genere uirtutis unito perfectionis apicem, atq; ipsius retinēt sa-

pientiæ

pientiæ summitatẽ? aut cur eos oramus, ut à nobis aduersa atq; inimica propellant, si malorũ omniũ, quibus quotidie carpimur, ipsi esse nobis reperiũtur auctores? Quãtumlibet nos impios, irreligiosos uocetis, aut atheos, nunquam fidem facietis esse amorũ deos, esse bellorũ, esse qui discordias conserant, qui furialib. stimulis animos inquietent. Aut enim uerißime dij sunt, & ea quæ cõmemorastis non faciunt: aut si ea quæ dicitis faciunt, sine ulla dubitatione dij non sunt. Et tamẽ possemus utcũq; accipere à uobis has mentes impiarũ plenißimas fictionũ, si nõ multa de dijs ipsi tam cõtraria promentes, dissoluẽtiaq; ipsa, sustinere animi cõpelleretis assensum. Cũ enim singuli singulos anteire interioris cõtenditis scientiæ laude, & deos ipsos, quos opinamini, tollitis: et reponitis alios, quos manifestum est non esse: & alius aliud de eisdem dicitis rebus, & innumeros esse cõscribitis, quos esse singulos semper cõsensio accepit humana. Incipiamus ergo solenniter ab Iano & nos patre, quẽ quidam ex uobis mũdum, annũ alij, solem esse prodidere nõnulli. Quod si accipiemus ut uerum sit, sequitur, ut intelligi debeat nullũ unquam fuisse Ianum, quem ferunt cœlo atq; Hecate procreatũ in Italia regnasse primum, Ianiculi oppidi cõditorem, patrem Fauni, Vulturni generum, Iuturnæ maritum: atq; ita per uos Dei nomen eraditur, quem in cũctis anteponitis precibus, & uiam nobis pandere deorum ad audiẽtiam creditis. Rursus uero si Ianus est annus, Deus esse nec sic potest. Quis enim annum ignorat temporis esse circũscriptionem statam, nec habere uim numinis id, quod spacijs mensium, & dierum dinumeratione conclusum est?

quod ipsum licebit in Saturnum non absimili ratione traducere. Nam si tempus significatur hoc nomine (græcorũ ut interpretes autumant) ut quod chronos est, habeatur Cronos, nullum est saturniũ nomẽ. Quis est enim tam demens, qui tempus esse dicat deum, quod mensura cuiusdã est spacij in continua serie perpetuitatis inclusi? atq; ita ex ordine tolletur et iste cœlestiũ, quem cœlo esse editum patre, magnorũ esse procreatorẽ deorum, uitisatorẽ, falciferum uetustas edidit prisca, & minorũ transmisit ætati. Nam quid de ipso dicemus Ioue, quem solem esse dictitauere sapiẽtes agitantẽ pinnatos currus, turba cõsequente diuorum? æthera nonnulli flagrantem ui flammea, atq; ardoris inextinguibili uastitate? Quod si liquet, & constat: nullus ergo omnino est uobis auctoribus Iuppiter: qui patre editus Saturno, atq; Ope matre, ut genitoris euaderet rabiem, in Cretensium finibus memoratur esse cœlatus. Iam uero Iunonem opinatio nónne cõsimilis deorum tollit é censu? Nam si aer illa est (quemadmodũ uos ludere ac dictitare consuestis, græci nominis præposteritate repetita) nulla soror & coniux omnipotentis reperietur Iouis, nulla Fluuionia, nulla Pomona, nulla Oßipagina, nulla Februtis, Populonia, Cinxia, Caprotina: atq; ita reperietur inanißima esse istius nominis fictio opinionis uacuæ celebritate uulgata. Aristoteles (ut Granius memorat) uir ingenio præpotens, atq; in doctrina præcipuus, Mineruam esse Lunam probabilibus argumentis explicat, & literata auctoritate demonstrat. Eandem hanc alij ætherium uerticem, & summitatis ipsius esse summam dixerunt: memoriam nonnulli: unde ipsum nomen

Minerua

Minerua, quasi quædam Meminerua formatũ est. Quod si accipit res fidem, nulla est ergo mentis filia, nulla uictoriæ, nulla Iouis elata de cerebro inuentrix oleæ, nulla magisteriis artium, & disciplinarum uarietatibus erudita. Quod aqua nubat terram, appellatus est (inquiũt) cognominatusq; Neptunus. Si ergo liquoris obtẽtio nominis huius appellatione signatur, nullus deus est omnino Neptunus: atq; ita tollitur, & remouetur è medio stygij frater Iouis, Olympijq; germanus, tridenti armatus ferro, pistricum dominus atq; menarũ, rex salsorum gurgitũ, & tremebundi motator sali. Mercurius etiam quasi quidam medicurrius dictus est: &, quod inter loquentes duos media currat & reciprocetur oratio, nominis huius concinnata est qualitas. Ergo si hæc ita sunt, non est dei Mercurius nomen, sed sermonis reciprocantis & uocis, atq; ita hoc pacto aboletur & extinguitur caduceator ille Cyllenius in algido fusus monte: uerborũ excogitator & nominum: nundinarũ, mercium, commerciorumq; mutator. Terram quidam è uobis, quod cunctis sufficiat animantibus uictum, matrẽ esse dixerunt magnã: eandem hanc alij, quod salutarium seminũ frugem gerat, Cererẽ esse pronunciant: nonulli autẽ Vestam, quòd in mundo stet sola, cæteris eius partibus mobilitate in perpetua constitutis. Quod si ratione profertur & asseueratur certa, trina pariter numina uobis interpretibus nulla sunt: non Ceres, nõ Vesta deorum esse cõputabuntur in fastis: non ipsa deniq; mater deûm, quam Nigidius autumat matrimonium tenuisse Saturni, dea rectè poterit nũcupari: siquidẽ unius terræ hæc sunt omnia nomina, & his sola prædicationibus indica-

tur. Prætermittimus hoc loco satietatis fuga Vulcanum: quem esse omnes ignem pari uocũ pronunciatis assensu: quòd ad cunctos ueniat, Venerem, & quòd sata in lucem proserpant, cognominatã esse proserpinã: qua rursus in parte trium capita numinũ tollitis: siquidem primum elementi est nomen, non sentientis uocabulũ potestatis: libidinis alterum per cuncta animantia diffusæ: tertium uero significat attollentia se germina, frugũ subcrescentiũ motiones. Quid cum Liberum, Apollinem, Solem, unum esse cõtenditis numẽ uocabulis amplificatũ tribus? nónne sententijs uestris deorum imminuitur census, & opinio prædicata dilabitur? Nam si uerum est solem eundẽ Liberum esse, eundemq; Apollinẽ, sequitur ut in rerum natura neq; Apollo sit aliquis, neq; Liber: atq; ita per uos ipsos aboletur, eraditur, Semeleius, Pythius: alter feculentæ hilaritatis dator, sminthiorũ alter pernicies murum. Non indocti apud uos uiri, neq; quod induxerit libido garriẽtes, Dianam, Cererẽ, Lunam, caput esse unius dei triuiali germanitate pronunciant: neq;, ut sunt trinæ dißimilitudines nominum, personarum differentias tres esse: Lunam in his omnibus uocari, atq; in eius uocamen reliquorum seriem coaceruatam esse cognominum. Quod si exploratũ, si fixum est, atq; ita se esse rei ueritas mõstrat, cassum iterum nomen est Cereris, cassum Dianæ: atq; ita perducitur res cò, ut & illa frugũ (sicut perhibetis) inuentrix, uobis ducibus atq; auctoribus nulla sit: & expolietur Apollo germana, quã quondam puris in fontibus abluentem mẽbrorum sordes corniger ille uenator inspexit, & pœnã curiositat is inuenit. In Philosophiæ memorabiles studio, atq;

ad istius nominis culmen uobis laudatoribus eleuati, uniuersam istam molem mūdi, cuius omnes amplexibus ambimur, tegimur, ac sustinemur, animal esse unum, sapiēs, rationabile, consultum probabili asseueratione definiunt: quorum si est uera & fixa certa sententia, etiam illi continuo desinēt dij esse, quos in eius portionibus paulo ante immutatis nominibus constituebatis. Vt enim homo unus nequit permanente sui corporis integritate in homines multos scindi: neq; homines rursus multitudinis iunctionis differentia cōseruata in unius sensus simplicitatē conflari: ita si mundus unum est animal, & unius mentis agitatione motatur: nec in plura potest numina dißipari, nec (si eius particulæ dij sunt) in unius animantis conscientiam cogi, atq; uerti. Luna, sol, tellus, æther, astra, membra sunt, & mundi partes: quod si partes & mēbra sunt, animalia utiq; sui nominis non sunt: neq; enim partes hoc ipsum esse, quod totū est, aliqua in re possunt: aut sibi sapere, sibi sentire, quod sine totius animantis assensu nullis proprijs afficiatur è motibus: quo constituto, ac posito, summa omnis illuc redit: ut neq; Sol deus sit, neq; Luna, neq; Aether, Tellus & cætera. Sunt enim partes mundi, non specialia numinum nomina: atq; ita perficitur, omnia uobis turbantibus, miscentibusq; diuina, ut in rerum natura unus Deus constituatur mundus explosis omnibus cæteris: quinimmo inaniter, uacue, & sine ulla substantia constitutis. Si totidem nos modis, totidēq; sententijs deorum uestrorum subrueremus fidem, nulli esset dubium, quin ira & rabie concitati, ignes, feras, & gladios, atq; alia postularetis suppliciorum in nos genera, quibus sitim

tim soletis uestram nostri sanguinis appetitiõe proluere. Cum uero per uos ipsos propè omnis gens numinum sub ostentatione tollatur ingeniorũ atq; doctrinæ, audetis intendere nostri nominis causa res humanas ab dijs premi: cum quidam (si uerum est esse illos uspiam, atq; incalescere irarum flammis) nihil habeãt iustius, propter quod in uos sæuiãt, quàm quod eos negatis subsistere, neq; ulla esse in parte naturæ. Musas Mnaseas est auctor filias esse telluris & cœli: Iouis cæteri prædicant ex Memoria uxore, uel mente: has quidam uirgines, alij matres fuisse conscribũt. Libet enim iam paucis etiã illas partes attingere, quibus alius aliud eadẽ de re dicere opinionũ diuersitate mõstramini. Ephorus has igitur nũero esse tris effert: Mnaseas quem diximus, quatuor: Myrtilus inducit septẽ: octo asseuerat Crates: ad extremũ Hesiodus nouem cũ nominibus prodit, dijs cœlum & sydera locupletans. Nisi fallimur, ista dissensio nihil scientiũ uerum est, non ab rei ueritate descendens. Nam si liquido sciretur, quid sit, unanimis uox omnium, & in eiusdem sententiæ finem cunctorum pergeret & cõueniret assensio. Quonam modo igitur religionis potestis integrare uim plenã, cum circa ipsos erretis deos? aut ad uenerabiles inuitare nos cultus, cũ nihil nos certi de ipsorum numinũ comprehensione doceatis? Vt enim de medijs cõticescamus auctoribus, aut ille primus eradit atq; interficit sex diuas musas, si esse illas constat nouem: aut iste ultimus & extremus sex apponit, quæ nullæ sunt, tribus solis in ueritate cõstantibus: ut neq; sciri posit, aut cõprehendi, quæ nam debeant addi, quæ demi, & in periculũ deducatur religiõis ipsius susceptio

ptio, aut id quod non est colens, aut quod sit fortasse præteriens. Nouẽsileis, Piso deos esse credit nouem in Sabinis apud Trebiam constitutos: hos Granius musas putat, consensum accommodans Aelio: nouenariũ numerum tradit Varro, quòd in mouendis rebus potentißimus semper habeatur & maximus; nouitatũ Cornificius præsides, quòd curantibus his omnia nouitate integrentur, & constent: deos nouem Manilius, quibus solis Iuppiter potestatẽ iaciendi sui permiserit fulminis. Cincius numina peregrina nouitate ex ipsa appellata pronunciat: nam solere Romanos deos omnes urbium superatarũ partim priuatim per familias spargere, partim publice consecrare. ac ne aliquid deorũ multitudine aut ignorantia præteriretur, breuitatis & cõpendij causa uno pariter nomine cũctos Nouensiles inuocari. Sunt præterea nonnulli, qui ex hominibus diuos factos hac prædicãt appellatione signari, ut est Hercules, Romulus, Aesculapius, Liber, Aeneas. Sentẽtiæ (ut apparet) diuersæ sunt hæ omnes: neq; fieri per rerum naturam potest, ut qui opinionibus differunt, ueritatis unius habeantur auctores. Si enim Pisonis sententia uera est, Aelius & Granius mentiuntur: si quod dicitur ab his certum est, peritißimus errat Varro, qui rebus in substantia constitutis inanißimas subdit & res cassas. Si nouenarius numerus cognomen Nouensilium ducit, Cornificius balare conuincitur, qui nouitati præsidentibus diuis alienæ potentiæ uim donat. Quod si opinio Cornificij uera est, imprudens Cincius inuenitur, qui urbium uictarum deos potestate afficit Nouensilium numinum. Quod si hi sunt, quos Cincius prædicat, Manilius dicere reperietur

falsum

falsum, qui alieni fulminis iaculatores sub istius uocaminis appellatione concludit. Quòd si exploratū & uerum est id quod Manilius autumat, in errore sunt hi maximo, qui honoribus diuinis auctos, consecratosq; mortales ob nouitatem honoris existimant nuncupari. Quòd si Nouēsiles hi sunt, qui meruerunt ad sydera subleuari, postquā sunt uitæ mortalitate defuncti, nulli prorsus Nouensiles *dij sunt. Vt enim serui, milites, magistri non sunt personarum subiacentium nomina, sed officiorum, conditionū, & munerum: ita cum* Nouensiles *dicimus esse nomen eorum qui ex hominibus meruerunt dij esse, manifestū & promptum est non personas specialiter definitas, sed nouitatem ipsam cognomine* Nouensiliū *nuncupari.* Nigidius Penates *deos* Neptunū *esse atq;* Apollinem *prodidit, qui quondam muris urbem* Ilium *conditione adiuncta cinxerunt. Idem rursus in libro sexto exponit & decimo disciplinas ethruscas sequens, genera esse* Penatium *quatuor, & esse Iouis ex his alios, alios* Neptuni, *inferorum tertios, mortalium hominū quartos, inexplicabile nescio quid dicēs.* Cæsius *& ipse assequens* Fortunam *arbitratur, & Cererem,* Genium *Iouialem, ac* Palem, *sed non illam fœminā, quam uulgaritas accipit, sed masculini nescio quem generis ministrum Iouis, ac uillicū.* Varro, *qui sunt introrsus, atq; in intimis penetralibus cœli deos esse censet, quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri.* Hos consentes, *& complices* Ethrusci *aiunt, & nominant, quod unà oriantur, & occidant unà: sex mares, & totidem fœminas nominibus ignotis, & ijs natiōis barbarissimæ: sed eos summi* Iouis *cōsiliarios, ac principes existimari.* Nec

defuerunt

defuerunt qui scriberent Iouem, Iunonẽ, ac Mineruã, deos penates existere: sine quibus uiuere, ac sapere nequeamus: sed qui penitus nos regant ratione, calore, ac spiritu. Vt uidetis, & hic quoq; nihil continens dicitur, nihil una pronũciatione finitur: nec est aliquid fidum, quo insistere mens poßit ueritati suæ proxima suspitione cõijciens. Ita enim labãt sententiæ, alteraq; opinio ab altera conuellitur: ut aut nihil ex omnibus uerũ sit: aut si ab aliquo dicitur, tot rerum diuersitatibus nesciatur. Possumus, si uidetur, summatim aliquid et de Laribus dicere, quos arbitratur uulgus uicorũ atq; itinerũ deos esse, ex eo quod græci uicos cognominãt lauras. In diuersis Nigidius scriptis modo tectorum domuũq; custodes, modo curetas illos qui occultasse perhibentur Iouis æribus aliquãdo uagitum, indigetes Samothracios, quos quinq; indicant græci idæos dactylos nuncupari. Varro similiter hæsitãs, nunc esse illos Manes, & ideo Maniam matrẽ esse cognominatã Larũ: nunc aerios rursus deos, & heroas pronunciat appellari: nunc antiquorũ sententias sequẽs laruas esse dicit Lares, quasi quosdã genios defunctorũ animis mortuorũ. Infinitũ est & immensum species ire per singulas, atq; ipsis facere promptũ libris, nullum esse à uobis deũ, neq; existimatum, neq; creditum: de quo ambiguas, discrepantesq; sentẽtias opinionũ mille uarietatib. non prõpseritis. Sed breuitatis & fastidij causa satis hæc est dixisse, quæ dicta sunt: & est operosum nimis coaceruare in unũ multa, cum ex uno & ex altero manifestũ fiat et pateat, labare nec quicquã uos certi de his rebus quas asseritis dicere: nisi forte dicetis, etiã si psonaliter ignoramus, q sunt Lares

qui

qui Nouensiles,*qui penates, esse illos tamē consensio ipsa uindicat auctorum, & in numeris cœlitū formā sui generis obtinere.* Et *quemadmodum poterit an sit deus aliquis sciri, si ignorabitur & nescietur quid sit? aut postulatio ipsa beneficiorū ualere, si exploratum non erit, non certum, quis ad quamq; debeat consultationē uocari?* Omnis *enim, qui quærit alicuius numinis impetrare responsum, debet necessario scire cui supplicet, quem imploret, à quo rebus auxilia & necessitatibus exposcat humanis: maxime cum uos ipsi, & non omnes omnia deos posse præstare, & dissimilibus ritibus singulorū animos referatis offensionesq; placari.* Etenim *si hic atram, ille albam desiderat pellē, huic capite uelato, illi sacrificandū est nudo, de matrimonijs ille consulitur, hic medelas incōmoditatibus præstat, interesse non potest nihil, an sit ille nouēsilis, an ille, cum ignoratio rerū, & personarū confusio deos offendat, cogat & necessario piaculum contrahi?* Finge e*nim me ipsum incommoditatis alicuius & declinādi periculi causa horū cuipiam numinum supplicare dicentē, adeste, adestote dij* Penates, *tu* Apollo, *tuq;* Neptune, *omniaq; hæc mala, quibus uror, terreor, uexor, uestri numinis aberuncate clementia: eritne spes aliqua referendæ ab his opis, si* Ceres, Pales, Fortuna, Iouialis *aut* Genius, *non* Neptunus *&* Apollo Penates *dij erunt? aut si curetas pro laribus inuocaro, quos indigetes samothracios pars uestrorum asseuerat auctorum, quemadmodū his potero auxiliatoribus & propitijs uti, cum neq; his sua, & aliena illis imposuero cognomina?* V*sq; adeo res exigit propriatim deos scire, nec ambigere, nec dubitare de uniuscuiusq;*

ui, nomine, ut si alienis ritibus & appellationibus fuerint inuocati, & aures habeant structas, & piaculis nos teneant inexpiabilibus obligatos. Quare si uobis liquet, in sublimibus palatijs cœli habitare, cõsistere multitudinem istam, quam enumeratis deorum, in unius proloquij finibus cõuenit uos stare: nec per uarias distractos, repugnantesq; sententias fidem ipsis rebus, quas struitis, derogare. Si Ianus est, Ianus sit: si Liber est, Liber sit: si Summanus, Summanus sit: hoc est enim confidere, hoc tenere, exploratæ in rei cognitione defigi, nõ more cæcorũ atq; errantium dicere, Nouensiles Musæ sunt, Trebiani quinimmo dij sunt, immo nouenarius numerus, subuersarum potius urbium præsides, & in id periculum ducere res tantas, ut dum alios tollitis, & reponitis alios, poßit iure de cũctis, an sint ulla in parte, dubitari.

ARNOBII DISPVtationum aduersus Gentes Liber quartus.

INTERROGARE uos libet, ipsosq; ante omnia Romanos dominos rerũ ac principes, utrúmne existimetis pietatẽ, concordiam, salutẽ, honorem, uirtutem, felicitatem, cæteraq; huiusmodi nõmina, quibus aras uidemus à uobis cũ magnificis exædificatas delubris, uim habere diuinam, cœliq; in regionibus degere? an ita ut assolet dici causa, ex eo, quod optamus & uolumus bona ista nobis contingere, superorum retuleritis in censum? Nam si uerba existimantes hæc cassa, & nullius substantiæ nomina

mina, diuinis tamē in regionib. cōsecratis: erit uobis uidēdum utrúmne istud puerile sit ludicrū, an uestrorū ad numinum delusionē spectans, quibus coæquatis & adiungitis inaniū figmenta uerborū? Sin autē ex animi certiore sententia deos esse & hæc rati, tēplis & puluinaribus honorastis, inscitiam nostram ut doceatis oramus, uictoria, pax, æquitas, & cætera quæ in superiorib. dicta sunt, qua nam ratiōe, qua uia intelligi possunt dij esse, atq; ad superorū concilium pertinere? Nos enim (nisi forte cōmunem tollitis nobis atq; eripitis sensum) nihil horū sentimus et cernimus habere uim numinis: neq; in aliqua cōtineri sui generis forma: sed esse uirtutē uiri, salutem salui, honorē honorati, uictoris uictoriā, concordis cōcordiam, pietatem pij, memoriā memoris: feliciter uero uiuentis ac sine ullis offensionibus felicitatē. Quod à nobis uerißime dici ex cōtrarijs prōptum est oppositiōibus noscitare, infelicitate, discordia, obliuiōe, iniquitate, impietate, ignauia pectoris, et ualetudīne corporis minus fausta. Vt enim hæc accidūt, hominū quæ sunt posita in actionibus affectibus fortuitis, ita quod illis aduersum ex qualitatib. benignioribus nominatur, in alijs necesse est hæreat, ex quibus ita formatis figuratio ista cōcepta est nominū. Nā q̃ nobis cateruas ignotorū aliàs inducitis deorū, existimare nō possumus, utrúmne istud serio, atq; ex rei cōpertæ faciatis fide: an fictionib. ludentes caßis ingeniorū lasciuiatis luxu. Quod abiectis infantib. pepcit lupa non mitis, Luperca, inquit, dea est auctore appellata Varrone. Ex rerū ergo prouentu, non ex ui naturæ dea ista est prodita? & postq̃ feros morsus immanis prohibuit bellua, & ipsa esse hoc

cœpit, & ipsius nominis significantiam traxit? aut si fuit iamdudũ dea, prius quàm Romulus nasceretur & frater: cuius fuerit nominis atq; appellationis expromite. Præstana est (ut perhibetis) dicta, q. Quirinus in iaculi missione cunctorũ præstiterit uiribus: & quòd Tito Tatio, capitolinum ut capiat collem, uiam pandere atq; aperire permissum est: dea Panda est appellata, uel Pãtica. Et hæc ergo nunquã fuerant numina: & nisi Romulus tenuisset teli traiectiõe palatiũ, niq; Tarpeiam rupẽ rex Sabinus potuisset accipere, nulla esset Pantica, nulla Præstana? Et si & has dicitis ante sui causam fuisse cognominis, quod in priore quæsitum est capite, cuius & hæ fuerint uocaminis indicate. Pellendorum hostium dea potens Pellonia est: quorũnam (nisi molestum est) edite. cõfligunt partes, atq; inter se cõminus armorũ collatione decernũt: et hæc illi est pars hostis, et illa huic hostilis: quos ergo Pellonia, cũ hinc & inde pugnabitur, pellet, aut in gratiam cõcessura est quorum? cũ utriq; debeat parti sui nominis uires, officiũq; præstare. Quod si utrinq; fecerit, id est partibus si utrisq; fauorem ac suffragiũ commodarit, nominis sui uim perdet, quod partis unius impulsione formatum est. Nisi forte dicetis, Romanorũ tantum est dea hæc, & cum solis Quiritibus faciens gratiosis semper opitulationibus præsto est. esse quidẽ hoc ita, quòd nomini fauemus, optamus: at quæstionem nõ exiguã res habet. Quid enim Romani deos possident peculiares, qui aliarum gentium non sint? & quemadmodum poterunt dij esse, si nõ omnibus, quæ ubiq; sunt gentes, æquabilitatẽ sui numinis exhibebunt? & ubi quæso iamdudũ Pellonia hæc fuit, cum apud

furculas caudinas decus publicũ subiugatum est? cũ apud Thrasimenum lacum sanguinei cucurrere torrentes? cum Diomedis campi Romanis cadaueribus aggerati sunt? cũ mille alia uulnera præliorũ innumeris accepta sunt cladibus? dormiebat, stertebat, aut quod uilia facere consueta sunt capita, in hostilia castra defugerat? Dij læui, et læuæ, sinistrarũ tantum regionũ sunt præsides, & inimici partium dexterarũ. Quod quanã istud ratione dicatur, quóue animi sensu, neq; ipsi nos assequimur, nec à uobis confidimus posse in aliquã lucem cõmunis intelligẽtiæ perduci. Iam primũ enim mũdus ipse per se sibi neq; dexteras, neq; læuas, neq; superas regiones, neq; imas, neq; anticas habet, neq; posticas. Quicquid enim teres est, atq; ex omni parte rotunditatis solidæ conuexione cõclusum: nullum habet initium, nullum finem: ubi finis, & initium nullum est, esse aliqua portio sui nominis, & initium non potest. Itaq; cum dicimus dextera hæc regio est, & illa læua: non ad mundi habitũ dicimus qui sui simillimus totus est, sed ad positionem nostram, situmq; reuocamus: qui informati sic sumus, ut alia dextera, alia in nos dicãtur esse læua: quæ tamẽ hæc ipsa quæ læua appellamus, et dextera alia, in nobis nihil habẽt perpetuũ, nihil fixum: sed prout nos casus, atq; euẽtus collocauerit temporis, ita nostris sumũt ab lateribus figurationes. Si orientẽ solem respexero, cardo mihi frigoris, & Septẽtrio fit læuus: in quẽ si ora traduxero, erit mihi sinister Occasus, qui ab sole posterganeus habebitur. Rursus uero si iecero plagam in occidua lumina, uocabulum sinistri Auster, & meridies trahet: in quam si me partem necessaria tẽporis circumegerit ratio

tio, fit ut oriens læuus immutata corporis conuersione dicatur. qua ex re poterit facillime recognosci, neq; læua natura esse ulla, sed positionis & temporis, et prout nostri corporis habuerit se situs rerum ad circumstantiã collocatus. Quod cum ita se habeat, quanam ratione, quo pacto sinistrarum partium dij erunt, cum easdem constiterit regiões modo dexteras fieri, modo læuas? Aut quid dexteræ meruerunt de immortalib. dijs partes, ut sine ullis præsidibus degerẽt, quas esse faustas, & prosperis semper cũ ominibus ediderunt? Lateranus (ut dicitis) deus est focorum, & Genius, adauctusq; hoc nomine, quòd ex laterculis crudis ab hominibus caminorũ istud exædificetur genus. Quid ergo si argilla, aut materia fuerint quacunq; alia fabricati foci? Genios non habebũt? & ab officio tutelæ (quisquis iste est Lateranus) abscedet, quòd regni sui possessio non luteis constructa est fornis? Et quid (quæso) ut faciat, præsidatum focorũ deus iste sortitus est? Per humani generis coquínas currit, inspiciẽs & explorãs quibúsnam lignorũ generib. suis ardor in foculis excitetur: habitudinem fictilibus cõtribuit uasculis, ne flammarum dißiliant ui uicta: curat ut ad sensum palati suis cũ iucunditatibus ueniant rerum incorruptarũ sapores, et an rite pulmenta condita sint, prægustatoris fungitur, atq; experitur officio. Itá ne istud non fœdum, quinimmo (ut uerius dixerim) non cõtumeliosum, non impium, ad hoc tantum inducere deorum nescio quas fictiones? nõ quas dignis honoribus prosequare, sed quas rebus turpibus, & infami præficias actioni? Etiámne militaris Venus castrẽsib. flagitijs præsidet, & puerorũ stupris? Etiámne Persica una

est è populo numinũ, quæ obscœnas illas & luteas uoluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere? Etiámne Pertunda, quæ in cubiculis præsto est, uirginalem scrobem effodientibus maritis? Etiámne Mutunus, cuius immanib. pudendis, horrentiq; fascino, uestras inequitare matronas, & auspicabile ducitis, & optatis? Quod si minime uos admouent ad intellectum ueritatis res ipsæ: nec ex ipsis saltem potestis nominibus noscere inanissimæ superstitionis figmenta hæc esse, & falsorũ imaginationes deorum? Putationibus arborũ Puta (inquitis) præsto est, rebus petendis Peta: Deus nemorum Nemestrinus est: Patellana numen est, & Patella, ex quibus una est patefactis, patefaciendis rebus altera præstituta: Nodutis dicitur deus, quia ad nodos perducit res satas: et quæ præest frugibus ferendis, Noduterensis: ab erroribus uiarum dea Vibilia liberat: in tutela sunt Orbonæ orbati liberis parentes, in Næniæ, quibus extrema tempora. Nam quæ durat & solidat infantibus paruis ossa, Ossilago ipsa memoratur. Mellonia dea est pollens potensq; in apibus, mellis curans custodiensq; dulcedinem: Dicite (ó quæso ut ita uobis propitiæ faueant, Peta, Puta, Patella) si omnino nõ essent apes ullæ in terris, aut si exos humanum, uelut quidam uermiculi nasceremur, dea Mellonia non esset: aut Ossilago solidatrix ossium, nomen proprium nõ haberet? Etenim quæro, & rogito, utrúmne uobis uideantur antiquiores dij esse natura, tempore, uetustate, an homines, an apes, fruges, uirgulta, & cætera? Dubitabit hominum nemo, quin innumeris dicatis deos ætatibus, sæculis, cuncta quæcunq; sunt anteire. Quod si habet se ita, qui fieri

per

per rerum naturam potest, ut ex rebus postea procreatis acciperēt nomina ea, quæ sunt priora tēporibus? aut tutelas sortirētur earum dij rerū, quæ nondum essent genitæ, & in usum mortalib. attributæ? An nūquid iamdudū sine nominibus dij erant, & postq̄ res nasci, terrisq; inesse cœperūt, his à uobis dignati sunt signis atq; appellationib. nūcupari? Et unde scire potuistis quæ nomina singulis inderetis, cum esse illos ignoraretis omnino, aut inesse potentias his certas: cū esset uobis similiter nesciū, quisnam eorum quid posset, & cui rei deberet pro sui numinis potestate præponi. Quid ergo (inquitis) hos deos nusquam esse gentiū iudicatis, & falsis opinationibus constitutos? Non istud nos soli, sed ueritas ipsa dicit, & ratio: & ille cōmunis, qui est cunctis in mortalibus, sensus. Quis est enim qui credat esse deos Lucrios, & lucrorū cōsecutionibus præsidere, cū ex turpibus causis frequētissime ueniāt, & aliorum semper ex dispendijs cōstent? Quis Libentinam, quis Liburnum libidinum superesse tutelis, quas iubet sapiētia fugere, & quas mille per species propudiosa expetit & exercet obscœnitas? Quis Limentinum, quis Limam custodiam liminum gerere, & ianitorum officia sustinere: cum fanorum quotidie uideamus, & priuatarum domorū conuelli & subrui: nec sine his esse flagitiosos ad lupanaria commeatus? Quis curatores obliquitatum Limos? qui Saturnū præsidem sationis? quis Montinum montiū? quis segnium Murciam? quis ad extremum deam Pecuniam esse credat, quam uelut maximū numen uestræ indicant literæ donare annulos aureos, loca in ludis atq; in spectaculis priora, honorū suggestus summos,

amplitudinē magistratus, & quod maxime pigri ament, securū per opulentias ociū. Quid si haberent in sedibus suos proprios præsides, ossa, mella, & limina, cæteraq; alia, quæ uel cursim perstrinximus, uel nimietatis nō attigimus tædio? licet consimili ratione mille alios deos inducere, qui rebus innumeris debeant suam curam, custodiamq; præbere. Cur enim deus præsit melli uni tantummodo, non præsit cucurbitis, rapis, nō cunilæ, nasturtio, nō ficis, betis, caulibus? Cur sola meruerint ossa tutelam, non meruerint ungues, pili, cæteraq; alia locis posita in obscuris, & uerecundiorib. partibus? & sunt casibus obnoxia plurimis, & curam magis deorū, diligentiāq; desiderant. Aut si & has dicitis partes suis agere sub tutelaribus diuis, incipient totidem dij esse, quot res sunt: nec explicabitur ratio, cur nō rebus omnibus diuinæ præsideant curæ. Si certas res esse, quibus præsint numina & prouideant, dixeritis: quid dicitis ó patres nouarū religionum, qui potestatū obscœne à nobis deos uiolari, & negligi sacrilege clamitatis, quiritaminiq; contemni Larem Geniū focorum, Limentinū præsidem liminū, Pertundam, Perficam, Noduterensem? & quia nō supplices Mutuno procumbimus atq; Tutuno, ad interitū res lapsas, atq; ipsum dicitis mundū leges suas & constituta mutasse? Atquin uidete, pspicite, ne dum talia cōfingitis monstra, taliáq; molimini, deos offenderitis certißimos (si modo sunt ulli, q istius nominis mereantur sustinere atq; habere fastigiū) nec propter aliam causam mala ista, quæ dicitis, ferueāt, & quotidianis accessionibus inolescant. Cur ergo, è uobis fortasse aliquis dixerit, esse falsos istos deos cōtendis, si in-

si inuocati ab haruspicibus parent, & suis acciti nomini bus ueniunt, & fidelia reddūt responsa quærētibus? possumus obtinere falsum esse quod dicitur, uel quòd supersti tionibus plenißima res tota est: uel quòd multas quotidie prædictionū uidemus, aut aliter cadere, aut in contrarios exitus frustrata expectatione torqueri. Sed sint (ut asseri tis) uera: nunquam tamen facietis fidem Melloniam (uer bi causa) uel Limentinum inserere se fibris, & ad rerum, quas quæritis, significantias aptare. Nunquid illorum ali quando uidistis os, habitū, faciem? aut eadem hæc possunt in pulmonibus, aut iecusculis cōspici? Nónne accidere, fie ri (licet astu dißimuletis) potest, ut alter pro altero subeat, fallens, ludens, decipiens, atq; inuocati speciem præstans? Si magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant antitheos sæpius obrepere pro ueris: esse autē hos quosdam materijs ex craßioribus spiritus, qui deos se fingant, nesciosq; mendacijs & simulationibus ludant: cur ratione non pari credamus hic quoq; subijcere se alios pro eis qui non sunt, ut & uestras opinationes firmēt, & sibi hostias cædi alienis sub nominibus gaudeant? aut si sic accipere rei nouitate renuitis, unde uobis est scire, an sit unus aliquis, qui succedat pro omnibus quos inuocatis, partibusq; se cunctis locorū diuisionūq; supponens, multorum uobis speciem diuorū præbeat & potestatū? Quisnā iste est unus? interrogabit. Forte possumus istum ueris auctoribus dicere: sed ne nobis fidē habere nolitis, Aegyptios, Persas, Indos, Chaldæos, Armenios interroget, omnesq; illos alios, qui in interioribus uiderūt & cognouerūt hæc artibus: iam profecto discetis, quisnam sit deus unus, uel

sub eo qui plurimi, qui deos se fingant, & humani generis imprudentiã ludant. Iamdudum nos pudet ad eum locũ uenire, in quo risum tenere nõ possunt non tantũ puerculi, & procaces, uerumetiam serij, atq; in mores tetricos asperitate durati. Nam cũ à doctoribus omnes nostris insinuatũ acceperimus et traditũ, in declinationibus deorũ pluratiuos numeros non esse, q; essent dij singuli, nec communiter ire per plurimos uniuscuiusq; nominis proprietas quiret: immemores uos facti, & pueriliũ disciplinarum recordatione seposita, & cõplures subditis uocabulis ijsdem deos, & cum sitis aliàs in eorum numero restrictiores, multiplices eos rursus cognominũ societate fecistis: quam quidem olim partẽ iudicij acres uiri, atq; ingenio perspicaci, tam sermone Italo explicuere, quàm græco. Et dare nobis cõpendium potuisset res ista, si nõ & aliquos uideremus literarũ esse istarũ expertes: & institutus à nobis sermo nos quoq; cõpelleret non nihil de his rebus (quamuis ab illis sumptum, cõmemoratumq;) depromere. Aiunt igitur Theologi uestri, & uetustatis abscõditæ conditores, tres in rerũ natura Ioues esse: ex quibus unus æthere sit patre progenitus, alter cœlo: tertius uero Saturno, apud insulam Cretam & sepulturæ traditus, & procreatus. Quinq; Soles, & Mercurios quinq;: ex quibus (ut referunt) Sol primus Iouis filius dicitur, & ætheris habetur nepos: secundus Rea & Hyperione proditus genitore: tertius Vulcano, nõ Lemnio, sed Nili qui fuerit filius: quartus Ialysi pater, quem Rhodi peperit heroicis temporibus Achanto: quintus Scythici regis, & uersipellis habetur Circes. nam Mercurius primus, qui in Proser-

pinam dicitur genitalibus adhinnuisse subrectis, supremi progenies cœli est. Sub terra est alter, Trofonius qui esse iactatur. Maia tertius matre, & Ioue procreatus sed tertio: quartus soboles Nili est, cuius nomen Aegyptia gens horret & reueretur expromere. Quintus Argi est interemptor, fugitiuus, atq; exul, & proditor apud Aegyptũ literarum. Sed & Mineruæ (inquiũt) sicut Soles & Mercurij, quinq; sunt: ex quibus prima nõ uirgo, sed ex Vulcano Apollinis procreatrix: Nili altera proles, et quæ esse perhibetur Aegyptia Sais. Saturni tertia est, & quæ usum excogitauit armorum: Iouis quarta progenies, quam Messenij Coryfasiam nũcupant: & quæ Pallantẽ occidit patrem, incestorum appetitorẽ, est quinta. Ac ne longum uideatur, & nimiũ minutum, uelle capita ire per singula, aiũt ijdem Theologi quatuor esse Vulcanos, & tres Dianas, Aesculapios totidẽ, & Dionysos qnq;, ter binos Hercules, & quatuor Veneres, tria genera Castorũ, totidẽq; musarum, pinnatorũ cupidinũ trigas, & quadrigas apollinariũ nominum: quorũ similiter genitores, similiter matres, loca quibus nati sunt, indicant, & originem singulorum suis cum prosapijs monstrant. Quod si uerum & certum est, & ex rei cognitæ asseueratione monstratur: aut omnes dij non sunt, quoniam plures sub eodem nomine quemadmodum accepimus esse non possunt: aut si aliquis ex his est, ignorabitur & nescietur: quia sit cõsimilium nominum confusione cæcatus. Atq; ita per uos ipsos (quãuis fieri nolitis) efficitur, ut hæc sit religio conturbata: neque habeat finem certum, in quem dirigere se possit, nullis elusa ambiguitatis erroribus. Fingite nos enim

uel

*uel auctoritate idonea motos, uel uiolētia terroris ueſtri,
induxiſſe in animum Mineruā (uerbi cauſa) ſacris uobis
ſolennibus & ritu uelle adorare uulgato: res ſi cum diui=
nas apparamus, aggredimurq; aris flammātibus ſua red
dere conſtituta, Mineruæ omnes aduolent, ac de iſtius no
minis poſſeſsione certantes poſcant ſibi ſingulæ app[illegible]=
tum illum ſacrorū reddi: quid in medio faciemus nos a[illegible]=
mal tenue, uel in partes quas potius pij muneris officia
transferemus? Dicet enim forſitan prima illa, quam dixi
mus, meum nomen eſt Mineruæ, tum numen, quæ Apolli=
nem genui, quæ Dianam, & ex mei uteri fœtu cœlum nu
minibus auxi, & deorum numerū multiplicaui. Immo, in
quiet quinta, Minerua tu ſis, quæ marita, & puerpera to
ties caſtitatis puræ imminuta es ſanctitate? Nōne uides in
Capitolijs omnibus uirginaleis eſſe ſpecies Mineruarum,
nec nuptarum his formas ab artificibus cunctis dari? De=
ſiſte igitur nomē iuris tibi aſciſcere non tui. Nam Miner
uam me eſſe genitore ex Pallante procreatam, teſtis om=
nis eſt poetarum chorus, qui Palladem me nuncupat, deri
uato à patre cognomine. Quid dicis (inquiet ſecūdā hæc
audiens) ergóne Mineruā nomen tu fers parricida petu
lans, & ex amoris inceſti contaminatione polluta? quæ
dum te fucis, atq; artibus excolis meretricijs, etiam patris
in te mentem furialibus plenā cupiditatib. excitaſti. Per=
ge igitur, aliud tibi quære ſignū: nam mea res iſta eſt, quā
Nilus maximus fluminū aquis generauit ex liquidis, &
in uirgineos habitus roris cōcretione conduxit. Quod ſi
fidem inquiris facti, Aegyptios & ego teſtes dabo, quo=
rum Nili lingua dicor, Platonis teſtificāte Timæo. Quid*

d:inde

deinde arbitramur fore? desistétne & illa Mineruā se dicere, cui Coryfasiæ nomen est, uel ex Coryfæ matris signo, uel quòd ex uertice summo Iouis parmam ferens emicuit, atq; armorū accincta terroribus? Aut illam quæ tertia est, cessuram patientia nomen, & nō dictis talibus habituram rationē sui, & primarū arrogantiam refutaturam? Itáne tu audes maiestatē tibi mei nominis usurpare, quæ ex cœno & ex gurgitibus prodita, coagulatáq; è limo sis? aut tibi tu alienam dignitatē assumis, atq; de uertice procreatam mentiris te Iouis, & rationē te esse mortalibus ineptißimis suades? ex capite conceptos filios procreat? aut, si arma quæ gestas procudi possunt & fabricari, in uerticis ipsius cauo officina fabrilis fuit, incudes, mallei, fornaces, folles, carbones, & forfices? aut si uerum est quod asseueras, rationē te esse, desiste tibi nomen id, quod meum est, uindicare. nam quam dicis ratio, nō est species numinis certa, sed obscurarū intelligentia causarū. Si ergo (ut diximu) officia nobis adeuntibus religiosa Mineruæ adsint quinq; ac de huius nominis proprietate rixantes, sibi quæq; desideret aut thuris suffimēta libari, aut ex pateris aureis in feriam uina defundi, quo disceptatore, quo iudice controuersias tollemus tantas? aut quis quæsitor, quis arbiter ceruicibus tantis erit, qui inter personas huiusmodi, aut uindicias iustas dare, aut sacramenta conetur pronunciare non iusta? nónne potius ibit domum, seséq; abstinens ab negocijs talibus tutius esse arbitrabitur nihil horum contingere, ne aut uni dando, quod omnium est, inimicas efficiat cæteras, aut stultitiæ crimen incurrat, si id attribuat cūctis, quod esse oportebat unius? Possumus

ſumus hæc eadē de Mercurijs, Solibus, imò de alijs omnibus, quorum numeros tenditis & multiplicatis, exprimere. Sed ſatis eſt ex uno rationē in cæteris eandem eſſe ſcire: & ne forte prolixitas faſtidium audientiæ pariat, ceſſabimus ire p ſingula: ne dū uos arguimus nimietatis, loquacitatis immodicæ ſuſcipiamus & nos culpā. Quid dicitis ó iſti, qui ad deorū nos cultū membrorum laniatib. inuitatis, & ſuſcipere nos cultū ueſtrorum cōpellitis numinum? Poſſumus difficiles nō eſſe, ſi modo aliquid nobis dignum tanti nominis opinione mōſtretur. Oſtendite nobis Mercuriū, ſed unum: date Liberum, ſed unum: unā Venerem, atq; unam ſimiliter Dianam. Nam eſſe Apollines quatuor, aut tres Ioues, nunquā nobis facietis fidem: nec ſi teſtem ipſum citetis Iouē, aut Pythium conſtituatis auctorem. Sed ex diuerſo neſcio quis unde inquit ſcimus, an explorata et cognita theologi ſcriptitarint, an ut uiſum eſt, atq; ſedit, libidinoſam extulerint fictionē? nihil iſtud ad cauſam: nec ſermonis iſtius in eo eſt ratio cōſtituta, utrúm ne res ita ſint, theologorū ut indicant ſcripta, an aliter ſe habeant, & multo diſſociatæ diſcrimine. nobis enim ſatis eſt rebus de publicatis loqui: neq; quærere quid ſit in uero, ſed refutare, cōuincere id, quod in medio poſitum eſt, atq; opinatio cōcepit humana. Sed ſi mēdaces illi, uos, ueritas quæ ſit, exponite, & irrefutabile aperite ſecretum. Et qui fieri poteſt remotis magiſterijs literarum? Quid eſt enim quod dici de immortalibus dijs poſsit, quod non ex hominū deſcriptis ad humanas peruenerit notiones? Aut quicquam uos ipſi de illorū ritibus poteſtis, cærimonijsq; narrare, quod relatū in literas nō ſit, & ſcriptorū com-

cõmentarijs publicatũ? aut ſi põderis exiſtimatis nullius hæc eſſe, aboleantur omnes libri, quos de dijs habetis cõpoſitos theologorũ, pontificum, nonnullorũ etiam philoſophiæ deditorũ: quinimmo potius fingamus ab exordio mundi nullũ aliquando mortaliũ meminiſſe de dijs quicquam, experiri uolumus, & cupimus ſcire, an mutire, an hiſcere deorũ in mentione poßitis, an cõcipere eos mẽte, quos in animis ueſtris nullius ſcripti informauerit notio. Cũ uero nomina, & potẽtias illorũ ſuggerentib. uobis libris addidiciſſe uos cõſtet, iniquũ eſt detrahere literis his fidẽ, quarum ea quæ dicitis teſtimonio atq; auctoritate firmatis. Niſi forte hæc falſa, & ea, quæ à uobis dicuntur, erũt uera. Quo argumento, quo ſigno? Cũ enim homines utrinq;, & qui hæc, & illa cõmentati ſunt, fuerint: & de rebus incertis ab utraq; ſit diſputatũ parte: arrogãtis eſt dicere id quod tibi placeat eſſe uerũ: quod uero animũ lædit, id libidinis & falſitatis arguere. Per humani generis iura, atq; ipſius mortalitatis cõſortia, cũ auditis & legitis, ex illo, atq; ex illa matre deus ille eſt proditus: nónne animi ueſtri ſenſus tãgit humanũ neſcio qd dici, et ex terreni generis humilitate ꝓficiſcẽs? Aut cũ eſſe arbitramini uos ita, ſolicitudinẽ cõcipitis nullã, ne offenſionis aliquid apud ipſos (qcunq; ſunt) cõtrahatis deos: q, ex turpi cõcubitu creditis, atq; ex ſeminis iactu ignoratã ſibi ad lucẽ beneficijs obſcœnitatis exiſſe? Nos enim (ne quis forte exiſtimet ignorare, neſcire, qd iſtius nominis cõueniat dignitati) ſanè natiuitatis exptes deos eſſe oportere cenſemus. Aut ſi aliquos ortus habẽt, à domino rerũ ac principe, rationib. quas ipſe nouit, ipſos ducimus atq; exiſtimamus eſſe

missos, immaculatos, castißimos, puros, nescientes quæ sit fœditas ista coeundi, & usq; ad illos ipsos principali pro creatione finita. At uero uos cõtrà maiestatis immemores & sublimitatis tantæ, eas illis adiungitis natiuitates, ortusq; eos ascribitis, quos ingenijs lautioribus homines & execrationi habeant & horrori. Ex Ope (*inquitis*) *matre, & ex genitore* Saturno, *cum suis est natus* Diespiter *fratribus.* Vxores *enim dij habent, atq; in coniugalia fœdera conditionibus ueniunt ante quæsitis? usu farreo, coemptione, genialis lectuli sacramenta conducunt? habent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas?* Et *quid de ipsis coniunctionibus loquimur? quando & quosdã nuptias celebrasse, & festas habuisse frequentias dicitis, & lusisse in his deas: & quòd participes fescenninorum non essent, perturbasse discordijs omnia: & in humanũ in posterum genus exitiorũ sæuisse discrimina?* Sed *in cæteris forsitan minus huius eluceat turpitudinis fœditas.* Ergóne *ille rector poli, pater deorũ & hominũ, supercilio & nutu totum motans & tremefaciens cœlum, ex uiro concretus & fœmina est?* Et *nisi ambo sexus in obscœnas dissoluerẽtur copulatis corporibus uoluptates,* Iuppiter *ille maximus non esset, & usque ad hos dies, & regem numina non haberent, & cœlum sine domino staret?* Et *quid* Iouem *miramur ex fœminæ effusum dictitare uos aluo, quando auctores uestri & nutricẽ habuisse conscribũt: et ex alieni uberis alimonia mox traditam retinuisse uitam?* Quid *dicitis ó uiri?* Ergóne (*iterũ dicam*) *tonans, fulgens, & fulminans, & nubila terribilia conducens, suxit fluẽta mammarũ, uagitum edidit, repsit*

psit? atq; ut fletum poneret ineptissime tractũ, crepitacu lis obticuit auditis: & ad somnos inductus est in mollissimis cunis iacens, & uocibus delinitus infractis? O deorũ assertio religiosa: ó amplitudinis metuendæ uenerabilem mõstrans atq; insinuans dignitatẽ. Siccine apud uos quæso supernarũ nascitur eminentia potestatũ? his in lucem prodeunt generationibus dij uestri, quibus asini, porci, canes, quibus immunda hæc omnis cõceptatur & gignitur terrenarũ proluuies bestiarũ? Nec cõtenti hos coitus grauitati attribuisse saturniæ, etiam ipsum regem mundi flagitiosius liberos procreasse natum atq; editũ prædicatis: Ex Hyperiona (inquitis) matre, & ex Ioue iaculatore fulminis, sol aureus & flagrantissimus natus est: ex Latona & eodẽ Arquitenens Delius, & syluarũ agitatrix Diana: ex Leda, & eodẽ quibus græcè Dioscoris nomen est: ex Alcmena & eodem Hercules ille Thebanus, quẽ claua pellisq; tutatæ sunt: ex Semela, atq; ipso, Liber, qui Bromius dicitur: ex ipso rursus, & Maia, Mercurius ore facundus, & gestator affabiliũ colubrarum. Potest ulla grauior contumelia Ioui uestro infligi, aut quicquã est aliud, quod labefactet, aut destruat deorũ principis auctoritatem, q̃ quod eum creditis uoluptatibus aliquando libidinosis uictum, & in fœmineos appetitus inflammati pectoris incaluisse feruore? Et quid regi Saturnio matrimonijs fuerat cum alienis rei? Nõ illi fuerat satis Iuno, nec sedare impetum cupiditatũ in regina poterat numinũ, cum nobilitas eam cõmendaret tanta, facies, oris dignitas, & ulnarum niuei marmoreiq; cãdores? An uxore cõtentus haud una, cõcubinis, pellicibus, atq; amiculis delectatus impa-

retriculam Venerem diuorũ in numero cõsecratam, quis ex reliquijs Pelopis cõpactum esse palladiũ, prodidit? nõ uos? Quis Spartanũ fuisse Martem, nõne Epicharmus au ctor uester? qs in Thraciæ finib. procreatũ, nõ Sophocles Atticus cũctis consentientibus theatris? Quis mẽsibus in Arcadia tribus & decẽ uinctũ? nõ Melæ fluminis filius? quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythis asinos immolari? nõ principaliter cum cæteris Apollodorus? Quis dum genitalibus insultat alienis, hæsisse in laqueis inuolutum? non cõmentarij uestri, non scænæ? Nunquid aliquando à nobis cõscriptum est mercenariã deos seruitutẽ seruisse, ut Herculem sordidi amoris & petulantiæ causa, ut Admeto Apollinem Delium, ut Laomedonti troico Iouis fratrem, ut eidem sed cum patruo Pythiũ, ut coniugalia secreta miscẽtibus Mineruã luminis ministram, & lucernarũ modulatricẽ? Nónne ille uester est uates, qui Martẽ fecit & Venerem mortaliũ manibus uulneratos? Nõ ex uobis Panyasis unus est, qui ab Hercule ditem patrẽ, & reginã memorat sauciatã esse Iunonem? Non uiraginẽ ab Orny= to cæsam, cruentatam, uexatã, Polemonis uestri indicant scripta? Nõ ab Hippocoontis liberis ipsum Sosibius Herculem cruciatũ retulisse pronũciat, & illati uulneris, & doloris? Apud insulam Cretam sepulturæ esse mandatum Iouem nobis editũ traditur? In Spartanis & Lacedæmonijs finibus nos dicimus cõditos, in cunis coalitos fratres? Noster ille est auctor, qui Patrocles Hurius scriptorũ in titulis indicatur, qui tumulos memorat, reliquiasq; Saturnias tellure in sicula contineri? Chæroneus Plutarchus nostrarum esse partiũ comprobatur, qui in œteis uerticibus
Herculem

Herculem post morborũ comitialiũ ruinas dissolutum in cinerẽ prodidit? Nam quid de illis amoribus dicam, quibus in fœminas sanctos incaluisse cœlestes, uestris proditum literis, atq; auctorib. cõtinetur? Nunquid enim à nobis arguitur rex maris Amphitritas, Hippothoas, Amymonas, Menalippas, Alcyonas, per furiosæ cupiditatis ardorẽ castimoniæ uirginitate priuasse? Nũquid Apollo Latonius immaculatus ille, castißimus, atq; purus, Arsinoas, Chrysas, Hypsipylas, Marpessas, Zeusippas, & Prothoas, Daphnas, & Steropas, incõsulti pectoris appetisse feruoribus? Nũquid senex Saturnus iamdudũ obsitus canis, atq; annorũ uetustate iam frigidus, nostris carminibus indicatur ab uxore in adulterio comprehensus induisse formam feri, & sub pecoris specie hinnitibus euolauisse iactatis? Iuppiter ipse rex mũdi, nónne à uobis infamis est isse per innumeras species, & petulantis amoris flammã seruilibus obũbrauisse fallacijs? Nunquid à nobis aliquando cõscriptus est libidinosa ut perficeret furta, modo esse in aurum uersus, modo in satyrum ludicrũ, in draconem, in alitem, in taurũ, & quod omnia genera cõtumeliarũ transiliat, in formiculam paruulam, ut Clitoris uidelicet filiã Myrmidonis redderet apud Thessalos matrẽ? Quis illum in Alcmena nouem noctibus fecit peruigilasse continuis? non uos? Quis in amoribus desidem derelicta cœli statione iacuisse? non uos? Et sane adiungitis beneficia nõ parua: siquidẽ uobis deus Hercules natus est, qui in rebus huiusmodi patris sui transiret exuperaretq; uirtutes. ille noctibus uix nouem unam potuit prolem extundere, concinnare, compingere, at Hercules sanctus deus natas quin-

 quaginta

retriculam Venerem diuorũ in numero cõsecratam, quis ex reliquijs Pelopis cõpactum esse palladiũ, prodidit? nõ uos? Quis Spartanũ fuisse Martem, nõne Epicharmus au ctor uester? qs in Thraciæ finib. procreatũ, nõ Sophocles Atticus cũctis consentientibus theatris? Quis mẽsibus in Arcadia tribus & decẽ uinctũ? nõ Melæ fluminis filius? quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythis asinos immolari? nõ principaliter cum cæteris Apollodorus? Quis dum genitalibus insultat alienis, hæsisse in laqueis inuolutum? non cõmentarij ueſtri, non scænæ? Nunquid aliquando à nobis cõscriptum est mercenariã deos seruitutẽ seruisse, ut Herculem sordidi amoris & petulantiæ causa, ut Admeto Apollinem Delium, ut Laomedonti troico Iouis fratrem, ut eidem sed cum patruo Pythiũ, ut coniugalia secreta miscẽtibus Mineruã luminis ministram, & lucernarũ modulatricẽ? Nónne ille uester est uates, qui Martẽ fecit & Venerem mortaliũ manibus uulneratos? Nõ ex uobis Panyasis unus est, qui ab Hercule ditem patrẽ, & reginã memorat sauciatã esse Iunonem? Non uiraginẽ ab Ornyto cæsam, cruentatam, uexatã, Polemonis ueſtri indicant scripta? Nõ ab Hippocoontis liberis ipsum Sosibius Herculem cruciatũ retulisse pronũciat, & illati uulneris, & doloris? Apud insulam Cretam sepulturæ esse mandatum Iouem nobis editũ traditur? In Spartanis & Lacedæmonijs finibus nos dicimus cõditos, in cunis coalitos fratres? Noster ille est auctor, qui Patrocles Hurius scriptorũ in titulis indicatur, qui tumulos memorat, reliquiasq; Saturnias tellure in sicula contineri? Chæroneus Plutarchus nostrarum esse partiũ comprobatur, qui in œteis uerticibus
Herculem

Herculem post morborũ comitialiũ ruinas dissolutum in cinerẽ prodidit? Nam quid de illis amoribus dicam, quibus in fœminas sanctos incaluisse cœlestes, uestris proditum literis, atq; auctorib. cõtinetur? Nunquid enim à nobis arguitur rex maris Amphitritas, Hippothoas, Amymonas, Menalippas, Alcyonas, per furiosæ cupiditatis ardorẽ castimoniæ uirginitate priuasse? Nũquid Apollo Latonius immaculatus ille, castißimus, atq; purus, Arsinoas, Chrysas, Hypsipylas, Marpessas, Zeusippas, & Prothoas, Daphnas, & Steropas, incõsulti pectoris appetisse feruoribus? Nũquid senex Saturnus iamdudũ obsitus canis, atq; annorũ uetustate iam frigidus, nostris carminibus indicatur ab uxore in adulterio comprehensus induisse formam feri, & sub pecoris specie hinnitibus euolauisse ia ctatis? Iuppiter ipse rex mũdi, nónne à uobis infamis est isse per innumeras species, & petulantis amoris flammã seruilibus obũbrauisse fallacijs? Nunquid à nobis aliquando cõscriptus est libidinosa ut perficeret furta, modo esse in aurum uersus, modo in satyrum ludicrũ, in draconem, in alitem, in taurũ, & quod omnia genera cõtumeliarũ transiliat, in formiculam paruulam, ut Clitoris uidelicet filiã Myrmidonis redderet apud Thessalos matrẽ? Quis illum in Alcmena nouem noctibus fecit peruigilasse continuis? non uos? Quis in amoribus desidem derelicta cœli statione iacuisse? non uos? Et sane adiungitis beneficia nõ parua: siquidẽ uobis deus Hercules natus est, qui in rebus huiusmodi patris sui transiret exuperaretq; uirtutes. ille noctibus uix nouem unam potuit prolem extundere, concinnare, compingere, at Hercules sanctus deus natas quin-

 quaginta

quaginta de Testhio nocte una perdocuit, & nomen uirginitatis ponere, & genitricum pondera sustinere. Quid quòd non contenti fœminei generis attribuisse dijs curas, etiam sexus adiũgitis adamatos ab his mares? Hylam nescio quis diligit, Hyacintho est alius occupatus, ille Pelopis desiderijs flagrat, hic in Chrysippũ suspirat ardẽtius; Catamitus rapitur deliciarũ futurus, et poculorũ custos. Et ut Iouis dicatur pullus, in partibus Fabius aduritur mollibus, obsignaturq; posticis. Sed soli amant apud uos mares, & fœmineo sexui sua cõseruata est sanctitas. Nónne uestris cautum est literis adamatũ esse ab aurora Tithonum, arsisse in Endymionem Lunam, Nereidem in Aeacum, in Achillis genitorẽ Thetim, Proserpinã in Adonẽ, matrem eius Cererem in Iasionẽ nescio quem rusticanũ; & post Vulcanũ, Phaonẽ, Martem, in Anchisæ nuptias ipsam illam Venerem Aeneadum matrẽ, & Romanæ dominationis auctorem? Cum talia igitur uos probra, & flagitiosa prodigia, non in unum aliquem nominatim, sed in omnem pariter superorũ gentem, quam esse uos reminini, sine ullius exceptione iaciatis, audetis salua uerecũdia dicere, aut esse nos impios, aut uos pios? cum multo maiores ferãt à uobis offensas ex omnib. probris, quæ in illorũ maledicta conducitis, quàm amplitudinis & honoris ex ritu atq; officio cultionis? Aut enim falsa illa sunt cuncta, quæ sunt prompta de singulis existimationẽ illorum maiestatemq; lædentia: & res digna omnino est, propter quã dij funditus genus omne debeant abolere mortaliũ: aut si explorata & uera sunt, & sine ullis dubitationibus cõprehensa, ad eam perducitur res summam, ut inuitißimis uo-

bis

bis non generis superi, sed humani eos fuisse credamus. Vbi enim nuptiæ, matrimonia, puerperia, nutrices, artificia, debilitates, ubi status capitis, & cõditio seruitutis, ubi uulnera, cædes, cruor, ubi amores, desideria, uoluptates, ubi omnis animorũ affectio ab inquietis perturbationib. ueniens, necesse est diuinũ nihil istic esse: nec quod proprium caduci est generis, & terrenæ fragilitatis, præstantiori posse adhærere naturæ. Quis est enim qui credat, si modo agnoscit ac percipit uis istius potentiæ quæ sit, aut genitales habuisse partes deũ, & abscißione fœdißima priuatum his esse: aut ex se proditas aliquando intercepisse proles, & uinculorũ coercitum pœnis: aut cũ patre quodammodo cõseruisse bella ciuilia, & eum iure abstinuisse regali: aut exterritũ minoris metu uertisse exuperatum terga, & tanquam fugitiuũ & exulem in submotis delituisse secretis? Quis est inquã, qui credat ad humanas accubuisse deum mensas, interemptũ auaritiæ causa, fefellisse supplices ambiguitate responsi? præcellere in furũ ordine, adulterasse, seruisse, uulneratũ esse, et adamasse: & per omnes libidinũ formas incestarũ cupiditatum circũegisse pellaciã? Atquin omnia uos ista & fuisse, & inesse in dijs asseueratis uestris: neq; ullã prætermittis speciẽ uitiositatis, maleficij, lapsus, quã non in conuitiũ numinum opinionũ petulantia confератis. Aut igitur uobis quærendi sunt dij alij, in quos omnia ista nõ cadant: in quos enim hæc cadũt, humani sunt generis atq; terreni: aut si hi sunt tantũmodo, quorũ nomina publicastis & mores, opinionibus tollitis uestris. Mortalia sunt enim quæcunq; narratis. Et possumus quidem hoc in loco omnes istos nobis

quos inducitis,atq; appellatis deos, homines fuisse monstrare,uel agragãtino Euhemero replicato, cuius libellos Ennius,clarum ut fieret cunctis,sermonẽ in Italũ transtulit:uel Nicagora cyprio,uel Pellæo Leonte,uel Cyrenensi Theodoro, uel Hippone ac Diagora melijs, uel auctoribus alijs mille,qui scrupulosæ diligentiæ cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt. Possumus inquã, si placet,& Iouis res gestas,& Mineruæ expromere bella,uirginis & Dianæ:quibus dolis Liber Indorũ affectauerit regnum,cuius fuerit cõditionis Venus,cuius operæ, cuius quæstus:matrimoniũ magna cuius tenuerit mater: quidnam spei,quid uoluptatis specioso ab Atye conceperit. Vnde Serapis Aegyptius,unde Isis,uel ex quibus causis appellatio ipsa concinnata sit nominũ. Sed non istam suscepimus in eo sermone,quẽ facimus,uel operulam, uel uoluntatẽ,ut ostendamus,& publicemus, quinam fuerint hi omnes. Illud nobis propositũ est, quoniam nos impios & irreligiosos uocatis, uos contrà pios & deorum contenditis esse cultores, demonstrare, atq; in medio ponere ab hominibus magis nullis ignominiosius eos tractari, q̃ à uobis. Quod si habere se ita ex ipsis maledictionibus promptum est,sequitur ut intelligi debeat uos superis stimulos indignationũ furialium cõmouere: qui tam fœdas de illis uel auditis,uel creditis,& ignominiosas ipsi compingitis fabulas. Nõ enim qui solicite relegit,& immaculatas hostias cædit,qui aceruos thuris dat cõcremandos igni, numina cõsentiendus est colere:aut officia solus religionis implere. Cultus uerus in pectore est,atq; opinatio de dijs digna:nec quicq̃ prodest illatio sanguinis & cruoris

ris, si credis de his ea quæ nõ modo sint longe ab eorũ diuina præstantiq; natura, uerumetiã labis & turpitudinis aliquid, & maiestati eorũ concilient, & decori. Interrogare enim uos libet, & ad sermonis exigui responsionem uocare, utrúmne grauius existimetis nullas cædere his hostias, quia putes naturam tantã neq; uelle, neq; appetere istas: an talia de his probra opinionũ fœditate concipere, quæ cuiusuis animũ in ultionis poßint rabiem concitare? Si rerum momẽta pendantur, nullum reperias tam inuidum iudicẽ, qui nõ criminosius existimet maledictis insignibus cuiuspiam famã carpi, q̃ à quoquã silentio præteriri. Hoc enim forsitan rationis existimari poßit & credi: illud sacrilegæ mentis est, & desperatæ in fictionib. cæcitatis. In cærimonijs uestris, rebusq; diuinis, postulationibus locus est. & piaculis dicitur cõtracta esse cõmißio, si per imprudentiæ lapsum, aut in uerbo quispiã, aut sympinio deerrarit: aut si cursu in solennibus ludis, curriculisq; diuinis. cõmissum omnes statim in religiones clamatis sacras, si ludius constitit, aut tibicen repente cõticuit: aut si patrimus ille qui uocitatur puer, omisit per ignorãtiam lorum, aut terrã tenere nõ potuit. & audetis abnuere in delictis tam grauib. uiolari semper à uobis deos, cũ in leuioribus causis irasci eos ipsi cũ pernicie sæpius cõfiteamini ciuitatis? Sed poetarũ inquiunt figmẽta sunt hæc omnia, & ad uoluptatẽ cõpositæ lusiones. Non est quidẽ credibile homines minus brutos, & uetustatis remotißimæ uestigatores, aut nõ eas inseruisse suis carminibus fabulas, quæ in notionibus hominũ superessent, atq; in auribus collocatæ: aut ipsos sibi tantũ licentiosi uoluisse iuris

asciscere, ut confingerent per stultitiã res eas, quæ nec ab insania procul essent remotæ, & quæ illis à dijs metum, & periculum possent ab hominibus cõparare. Sed concedamus, ut dicitis, deformitatũ tantarũ cõcinnatores esse atq; inuentores poetas: immunes tamen à deorũ maletractatione nec sic estis, qui talia cessatis maleficia uindicare: aut non legibus latis, & seueritate pœnarũ tantæ istis obuiam temeritati, constitutũq; à uobis est, ne quis posthac hominũ id quod esset turpitudini proximũ, aut eorũ indignũ maiestatibus loqueretur. Quisquis enim patitur peccare peccantẽ, is uires subministrat audaciæ: & maioris cõtumeliæ res est, falsis quenquã notare atq; insignire criminibus, q̃ uera ingerere atq; obiectare delicta. Quod enim sis dici, & quod esse te sentias, morsum habet minorem testimonio tacitæ recognitionis infractum. Illud uero acerbißime uulnerat, quod inurit innoxios, & quod decus nominis atq; existimationis infamat. Scribũtur dij uestri in triclinijs cœlestibus, atq; in chalcidicis aureis cœnitare, potare, & ad ultimũ fidibus & uocum modulatione mulceri. Vos aures patientißimas cõmodatis: nec iudicatis indignum uoluptates attribui dijs eas, quibus corpora terrena fulciũtur, & quas aures expetũt eneruati pectoris dissolutione mollitæ. Inducuntur ex his alij amatores, adulteri castitatis, nec cũ fœminis tantum, sed cum uiris etiam propudiosos flagitiosósq; miscere cõcubitus. Vobis nulla est cura quid super rebus dicatur tantis, neq; ullo saltem castigationis metu luxuriantiũ literarũ coercetis audaciam. Per insanias, per furores orbare alij se, et tanquã hostili de sanguine, ita se proprio parricidio cructare. Sa

crile

trilegia uos illa miramini elata sublimiter, et quod pœnis omnibus cōueniebat plecti, ut animosius cōsurgat audacia incentiua extollitis laude. Illa uulnera orbitatis ingemere, & cum eiulatibus indecoris fata incusare crudelia. uos stupetis eloquentiæ uiribus, & quod penitus oportebat ex humani generis coalitu tolli, percensetis: ac ne ulla intercidat obliuione curatis. Vulnerari, uexari, bella inter se gerere furialium memorātur ardore discriminum: uobis illa est descriptio uoluptati, atq; ut scriptorum tantam defendatis audaciam, allegorias res illas, & naturalis scientiæ mentimini esse doctrinas. Sed quid ego neglectas aliorum cōqueror contumelias numinū? Ipse ille Iuppiter, cuius uos numen effari nō sine metu decuit & totius corporis cōcußione, amasius captus ab uxore describitur confiteri culpas suas, & uelut demens ac nescius, quas amiculas coniugi, quas uxori antepofuerit pellices, obduratus inuerecundia publicare: uos talia qui extulere prodigia, poetarū esse principes atq; reges diuinis ingenijs præditos, capita esse memoratis sanctißima: tantumq; ab officio religionū, quas inducitis, euolastis, ut grauioris pōderis sint apud uos uerba quàm cœlitum uiolata sublimitas. Ita ergo nō decuit (si modo ullus deorū esset apud uos metus, aut si esse illos uspiā præsumptionis certæ cōfidentia crederetis) rogationibus, plebiscitis, consultorū senatus metu intercedere, prohibere, sancire, ne quis uellet de dijs paßim nisi quod esset plenū religionis, effari, ac à uobis saltem istū mererent honorē, ut quibus expellitis à uobis, eisdē ab his legibus propulsaretis iniurias. Maiestatis sunt apud uos rei, q de uestris secus obmurmurauerint ali

quid

quid regibus. Magistratum in ordinẽ redigere, Senatorẽ aut cõuitio prosequi, suis esse decrestis periculosissimum pœnis. Carmen malũ conscribere, quo fama alterius coinquinetur & uita, decemuiralibus scitis euadere noluistis impune: ac ne uestras aures conuitio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis iniurijs. Soli sunt apud uos superi inhonorati, contemptibiles, uiles: in quos ius est à uobis datum, quæ quisq; uoluerit dicere: turpitudinum iacere, quas libido confixerit, atq; excogitauerit formas. Et incuriam nobis intendere tam infamiũ non erubescitis numinum, cum sit rectius multo deos esse non credere, q̃ esse illos tales, taliq; existimatione sentire. Sed poetis tantummodo licere uoluistis indignas de dijs fabulas, & flagitiosa ludibria cõminisci. Quid pantomini uestri, quid histriones, quid illa mimorũ, atq; exoleti generis multitudo? Nónne ad usum quæstus sui abutitur dijs uestris, & lenocinia uoluptatũ ex iniurijs attrahit cõtumelijsq; diuinis? Sedent in spectaculis publicis sacerdotũ omnium, magistruũq; collegia, põtifices maximi, et maximi curiones: sedent quindecimuiri laureati, & diales cũ apicibus flamines: sedent augures interpretes diuinæ mentis & uoluntatis: necnon & castæ uirgines, perpetui nutrices & cõseruatrices ignis: sedet cunctus populus & senatus: cõsulatibus functi patres, dijs proximi atq; augustissimi reges: & quod nefariũ esset auditu, gentis illa genitrix martiæ, regnatoris & populi procreatrix amans saltatur Venus, & per affectus oẽs meretriciæ uilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari. Saltatur & magna sacris cõpta cum infulis mater: & contra decus ætatis

tis illa Peßinuntia Dyndimene, in bubulci unius amplexu flagitiosa fingitur appetitione gestire: necnõ & illa proles Iouis à Sophocle in Trachinijs Hercules pestiferi tegminis circũpetitus indagine miserabiles edere inducitur eiulatus, uiolentia doloris frangi, atq; in ultimam tabem diffluentiũ uiscerum maceratione cõsumi. Quin & ille in fabulis maximus ipse regnator poli sine ulla nominis maiestatisq; formidine adulterorũ agere introducitur partes, atq; ut fallere castitatẽ alienarum poßit familiâs matrũ, ora immutare fallacia, & in species coniugum subdititij corporis simulatione succedere. Nec satis hæc culpa est, etiam mimis, & scurrilibus ludicris sanctißimorũ personæ interponũtur deorum. Et ut spectatoribus uacuis risus poßit atq; hilaritas excitari, iocularibus feriuntur cauillationibus numina, conclamãt, et assurgunt theatra, caueæ omnes concrepant fragoribus atq; plausibus. Et quod nullis poßit satisfactionib. expiari, exoletis, atq; irrisoribus numinum dona instituuntur, & munera, ab officijs ocium publicis, immunitas, et uacatio cũ coronis. Et audetis post ista mirari, unde oriantur hæc mala, quibus inũdatur & premitur sine ulla intermißione mortalitas: cũ omnis res eas, quibus sunt inuoluta probra numinũ, & maledictionis elogia, & quotidie referatis, & ediscatis quotidie: & siquando animum desidem ociosis uultis hallucinatiõibus occupari, dies uobis poscatis dari, & sine ullis intermissionibus exhiberi. Quod si haberet uos aliqua uestris pro religionib. indignatio, has potius literas, hos exurere debuistis olim libros istos, demoliri, dissoluere theatra hæc potius, in quibus infamiæ numinum propudiosis quotidie publican-

publicantur in fabulis. Nam nostra quidē scripta cur ignibus meruerint dari? cur immaniter cōuenticula dirui? in quibus summus oratur deus, pax cūctis & uenia postulatur magistratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc uitam degentibus, & resolutis corporū uinctiōe: in quibus aliud auditur nihil, nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, uerecundos, pudicos, castos, familiares, cōmunicatores rei cū omnibus, quos solidet germanitatis necessitudine copulatio. Verū ita se res habet, ut quoniam plurimū gladijs, & potestate ualetis ferri, anteire uos etiam ueritatis sciētia iudicetis: & esse pro dijs pios, quorū potentias primi opinionum obscœnitate fœdastis. Hoc in loco, si ferocitas uestra permittit, et rabies patitur illud nobis ut respondeatis, oramus: utrúmne iras cadere in naturam existimetis deorū, an ab affectibus his longe diuinam esse beatitudinē disiugatam? Nam si concipiunt has faces, & motibus exasperātur irarū (sicut uestræ opinationes ferunt, nā sæpe illos dicitis & propter ludos minus solicite factos, & propter præsules non probatos, & propter quædam spatiola desinata, & propter cærimonias nō rite perfectas, tremoribus infremuisse terrarum: & contagione pestilentiæ corruisse auras temporum luctuosa cū populi uastitate) sequitur ut intelligi debeat iracundias non paruas ex opinionibus eos concipere prædictis. Quod si datur, & illud necessario cōsequens, miserias has omnes, quibus olim genus accumulatur humanū, ab huiusmodi fluere fictionibus: quòd, si ab his causis indignatio proficiscitur numinum, miseriarum tantarum uos estis auctores, qui animos cœlitum non cessatis offendere,

&

& ultionis in rabiẽ concitare. Sinautẽ ab huiuſmodi nefa‑rijs deorũ eſt genus immune, neq; quid ſit iraſci dij omnino nouerunt: & nobis ergo iraſci ſine ulla ratione dicuntur, qui ira quid ſit, ignorant, & ab eius contenta, & per mixtione ſunt abſoluti. Neq; enim fieri per rerum naturam poteſt, ut quod unum eſt, fiat duo, & in diuerſas res eat unitas ingenita ſimplicitate diuiſa.

ARNOBII DISPU‑tationum aduerſus Gentes Liber quintus.

STO ab ludentibus poetis cuncta illa ſint prodita de immortalib. dijs probra. Quid illa, quæ hiſtoriæ continẽt graues, ſeriæ, curioſæ, quæq; in arcanis myſterijs traditis, poetarum ſunt excogitata laſciuia? Quæ ſi uobis uiderentur ineptiarum talium fabulæ, neq; in uſu retineretis quædam ſuo, neq; per curſus annuos lætitias exerceretis ut feſtas, neq; ut rerũ ſimulacra geſtarum ſacrorũ conſeruaretis in ritibus: ex quibus tam multis unũ interim ponã moderaminis temperamentũ ſecutus: in quo ſtolidus & imprudens ipſe ille inducitur Iuppiter, uerborũ ambiguitatibus luſus. In ſecũdo Antiatis libro (ne quis forte nos exiſtimet concinnare per calũnias crimina) talis perſcripta eſt fabula: Numã illum regẽ, cũ procurãdi fulminis ſcientiã non haberet, eſſetq; illi cupido noſcẽdi, Egeriæ monitu caſtos duodecim iuuenes apud aquam cœlaſſe cum uinculis: ut cum Faunus, & Martius Picus ad id locorũ ueniſſent hauſtum (nam illis aquãdi ſolenne iter huc fuit) inuaderent

rent,constringerent,colligarent. Sed quo res fieri expeditius posset,regem pocula nõ parui numeri uinò, mulsóq; complesse,circaq; accessus fontis insidiosam uenturis oposuisse fallaciam. illos more de solito bibendi appetitione correptos ad hospitia nota uenisse. Sed cum liquoribus odoratis offendissent fragrãtia pocula,uetustioribus antepofuisse res nouas, inuasisse auiditer,dulcedine potiõis captos hausisse plus nimio, obdormiuisse factos graues: tum bis senos incubuisse sopitis, iniecisse madidatis uincla:expergitosq; illos statim perdocuisse regẽ, quibus ad terras modis Iuppiter posset sacrificijs elici, & accepta regem scientia rem in auentino fecisse diuinã,elexisse ad terras Iouẽ,ab eoq; quæsisse ritum procurationis. Iouem diu cunctatum expiabis dixisse capite fulgurita:regẽ respondisse,cæpitio. Iouem rursus, humano:retulisse regẽ, sed capillo. deum contrà,anima: subiecisse Pompiliũ, piscis. Tũc ambiguis Iouem propositionib. captũ extulisse hanc uocem,decepisti me Numa:nam ego humanis capitibus procurari constitueram fulgurita,non capillo cæpitio:quoniam me tamen tua circũuenit astutia,quem uoluisti habeto morem:& his rebus,quas pactus es, procurationem semper suscipies fulguritorũ. Quid primũ, quid ultimum,uel exequatur animus,uel conticescat,nec facile dictu est,neq; ullis considerationib. expeditũ. Ita enim sunt omnia & excogitata,& cõparata derisui:ut sit uobis connitendum falsa ut credantur hæc esse,etiam si sunt uera,quàm obtinere uelle pro ueris,& uelut quiddam mirabile non sine ipsius numinis insinuare contẽptu. Quid enim dicitis,ó isti,credimúsne illum Faunũ, & Martium

Picum

Picum(si ex numero sunt deorum,& ex illa perpetua immortaliq; natura) sitis aliquando ariditate siccatos, atq; ut æstum possent irrigare uenarũ,fluenta isse per fontiũ? Credimúsne captos mero,& dulcedine illectos mulsi,tandiu se poculis ingurgitauisse fallacibus,ut usq; ad ebrietatis periculum ueniretur? Credimúsne uinctos somno,atq; altißimi soporis obliuione demersos, uinciẽdi copiam sui animalib. præbuisse terrenis? quibus deinde partibus uinculorum illæ iniectæ sunt nexiones? soliditatis habebant quicquam,aut ex duris oßibus informatæ fuerant eorum manus,quæ constringi laqueis,& nodorũ possent illigationibus coerceri? Nõ enim requiro,nõ exigo,an aliquid potuerint fari ebrietatis alienatione nutantes:an Ioue *inuito,uel potius nescio,protrahẽdi ad terras eius ritũ quisquam potuerit publicare:illud solum audire desidero, cur si* Faunus *&* Picus *sunt diuini generis & potestatis, non ipsi potius edidere quærenti id quod ab ipso* Ioue *periculo sius* Numa *cupiebat audire?* An *nũquid* Iuppiter *solus huius rei scientiam nouerat,(ab ipso enim decidũt fulmina) ut imminentia procurare alicuius debeat scientiæ disciplina?* An *cum ipse iaculetur hos ignes,aliorũ sit operis scire,quibus modis cõueniat iras eius,atq; animos temperare? Etenim re uera stultißimũ credere est, ipsum remedia scire,quibus auerti poßint,quæ per fulminis iactũ in humanis fieri constituerit rebus.* Hoc *est enim dicere, illo ritus genere minas has placabitis:& siquando per fulgura significauero aliqd imminere,facite hoc,et illud, ut quod fieri statui inane fiat & uacuũ,& sacrum uanescat.* Sed *concedamus(ut dicitur) ipsum aduersum se* Iouem *reme-*

dia sciſſe, atq; artes, quibus iri obuiam ſuis ſignificationibus conueniret: etiámne credemus deũ numinis tanti tractum eſſe ad terras, et in uerrucula collis unius cũ homunculo ſtantem altercabilem cõſeruiſſe ſermonem? Et quænam illa quæſo diuina res fuit, quæ ab impetu rerum tanto Iouem cõpulit auocari, & mortaliũ ſeſe denũciationibus ſiſtere? mola ſalſa, thus, ſanguis, uerbenarũ ſufficio, et nominum terribiliũ fremores? & potẽtiora quàm Iuppiter fuerunt hæc omnia: ut eum cõpellerent inuitũ parere præceptis? aut uoluntariũ ſeſe circũuentiõibus traderet? quid quod ſequitur, fidem ſumet? tam improuidũ fuiſſe Saturnium: ut aut ea proponeret, quorum ambagibus ipſe caperetur, aut neſciret futurum quibus luſura ſe modis aſtutia eſſet calliditasq; mortalis? Expiabis (inquit) capite fulgurita. imperfecta adhuc uox eſt, neq; plena proloquij, circumſcriptaq; ſententia. Scire enim neceſſario cõuenit, utrúmne capite ueruecino, an ſuillo, an quolibet alio, expiationem iſtam ſciſcat Dieſpiter perpetrari: quod cum nondum ſpecialiter ſtatuiſſet, eſſetq; adhuc pendens, & nondum ſententia terminata, quî potuit Numa ſcire hominis Iouem dicturũ caput, ut anteuerteret, anteiret, & in caput cæpitium ambiguitatis illius incerta traduceret? Niſi fortè dicetis regẽ fuiſſe diuinũ: nunquid ipſo poterat eſſe Ioue diuinior? Niſi homo præſumens quid dicturus eſſet Iuppiter, circumſcripſit: deus ſcire nõ poterat quibus modis pararet circũſcribere ſe homo. ita non in prõptu eſt, & apparet puerilium eſſe ingeniola fictionũ: quibus cũ acquiritur cordis Numæ uiuacitas, imprudentia maxima importatur Ioui. Quid enim tam imprudens, quàm cõfiteri

teri te captū argutia cordis humani? & cū deceptum te doleas, in uictoris concedere uoluntatem: & medicinam quam obtuleras ponere? Nam si fuit ratio, & quædā conuenientia naturalis, cur humano capite procuratio debuerit suscipi fulguriti, non uideo cur ab rege relatio sit facta cæpitij: sin autem poterat & cæpitio transigi, libidinose hominis inhiatum est cruori. Atq; ita in contrarium pars utraq; traducitur, ut nec Numam mōstretur uoluisse scire, quod uoluit, & crudelis Iuppiter fuisse doceatur, qui quod Numa potuisse cæpitio suscipi, uoluisse dixerit humanis capitibus expiari. Apud Timotheum non ignobilem theologorum uirum, nec non apud alios æque doctos super magna deorū matre, superq; sacris eius, origo hæc sita est: ex recōditis antiquitatū libris, & ex intimis eruta (quemadmodum ipse scribit, insinuatq;) mysterijs. In Phrygiæ finibus inauditæ per omnia uastitatis petra, inquit, est quædam: cui nomē est Agdus, regionis eius ab indigenis sic uocatæ. Ex ea lapides sumptos, sicut Themis mandauerat præcinens, in orbem mortalibus uacuū Deucalion iactauit & Pyrrha: ex quibus cū cæteris & hæc, magna quæ dicitur, informata est mater, atq; animata diuinitus. Hanc in uertice ipso petræ datam quieti & somno, quàm incestis Iuppiter cupiditatibus appetiuit. Sed cum obluctatus diu id, quod sibi promiserat, obtinere nequisset, uoluptatem in lapidem fudit uictus. Hanc petra concepit, & mugitibus editis multis prius mense nascitur decimo materno ab nomine cognominatus Acdestis. Huic robur inuictum, & ferocitas animi fuerat intractabilis, insana & furialis libido, & ex utroq; sexu. ui rapta diuastare

stare, disperdere immanitas quò animi duxerat: non deos curare, non homines, nec præter se quicquã potentius credere: terras, cœlum, & sydera contemnere. Cuius cum audacia quibúsnam modis posset uel debilitari, uel comprimi, sæpenumero esset deorum in deliberatione quæsitum, hæsitantibus cæteris huius muneris curam Liber in se suscipit: familiarem illi fontem, quo ardorem fuerat suetus & sitiendi lenire flagrantiam, ludo & uenationibus excitatam ualidissima succendit ui meri: necessitatis in tempore haustum accurrit Acdestis, immoderatius potionem hiantibus uenis rapit: fit ut insolita re uictus soporem in altissimum deprimatur. Adest ad insidias Liber, ex setis scientissime complicatis unum plantæ inijcit laqueũ: parte altera proles cũ ipsis genitalibus occupat: exolutus ille ui meri corripit se impetu, et adducẽte nexus planta, suis ipse se uiribus, eo, quo fuerat, priuat sexu: cũ dissidio partium sanguis fluit immẽsus: rapiuntur, & cõbibuntur hæc terra: malum repente cũ pomis ex his punicum nascitur: cuius Nana speciem cõtemplata regis Sangarij fluminis filia carpit mirãs, atq; in sinu reponit: fit ex eo prægnãs: tanquam uitiatam claudit pater, & curat ut inedia moriatur: pomis, atq; alijs bacculis deũm sustẽtatur à matre, enititur paruulum. Sed èxponi Sangarius præcipit: repertum nescio quis sumit, format, lacte alit hirquino: & quoniã Lydia scitulos sic uocat, uel quia hircos Phryges suis Atagos elocutionibus nuncupãt, inde Atys nomen ut sortiretur, effluxit. hunc unice mater deũm, ore fuerat quod excellentissimo, diligebat, & Acdestis blandus adulto comes, & quà solum poterat amans, tectis assentationibus

uinctus

uinctus, saltuosa ducens per nemora, & ferarum multis muneribus donans. quæ puer Atys primo sui esse dicebat laboris, atq; operis glorians: per uinum deinde cõfitetur, & ab Acdesti se diligi, & ab eo donis syluestribus honorari: unde uinum, quod silentiũ prodidit, in eius nefas est sanctuariũ inferre pollutis. Tunc pessinũtius rex Midas alienare cupiens tam infami puerum cõiunctione, matrimonio eius suam filiam destinat: ac ne scæuus aliquis nuptialia interrũperet gaudia, fecit oppidum claudi. uerum deũm mater adulescentuli fatũ sciens, interq; homines illum tam diu futurum saluum, quandiu esset solutus à matrimonij fœdere, ne quid accideret mœsti, ciuitatẽ ingreditur clausam muris eius capite subleuatis: quod esse turritum ratione ab hac cœpit. Acdestis scatens ira conuulsi à se pueri, & uxoris ad studium deriuati, cõuiuantibus cunctis furorem & insaniam suggerit: cõclamant exterriti adorandorũ Phryges: mammas sibi demetit Galli filia pellicis, rapit Atys testulam, quam instigator ipse gestitabat insaniæ: furiarũ & ipse iam plenus, per bacchatus iactatus proijcit se tandẽ, & sub pini arbore genitalia sibi desecat, dicẽs: tibi Acdesti hæc habe, propter quæ motus tantos furialium discriminũ concitasti. euolat cum profluuio sanguinis uita: sed abscisa quæ fuerãt, magna legit mater deũm, & inijcit his terram, ueste prius tectis, atq; inuolutis defuncti. Fluore de sanguinis uiola flos nascitur, & redimitur ex hac arbos. Inde natũ & ortum est, nũc etiam sacras uelarier & coronarier pinos. uirgo spõsa. quæ fuerat, quam Valerius põtifex Iam nomine fuisse cõscribit, exanimati pectus lanis mollioribus uelat, dat lachrymas

cum Acdesti, interficitq́; se ipsam. purpurantes in uiolas cruor uertitur interēptæ: mater suffodit eam deûm, unde amygdalus nascitur amaritudinē significans funeris. tūc arborem pinum, sub qua Atys nomine spoliauerat se uiri, in antrū suū defert, & sociatis planctibus cū Acdesti tun dit & sauciat pectus pausatæ circū arboris robur. Iuppiter rogatus ab Acdesti, ut Atys reuiuisceret, nō sinit: quod tamen fieri per fatū posset, sine ulla difficultate cōdonat, ne corpus eius putrescat, crescant ut comæ semper, digitorum ut minimißimus uiuat, et perpetuo solus agitetur motu. quibus contentū beneficijs Acdestim cōsecrasse corpus in Peßinunte: cærimonijs annuis, & sacerdotū antistibus honorasse. Si cōtemptor aliquis numinū, & sacrilegi pectoris immanitate furiosus, intendisset animū maledicere dijs uestris: auderet in eos quicquam grauius dicere, q̃ ista prodit historia, quā uelut quiddam mirabile cōmentarij cōtulistis in formulam? ac ne illam uis temporis, & uetustatis obsolesfaceret longitudo, perpetuitatis honore mactastis. Quid est enim de dijs in ea positū, quidue conscriptum, quod nō si in hominē dixeris pudibundis moribus & disciplinis horridioribus educatū, & contumeliæ reus sis, & iniuriæ, & offensionis odium simultatib. subeas inexpiabilib. cōparatum? ex lapidibus, inquitis, quos Deucalion iactauit & Pyrrha, deûm procreata est mater. Quid ó theologi dicitis, quid supernarū antistites potestatum? Ergóne deûm mater diluuij tēpore nulla fuit in parte naturæ? & nisi omne mortaliū genus interemisset uis imbriū, procreationis illius causa atq; origo cessaret? Humanū est ergo munus, quod esse se sentit: & beneficijs

debet

debet Pyrræ quod orari se conspicit in alicuius substantiæ qualitate: quod quidem (si uerum est) & illud erit necessario non falsum, hominem illam fuisse non diuam. Nam si certũ est homines ex illo lapidũ iactu natiuitatis suæ originẽ ducere, & hanc necesse est credi unam fuisse de nobis, cõsimilium causarũ rationibus procreatã. Neq; enim fieri rerum per repugnãtiam quit, ut ex uno lapidum genere, & ex eadem ratione faciendi, immortaliũ quidam sortis, conditionis alij substituerẽtur humanæ. Varro ille Romanus multiformibus eminens disciplinis, & in uetustatis indagatione rimator, in librorum quatuor primo quos de gente conscriptos Romani populi dereliquit, curiosis cõputationibus edocet, ab diluuij tempore cuius supra fecimus mẽtionem, ad usq; Hircij cõsulatum & Pansæ, annorũ esse millia nondum duo: cui si cõnstat fides, mater quoq; dicenda est magna intra huius numeri fines æuitatem suam habere conclusam: atq; ita perducitur res eò, ut quæ omnium numinum genitrix esse narratur, non sit mater, sed filia: quinimmo infans & paruula, siquidem deos concedimus neq; initia neq; fines seculorum perpetua in cognitione sortitos. Sed quid terrenis obuoluisse uos sordibus deũm loquimur matrem, cum ab Iouis ipsius maledictis nullam pausam facere uel exigui temporis intercapedine quiueritis? Cum in summo Agdi uertice deûm dormiret tum genitrix, obrepere conquiescentis pudori filius (inquitis) insidiator enixus est. Post innumeras uirgines, & spoliatas castitate matronas, etiám ne in matrem cupiditatis infandæ spem Iuppiter cœpit, nec ab illius appetitionis ardore horror eũ quiuit auertere, quẽ

non hominibus solis, sed animalibus quoq; nõnullis natura ipsa subiecit, & ingeneratus ille cõmuniter sensus? An respectus pietatis & honesti capitoliorũ despuitur præsidi, nec quid sceleris cuperet cõturbatis per insaniã mentibus, aut retractare poterat, aut peruidere? Sed ut res est, ponderis & maiestatis oblitus, ad furta illa flagitiosa correpens ibat, pauens ac trepidus anhelitu oris presso, suspensis per formidinem greßibus, & inter media constitutus solicitudinis speiq; confinia palpabat res intimas, altitudinem dormientis & matris patientiã tentans. O rerum imaginatio indecora: ó habitus fœdi Iouis ad obscœni certaminis expeditionem parati. ergóne ille rex mũdi cum incautus, & properus obiectiõis esset reiectus à furto, in impetum se uertit, & quam rapere uoluptatem insidiosa fraude nõ quiuit, ui matrem aggressus est, & apertißime cœpit uenerabilem subruere castitatẽ? Colluctatus ergo diutißime cum inuita est, uictus, fractus, superatusq; defecit: & quem pietas dijugare ab infando matris nõ ualuit appetitu, effusa libido deuinxit? Nisi forte dicetis, cõuentionis huiusmodi cœptum genus uitat atq; execratur humanũ: apud deos incesta sunt nulla. Et cur mater acerrime repugnabat inferenti uim filio? cur ab illius amplexibus tanquam illicitos uitans refugiebat attactus? Nam si nihil esset in re mali, tam gerere illa morẽ sine ulla retractione debuerat, quã uolebat hic cupidæ appetitionis suæ irritamenta cõplere. Et sanè hoc loco frugalitatis magnæ uiri, et circa res etiam flagitiosi operis parciores, ne sancta illa semina frustra uideantur effusa, silex (inquit) ebibit Iouialis incõtinentiæ fœditatẽ. Quid deinde quæso consecu-

consecutũ est? dicite. In sinu medio lapidis, atq; in illa co- tis duritie informatus atq; animatus est infans, Iouis ma gni futura progenies. Non est facile cõtradicere tam pro digiosis cõceptionibus, tamq; miris. Cum enim genus hu- manum ex lapidibus apud uos ortũ, procreatũq; dicatur, necesse est credere, & receptacula lapides habuisse geni- talia, & iaculatũ combibisse sementem, & cõpletis tem- poribus sustulisse aluos graues, & ad postremũ peperis- se fœminei moris difficultate connixos. Illud nostram subi git curiositatem requirere, cũ post decem menses redditũ esse dicatis partum: illo tempore quo in utero lapidis fuit clausus, quibus alimonijs irrigatus est, quibus succis: uel ex rigore quæ saxeo nutricia potuit ducere, ut est fœtibus solenne de matribus. Nondum inquit contigerat lucem, & tonitrus patrios iam mugiens, imitatusq; referebat. Et postquam illi datum est cœlum diemq; conspicere, obuia quæq; uastabat incursans, atq; ipsos sibi spondebat deos cœli posse à regione detrudere. O cauta et prouida deûm mater, quæ ne nati inuidiã tam insolentis subiret, aut mu giens fœtus somnis suis officeret, aut interpellaret quie- tem, subtraxit se ipsam, & seminis illud nocentißimũ ui- rus transmisit ab se longe, & saxorũ asperitatibus propi nauit. Aestuatũ est in concilijs deorum, quibusnam modis posset intractabilis illa feritas edomari: & cum uia nulla superesset, ad opem cõcursum est unicã, ut mero madida- retur, & uirilibus spoliaretur abscißis: quasi uero affecti corporalibus his damnis, fiant languidioris audaciæ, & non quotidie uideamus eos qui sibi demessuerint has par- tes maioris petulantiæ fieri, atq; omnibus postpositis pu-

 doris

doris & uerecundiæ frenis, in obscœnam prorūpere uili tatem, flagitiorū confeßione uulgata. Vellem tamen uidere, si esset mihi his nasci tēporibus datum, patrē illum Liberum debellatorē ferocitatis Acdestiæ, post deorū augustißimas curias cœli ab culminibus lapsum, peniculantem decuramenta cantheriorum, innectentē laqueos mobiles, aquarum innoxias puritates multa sauciantē ui meri: & postquam ebrietas potu emersit, inseruisse caute manus, contrectauisse uirilia dormientis, atq; ut omnia cingerēt circumpositi laqueorum morsus, artificij curas tum rebus adhibuisse perituris. Hoccine de dijs quisquā uel exigua dixerit eorum opinione pollutus? aut si talibus occupati sunt negocijs, cogitationibus, curis, quisquam eos sapiens aut deos esse crediderit, aut mortalium saltem in numero computauerit? Acdestis iste (oro) cuius obscœnitas amputata securitatē fuerat illatura cœlestibus, ex terrenis animantibus unus fuit? an deorū aliquis, & immortalitatis præditus honore? Si enim nostræ sortis, & cōditionis habebatur humanæ, cur terrorē tantū numinib. inferebat? Deus autem si fuerat, qui potuit decipi, aut de diuino aliquid corpore desecari? Sed quæstionē moueamus parte in hac nullam, fuerit licet de diuino genere, uel ex nobis aliquis, si hoc rectius existimabitis dici: etiámne flore de sanguinis, & ex genitalibus amputatis arbor mali enata est punici: an tum quum uis illa telluris cooperta est gremio solum radice complexa est, in stipitis exiliuit robur, oneratos fudit balaustijs ramos, & in pūctistitio poma extulit mitia perfectiōis propriæ maturitate cōpleta: & quia de rubro exorta sunt hæc sanguine, iccirco illis color est

purpurei luminis suffectione subluteus: addite huc etiam iccirco esse uuida, iccirco uinosa, quod ex sanguine sabur rato genus ducant, & fabulam conuenienter impletis. O Abdera Abdera, *q̃ fias mortalibus irridẽda, talis si apud te esset fabula ita cõflata? dicunt eã cũcti patres, & sup̃ciliosæ perlegũt ciuitates, & esse tu fatua, & stoliditatis frigidißimæ iudicaris. per sinũ inquit* Nana *filiũ cõcepit ex pomo. seqtur se ratio: ubi enim cautes, & saxa pariũt dura, poma ibi necesse est surgant. Glãdibus, atq; ficis ale bat* Berecyntia *religatã. cõuenienter et recte: pomis enim debuerat uiuere, quæ mater fuerat facta de pomo. Postq̃ fœtus emissus est, lõge iussus est ab* Sangario *proiici: quẽ conceptũ diuinitus credidit esse iamdudũ, et si gnatus es set sobolem sui pignoris nũcupari.* Lacte *infans educatus hirquino est. ó fabulam sexui inimicam semper atq; infe stißimã masculino: in qua sexus uiriles nõ solum homines ponũt, sed pecudes etiã fiunt exmares.* Pulchritudine *in clyta, & prædicabili fuit insignitus decore. admirabilis res satis, q̃ nõ illum fœtor uitabilem reddidit fugiendũq; caprinus.* Mater *eum dilexit magna. si nepotẽ ut auia, res simplex: sin theatra ut percrepãt, infamis et flagitiosa di lectio est.* Diligebat & Acdestis *uenatorijs eũ muneribus locupletans. à semiuiro quidem nullum esse poterat peri culum castitatis: sed quid* Midas *horruerit, nõ est facile su spicantibus existimare.* Ipsis *mater est ingressa tum mœ nibus. admiramur quidem in hac parte uires, & fortitu dinem numinis: sed culpamus negligentiam regis, quód cum legis meminisset & fati* Atys, *fecerit hostibus minus promidam ciuitatem.* Nuptialia *celebrantibus uota furias*

Acdestis

Acdestis, insaniāq; subijcit. si Midas rex offenderat, qui uxore adulescentulū uinciebat: quid admiserat gallus, qd pellicis filia, ut ille se uiro, hæc mammarū honestate priuaret? tibi habe hæc inquit, propter quæ res tantas animorū subuersionib. cōcitasti. nesciremus adhuc omnes quid in adulti corpore furor desiderasset Acdestius, nisi puer abscissæ satietatis obiecisset offensam. Quid dicitis ó gentes: quid huiusmodi deditæ opinionib. nationes? nónne cū ista promūtur, arripit uos pudor, & tantarū uerecundia fœditatum? Nos auemus à uobis quid de dijs dignū uel audire, uel discere: at uero uos nobis mammarū expromitis exectiones, amputationes uirilium ueretrorū, iras, sanguinem, furias, interitus uirginum uoluntarios, & ex sanguine mortuorū flores, atq; arbores procreatas. Dicite ó iterum, ergóne deûm mater genitalia illa disiecta, cū florib. ipsa per se mœrēs officiosa sedulitate collegit, ipsa sanctis manibus, ipsa diuinis cōtrectauit ac sustulit flagitiosi operis instrumēta fœdiq;, abscōdenda etiam mādauit terræ? ac ne nuda in gremio diffluerēt sic soli, priusquā ueste uelaret, ac tegeret, lauit utiq; balsamis, atq; unxit? Vnde enim uiolæ nasci potuissent, odore nisi putorē membri unguentorū illa suffectio temperaret? Cum historias quæso perlegitis tales, nōne uobis uidemini aut textriculas puellas audire tædiosi operis circūscribentes moras: aut infantibus credulis auocamenta quæritātes anus longæuas, & uarias fictiones sub imagine ueritatis expromere? Cū Ioue locutus est Acdestis, ut amato restitueret uitam. annuere Iuppiter recusauit, quia fatis potentioribus prohibebatur: ac ne esset omnino durißimus, unā largitus est gratiā,

ne

ne putore corpus diſſolueretur ullo, ſuccreſcerent comæ ſemper, minimiſsimus digitorũ ſolus ut in corpore uiueret, ſolus motus perpetuos exhiberet. Hoccine quiſquam *admiſerit, aut credulitatis aſſenſiõe firmarit, pilũ in mortuo creſcere, partẽ interiſſe, & ſeiunctũ à lege putredinis immortale corpus adhuc uſq; durare? Vrgere uos iam dudum ad iſtius rei comparationẽ poſſemus, niſi ſtultitiæ pars eſſet, & talia diſcere, & huiuſmodi rerũ indicia poſtulare. Sed hiſtoria hæc falſa eſt, neq; ullam continet ueritatis in ſe partem. Noſtra quidẽ nihil intereſt, quorum cauſa cõtenditis exterminatos eſſe à terris deos: utrúmne ſit conſtans, & fidei firmitate cõnixa: an contra mendaciter, & falſitatis alicuius fictione cõpoſita. Nobis enim ſatis eſt, quibus hodie manifeſtare propoſitũ eſt, numina iſta, quæ promitis, ſi ſunt uſpiam gentiũ, atq; irarũ feruoribus incaleſcunt, nõ magis à nobis, q̃ à uobis accipere offenſionũ furialium cauſas: & eſſe illam in rebus, & à uobis in cõmentarios relatam, & à uolẽtibus quotidie perlegi, & futuri tẽporis per ſtructionem, per ordinẽ ſuccedentiũ tradi. Quæ ſi utiq; uera eſt, nullã uidemus ſubeſſe rationem, cur nobis iraſci perhibeãtur dij cœlites, cũ turpitudines illorũ tantas neq; prodiderimus, neq; in literas contulerimus ullas, neq; in publicã teſtificationem ſacrorum celebritatibus miſerimus. Sin autem (ut remini) falſa eſt, & mendacijs interpolata fallacibus, ambigere hominum nullus poteſt, quin cauſa uos ſitis offenſæ, qui uel talia quoſdam cõſcribere ſiueritis, aut cõſcripta durare ſeculorum in memoria ſitis paßi. Et tamen qui poteſtis falſitatis arguere conſcriptionẽ iſtam, cum ipſa ſacra ſint teſtimonio*

stimonio, quæ per cursus annuos factitatis, & credi à uobis esse uera, & explicatæ fidei iudicari? Quid enim sibi uult illa pinus, quam semper statis diebus in deûm matris intermittitis sanctuario? Nónne illius similitudo est arboris, sub qua sibi fures manus & infelix adolescẽtulus intulit, & genitrix diuûm in solatiũ sui uulneris consecrauit? Quid lanarum uellera, quibus arboris colligatis & circũ uoluitis stipitem? Nónne illarum repetitio lanarũ est, quibus iam deficientẽ contexit, & teporis aliquid rata est se posse membris conciliare frigentibus? Quid cõpti uiolaceis coronis, & redimiti arboris ramuli? Nónne illud indicant, uti mater primigenijs floribus adornauerit pinũ miserabilis indicem testimoniũq; fortunæ? Quid pectoribus applodentes palmas paßis cum crinibus galli? Nónne illos referunt in memoriã luctus, quibus mater turrita cũ Acdesti lachrymabili puerũ prosecuta est eiulatu? Quid temperatus fabæ alimonio panis, cui rei dedistis nomẽ castus: nónne illius tẽporis imitatio est, quo se numen ab Cereris fruge uiolentia mœroris abstinuit? Aut si ea, quæ dicimus, non sunt ita, uos edissertate, uos dicite: euirati isti, mollesq;, quos interesse uobiscum in istius numinis uidemus sacris, quidnã istic habeant negocij, solicitudinis, curæ: & cur more lugentiũ cædant cũ pectoribus lacertos, & fortunã imitentur in lamentabili constitutorũ sorte? Quid coronæ? quid uiolæ? quid uolucra molliũ uelamenta lanarum? Cur ad ultimum pinus ipsa pauloante in dumis inertißimum nutans lignũ, mox ut aliquod præsens atq; augustißimũ numen, deûm matris cõstituatur in sedibus? Aut enim hæc causa est, quam in uestris scriptis & commentarijs

mentarijs inuenimus:& manifestũ uos est nõ diuinas conficere cærimonias, sed imaginẽ tristium redintegrare gestorum: aut si alia ratio est, quam mysterij nobis abnegauit obscuritas, & ipsa quoq; necesse est turpitudinis alicuius participetur infamia. Quis est enim, qui credat honestatis aliquid in ea re esse, quam ineant uiles galli, effœminati conficiant exoleti? Postulat quidem magnitudo materiæ, atq; ipsius defensionis officium, ut similiter cæteras turpitudinum species persequamur: uel quas produnt antiquitatis historiæ, uel mysteria illa continent sancta, quibus initijs nomen est, & quæ non omnibus uulgo, sed paucorũ taciturnitatib. tradũtur: sed sacrorũ innumeri ritus, atq; affixa deformitas singulis, corporaliter prohibet uniuersa nos exequi. quinimmo, ut uerũ exprimamus, à quibusdam nos ipsi consilio, & ratione deflectimus: ne dum explicare contendimus cuncta, expositionis ipsius contaminationibus polluamur. Fœdam igitur Fatuam, bona quæ dicitur dea, transeamus: quam myrteis cæsam uirgis, quòd marito nesciẽte seriam meri ebiberit plenam, Sextus Clodius indicat sexto de dijs græco: signũq; monstrari, quòd cum ei diuinam rem mulieres faciunt, uini amphora constituatur obtecta: nec myrteas fas sit inferre uerbenas: sicut suis scribit in causalibus Butas. Sed & deos Cõfrenteis pari more ac dißimulatiõe taceamus, quos cum cæteris scribit Flaccus in humani penis similitudinẽ uersos obruisse cineri, qui sub ollula fuerat factus extorum: quem cũ Tanaquil dimoueret Ethruriæ disciplinarum perita, surrexisse se deos, & neruis obduruisse diuinis: corniculanæ inde impetrauisse captiuæ, ut ĩtelligeret,

& agnoſceret, quid ſibi res uellent: Ocriſiã prudētiſsimã fœminam diuos inſeruiſſe genitali: explicuiſſe motus certos. Tunc ſancta, & feruentia numina uim uomuiſſe Lucilij, ac regem Seruium natum eſſe Romanũ. Bacchanalia etiã prætermittamus immania, quibus nomē omophagijs græcum eſt: in quibus furore mentito, & ſequeſtrata pectoris ſanitate, circũplicatis uos anguibus, atq; ut uos plenos dei numine ac maieſtate doceatis, caprorum reclamantiũ uiſcera cruentatis oribus diſsipatis. Necnō & cypriæ Veneris abſtruſa illa initia prætereamus: quorũ conditor indicatur Cyniras rex fuiſſe: in quibus ſumentes ea certas ſtipes inferũt ut meretrici, & referũt phallos pro pitij numinis ſigna donatos. Obliuioni etiam Corybantia ſacra donentur, in quibus ſanctũ illud myſteriũ traditur: frater trucidatur à fratribus, intercēpti ex ſanguine apium natum, prohibitũ menſis olus illud apponi, ne à manibus mortui inexpiabilis cōtraheretur offenſio. Sed et illa deſiſtimus bacchanalia altera prædicare: in quibus arcana & tacenda res proditur inſinuaturq; ſacratis: ut occupatus pueriĩibus ludicris, diſtractus ab Titanibus Liber ſit: ut ab iiſdem membratim ſectus, atq; in ollulas cōiectus ut coqueretur: quemadmodũ Iuppiter ſuauitate odoris illectus, inuocatus aduolarit ad prandiũ: compertaq́; re graui graſſatores obruerit fulmine, atq; in imas tartari præcipitauerit ſedes. cuius rei teſtimoniũ, argumentũq́; fortunæ, ſuis prodidit in carminib. uates Thracius. Talos, ſpeculum, turbines, uolubiles rotulas, & teretes pilas, & uirginibus aurea aſſumpta ab heſperidibus mala erat nobis conſilium præterire: prætereuchi illa etiã myſteria, quibus

Phry-

Phrygia initiatur, atq; omnis gens illa, nisi nomen interpositũ his Iouis prohiberet nos strictim iniurias eius ignominiasq; transire: nõ quo nobis dulce sit tam fœdis inequitare mysterijs, sed ut ipsis uobis promptũ etiam atq; etiã fiat: quid in eos cõgeratis iniuriæ, quorũ profitemini uos esse custodes, uindices, ueneratores. Quondam Diespiter (inquiunt) cum in Cererẽ matrem libidinibus improbis atq; incõcessis cupiditatibus æstuaret (nam genitrix hæc Iouis regionis eius ab accolis traditur) neq; tamen auderet id, quod procaci appetitione cõceperat, apertissima ui petere, ingeniosas cõminiscitur captiões: quibus nihil tale metuentem castitate imminueret genitricẽ: fit ex deo taurus, & sub pecoris specie subsessoris animũ atq; audaciã cœlans, in securam & nesciam repẽtina immittitur ui furens, agit incestus res suas, & prodita per libidinẽ fraude, intellectus & cognitus euolat. ardescit furijs, atq; indignationibus mater, spumat, anhelat, exæstuat, nec fremitum cõtinere tempestatẽq; irarum ualens, ex continua passiõe primo, deinceps ut appellatur, assumpsit: neq; alia cordi est res ei, q̃ ut audaciã filij pœnis qbus potis est persequatur. Iuppiter satagit fractus metu: nec qbus remedijs leniat uiolatæ animos, repit: fundit preces, & supplicat, obstructæ sunt dolentis aures: allegatur deorũ uniuersus ordo, nullius auctoritas tanta est ut audiatur: ad postremũ filius uias satisfactionis inquirens, cõminiscitur remediũ tale. arietem nobilem bene grandibus cũ testiculis deligit, execat hos ipse, & lanato exuit ex folliculi tegmine. accedens mœrens, & summissus ad matrẽ, & tanquã ipse sententia cõdemnasset se sua, in gremiũ proijcit, & iacit

hos eius. uirilitate pignoris uisa sumit animũ mitiorem, & concipit, foetus reuocatur ad curã, parit mensem post decimum luculenti filiam corporis, quam ætas mortalium consequens modo Liberam, modo Proserpinam nuncupauit: quam cum uerueceus Iuppiter bene ualidam, floridam, & succi esse cõspiceret plenioris, oblitus pauloante quid malorum & sceleris esset aggressus, & temeritatis quantũ, redit ad priores actus: & quia nefariũ uidebatur satis, patrem cum filia cõminus uxoria cõiugatione misceri, in draconis terribilem formam migrat: ingentibus spiris pauefactam colligat uirginem, & sub obtẽtu fero mollißimis ludit atq; adulatur amplexibus: fit ut & ipsa de semine fortißimi cõpleatur Iouis, sed non eadem conditione qua mater. nam illa filiam reddidit liniamentis descriptam suis: at ex partu uirginis tauri specie fusa Iouialis monumenta pellaciæ. Auctorẽ aliquis desiderabit rei, tum illum citabimus Tarentinũ, notũq; senarium, quem antiquitas canit dicens: Taurus draconem genuit, & taurum draco. ipsa nouißime sacra, & ritus initiationis ipsius, quibus sebadijs nomen est, testimonio esse poterunt ueritati: in quibus aureus coluber in sinum dimittitur consecratis, & eximitur rursus ab inferiorib. partibus, atq; imis. Nõ esse arbitror necessariũ sermone quoq; hic multo membra ire per singula, quantæq; insint in partibus prauis turpitudinum scatebræ flagitiorumq; monstrare. Quis est enim mortaliũ uel exiguæ humanitatis sensum ferẽs, qui nõ ipse peruideat qualia sunt hæc omnia, quàm scelerata, quàm fœda, quantasq; ignominias differant ex ipsis mysteriorũ sacris, & ex sacrorum originibus indeco-

coris

toris? Iuppiter (inquit) exarsit in Cererem. Quid tantum quæso de uobis Iuppiter iste (quicunque est) meruit, quòd genus est nullum probri infame, adulterium nullum, quod in eius non caput uelut in aliquam congeratis uilem luteamq; personã? Matrimonij prodidit ius Leda: Iuppiter esse dicitur auctor culpæ. uirginitatẽ Danae custodire nequiuit: furtum esse narratur Iouis. ad mulieris nomen properauit Europa, expugnator pudicitiæ idem esse iactatur. Alcmena, Electra, Latona, Laodamia, mille aliæ uirgines, ac mille matres, cũq; illis catamitus puer pudoris spoliatus est honestate: eadem ubiq; est Iuppiter fabula, neq; ullum turpitudinis genus est, in quo eius non nomen consociatis libidinibus conseratis: ut uideatur miserabilis prorsus nullam non esse causam ob aliam natus, nisi ut esset criminum sedes, maledictorum materia, locus quidam expositus in quem spurcitiæ se omnes scenarum colluuionibus deriuarent. quẽ tamen si diceretis cum extraneis habuisse cõmercium fœminis, impia res quidem, sed tolerabilis esset maleactionis iniuria. Etiámne in matrem, etiámne in filiam efferati pectoris appetitionib. adhinniuit? neq; illũ sanctitas, aut reuerẽtia genitricis, horror etiã pignoris ex se sati, ab imagine potuit tam fœdæ cogitationis abducere? Vellem itaq; uidere patrem illum deorũ Iouem, æternam rerum atq; hominũ potestatẽ, bubulis esse cohonestatum cornibus: hirsutas agitantem aures, cõtractis in ungulas greßib. ruminantẽ pallentes herbas, & ex parte postica caudã, suffragines, talos mollißimos perlitũ, atq; intestina proluuie delibutũ. Vellem inquã uidere (dicendum est enim sæpius) torquentẽ illũ sydera,

& qui pallidas nationes fragore perterret et prosternit: consectantē ueruecum greges, inspicientē testiculos arietinos, arripientē hos manu censoria illa atq; diuina: qua uibrare coruscos ignes, & sæuire fulminibus suetus est: tum deinde secreta rimantē feruenti smila, summotisq; arbitris circūiectas prolibus diripientē membranulas, feruentiq; adhuc matri uelut quasdam infulas eliciendæ miserationis offerentē: deductum, pallidum, sauciū, simulantem doloris cruces, & ad fidem facto faciendā, arietino sanguine coinquinatum, & mēdacia uulneris laneis fasceis, linteolisq; contectū. Hoccine audiri, *& perlegi sub mundi hoc axe? & eos qui hæc tractāt existimari se uelle pios, sanctos, religionūq; custodes? estne aliquod sacrilegiū hoc maius: aut ulla gēs inueniri tam irreligiosis potest opinionibus prædita quàm quæ talia credit, aut accipit, aut sacrorū intimis in mysterijs prodit? Iuppiter ille (quicūq; est) si sentiret se esse, aut si ullo sensu afficeretur iniuriæ: nónne digna res esset propter quā iratus, & percitus terram nostris subduceret greßibus: solis lumina extingueret, atq; lunæ, quinimmo res omnes in antiquæ speciē confunderet unitatis? Sed non sunt (inquit) reipublicæ nostræ hæc sacra.* Quisnam *istud dicit, aut quis reponit?* Romanus, *Gallus, Hispanus, Afer, Germanus, aut Siculus?* Et qd *adiuuat causam, si uestra hæc non sunt, cum qui ea conficiunt sint uestrarum partium? aut quid refert utrúmne ea probetis, necne: cū quæ uestra sint propria, aut simili fœditate, aut turpitudinis genere reperiantur esse maiore?* Vultis *enim cōsideremus mysteria et illa diuina, quæ thesmophoria nominātur à græcis: quibus gente ab attica san*

cta

cta illa peruigilia consecrata sunt, & pannychismi graues? Vultis inquã uideamus quas origines habeant, quásue causas, ut Athenas etiam probemus ipsas, humanitatis artibus studijsq; pollentes, tam in deos dicere cõtumeliosa, quàm dictent alij: nec minora ab his probra, quàm cæteris obijciantur à uobis, religionis sub specie publicari? Quodam (inquiunt) tempore cũ in Siciliæ pratulis purpureos legeret nondũ mulier flores, & adhuc uirgo Proserpina: cũq; illam per floreã messem huc atq; illuc passim lectionis cupiditas auocaret, per profundæ altitudinis speluncam rex prosiliens manium raptam uirginem secũ uehit, & terrarum abscõditur successibus rursus. Quod cum factũ nesciret Ceres, nec filia esset ubinam gentium, suspicaretur, intendit animum perditam toto in orbe conquirere: sumit faces geminas flãmis comprehẽsas ætnæis, quibus sibi prælucens, pergit ire quæsitũ terrarum in regionib. cũctis. in istius cõquisitionis errore Eleusinos etiã peruehitur fines. pagi istud est nomẽ regione in attica cõstituti. qui illud temporis has partes incolebãt terrigenæ, quibus nomina hæc fuerant: Baubo, Triptolemus, capellarum Dysaules custos, Eubolcus porcorũ, gregis lanitij Eumolpus: à quo & gens fluit Eumolpidarũ, & ducitur clarum illud apud Cecropios nomẽ, & qui postea floruerũt caduceatores, hierophãtæ, atq; præcones. Igitur Baubo illa, quã incolã diximus Eleusini fuisse pagi, malis multiformib. fatigatã accipit hospitio Cererẽ: adulatur obsequijs nitibus: reficiendi corporis rogat curam ut habeat: sitienti ardori oggerit potionẽ cynum, cyceonem quam nuncupat Græcia: auersatur, & respuit humanitatis officia mœ

rens dea, nec eam fortuna ppetitur ualetudinis meminisse communis. Rogat illi, atq; hortatur cõtrà (sicut mos est in huiusmodi casibus) ne fastidium suæ humanitatis assumat: obstinatißime durat Ceres, & rigoris indomiti pertinaciam retinet. Quod cum sæpius fieret, neq; ullis quiret obsequijs ineluctabile propositum fatigari, uertit Baubo artes, & quam serio non quibat allicere, ludibriorum statuit exhilarare miraculis: partem illam corporis, per quam sexus fœmineus & sobolem prodere, & nomẽ solet acquirere generi: eam longiore ab incuria liberat: facit sumere habitum puriorem, & in speciem leuigari nõdum duri atq; striculi pusionis: redit ad deam tristem: & inter illa communia, quibus moris est frangere ac temperare mœrores, retegit se ipsam: atq; omnia illa pudoris loca reuelatis monstrat inguinibus: atq; pubi affigit oculos diua, & inauditi specie solaminis pascitur: tum diffusior facta per risum aspernatam sumit atq; ebibit potionẽ: & quod diu nequiuit uerecundia Baubonis exprimere, propudiosi facinoris extorsit obscœnitas. Calumniari nos improbe siquis fortè hominũ suspicatur, libros sumat threicij uatis, quos antiqtatis memoratis esse diuinæ: et inueniet nos nihil neq; callidè fingere, neq; quo sint risui deûm quærere atq; efficere sanctitates: ipsos nanq; in medio ponemus uersus, quos Calliopes filius ore edidit græco, & cantando per secula iuri publicauit humano.

Sic effata, simul uestem contraxit ab imo,
Obiecitq; oculis formatas inguinibus res,
Quas caua succutiens Baubo manu, nam puerilis
Olli uultus erat, plaudit, contrectat amicè.

Tum

Tum dea defigens augusti luminis orbes,
Tristitias animi paulum mollita reponit:
Inde manu poclum sumit, risuq; sequenti
Perducit totum cyceonis læta liquorem.

Quid Erichtheo sati? quid ciues Mineruij dicitis? Auet animus scire quibus sitis eloquijs tam periculosa negocia defensuri, uel artibus habeatis quibus tam cõfossis salutẽ dare personis, uulneribus, atq; causis. Nõ est ista falsa suspiceptio, nec delatione appetimini calũniosa: Eleusiniorum uestrorũ notas & origines producunt turpes, & antiquarum elogia literarum: ipsa deniq; symbola, quæ rogati sacrorum in acceptionib. respõdetis: ieiunaui, atq; ebibi cyceonem, exta sumpsi, & in calathũ misi: accepi rursus, in cistulam transtuli. Ergóne (ut promũt sancta illa atq; arcana mysteria) rapiũtur, & rapiũt dij uestri? matrimonia copulant fraudib. appetita furtiuis? à repugnantibus, & inuitis decus uirginitatis eripitur? imminẽtes nesciuntur iniuriæ? quidnã raptis acciderit, ignoratur? amissi quæ rũtur ut homines: & sub sole clarissimo cũ lucernis et facibus orbis peragrãt uastitatẽ? afficiũtur, ægrescũt, lugẽtium sumũt sordes, et miseriarũ insignia, atq;, ut animum cõmodare alimonijs possint, uictuiq; sumẽdo, nõ ratio, nõ tẽpus, non sermo aliquis adhibetur grauis, aut affabilitas seria, sed ꝓpudiosa corporũ mõstratur obscœnitas, obiectãturq; partes illæ, quas pudor cõmunis abscõdere, quas naturalis uerecũdiæ lex iubet: quas inter aures castas sine uenia nefas est, ac sine honoribus appellare præfatis. quid nã quæso in specu tali, qd in pudẽdis fuit reuerẽdisq; Baubonis, qd' fœminei sexus deã, et consimili formatã mẽbro

in admirationē conuerteret, atq; risum, quod obiectū lumini cōspectuiq; diuino, & obliuionē miseriarum daret, & habitum in lætiorē repentina hilaritate traduceret? O qualia, ó quanta irridentes potuimus, cauillantesq; depromere, si non religio nos gentis, & literarū prohiberet auctoritas? Iamdudū me fateor hæsitare, circūhiscere, tergiuersari tricas (quemadmodum dicitur) cōduplicare tellenas, dum pudor me habet alma illa proferre mysteria, quibus in Liberi honorē patris ithyphallos subrigit græcia, & simulacris uiriliū fascinorum territoria cūcta florescunt. Quid sit istud, obscurum est forsitan, & qua fiat ratione disquiritur: quisquis istud ignoras, disce: atq; admiratus res tātas puris semper in sensibus meticulosa obseruatione custodi. Cū inter homines (inquiunt) esset adhuc Nysius & semeleius Liber, nosse inferos expetiuit, & sub tartari sedibus quidnam rerū ageretur, inquirere: sed cupiditas hæc eius nonnullis difficultatibus impediebatur: quod quà iret ac pergeret inscitia itineris nesciebat. Prosumnus quidā exoritur ignominiosus amator dei, atq; in nefarias libidines satis pronus, qui se ianuā ditis, atq; acherusios aditus pollicetur indicaturū, si sibi gereret morem deus, atq; uxorias uoluptates pateretur ex se carpi. Deus facilis iurat potestatis futurū ac uoluntatis se cius: sed cum primum ab inferis compos uoti atq; expetitionis redisset. uiam comiter Prosumnus edisserit, atq; in limine ipso prostituit inferorū. interea dum Liber Stygem, cerberū, furias, atq; alias res omneis curiosa inquisitione collustrat, ex uiuētium numero index ille decidit, atq; ex more sepelitur hūano: emergit ab inferis euhyius,

&

& recognoſcit extinctum ducem. Qui ut fidem comple-ret pacti, & iurandi ſolueret religione ſe iuris, locũ per-git ad funeris, & ficorũ ex arbore ramũ ualidiſſimũ præ-ſecans, dolat, runcinat, leuigat, & humani ſpeciem fabri-catur in penis: figit ſuper aggerem tumuli, & poſtica ex parte nudatus, accedit: ſubdit, inſidit. Laſciuia deinde lu-xuriantis aſſumpta, huc atq; illuc clunes torquet, & me-ditatur ab ligno pati, quod iamdudũ in ueritate promiſe-rat. Ac ne quis fortè à nobis tam impias arbitretur confi-ctas res eſſe, Heraclito ut teſti non poſtulamus ut credat, nec myſterijs uolumus quid ſuper talib. ſenſerit ex ipſius accipiat lectione, totam interroget græciam, quid ſibi ue-lint ithyphalli; quos per rura, per oppida mos ſubrigit & ueneratur antiquus? inueniet cauſas eas, eas eſſe quas dicimus: aut ſi fuerit puditũ ueritatem ſimpliciter expli-care, quid obſcurare, quid tegere cauſam ritus, atq; origi-nem proderit? cũ criminatio ipſa religiõis in re ſit. Quid dicitis ó gentes, quid occupatæ, quid deditæ templorũ ue-nerationibus nationes? Ad hæc ne nos ſacra, flammis, exi lijs, cædibus, atq; reliquo genere ſuppliciorũ compellitis, & crudelitatis metu? hoſcine nobis deos importatis, inſi nuatis, infligitis: quorũ ſimiles nec uos eſſe, neq; alium ue litis quenquam ſanguinis uobis gradu, & iure familiari-tatis adiũctum? Poteſtisne impubibus, & prætextatis ue ſtris, quas Liber induxerit pactiones ſuis cum amatorib. indicare? Poteſtis ueſtras nurus, quinimmo uobis matri-monio cõiugatas ad uerecundiã Baubonis impellere, atq; ad pudicas Cereris uoluptates? Vultis ueſtri iuuenes ſci-ant, audiant, diſcant Iuppiter ipſe qualis in unam extite-

rit atq; alteram matrẽ? Vultis adultæ uirgines, robustiq; adhuc patres, idem iste in filiã qua luserit arte cognoscãt? Vultis germani iam feruidi, atq; ex iisdem seminibus fratres, eundem rursus accipiãt concubitus lectulos non esse aspernatũ sororis? Ita ergo nõ protinus ab huiusmodi fugiendum dijs longe, ac ne irrepat in animũ tam impuræ religionis obscœnitas, audientia tota claudenda est? Quis est enim mortalium tam pudicis moribus institutus, quem non ad huiusmodi furias deorum documẽta proritẽt? Aut quis suas comprimere cupiditates à cognatis ualeat reuerendisq; personis, cum apud superos sanctũ nihil in libidinum uideat cõfusione seruatum? Vbi enim primã perfectamq; naturam intra fines constiterit iustos cupidinẽ suam non ualuisse frenare, cur non in promiscuos appetitus effundat se homo, & ingenita fragilitate præceps datus, & magisterio sanctæ diuinitatis adiutus? Iamdudum me fateor reputantẽ mecum in animo rerum huiuscemodi monstra, solitum esse mirari audere uos dicere quenquam ex his atheum, irreligiosum, sacrilegum, qui deos esse omnino aut negent, aut dubitent: aut qui eos homines fuisse contendant, & potestatis alicuius & meriti causa deorũ in numerum relatos: cum si uerum fiat atq; habeatur examen, nullos quàm uos magis huiusmodi par sit appellationibus nuncupari, qui sub specie cultionis plus in eos ingeratis maledictionũ & criminum, quàm si aperte hoc facere confeßis maledictionibus cõbibissetis? Deos esse qui dubitat, aut esse omnino qui negat, quãuis sequi sentẽtias immanes opinionũ uideatur audacia, sine ullius tamen insectatione personæ fidem rebus nõ accõmodat inuolutis:

&

& qui generis assecuerat eos fuisse terreni, quãuis eos priuet sublimitate cœlitũ, subcisiuis tamen accumulat laudibus: siquidem illos diuinitatis ad meritũ beneficijs autumat, & uirtutũ admirationibus subleuatos. Vos uero qui uindices, & eorũ cõtenditis immortalitatis esse propagatores, unum ex his quempiã præteristis, trãsistis uestris maledictionibus inuulneratũ? aut genus ullum est probri tam cõmuni existimatione damnabile, quod in eos cõferre metueritis, uel nominis saltẽ auctoritate tardati? Quis caduca & mortalia corpora deos edidit amasse? nõ uos? Quis illa furta dulcißima in alienis genialib. perpetrasse? non uos? Quis cũ matribus liberos, quis cũ suis uirginibus rursus patres infaustos miscuisse cõcubitus? non uos? Quis scitulos pusiones, atq; adultos uenustißimis lineis, appetitos esse iniuste? non uos? Quis abscissos, qui exoletos, quis uersipelles, quis fures, quis in uinculis habitos, quis in catenis, quis deniq; fulminibus appetitos, quis uulneratos, quis obijsse supremos dies, sepulturas etiam meruisse terrenas? non uos? Cum igitur à uobis tot & tanta conflata sint deorum in contumelijs crimina, audetis obijcere nostri nominis causa numinum esse offensas mẽtes, cum iamdudũ uos liqueat irarum esse tantarum reos, & diuinæ indignationis auctores? Sed erras (inquit) & laberis, satisq; te esse imperitum, indoctum, ac rusticum ipsa rerum insectatione demonstras. Nam istæ omnes historiæ, quæ tibi turpes uidentur, atq; ad labem pertinere diuinam, mysteria in se cõtinent sancta, ratiões miras, atq; altas: nec quas facile quiuis poßit ingenij uiuacitate pernoscere. Neq; enim quod scriptum est, atq; in prima est

positum

positum uerborũ fronte, id significatur, & dicitur, sed allegoricis sensibus, & subditiuis intelliguntur omnia illa secretis. Itaq; *qui dicit cum sua concubuit* Iuppiter *matre, non incestas significat aut propudiosas* Veneris *complexiones, sed* Iouem *pro pluuia, pro tellure* Cererem *nominat:* Et *qui rursus perhibet lasciuias eũ exercuisse cum filia, nihil de fœdis uoluptatibus loquitur, sed pro imbris nomine ponit* Iouem, *in filiæ significatione semẽtem.* Sic *& ille, qui raptam* Dite *à patre* Proserpinã *dicit: non ui* Cereris *in turpißimos appetitus uiraginẽ dicit raptã, sed quia glebis occulimus semina, isse sub terras deam, & cũ* Orco *significat fœdera genitalis cõciliare fœturæ. Consimili ratione & in historijs cæteris aliud quidem dicitur, sed intelligitur aliud, & sub uulgari simplicitate sermonis latet ratio secreta, et altitudo inuoluta mysterij. Argutiæ sunt, ut apparet, atq; acumina hæc omnia, quibus fulcire solenne est malas in iudicijs causas.* Quinimmo *(ut uerius dicam) sophisticarum disputationũ colores, non quibus uerum, sed imago, & species ueri semper, atq; umbra conquiritur.* Nam *quoniam rectas accipere lectiones pudet, dedecet, inclinatum est in has partes ut alia subijcerentur res alij, & in speciẽ decoris, turpitudinis interpretatio cogeretur.* Sed *quid ad nos istud, an alij sensus, aliæq; sententiæ cõscriptionibus uanis subsint?* Nobis *enim satis est, qui deos à uobis scelerate contendimus impieq; tractari, quod scriptum est, quod auditur accipere, nec curare in abdito quid sit: cum cõtumelia numinũ non in obscura sensuum mente, sed in uerborũ eminentium significatione teneatur.* Ac *ne tamen uideamur inspicere quale sit*

istud

iſtud quod dicitur nolle: primũ illud à uobis (ſi modo com modare patientiam uultis) exquirimus primũ, allegorico genere uel ſcripta hæc eſſe, uel eodẽ modo intelligi oportere, unde eſt uobis cognitũ, uel unde intimatũ in conſiliũ ſcriptores aduocare? uos ſcilicet tum in eorum pectoribus latitabatis, cum pro alijs res alias inter ueritate capta ſub debãt? Deinde ſi illi rationis alicuius, & religionis metu myſteria illa cõuoluere tenebroſa obſcuritate uoluerunt, quantum uobis audaciæ eſt, ut quod illi noluerunt, uos uelitis intelligere: uos ſcire & cunctorũ ſubſternere notioni, quod illi fruſtra uerbis minus uerũ ſignificantibus occulerũt? Sed, ut uobis aſſentiamur in fabulis his omnibus ceruas pro Iphigenijs dici, unde tamen uobis liquet, cũ allegorias iſtas uel explanatis, uel pãditis, eadem uos interpretari, eadẽq; ſentire, quæ ſub tacitis cogitationibus ipſis ab hiſtoricis ſenſa ſunt, nec per uoces proprias, ſignificationibus ſed alijs explicata? Vos Iouis, et Cereris coitum, imbrem dicitis dictum telluris in gremium lapſum: poteſt alius aliud & argutius fingere, & ueri cum ſimilitudine ſuſpicari: poteſt aliud tertius, poteſt aliud quartus, atq; ut ſe tulerint ingeniorum opinantiũ qualitates, ita ſingulæ res poſſunt infinitis interpretationibus explicari. Cum enim è rebus occluſis omnis iſta quæ dicitur allegoria ſumatur, nec habeat finem certũ, in quo rei quæ dicitur, ſit fixa atq; immota ſententia, unicuiq; liberũ eſt in id quod uelit attrahere lectionem, & affirmare id poſitũ, in quod eum ſua ſuſpitio & coniectura opinabilis duxerit. Quod cum ita ſe habeat, quî poteſtis res certas rebus à dubijs ſumere, atq; unam adiungere ſignificationẽ dicto, quod per

modos

modos uideatis innumeros expositionum uarietate dedu ci? Deniq; si adcommodū ducitis, etiam illud à uobis repe tita interrogatione cōquirimus, omnes de his fabulas exi stimetis, id est singulas totas ambifarias ac bilingues, & uersipellibus esse scriptas modis? an alias earū partes ni hil ambiguum dicere, alias uero multifidas, atq; allegorici tegminis superiectione uelatas? Si enim ad finem à capite textus omnis expositionis & series obtentionibus allego ricis clausa sunt, edissertate: monstrate quid pro rebus sin gulis, quas unaquæq; eloquitur fabula, supponere debea mus, & promere, quasq; in res alias atq; intelligētias uo care. Vt enim Iouem pro pluuia, Cererem (uerbi causa) pro terra uultis audire & pro Libero, ac patre Dite, sub mersionē seminis atq; iactū: ita dicere uos conuenit, quid pro tauro debeamus accipere, quid pro indignatione Ce reris atq; ira: quid sibi uelit primo uerbū, quid Iouis solici ti supplicatio? Quid allegati cœlites nec auditi? quid exe ctus aries? quid execti arietis proles? quid satisfactio his facta? quid quæ rursus gesta sunt libidine obscœniore cum filia? cōsimiliter & in altera fabula ennæa nemus, & flo res, quid sint? quid sumptus ignis ex aetna, cōprehensæq; istæ faces? quid peragratio cum his orbis? quid attica re gio? quid Eleusinius pagus? quid Baubonis tugurium, atq; hospitiū rusticanum? quid cyceonis significet potio? quid aspernatio potionis? quid nouatio, & reuelatio pudendo rum? quid spectaculi flagitiosa dulcedo, & ex remedijs ta libus orbitatis obliuio cōparata? Quòd si pro his omni bus quod oporteat subijci rerū immutatione monstratis, erit ut uobis assensum super tali asseueratione tribuamus:

sin autem singula in singulis neq; potestis opponere, nec ad rerum uocare contextū: quid allegorijs obscuratis honestis id, quod simpliciter scriptū est, & cōmunem ad intelligentiā publicatū? Nisi forte dicetis non toto in historiæ corpore allegorias has esse, cæterū partes alias esse cō muniter scriptas, alias uero dupliciter, & ambifaria obtentiōe uelatas. Vrbana est ista subtilitas, & quibuslibet brutis patens. Nam quia cūcta, quæ scripta sunt, inexpeditissimū uobis est traducere, inuertere, deriuare, eligitis quædā uestræ cōuenientia uoluntati, & ex ipsis obtinere cōtenditis nothas atq; adulteras lectiōes interiori esse superpositas ueritati. Quod tamen ut uobis ita sese habere (quemadmodū dicitis) annuamus, quî scitis, aut unde cognoscitis, utra pars sit sentētijs historiæ scripta simplicibus, utra uero sit dissonis atq; alienis significatiōibus texta? Potest enim fieri, ut quod uos existimatis sic esse, aliter se habeat: aut quod aliter creditis, cōceptionib. alijs cō trarijsq; platū sit. Vbi enim dicitur in unius materiæ corpore pars esse allegorice scripta, īdubitabili altera sermone, rectoq;: nec inest ī re signū, quo differētia iudicari ambiguorū possit simpliciterq; dictorū, tā potest qd' simplex est, ambiformiter dictū existimari, q̄ qd' ambigue scriptū est, reclusis esse obtensionib. credi. Quod quidē quo genere aut fiat, aut fieri posse credatur, intelligere confitemur minime posse. Inspiciamus enim quod dicitur hoc modo. In nemore, inqt, Ennensi quondā flores Proserpina lectitabat. Integrū adhuc istud est, et recta pronūtiatiōe prolatum: nā et nemus, et flores qd sint, qd proserpina, quid uirago, cūctis indubitabiliter notū est. Emicuit Summanus

è terris

è terris curru quadrijugo uectitatus:simplex et hoc æque est:nam quadrigæ,currus,atq; Summanus interpretationem desiderant nullam. Improuisus Proserpinam rapuit, & sub terras secum auexit:seminis (inquit) abstrusio raptione in Proserpinæ nũcupatur. quid accidit quæso, ut in aliud cõuerteretur historia? semen Proserpina diceretur? ut quæ uirago iamdudũ florum in lectionibus habebatur, postquam sublata & rapta est, significationẽ cœperit habere sementis? Iuppiter (inquit) in taurũ uersus, concubitum matris suæ Cereris appetiuit: ut expositũ suprà est, nominibus his tellus & labens pluuia nũcupatur. Legem allegoricam uideo tenebrosis ambiguitatibus explicatã. Irata Ceres est, & exarsit, & arietis proles pro pœna atq; ultione suscepit. Hoc iterum uideo cõmunibus in proloquijs promptũ:nam & ira,et testes,satisfactio,suis hic moribus,et cõditionib. dicta sunt. Quid ergo hic accidit, ut ab Ioue qui pluuia,& ab Cerere,quæ appellata est terra,res transiret ad uerum Iouem,atq; ad rerũ simplicißimam dictionẽ? Aut igitur debẽt allegorico genere omnia esse scripta,& posita,demõstrandaq; uniuersa nobis:aut genere isto conscriptũ est nihil:quoniã esse quod creditur,quasi parte ex historiæ nõ uidetur. Allegorico genere scripta sunt hæc omnia. Minime istud uidetur certum. quæritis qua ratione,qua causa? quia omne quod gestum est,& in alicuius operis euidentia constitutũ est,conuersionem non potest in allegoriã duci:neq; enim potest infectum esse, quod factum est:aut rei gestæ natura in alienã potest degenerare naturam. Nunquid bellũ Iliacum in Socraticam uerti cõdemnationẽ potest? aut pugna illa Can-

nensis

nensis proscriptio fieri crudelitasq; syllana? Potest quidẽ proscriptio (quemadmodum Tullius ludit) pugna dici, appellariq; Cannensis. Sed quæ gesta est dudum pugna esse nõ potest, eademq; proscriptio: neq; enim quod gestũ est, potest aliud (ut dixi) q̃ id esse quod gestum est, aut in alienam migrare substantiam id, quod in ui propria, atq; in sui generis qualitate defixum est. Vnde igitur probamus historias has omnes rerum esse gestarum conscriptiones? Ex solennibus scilicet sacris, atq; initiorum mysterijs: uel quæ statis fiunt tẽporibus, ac diebus, uel quæ in abdito tradunt gentes, moris proprij perpetuitate seruata. Neq; enim credendũ est sine suis originib. hæc esse frustra, atq; inania fieri: nec habere coniunctas primis institutionibus causas. Pinus illa solenniter quæ in matris infertur sanctũ deæ, nónne illius imago est arboris, sub qua sibi Atys uirũ demeßis genitalibus abstulit? & quam memorant diuam in solatium sui consecrauisse mœroris? Ithyphallorum illa fascinorũq; subrectio, quos ritibus annuis adorat & concelebrat græcia, nõne illius facinoris similitudinẽ refert, quo se à debito Liber liberauit? Eleusina illa mysteria, & sacrorũ reconditi ritus, cuius memoriam cõtinent? nónne illius erroris, quo in filiæ cõquisitione Ceres fessa, oras ut uenit ad atticas, triticeas attulit fruges? nebridarũ familiam pellicula cohonestauit hinnulæ: & illud spectaculum maximum Baubonis in inguinibus risit? aut si alia causa est, nihil ad nos istud, dum modo causa cuncta ista confiant. Neq; enim credibile est, nullis antecedentibus causis suscepta hæc esse: aut insanire iudicandum est atticos, qui sibi ritum religionis affixerint cõflatum rationibus nul-

lis. Quod si liquet, & cōstat, id est si rebus actis mysteriorū causæ atq; origines effluūt, in allegoricas species nulla possunt cōuersione traduci. quod enim factū, gestū est, in fictū non potest fieri rerū prohibente natura. Et tamē ut uobis ita se habere assentiamur res istas, id est ut historiæ aliud uerbis sonent nescio quid, aliud more hariolantium dicant, ita non animaduertitis, non uidetis quāta istud dicatur & cum ignominia fieri, contumeliaq; diuorum? an iniuria grauior ulla potis est reperiri, quàm terrā, & pluuiam, uel quodlibet aliud (nihil enim refert quæ fiat interpretatione cōuersio) Iouis & Cereris dicere atq; appellare concubitū? & cum deorum criminibus labem imbris è cœlo, & telluris significare madorem? Potest irreligiosius quippiam uel existimari, uel credi, quàm semina terris mersa, uel quodlibet aliud (nihil enim similiter refert) raptum Proserpinæ dicere, & cum nota Ditis patris rei rusticæ dei proloqui? Nónne millies optatius fuit elinguem fieri atq; mutum, atq; scaturiginem istam uocis, & strepitum fœdæ loquacitatis amittere, quàm deorū nominibus res appellare turpißimas? quinimmo turpibus deorū factis negocia significare uulgaria? Antea mos fuerat allegoricas dictiones honestißimis sensibus obumbrare, res turpes, & fœdas prolatu, honestorū conuestirier dignitate. At uero uobis auctoribus per turpitudinem dicuntur res graues, et castitate pollentia obscœnis cōmorantur in uocibus: ut quod olim grauitas fœdæ rei uerecūdia contegebatur, nunc scurriliter, turpiterq; dicatur digna res elocutione mutata. Quod in adulterio dicimus Martem (inquit) & Venerem Vulcani esse circūretitos arte, cupiditatem

tatem dicimus atque iram, ui pressas consilioq; rationis. Quid enim prohibebat, quid obstabat unāquāq; rem uerbis, & suis significationibus promere? immo quid urgebat cum nescio quid indicare per cōmentarios & scripta uoluisset, nolle illud intelligi quod indicaret: sed cōtrarias res simul una expositione suscipere, studiū docere cupientis, & nolentis ostēdere malignitatē? an deos adulteros dicere periculum habuit nullū? Prolatio cupidinis atq; iræ, linguam & os fuerant obscœno coinquinatura cōtactu? Quod si utiq; fieret, & allegoricæ cæcitatis obumbratio tolleretur, & facilis ad discendū res esset, & deorū dignitas cōseruaretur illæsa. Nunc uero cū dicitur in Martis et in Veneris uinctione uitiorū esse significata compreßio, peruersißimæ res duæ simul ijsdem tēporibus fiunt, ut & fœdæ rei species intellectū subijciat honestatis, & priuś animū turpitudo q̄ religionis alicuius perstringat auctoritas. Nisi fortè dicetis (hoc enim solū restat, quod à uobis posse uideatur opponi) deos sua mysteria nolle ab hominibus sciri: & iccirco historias ambagibus esse allegoricis scriptas. Et unde uobis est liquidū, q̄ hominibus superi nolint sua mysteria publicari? Vnde illa uos scitis, aut cur ea dissoluere in allegoriarū explanationē curatis? Ad extremū et ultimū, quid sibi dij uolūt, ut honesta cū nolint, turpißima de se dici atq; indecora patiātur? Atyem cū nominamus, solē (inquit) significamus, & dicimus: sed si Atys sol est (quemadmodū connumeratis, & dicitis) quis erit Atys ille, quē in Phrygia genitū uestræ prodūt atq; indicant literæ? quē paßum esse res certas, fecisse item res certas: quē in spectaculis ludicris theatra uniuersa nouerūt,

cui inter sacros cultus res uidemus fieri specialiter annuæas, nominatimq; diuinas? utrúmne ab sole ad hominē, an ab homine ad solem uocabuli huius facta translatio est? Si enim nomen istud principaliter habet originē solis, quid tandem de uobis sol aureus meruit, ut ei cum semiuiro faceretis uocabulum istud esse cōmune? sin hirquinum, & Phrygium est, quid Phaetontis genitor, pater huius luminis & claritatis admisit, ut absciso ab homine dignus uideretur uocari, & augustior fieret euirati corporis nūcupatione signatus? Sed quid sit istud, iam promptū est omnibus: nam quia talium scriptorū, historiarūq; uos pudet, nec aboleri uidetis posse ea quæ sunt fœde semel in commētarios relata, nitimini cohonestare res turpes, atq; omnibus argutiarium modis pro rebus subditis uerborū inuertitis corrumpitisq; naturas: atq; ut olim accidere male sanis assolet, quorū turbida uis, morbi sensum, atq; intelligentiam depulit, cōfusa atq; incerta iactatis, & inaniū per rerum figmenta bacchamini. Esto in Iouis & Cereris coitu irrigatio sit significata telluris: occultatio seminis patris in Ditis raptu, uina per terras sparsa distractis in uisceribus Liberi, cupiditatis & temeritatis compreßio, colligatio dicta sit adulteriorū Veneris atq; Martis. Sed si fabulas has uultis more esse allegorico scriptas, quid cæteris fiet quas nō uidemus posse uersuras in huiusmodi cogi? Quid enim subijciemus pro illis fustibus, quos super aggerem tumuli Semeleiæ sobolis origo contorsit? Et quid pro illis Ganymedibus partis, atq; in libidinum magisteria substitutis? Quid pro illa conuersione formiculæ, in quam Iuppiter maximus uastitatis suæ liniamenta cōtra

xit

xit? Quid pro cycnis, & satyris? quid pro aureis imbribus, in quos idem se pellax fraude induit perfida formarũ uarietatibus ludens? Ac ne de Ioue solo loqui uideamur uoluisse, in amoribus numinũ reliquorũ esse allegoriæ quæ possunt? quæ in mercenarijs cõditiõibus, ac seruitutibus? quæ in uinculis, orbitatibus, planctibus? quæ in cruciatibus, uulneribus, sepulchris? in quo cum unam contrahere possetis culpã conscriptione de superis tali, addidistis (ut dicitur) gangrenam, cum deorũ nominibus appellauistis res turpes, & uocabulis rursus deos rerum cõquinauistis infamiũ. Quod si adesse hic eos, aut esse illos uspiã cognitione indubitabili crederetis: in mẽtione illorum facienda præstringeret uos metus: & tanq̃ uos audirent, uestrasq; acciperẽt uoces, ita credi oportuit, & haberi in cogitatione defixũ. Apud enim homines officiosis religionib. deditos nõ ipsi dij tantũ, uerũetiam nomina debẽt esse deorũ reuerẽda: quantũq; est in ipsis, qui cẽsentur his nominibus, tantũ esse par est in eorũ appellationibus dignitatis. Ad uerã iudicij formã, & in illa estis reprehẽsionis parte, q̃ in usu sermonis uestri martẽ pro pugna appellatis, pro aquis Neptunũ, Liberum patrẽ pro uino, Cererẽ pro pane, Mineruã pro stamine, pro obscœnis libidinis Venerem. Quæ est enim ratio, ut cũ suis cẽseri appellationib. res poßint, nominib. cognominẽtur deorũ? & ea fiat numinibus cõtumelia, quã nec homines sustinemus, si nostra qs nomina res ducat, atq; inuertat in friuolas? Sed oratio sordida est, uerbis fuerit polluta si talibus. Verecũdia laude condigna, erubescitis panem & uinum nominare, & pro coitu Venerem non metuitis dicere.

ARNOBII DISPV- tationum aduersus Gentes Liber sextus.

VNC quoniam summatim ostendimus, q̃ impias de dijs uestris opinionũ constitueritis infamias, sequitur ut de templis, de simulachris etiã, sacrificijsq; dicamus: deq; alia serie, quæ his rebus annexa est, & uicina copulatione cõiuncta. in hac enim cõsuestis parte crimen nobis maximũ impietatis affigere: quòd neq; ædes sacras ueneratiõis ad officia construamus, non deorum alicuius simulachrũ constituamus, aut formam: nõ altaria fabricemus, non aras, non cæsorum sanguinẽ animantiũ demus, non thura, neq; fruges salsas, non deniq; uinum liquens paterarũ effusionibus inferamus: quæ quidem nos cessamus nõ ideo uel exædificare, uel facere tanquã impias geramus & scelerosas mentes, aut aliquẽ sumpserimus temeraria in deos desperatione contemptũ: sed quòd deos arbitramur, & credimus (si modo dij certi sunt, & nominis huius eminentia præditi) honorũ hæc genera aut risui habere, si rideant, aut indigne perpeti, si motibus exasperentur irarum. Vt enim noscatis quid de isto nomine sentiamus, iudicijq; simus cuius, existimamus nos eos (si modo dij certi sunt, ut eadem rursus sociatæq; dicãtur) cunctarũ esse debere perfectarumq; uirtutũ, sapientes, iustos, graues (si modo nulla est culpa quod eos laudibus accumulamus humanis) intestinis pollentes bonis, nec extraneis adminiculis indigere: quod illis integritas inoffensæ beatitudinis cõpleatur:

ab affectibus cunctis, & cunctis perturbationibus liberos: non ira efferuere, non ullis cupiditatibus excitari, calamitatem irrogare nullis, nõ ex malis hominũ crudelem accipere uoluptatẽ, non terrere portentis, non prodigiosas ostentare formidines, non uotorũ debitis habere obnoxios & obligatos, nec piaculares hostias signis minacibus postulare, non pestilentias, non morbos, corruptione aeris inducere, non adurere siccitatibus fruges, non caedibus interesse bellorũ, non urbium stragibus, non aduersa his uelle, non illorum cõmoditatibus suffragari: sed quod magnarum est mentiũ pari pendere cunctos lance, & indiuiduas cunctis beneuolẽtias exhibere. Caduci enim generis, & infirmitatis humanae est contrarijs egere, eosq; quos tangat affectio, pati dolorẽ, diminui, sapientium scita & pronũciata definiunt: nec posse aliter fieri, quin legibus mortalitatis astricti sint, qui sint ullis perturbationibus mancipati. Quod cum ita se habeat, qui possumus iudicari deos habere contemptui? quos nisi sunt recti, & magnarum mentium admiratione laudabiles, deos negamus existere, nec potestatibus posse coelitum applicari? Sed templa illis extruimus nulla, nec eorum effigies adoramus, non mactamus hostias, non thura ac uina libamus. Et quid amplius possumus uel honoris eis attribuere, uel dignitatis, quàm quod eos in ea ponamus parte, qua rerum caput, ac dominum, summumq; ipsum regem, cui debent diuina nobiscum quod esse se sentiunt, & uitali in substantia contineri? Nunquid enim delubris aut templorum eum constructionibus honoramus? Nunquid ei hostias caedimus? Nunquid alias res damus, quas

libare, profundere nõ est rationis expensæ, sed tracti per cõsuetudinem moris? Etenim plena dementia est, necessitatibus tuis potentiora metiri, & quæ tibi sint usui datoribus dijs dare, & honorem istum, non contumeliam ducere. Tẽpla *igitur quærimus in deorũ quos usus? aut in rei cuius necessitatem, aut dicitis esse cõstructa, aut esse rursus ædificanda censetis?* Hyemalia *sentiunt frigora, aut solibus torrentur æstiuis, pluuialibus nimbis perfluunt, uentorum eos aut turbines uexant, incursionem pati periclitantur hostilem, ferarũ aut rabidos appetitus? ut merito illos conueniat tectorũ munitionibus claudere, saxorum aut obiectione tutari?* Templa *enim hæc quid sunt?* Si *humanam infirmitatẽ roges, nescio quid immane, atq; amplum: si deorum potentiã metiaris, successus quidã parui, atq; (ut uerius eloquar) genus angustissimũ cauernarum paupertini cordis excogitatiõe suspẽsum.* Quorũ *si quæris audire quis prior fuerit fabricator, aut* Phoroneus Aegyptius, *aut* Merops *tibi fuisse monstrabitur: ut tradit in admirãdis* Varro, Iouis *progenies* Aeacus. Sint *ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis structa, laquearibus aut renideant aureis, splendeant hic gemmæ, et sydereos euomant uariata interstitione fulgores: terra sunt hæc omnia, & ex fæce ultima uilioris materiæ concreta.* Neq; *enim, si uos ea pretijs carioribus penditis, delectari credendum est his deos: nec recusare, nec spernere quo minus se sepiant, & eorum obiectionibus coerceãtur inclusi.* Templum *(inquit) hoc* Martis *est, hoc* Iunonis, *et* Veneris: Apollo *hic habitat, in hoc manet* Hercules, *illo* Summanus. Ista *non prima & maxima cõtumelia est, habitationibus*

deos habere districtos? tuguriola his dare, conclauia, & cœllulas fabricari, & eis existimari necessarias res esse, quæ hominibus, felibus, quæ sunt formiculis, & lacertis, quæ fugacibus pauidis, atq; exiguis muribus? Sed nõ (inquit) iccirco attribuimus dijs templa, tãquam humidos ab his imbres, uentos, pluuias arceamus, aut soles: sed ut eos poßimus coràm & cõminus contueri, affari de proximo, & cum præsentibus quodãmodo uenerationum colloquia miscere. Sub axe enim nudo, & sub ætherio tegmine inuocati si fuerint, nihil audiunt: & nisi de proximo admo ueantur his preces, tanquam nihil dicatur, obstructi, atq; immobiles stabunt. Atquin nos arbitramur omnem deum omnino (si modo nominis huius ui pollet) ex quacũq; mũdi parte, quod quisq; fuerit locutus, tanquã si sit præsens, audire debere: immo quod quisq; conceperit sub obscuris & tacitis sensibus cognitione anticipata præsumere: atq; ut astra, sol, luna, cum supra terras meant, omnibus omnino cernentibus statim sunt & ubiq; præsentes, ita quoq; cõuenit audientiã numinũ nulli esse clausam linguæ, semperq; esse præsentẽ: quamuis ad eam uoces regionibus ex distantibus confluant. Hoc est enim propriũ deorũ, complere omnia ui sua, nõ partiliter uspiam, sed ubiq; esse totos: non adesse, non abesse, non cœnatũ ad Aethiopas pergere, & post dies bissenos priuatum ad domicilium redire. Quod si ita nõ erit, tollitur omnis spes opis, & erit in dubio audiamur ab dijs, nécne: siquãdo res sacras cæremoniarum cõficitis debitis. Constituamus enim noscẽdæ rei causa, templum numinis alicuius esse apud Canarias insulas, eiusdem apud ultimam Thylem: eiusdem apud Seras

esse, apud furuos Garamantas, & si qui sunt alij, quos ab sui notitia maria, mōtes, syluæ, & quadrini distermināt cardines. Si omnes uno in tempore rebus diuinis factis, quod sua quosq; necessitas cogitare compellit poscant de numine, referendi beneficij quænam omnibus spes erit, si non undiq; ad se missam uocem deus exaudiet, & erit ulla longinquitas, quò penetrare non poßit auxiliū poscentis oratio? aut enim nullis erit in partibus præsens, si uspiam poterit aliquādo non esse, aut aderit unis tantū, quoniam præbere cōmuniter suum nō potest atq; indiscretus auditum. At ita perficitur, ut aut nullis deus opituletur omnino, si occupatus re aliqua ad audiēdas uoces non quiuerit aduolare: aut exauditi tantummodo uni abeant soli, nihil egerint cæteri. Quid quod multa ex his templa, quæ tholis sunt aureis, et sublimibus elata fastigijs, auctorum conscriptionibus cōprobatur cōtegere cineres atq; ossa, & functorū esse corporum sepulturas? Nónne patet, & promptū est, aut pro dijs immortalibus mortuos uos colere, aut inexpiabilem fieri numinibus cōtumeliam, quorū delubra & templa mortuorum superlata sunt bustis? In historiarum Antiochus nono, Athenis in Mineruio memorat Cecropem esse mandatū terræ: in templo rursus eiusdem, quod in arce Larissæ est, cōditus scribitur atq; indicatur Acrisius. Erichthonius Poliadis in fano, Dairas et Immarnachus fratres, in Eleusinis consepto, quod ciuitati subiectum est. Quid Celei uirgines? non in Cereris Eleusinæ humatæ habere perhibētur officia? non in Dianæ delubro, quod in Apollinis constitutum est Delij, Hyperocha, Laodiceq; ? quas aductas illuc esse finibus ex hyperbo-

reis indicatur. in Didymæo Milesio Cleochum dicit habuisse suprema Leandrus. funeris Leucophrynæ monumentum in fano apud Magnesiam Dianæ esse, Myndius profitetur ac memorat Zeno. sub Apollinis arula, quæ Telmeßi apud oppidum uisitur, Telmessum esse conditum uatem, non scriptis constantibus indicatur Agesarchi? Ptolemæus Philopator quem edidit primo, Cinyram regem Paphi cum familia omni sua, immo cum omni pro sapia in Veneris templo situm esse literarum auctoritate declarat. Infinitum est & immensum, quibus quique in fanis toto sint in orbe describere: nec exactam desiderat curam, quam pœnam constituerit Aegyptus in eum qui publicasset, quibus Apis iaceret absconditus: polyandria illa Varronis quibus templis cõtegantur, quásque in se habeant superlati ponderis moles. Sed quid ego hæc parua? regnatoris in populi Capitolio quis est hominum qui ignoret Toli esse sepulchrum Vulcentani? Quis est, inquam, qui non sciat ex fundaminum sedibus caput hominis euolutum non ante plurimum temporis, aut solum sine partibus cæteris (hoc enim quidam ferunt) aut cum membris omnibus humationis officia sortitum? Quod si planum fieri testimonijs postulatis, auctorum, Sammonicus, Granius, Valerianus uobis, & Fabius indicabunt: cuius Tolus fuerit filius, gentis & nationis cuius, ut à germani seruulo uita fuerit spoliatus & lumine: quid de suis commeruerit ciuibus, ut ei sit abnegata telluris patriæ sepultura. Cõdiscetis etiam (quam uis nolle istud publicare se fingant) quid sit capite resecto factũ, uel in parte qua curiosa fuerit obscuritate conclusum

clusum: ut immobilis uidelicet atq; fixa obsignati ominis perpetuitas staret. Quod cum opprimi par esset, & ueti status obliteratione cœlari, cōpositio nominis iecit in medium, & cum suis causis per data sibi tēpora inextinguibili fecit testificatione procedere: nec erubuit ciuitas maxima, & numinum cunctorū cultrix, cum uocabulū templo daret, ex Toli capite capitolium quàm ex nomine Iouio nuncupare. Satis igitur (ut opinor) ostēdimus templa dijs immortalibus aut inaniter esse constructa, aut contra decus, & potentiā creditam cōtumeliosis opinationibus fabricata. Sequitur ut de signis aliquid, simulachrisq; dicamus: quæ multa arte cōponitis, & religiosa obseruatione curatis: qua in parte si fides est ulla, constituere apud nos ipsos nullis considerationib. possumus, utrúmne istud seriò & cū proposito faciatis graui, an ridendo res ipsas pucrili hallucinatione ludatis. Si enim certū est apud uos deos esse, quos remini, atq; in summis cœli regionibus degere, quæ causa, quæ ratio est, ut simulachra ista fingantur à uobis, cum habeatis res certas, quibus preces possitis effundere, & auxiliū rebus inexigētibus postulare? Sin autem nō creditis, aut (ut mediocriter dicatur) ambigitis: etiam sic, ratio quænam est dubiorū fingere atq; instituere simulachra? & quod esse non credas uentosa imitatione formare? An nunquid dicitis fortè præsentiam uobis quandam his numinum subexhiberi simulachris, & quia deos uidere non datum est, eos ita coli, & munia officiosa præstari? Hoc qui dicit, & asserit, deos esse nō credit: nec habere cōuincitur suis religionibus fidem, cui opus est uidere, quod teneat: ne inane fortè sit, quod obscurū non uidetur

detur. Deos (inqtis) per simulachra ueneramur. Quid er go, si hæc non sint, coli se dij nesciunt, nec impertiri à uobis ullum sibi existimabunt honorem? Per tramites ergo quosdam, & per quædam fidei commissa (ut dicitur) uestras sumunt, atq; accipiunt cultiones: & antequã hi sentiant, quibus illud debetur obsequium, simulachris litatis prius, & uelut reliquias quasdam aliena ad illos ex aucto ritate transmittitis. Et quid fieri pote est iniuriosius, contumeliosius, durius, quàm deum alterum scire, & rei alte ri supplicare? opem sperare de numine, & nullius sensus ad effigiem deprecari? Nónne illud est quæso, quod in uulgaribus prouerbijs dicitur, fabrũ cadere cum ferias fullonem? & cum hominis consiliũ quæras, ab asellis, & porculis agendarum rerum sententias postulare? Et unde no uißime scitis an simulachra hæc omnia, quæ dijs immorta libus uicaria substitutione formatis, similitudinẽ referãt, habeãtq; diuinam? Potest enim fieri, ut barbatus in cœlo sit, qui esse à uobis effingitur leuis: potest ut senectute pro uectior, cui puerilem cõmodatis ætatem: potest ut hic flauus sit, qui in ueritate habeat oculos cæsios, displosas ut ge stitet nares, quem esse uos facitis, figuratisq; nasicã. Neq; enim rectum est dicere, aut appellare simulachrum, quod nõ pariles lineas principali ab ore traducat: quod esse pla num & certum, manifestis poterit à rebus agnosci. Nam cum omnes homines teretem esse solem indubitabili luminum contẽplatione uideamus: os illi uos hominis, & mor talium corporũ liniamenta donatis. Luna semper in motu est, & ter denas facies in restitutione accipit mẽstrua: uobis ducibus, et figuratorib. fœmina est, uultúq; est uno,

quæ per habitus mille quotidiana instabilitate mutatur. Intelligimus omnes uētos aeris esse fluorē, pulsos, & mūdanis rationibus cōcitatos: per uos hominum formæ sunt buccinarum animantes tortus intestinis & domesticis flatibus. Inter deos uidemus leones toruißima facie, mero oblita minio, & nomine frugi serio nuncupari. Si simulachra hæc omnia superiorū sunt imagines numinum, ergo & in cœlo habitare dicendus est deus talis, ad cuius formam & speciem simulachri huius similitudo directa est: & uidelicet ut hic iste, ita illic ille, sine reliquo corpore persona est, & facies sola, fremebūdus hiatibus toruidis, dirus, sanguineo de gutture malum dentibus suis comprimens, atq; ut olim feßi canes linguā ore de patulo pituitate proijciens. quod si utiq; non est, ita ut omnes existimamus non esse, quænam tanta audacia est formā tibi quam uolueris fingere, ac credere esse simulacrum dei, quē probare non poßis ulla esse in parte naturæ? Ridetis temporibus priscis Persas fluuios coluisse, memoralia ut indicant scripta, informē Arabas lapidem, acinacem Scythiæ nationes, ramū Prognes Thespios, lignū Carios pro Diana indolatum: peßinuntios silicem pro deûm matre: pro Marte Romanos hastam, Varronis ut indicāt musæ: atq; (ut Ethedius memorat) ante usum disciplinâq; fictorum, puteum Samios pro Iunone: & abstinetis à risu cum pro dijs immortalibus sigilliolis hominū, & formis supplicatis humanis? Quinimmo deos esse sigillaria ipsa censetis, nec præter hæc quicquam uim creditis habere diuinam. Quid dicitis ô isti, ergone dij cœlites habēt aures, & tempora, ceruices, occipitiū, spinam, lumbos, latera, poplites,

nates

nates, suffragines, talos, mēbráq; alia cætera, quibus constructi nos sumus, et quæ prima in parte paulo plenius dicta sunt, & scripto uberiore prolata? Vtinā liceret introspicere sensus uestros, recessusq; ipsos mētis, quibus uarias uoluitis, atq; initis obscurißimas cogitationes: reperiremus & uos ipsos eadē sentire, quæ nos: neq; alias gerere super numinū figuratione sentētias. Sed studijs facere qd peruicacib. possumus, quid intentātibus gladios, nouasq; excogitantibus pœnas? Animantis asseritis malam scientißimi causam, & quod semel sine ratione fecistis, ne uideamini aliquādo nescisse, defenditis: meliusq; putatis nō uinci, q̄ confessæ cedere atq; annuere ueritati. Ex huiusmodi *causis illud etiā uobis cōniuentibus consecutū est: ut in deorū corporib. lasciuiæ artificū luderent, darentq; his formas, quæ cuilibet tristi possent esse derisui.* Itaq; Hammon *cū cornibus iam formatur & fingitur arietinis: Saturnus cū obunca falce, custos ruris ut aliquis ramorū luxuriantiū tonsor: cum* Petaso *gnatus* Maiæ, *tanq̄ uias aggredi præparet, & solem, puluerēq; declinet:* Liber *membris cū mollibus, & liquoris fœminei dissolutißimus laxitate:* Venus *nuda, et aperta, tanq̄ si illam dicas publicare, diuēdere meritorij corporis formā: cū pileo* Vulcanus, *et malleo, manu liber sed dextera, et fabrili expeditiōe succinctus: cū plectro et fidibus* Delius *citharistæ gestus seruās, cātaturi et nænias histrionis: cū fuscina rex maris, tanq̄ illi pugna sit gladiatorij obeūda certaminis: neq; ullū est reperire figmentū alicuius numinis, qd' nō habitus certos ferat fabrorū liberalitate donatos.* Ecce *si aliquis, nobis nesciētib. et ignaris, rex urbanus et callidus ex foribus*

bus suis solem tollat, et in Mercurij trãsferat sedem: Mercurium rursus arripiat, atq; in solis faciat cõmigrare delubrum (uterq; enim à uobis glaber, atq; ore cõpingitur leui) detq; huic radios, solis capiti petasunculũ superponat: quibus modis internoscere poteritis utrúmne sol iste sit, an ille Mercurius, cum habitus uobis deos, non oris soleat proprietas indicare? Consimili rursus translatione si nudo Ioui cornua detrahat, & Martis tẽporibus affigat, Martem armis spoliet, & his rursus circũcludat Hammonem: interstitio fieri quæ poterit singulorũ, cũ qui Iuppiter fuerat, idẽ poßit existimari Mars esse, & qui Mauors fuerat, subintroire speciem Iouis poßit Hammonis? Vsq; adeo ludus est simulachra ista cõfingere, nomina illis tanquam propria dedicare, quibus si habitũ detrahas, tollatur cognitio singulorum: deus pro deo credi, alter uideri pro altero, immo pro utroq; uterq; poßit existimari. Sed quid ego dijs datas falces, & fuscinas rideo? quid cornua, malleos, & galeros, cũ simulachra quædam sciam certorum esse hominũ formas, & infamiũ liniamẽta meretricum? Quis est enim qui ignoret Athenienses illos hermas Alcibiadis ad corporis similitudinẽ fabricatos? Quis Praxitelem nescit, Posidippũ si relegat, ad formam Gratinæ meretricis, quã infelix perdite diligebat, os Veneris gnidiæ solertiarum coegisse certamine? Sed sola est hæc Venus, cui de scorti uultu translaticiũ decus auctũ est? Phryne illa Thespiaca (sicut illi referunt, qui negocia Thespiaca scriptitarunt) cũ in acumine ipso esset pulchritudinis, uenustatis, & floris: exemplariũ fuisse perhibetur cũctarum, quæ in opinione sunt Venerũ: siue per urbes graias,

siue

siue iste quò fluxit amor talium cupiditasq́; signorũ. Itaq; artifices omnes ipsis iisdem qui temporibus extiterunt, quibusq́; primas dabat exprimendarũ similitudinũ ueritas, omni cura studioq́; certabant, filum capitis prostituti cythereia in simulachra traducere: ardebant artificũ scita: alterq́; alterum uincere contentiosa æmulatione quærebant, nõ Venus ut augustior fieret, sed ut Phryne pro Venere staret. Atq; ita perducta est res eò, ut pro diis immortalibus sacra meretricib. fierent, & infelix religio signorum fabricationibus falleretur. Inter significes ille memoratus Phidias & primus, cum olympij formam Iouis molimine operis extulisset immensi, super dei digito Pantauches inscripsit pulcher: nomẽ autẽ fuerat amati ab se pueri, atq; obscœna cupiditate dilecti: neq; ullo metu est aut religione commotus, deum nomine prostibuli nuncupare: quinimmo exoleto Iouis numen simulachrumq́; sacrare. Vsq; adeo ludus est, & puerilis affectio, sigillaria ista formare, adorare pro diis ea, sanctitatibus accumulare diuinis: cum ipsos uideamus artifices in effingendis his ludere, & libidinũ propriarum monumẽta sancire. Quid est enim, si quæras, cur Phidias ludere ac lasciuire dubitaret, cũ ante paululũ temporis Iouem ipsum, quem fecerat, sciret aurũ fuisse, lapides, atq; ossa informia, disparata, confusa, seq́; horum omniũ congregatorem, atq; uinctorem, habitus eis per se datos in membrorũ similitudine fabricata? &, quod inter omnia primũ est, sui esse beneficium muneris, quod natus per se esset, atq; in rebus adoraretur humanis? Libet in hoc loco, tanquã si omnes adsint terrarum ex orbe nationes, unam facere concionẽ, atq; in au-

res hæc omnium cõmuniter audienda depromere. Quidnam est istud homines, quod ipsi uos ultro in tam promptis ac perspicuis rebus uoluntaria fallitis & circumscribitis cæcitate? Discutite aliquãdo caliginem, regreßiq; ad lumen mentis, intuemini propius, & uidete istud, quod agitur, quale sit: si modo retinetis ius uestrũ, atq; in finibus his datæ rationis, cõsiliiq; uersamini. Simulacra ista, quæ uos terrent, quæq; templis in omnibus prostrati atq; humiles adoratis, ossa, lapides, æra sunt, argentũ, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut cõmixtum glutinũ gypso: ex ornatibus fortasse meretricijs, aut ex muliebri mundo, camelinis ex oßibus, aut ex indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex cãdelabris, & lucernis, aut ex alijs obscœnioribus uasculis congesta, conflata in has species ducta sunt, atq; in formas quas cernitis exierũt: fornacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, grosfis rasa, descobinata limis, serris, furficibus, aculeis, asceis, secta, dolata, effossa, terebrarum excauata uertigine, runcinarum leuigata deplanis. Ita iste non error est? non (ut proprie dicatur) amentia? deũ credere, quem tute ipse formaris, supplicare tremebundum fabricatæ abs te rei? & cum scias, & certus sis tui esse operis, & digitorũ artẽ, pronũ in faciem ruere, opem rogare suppliciter, aduersisq; in rebus, atq; in temporibus asperis propitij numinis fauores accurrere. Ecce si aliquis ponat in medio æs rude, atq; in opera nulla conie ctũ, argenti massas indomiti, infectum aurum, lignũ, lapides, atq; ossa, resq; alias cæteras, quibus signa consueta sunt & numinum simulachra constare: immo si aliquis ponat in medio collisorum

deorum

deorum uultus, conflata atq; imminuta simulachra: iubea-
atq; uos idem frustis hostias & fragminib. cædere, infor-
mibus maßis sacra et munia impertire diuina: audire à uo
bis exposcimus, facturine istud sitis, an contrà quam im-
perabitur recusaturi? fortaſſe dicetis, qua causa? quia ne-
mo est in in rebus humanis tam stolide cæcus, qui argentū
æs, aurum, gypsum, ebur, argyllam, deorū in numerū re-
ferat, ipsaq́; per se dicat uim habere atq; obtinere diuinā.
Quænam est ergo ratio, ut si omnia hæc corpora intacta
atq; infecta permāserint, careāt ui numinis, atq; auctori
tate cœlesti? ea formas si accipiant hominū, si auriculas,
nasos, buccas, labra, oculos, cilia, continuo dij fiant, & in
ordinem cœlitū referantur, & censum? Nouitatis aliquid
fictio corporibus his addit, ut adiectiōe ipsa cogamini ali
quid eis credere diuinitatis maiestatisq́; collatū? in aurū
æs mutata ut testula uilitatē in argenteam cogat degene-
rare materiam? quæ insensibilia fuerūt paulo ante, faciat
ut sint uiua, & spiritali agitatione moueantur? si quas fo-
ris habuere naturas, eas omnes retineāt simulachrorū in
corporibus constituta. stupiditas quæ tanta est? (detrecto
enim dicere cæcitatem) rerum existimare naturas forma-
rum qualitate mutari, et accipere numen ex habitu, quod
in primigenio corpore iners fuerit & brutum, & sensus
mobilitate priuatū. Itaq; immemores et obliti simulacro-
rum substātiæ atq; originis, quæ sit, ratiōale homines ani
mal, & sapiētiæ munere cōsilijq́; donatū coctilibus testis
succūbitis, æris laminas adoratis, elephātorū à dētib. secū
das poscitis ualetudines, magistratus, imperia, potestates,
uictorias, acqsitionis lucra, messes opimas, feracißimasq́;
 unde

uindemias? et cum pateat, luceat, rebus fieri uerba cũ brutis, exaudiri uos remini, ipsiq; uos ultro credulitatis uacuæ circũscriptione traducitis? O utinam liceret in simulachri alicuius medias introire pendigines: immo utinam liceret olympiacos illos, & capitolinos Ioues deducere in membra resolutos, omnesq; illas partes, quibus summa cõcluditur corporũ, discretas ac singulas cõtueri. Iamdudũ istos uideretis deos, quos exterior leuitas lenocinio fulgoris augustat, laminarũ flatilium esse crates, particularum coagmenta deformium, à ruinarum casibus, & dissolutionis metu subscudibus, & catenis, uncis, atq; ansulis retentari. Interq; omnes sinus, cõmissurarũq; iuncturas plumbum ire suffusum, & salutares moras signorũ diuturnitatibus cõmodare. Videretis inquam iamdudũ solas sine occipitijs facies, manus sine brachijs semiplenas, uentres cũ lateribus dimidiatos, plantarum imperfecta uestigia, & quod maxime risum ferat, parte ligneos ex una, at ex altera saxeos inæquabili corporũ constructione cõtractos: quæ si utiq; perspici obscuritatis arte nõ quirent, uel ipsa uos saltem quæ in medio sita sunt, docere, atq; monere debuerunt, agere uos nihil, & circa res cassas officiorũ impendere uanitates. Ita enim nõ uidetis spirãtia hæc signa quorum plantas, & genua contingitis, & cõtrectatis orantes: modo casibus stillicidiorum labi, putredinis modo carie relaxari, ut nidoribus, atq; fumo suffita ac decolorata nigrescãt, quemadmodũ sæcli longioris incuria perdant situs, specie, & rubigine conuulnerentur exesa? Ita, inquam, non uidetis sub istorũ simulacrorũ cauis stelliones, sorices, mures, blattasq; lucifugas nidamẽta ponere,

atq;

atq; habitare? spurcitias huc omnes, atq; alia usibus accõ modata conducere, semirosi duritias panis, ossa in spem tracta, pannos, lanuginẽ, chartulas nidulorum in mollitie miserorum fomenta pullorum? non in ore aliquando simu lachri ab araneis ordiri retia, atq; insidiosos casses, quibus uolatus innectere stridularum poßint, impudentiũq; muscarum? Non hirundines deniq; intra ipsos ædium cir cumuolantes tholos, iacularier stercoris plenas, & modo ipsos uultus, modo numinum ora depingere, barbam, ocu los, nasos, aliasq; omnes partes, in quascunq; se detulerit deonerati proluuies podicis? Erubescite ergo uel sero, atq; ab animantibus mutis uias rationis accipite: doceãtq; uos eadem nihil numinis inesse simulacris: in quæ obscœna fa cere neq; metuũt, neq; uitant, leges suas sequentia, & instincta ueritate naturæ. Sed erras (inquit) et laberis, nam neq; nos æra, neq; auri argẽtiq; materias, neq; alias quibus signa consiunt, eas esse per se deos, & religiosa decer nimus numina: sed eos in his colimus, eosq; ueneramur, quos dedicatio infert sacra, & fabrilibus efficit inhabitare simulachris. Nõ improba, neq; aspernabilis ratio, qua poßit quiuis tardus, necnon & prudentißimus credere, deos relictis sedibus proprijs (id est cœlo) non recusare, nec fugere habitacula inire terrena: quinimmo iure dedicationis impulsos simulachrorum coalescere iunctioni. In gypso ergo mansitãt, atq; in testulis dij uestri? quinimmo testularum et gypsi, mentes, spiritus, atq; animæ dij sunt? atq; ut fieri augustiores uilißimæ res poßint, concludi se patiuntur, & in sedis obscuræ coercitione latitare? Ergo illud à uobis parte in hac primum desideramus & postu-

 lamus

illorum formare, atq; aptare se uultus: & ad reliquos habitus figurati corporis similitudinẽ commodare. In simulachris dij habitant. singuline in singulis? toti, an partiliter, atq; in membra diuisi? Nam neq; unus deus in cõpluribus potis est uno tempore inesse simulachris, neq; rursus in partes sectione interueniẽte diuisus. Constituamus enim decem millia simulachrorũ toto esse in orbe Vulcani: nunquid esse (ut dixi) decem omnibus in millibus potis est unus uno in tempore? nõ opinor. qua causa? quia quæ sunt priuata, singulariáq; natura, multa fieri nequeũt simplicitatis suæ integritate seruata: & hoc amplius nequeunt, si hominum formas dij habent, opinatio ut uestra declarat. neq; enim manus à capite separata, aut pes diuisus à corpore, summam possunt præstare totius: aut dicẽdum est portiones idem posse quod totũ, cum cõsistere nequeat nisi fuerit partium cõgregatione conflatum. Si autem in cunctis idem esse dicetur, perit omnis ratio atq; integritas ueritati, si hoc fuerit sumptũ, posse unum in omnibus uno tẽpore permanere: aut deorũ est unusquisq; dicendus ita ipsum semet ab ipso se ipse diuidere, ut & ipse sit, & alter, nõ aliquo discrimine separatus, sed ipse idẽ, et alius. Quod quoniam recusat, & respuit, aspernaturq; natura: aut innumeros dicendum est, confitendumq; esse Vulcanos, si in cunctis uolumus eum degere, atq; inesse simulachris: aut erit in nullo, quia esse diuisus natura prohibetur in plurimis. Et tamen ó isti, si apertum uobis & liquidum est, in signorum uisceribus deos uiuere, atq; habitare cœlites, cur eos sub ualidißimis clauibus, ingentibusq; claustris, sub repagulis, pessulis, alijsq; huiusmodi rebus

custoditis, cōseruatis, atq; habetis inclusos, ac ne fortè fur aliquis, aut nocturnus irrepat latro, æditiuis mille protegitis, atq; excubitoribus mille? Cur canes in capitolijs pascitis? cur anseribus uictum, alimoniāq; præbetis? Quinimmo si fiditis deos istic esse, nec ab signis uspiam, simulachrisq; discedere: permittite illis curam sui, reserata sint semper, atq; aperta delubra: ac si quid à quopiam temeraria fuerit fraude subreptū, uim numinis mōstrent, & sub ipso furti atq; operis nomine sacrilegos pœnis cōuenientibus figant. Indigna enim res est, & potētiam destruēs, auctoritatēq; summorum, custodiam numinū canum solicitudinibus credere: & cū aliquā quæras prohibēdis formidinem furibus non ab ipsis petere, sed in anserū ponere & collocare gingritibus. Antiochum Cyzicenū ferunt decem cubitorum Iouem ex delubro aureum sustulisse, & ex ære bracteolis substituisse fucatum. Si in simulachris præsto sunt atq; habitant dij suis, quibus negocijs Iuppiter, quibus curis fuerat illigatus, quominus priuatas persequeretur iniurias, & suppositū se sibi uiliore in materia uindicaret? Dionysius ille (sed iunior) cū uelamine aureo spoliaret Iouem, & pro illo laneum subderet: iocularibus etiam facetijs ludens, cum esse illud in rigoribus algidum hoc uaporcū, onerosum illud in æstatibus diceret, hoc rursus sub ardoribus flabile: ubinam fuerat rex poli, ut præsentem se esse formidine aliqua cōprobaret, & urbanum scurrulam cruciatibus reuocaret ad seria? Nam quid Aesculapij grauitatem ab eo esse cōmemorem risam? quem cum barba spoliaret amplißima, boni pōderis, & philosophicæ densitatis, facinus esse dicebat indignū, ex Apolline

ne

ne procreatū patre leui et glabro,simillimoq; impuberi, ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur uter eorū pater sit,uter filius,immo an sint generis & cognationis unius? Quæ cum omnia fierent, & cum sacrilegis prædo irrisionibus loqueretur,si suberat numen in statua, nomini eius maiestatiq; sacrata:cur oris cōtumeliam leuigati,& dehonestati uultus non iusta & merita persecutus est ultione,demōstrauitq; hoc facto & se esse præsentem,& custodia pertinaci suas sedes simulacraq; tutari? Nisi fortè negligere deos dicetis hæc damna, nec putare esse idoneam causam,propter quā se exerant, & nocentibus pœnam uiolatæ religionis infligant. Ergo si hæc ita sunt,nec simulachra ipsa habere desiderant,quæ conuelli & dirigi perpetiuntur impune:immo è contrario perdocent aspernari se illa,in quibus spretos ultiōe in aliqua significare nō curant. Philostephanus in Cypriacis auctor est,Pygmalionē regem Cypri simulachrū Veneris, quod sanctitatis apud Cyprios et religiōis habebatur antiquæ, adamasse ut fœminam,mente,anima,lumine rationis iudicijq; cæcatis:solitūq; dementem,tanquam si uxoria res esset,subleuato in lectulū numine copularier amplexibus atq; ore,resq; alias agere libidinis uacuæ imaginatiōe frustrabiles. Consimili ratione Posidippus in eo libro, quem scriptum super Gnido indicat, superq; rebus eius, adulescentem haud ignobilem memorat,sed uocabulum eius obscurat,correptum amoribus Veneris, propter quā Gnidus in nomine est,amatorias et ipsum miscuisse lasciuias, cum eiusdem numinis signo genialibus fusum toris,& uoluptatū consequentiū finibus:ut similiter rursum interro gem

gem, si in ære, atq; in materijs cæteris, qbus signa formata sunt, superorũ potẽtiæ delitescũt: ubi nã gentiũ fuerãt una atq; altera Veneres, ut impudicã petulantiã iuuenũ propulsarẽt ab se lõge, et cõtactus impios cruciabili coercitione punirẽt? Aut, quoniã mites, & ingenijs trãquilliorib9 deæ sunt, quantũ fuerat miseris furialia ut restinguerent gaudia, mentẽq; insanã recreatis reducerẽt sensibus? Nisi forte (ut uos fertis) libidinis et uoluptatum deæ cõtu melias istas habuere gratissimas: nec ultione facinus existimauere condignũ, quod suas quoq; mulceret mẽtes, & qđ ab se subdi humanis cupiditatibus scirẽt. Sed si deæ Veneres ingenijs placidioribus præditæ, gerendũ esse morẽ in fortunijs iudicauere cæcorũ, cum capitoliũ toties edax ignis absumeret, Iouẽq; ipsum capitolinũ cum uxore corripuisset ac filia, ubinã fulminator tẽpore illo fuit, ut sceleratũ illud arceret incendiũ, & à pestifero casu res suas ac semet, & cũctam familiam uindicaret? Vbi Iuno regina cũ inclytũ eius fanum, sacerdotẽq; Chrysidem, eadem uis flammæ argiua in ciuitate deleret? Vbi Serapis Aegyptius, cũ consimili casu iacuit solutus in cinerẽ, cũ mysterijs omnibus, atq; Iside? Vbi Liber Eleutherius cum Athenis? ubi Diana cũ Ephreso? ubi Dodonæus Iuppiter cũ Dodone? ubi deniq; Apollo diuinus cũ à piratis, maritimisq; prædonibus, & spoliatus ita est, & incẽsus, ut ex tot auri ponderibus quæ infinita cõgesserant secula, ne unũ quidẽ habuerit scrypulũ quod hirũdinib. hospitis (Varro ut dicit in Menippeis) ostẽderet? Infiniti operis res esset in toto orbe describere, quæ sint fana cõuulsa terræ motibus, & tempestatibus: quæ incensa ab hostibus, quæ ab regi=

bus

bus & tyrannis, quæ antistites, & sacerdotes, & ipsi suspitione auersa nudauerint: quæ ad ultimum fures, & obserata pandentes tenebrarum obscuritate canacheni, quæ tuta utiq; permanerent, & nullis obnoxia fortuitis, si adessent dij præsides, aut haberent aliquas templorũ (quemadmodũ dicitur) curas. Nunc uero, quia cassa sunt, & nullis habitatoribus tecta, habet in illis fortuna ius suum, & perinde cunctis obiecta sunt casibus, q̃ sunt omnia cætera motu interiore priuata. In parte hac eadem illud etiam dicere simulachrornm assertores solent, nõ ignorasse antiquos nihil habere numinis signa, neq; ullũ omnino inesse his sensum: sed propter indomitũ atq; imperitum uulgus, quæ pars in populis atq; in ciuitatib. maxima est, salutariter ea consilioq; formasse: ut uelut quadã specie obiecta his numinum abijcerent asperitatem metu: arbitratiq; præsentibus sese sub dijs agere, facta impia deponerent, & ad humana officia morũ immutatione transirẽt. Nec propter aliã causam uenerabiles formas auro eis argẽtoq; quæsitas, nisi ut adesse uis quædã ipsis in fulgorib. crederetur, quæ non oculorũ tantũ perstringeret sensum, uerũetiam mentes ipsas augustißimæ lucis radiatiõib. territaret. Quod ratione cũ aliqua uideretur forsitan dici, si post cõdita deorum templa, atq; instituta simulachra nullus esset in mundo malus, nulla omnino nequitia, iustitia, pax, fides mortalium pectora poßideret: neq; quisquã in terris nocẽs, neq; innocens diceretur, scelerosa opera nescientibus cũctis. Nunc uero cũ cõtra malis omnia plena sint, innocentiæ penè interierit nomen, per momenta, per puncta, examina maleficiorũ noua noxiorũ improbi

tate

tate pariantur: dicere qui conuenit ad incutiendas formidines uulgo deorum instituta simulacra: cũ præter innumeras criminũ & facinorũ formas, ipsa etiam uideamus templa sacrilegis uiolationibus appeti ab tyrannis, ab regibus, ab latronibus, & nocturnis à furibus: ipsosq; illos deos, quos ad metus faciendos uetus finxit & cõsecrauit antiquitas, uadere in antra prædonũ, cum ipsis suis aureis metuendisq; fulgoribus? Quid enim, si uerũ, & sine ulla gratificatione perspicias, signa ista quæ dicũt, habẽt in se magnum, ut merito sperarit atq; existimarit antiquitas, conspectu illorum posse frangi hominum uitia, & mores, & maleficia temperari? Falx messoria scilicet, quæ est attributa Saturno, metũ fuerat iniectura mortalibus, uitam uellent ut pacificam degere, ac maliciosas abijcere uoluntates: fronte Ianus ancipiti, aut dentata illa, qua insignitus est, clauis: riciniatus Iuppiter, atq; barbatus, dextera fomitem sustinens perdolatum in fulminis morem: Iunonius ille cæstus, aut militari sub galea puellula delitescẽs: deûm mater cum tympano, cum tibijs, & cum psalterijs musæ. Mercurius pinnatus, Argiphõtes: Aesculapius baculo, Ceres mammis cum grandibus, aut in Liberi dextera pendens potorius cantharus: Mulciber fabrili cum habitu: aut fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autumnalibus pleno: semitectis femorib. Diana: aut ad libidinẽ concitans Venus nuda: Anubis canina cũ facie: aut genitalibus proprijs inferior Priapus. O species formidinũ diræ, metuendiq; terrores, propter quos genus hominũ torpedine in perpetua affigeretur, nihil moliretur attonitũ, ab omniq; se actu sceleroso flagitiosoq; frenaret. Falciculæ,

claues

claues, caliandria, fomites, talaria, baculi, tympaniola, tibiæ, psalteria, mammæ prōptæ, atq; ingentes cantharuli, forcipes, cornuaq́; pomifera, nuda corpora fœminarum, & uerctrorū magnitudines publicatæ. Nónne *satius fuerat saltitare, cantare, quàm sub titulo grauitatis, & seueritatis obtentu, tam frigida, tamq́; inepta narrare simulachra, ab antiquis ad peccata cohibēda, & ad nocentiū formata impiorūq́; formidines?* V*sq; adeóne mortales seculi illius ac temporis corde fuerant uacui, rationis sensusq́; nullius, ut ab actionibus improbis tanquā paruuli pusiones personarum mōstruosissima toruitate animos etiā cōstringerentur & manus?* Et unde *est in contrariū res uersa, ut cum tam multa in ciuitatibus templa sint plena omnium simulacris deorum, tot legibus, & generibus suppliciorum tantis iri obuiam nequeat multitudini noxiorum: neq; ullis remedijs audacia poßit abscidi: tantoq́; se magis maleficia congeminata multiplicent, quanto legibus iudicijsq́; contenditur imminuere facta crudelia, & pœnarū coercitione sedare?* Quod *si metus aliquos infligerent simulachra mortalibus, legum latio cessaret, nec tam diuersæ cruces facinorosorū constituerētur audaciæ.* Nūc *uero quia constitit, cō probatumq́; est re ipsa inanem esse opinionem timoris, qui ab signis dicatur effluere, ad legū decursum est sanctiōes: à quibus esset formido certißima etiam affixa, cōstitutaq́; damnatio: quibus debent & ipsa simulachra, quod incolumia adhuc perstant, & honoris alicuius conceßione munita.* Sed *quoniā satis (ut res tulit) quàm inaniter fiant simulachra monstratū est: de sacrificijs deinceps, de cædibus, atq; immolationibus hostiarum,*

de mero, de thure, deq; alijs omnibus, quæ in parte ista cō fiunt, poscit ordo quàm paucis, et sine ullis circūlocutionibus dicere. In hac enim consuestis parte inuidias nobis tu multuosißimas concitare, appellare nos Atheos: & quod minimum tribuamus dijs, pœnas etiam capitis beluarum crudelitatibus irrogare. Quod quidē nos fatemur nō cōtemptu facere, atq; aspernatione diuina, sed quod existimemus huius potētias nominis nihil tale deposcere, neq; rerum huiusmodi cupiditatibus attineri.

ARNOBII DISPVTAtionum aduersus Gentes Liber septimus.

VID ergo (dixerit quispiā) sacrificia censetis nulla esse omnino facienda? Vt uobis nō nostra, sed Varronis uestri sentētia respondeamus, nulla. Quid ita? quia (inquit) dij ueri neq; desiderant ea, neq; deposcunt: ex ære autem facti, testa, gypso, uel marmore multo minus hæc curant. Carent enim sensu, neq; ulla contrahitur, si ea non feceris culpa: neq; ulla, si feceris, gratia. Sententia reperi nulla potest integrior, et quā quiuis poßit, q̄uis ille sit sæuus, & difficillimus, occupare. Quis est enim pectoris tā obtusi, qui aut rebus nullū habentib. sensum hostias cædat et uictimas, aut eis existimet dandas, qui sunt ab his longe natura et beatitudine disiugati? Qui sunt (inquitis) dij ueri? Vt cōmuni uobis, & simplici respōdeamus uerbo, nō scimus. Quos enim uidimus nunquā, qui sint scire quemadmodum possumus? Ex uobis audire consueuimus deos esse quàm plurimos, & numinum in serie cōputari: qui si sunt

(ut

(ut dicitis) uſpiã ueriq; (ut Terentius credit) eos eſſe conſequitur ſui conſimiles nominis: id eſt tales, quales eos uniuerſi debere eſſe conſpicimus, & nominis huius appellatione dicendos. Quinimmo (ut breuiter finiam) qualis dominus rerum eſt, atq; omnipotens ipſe, quẽ dicere nos omnes deum ſcimus atq; intelligimus uerum, cum ad eius nominis acceſsimus mentionem. Deus enim ab altero, in eo quod deus eſt, nulla in re differt: nec quod unũ eſt genere, ſuis eſſe in partibus minus aut plus poteſt, qualitatis propriæ uniformitate ſeruata. Quod cum dubium nõ ſit, ſequitur ut geniti nunquam, perpetuiq; ut debeant eſſe, extrinſecus appetentes nihil, nec carpẽtes aliquas terrenas ex materiæ opibus uoluptates. Ergo ſi hæc ita ſunt, primum illud à uobis expetimus noſcere, quæ ſit cauſa, quæ ratio ſacrificij ut iſta faciatis: quid deinde ex hoc lucri ad deos ipſos perueniat, atq; in eorum cõmoditate ſubſideat. Quicquid enim geritur, debet habere cauſam ſui: neq; ita eſſe ab ratione ſeiũctum, ut in operibus feratur caſsis, & in uacuis ludat inanitatis erroribus. Nunqd forte dij cœleſtes aluntur his ſacris, & ad eorum compaginẽ retinendam nõnullius opus eſt ſuffectiõe materiæ? Et quis ita eſt hominum, deus prorſus qui ſit, ignorans, ut eos exiſtimet contineri alicuius alimonij genere: & cibi eſſe munus, quod eos faciat uiuere, & immenſa in perpetuitate durare? Quicquid enim cauſis & rebus fulcitur extraneis, neceſſe eſt eſſe mortale: & habere ad periculũ uiam pronam, ubi aliquid cœperit deeſſe quo uiuitur. Tũ quòd ex his rebus, quæ admouẽtur altaribus, nihil uidemus accedere, atq; ad numinum ſubſtantias peruenire. Aut enim

thus

thus datur, & liquefactũ carbonibus disperit: aut animalis est hostia, & ab canibus abligurritur sanguis: aut si aliquod uiscus aris fuerit traditum, ratione ardescit pari, & dissolutum in cinerem labitur: nisi forte hostiarum deus animas deuorat, aut ex aris ardẽtibus nidorẽ consectatur & fumos, pasciturq; de cnißis, quas euomũt ardentia uiscera, adhuc uda de sanguine, & priorib. humecta de succis. Sed si deus (ut dicitur) nullius est corporis, omniq; est incontiguus tactu, qui fieri potest ut corporalibus rebus nutriatur incorporeũ, quod mortale est ut immortale sustineat, subdatq; salutem rei quam cõtingere nequeat, & motus subministrare uitales? Cessat ergo (ut apparet) sacrorũ hæc ratio, neq; dici à quopiã pote est, ea causa sacrificia celebrari, quòd alantur his numina, & eorum sustincantur pastu. Nunquid (si forte hoc non est) uoluptatis alicuius, animiq; (ut dicitur) causa cæduntur dijs hostiæ, & succensis adijciuntur altaribus? Et quisquã est hominũ, qui deos sibi persuadeat uoluptatũ diffusione mollescere, gestire in libidinis gaudium, & uelut animal uile blandis sensibus affici, & dulcedinis labilis uolucri titillatione mulceri? Quod enim uoluptate dissoluitur, id cõtraria necesse est tristitia contrahatur: nec immune existere ab anxietate mœroris, quod lætitia trepidat, & leuitatibus extollitur gaudiorum. Vtroq; autẽ affectu debẽt esse dij liberi, si eos esse perpetuos, & mortaliũ uolumus fragilitate priuatos. Quid quòd omnis uoluptas quasi quædam est adulatio corporis, notisq; illis sensibus assumitur quinq;: quã si superi sentiunt, & eorũ necesse est esse participes corporũ, per quæ uia est sensibus, & accipiendis

uoluptatibus ianua. Postremo quod gaudium est, innoxiorum animantiũ mactatione lætari: miserabiles sæpe exaudire mugitus: riuos sanguinis cernere, animas cum cruore fugientes, patefactisq; secretis prouolui, & intestina cũ stercore, & ex residuo spiritu exultantia adhuc corda, tremebuudasq; palpitantes in uisceribus uenas? Semiferi nos homines, quinimmo (apertius ut pronunciemus quod est uerius atq; apertius dictu) feri, quos infelix necessitas, & malus usus edocuit cibos ex his carpere: miseratione interdum commouemur illorum: arguimus nos ipsi, penitusq; re uisa, atq; inspecta damnamus: quòd humanitatis iure deposito naturalis initij cõsortia rupimus. Deos aliquis credit pios, beneficos, mites, cæde pecorum delectari, diffundiq; lætitia, siquando sub his concidunt & spiritum miserabiliter ponunt, & uoluptate? Ergo (ut cernimus) nulla est in sacrificijs causa, nec cur fiant, ratio est: quoniã nec uoluptas est ulla, ac si fortè est aliqua, in deos eam cadere nulla posse ratione monstratũ est. Sequitur ut illam quoq; inspiciamus partẽ, quam iactari audimus uulgo, & populari in persuasione uersari: sacrificia superis ea fieri dijs causa, ut iras atq; animos ponant, reddãturq; mites & placidi, feruidorũ pectorũ indignatione sedata. At si diffinitionem teneamus illam, quam pertinaciter meminisse conuenit nos semper, uniuersos animorũ affectus ignotos dijs esse, cõsentaneum est credere nunquam deos irasci: quinimmo nullum affectũ magis esse ab his longe, quàm qui feris & beluis proximus turbat tempestatibus patientes, & ad periculum interitiõis inducit. Quicquid enim uexatur rei alicuius è motu, paßibile esse constat &

fragile: quod paßioni fragilitatiq; subiectum est, id necesse est esse mortale: ira autem uexat, & patientes se soluit, ergo esse mortale dicendũ est, quod paßionibus subiectũ est iræ. Atquin deos scimus esse oportere perpetuos, et naturam immortalitatis tenere: quod si cõstat, & liquidum est, ira ab his longe & ab eorum conditione disiũcta est. Nullis ergo rationibus conuenit id in superis uelle placare, quod posse non uideas in eorũ beatitudinem cõuenire. Sed concedamus (ut uultis) perturbationem huiusmodi familiarem dijs esse, placandiq; eius causa res diuinas fieri, & sacrorum solennia celebrari: quando ergo cõueniat adhiberi hæc munia, uel in tempore quo dari? antequã sunt irati, & perciti? an cum fuerint moti, ipsisq́; in indignationibus constituti? Si ne sumant animos occurrendum est his antè, feras nobis proponitis nõ deos, quibus ne sæuiãt concitatæ, & cauearum discutiant claustra, obiectari moris est escas, in quas rabidæ sæuiant, & cupidinẽ uexationis inclinent. Sin autẽ iam feruidis atq; indignatione flagrantibus satisfactio ista sacrificiorũ oggeritur: nõ inquiro, non exigo, an illa læta & sublimis magnanimitas numinum, homunculorũ offensione moueatur: habeatq́; pro uulnere si quid animal cæcũ, atq; in nubibus semper ignorationis incedens designauerit, dixerit, quo illorum minueretur auctoritas. Sed neq; illud dici, aut audire deposco, quas irarũ in homines habeãt dij causas, ut sacrificijs debeant contracta offensione mulceri: nunquid aliquas leges sanxere aliquando mortalibus, constitutũq́; est ab his unquã quid eos agere cõueniret, uel quid non, quid consectari, quid fugere, uel coli se saltem quibus rationibus cuperent

perent, ut aliter, quàm imperauerãt gesta ultionibus persequerentur irarum, contemptiq́; se uellent de audacibus & trãsgressoribus uindicare? Vt opinor ab his nũquam neq; constitutũ est aliquid, neq; sanctũ: quoniam nec uisi aliquando, neq; si sunt uisi, apertißima potuit cognitione dignosci. Quænam est ergo iustitia, ut eis ob aliquas causas irascantur dij cœlites, quibus neq; sese monstrare aliquando dignati sunt, neq; ullas dederint, aut imposuerint leges, quas coli ab his uellent, & inuiolabili obsecutione seruari? Sed hoc (ut dixi) prætereo, & silentio patior abire donatum: unũ illud præ omnibus quæro, quæ causa est, ut si ego porcum occidero, deus mutet affectũ, animosq; & rabiẽ ponat: si gallinulam, uitulũ, sub illius oculis atq; altaribus cõcremaro, obliuionẽ inducat iniuriæ, & ab sensu penitus offensionis abscedat? Quid ad eius dolorem ex opere hoc migrat, aut remedij cuius est anser, caper, aut pauus, ut ex eius cruore medicina adhibeatur irato? Ergóne iniurias suas dij uendunt, atq;, ut paruuli pusiones, quo animis parcãt, abstineantq́; ploratibus, passerculos, pupulos, eculeos, panes accipiunt, quibus auocare se possint: ita dij mortales placamenta ista sumunt, quibus iras atq; animos ponãt, & in gratiã suis cũ offensorib. redeant? Atquin ego rebar deos (si modo rectũ est credere, qđ motib. exagitentur irarũ) sine ullis præmijs, nullisq́; mercedibus, iras atq; animos ponere, & peccatoribus delicta donare. Hoc est enim propriũ numinũ, liberales uenias, & cõceßiones habere gratuitas. Quod si fieri nõ potest, sapientius multo est, pertinaciter eoꝝ in offensione durare, q̃ munerum corruptione mitescere. Crescit enim mul-

titudo peccantium, cũ redimendi peccati spes datur: & facile itur ad culpas, ubi est uenalis ignoscentium gratia. Ecce si bos aliquis, aut quodlibet ex his animal quod ad placandas cæditur mitigandasq; numinum furias uocem hominis sumat, eloquaturq; his uerbis. Ergone ô Iuppiter, aut quis alius deus es, humanũ est istud & rectum, aut æquitatis alicuius in æstimatione ponendũ, ut cũ alius peccauerit, ego occidar, & de meo sanguine fieri tibi patiaris satis quod nunquã te læserim, nunquã sciens aut nesciens tuum numen maiestatemq; uiolarim? Animal (ut scis) mutum, naturæ meæ simplicitatẽ sequens, nec multiformium morum uarietatibus lubricum, nunquid aliquando tuos ludos minus sancte diligẽterq; perfeci? nunquid aliquẽ præsulem, tuũ numen qui offenderet, aut te traduxi? nunquid iuraui per te falso? nunquid sacrilegis furtis tua rapui, spoliauiq; donaria? nunquid erui sacratissimos lucos, aut religiosa quædam loca substructionibus pollui profanauiq; priuatis? Quænam est ergo causa, ut alienum crimen meo luatur è sanguine, & in nefas extraneum mea uita & innocentia perducatur? an quòd animal uile sum, nec rationis nec consilij particeps? quemadmodũ pronunciant isti, qui se homines nominant, & ferocitate transiliunt beluas. Nónne primordijs ijsdem eadem & me genuit informauitq; natura? nónne spiritus unus est, qui & illos, & me regit? Non consimili ratione respiro, & uideo, & cæteris afficior sensibus? habẽt iecora, pulmones, corda, intestina, uẽtriculos: & mihi membrorũ non idem est numerus attributus? Amant suos fœtus, & gignendis conueniunt liberis: non & mihi prolis, & subrogãdæ est

cura,& dulcedo cum fuerit procreata? Sed rationales illi sunt,& articulatas exprimunt uoces. Et unde illis notum est,an & ego quod facio meis rationibus faciam,& uox ista,quā promo,mei generis uerba sint,et solis intelligantur à nobis? Interroga pietatē,utrúmne sit æquiusme occidi,me cōfici, an hominē uenia, & cōmissorū impunitate donari? Quis in gladiū formauit ferrū? nō homo? qs cladem gentibus,quis nationibus imposuit seruitutē? non homo? quis parentibus,fratribus,quis uxoribus,quis amicis mortiferas subdidit,cōmiscuitq; potiones? nō homo? quis maleficia reperit,aut cōmentatus est tanta,quāta uix explicari decē millibus nequeant uel annaliū,uel dierū? non homo? Ita istud non ferū,non immane,nō sæuum est? non tibi ó Iuppiter iniustum uidetur,& barbarum me occidi, me cædi,ut fias tu placidus,& ut scelerosis contingat impunitas? Ergo ob hanc causam (id est numina ut placentur irata) inaniter fieri sacrificia cōstitit,cū docuerit nos ratio neq; deos irasci aliquando,neq; alterū uelle pro altero confici,cædi,nec innoxij sanguine abolitionem designationibus comparari. Sed fortasse aliquis dicet: iccirco dijs hostias,& cætera impendimus munera,ut familiares quodammodo nostris supplicationibus facti,res tribuant prosperas,auertātq; à nobis mala,cum gaudijs faciāt agere nos semper,tristitias uero propellāt,& ex casibus imminentia fortuitis. Nō exiguam curam locus iste desiderat,nec quod dicitur facile,tam cōsuetū est uel audiri, uel credi. Aduolabit enim continuo uniuersus ille doctißimorum chorus,qui asseuerans,& cōprobans fato fieri quæcunq; fiunt,eripiat nobis è manibus opinionem istam:&

inanibus nos arguat persuasionibus fidere. Quicquid in mundo, inquiet, gestum est, geritur, & geretur, olim definitum, et fixũ est: habetq; immobiles causas, per quas sibi res nexæ inexpugnabilem cõferant præteritorũ cum imminentibus necessitatẽ. Si definitũ, & fixum est, quid obtingere singulis mali debeat, boniue, iam certũ est. Quod si certum est, & fixũ, uacant omnia deorum auxilia, uacant odia, uacant benignitates. Tam enim præstare non possunt id, quod non potest fieri, quàm prohibere ne fiat id, quod necesse est euenire: nisi quòd ualidius premere opinionem istam si uoluerint, quibunt: ut etiam ipsos deos frustra dicant à uobis coli, & superuacaneis supplicationibus adorari. Cum enim ordinem uertere, & fatalia nequeant constituta mutare, quid rei, quid causæ est fatigare, & obtũdere eorum aures uelle: quorũ auxilijs nequeas supremis in necessitatib. fidere? Postremo si tristia, atq; importuna dij pellunt: si ea quæ sunt læta, atq; amica largiuntur, unde sunt mundo tanti, tamq; innumerabiles miseri? unde tot infelices lachrymabilẽ uitã in extrema sorte ducentes? cur immunes à calamitatib. non sunt, qui momenta per singula, qui per puncta sacrificijs onerãt atq; accumulant aras? Nónne alios (inquiunt) uidemus ex illis domicilia esse morborum: extinctis luminibus, atq; auribus obseratis, pedum carere processu, truncos sine manibus degere, incendijs, naufragijs, & ruinis, mergi, obrui, confici: patrimonijs ab ingentibus euolutos mercennario sese labore fulcire: stipes emendicare supremas, exterminari, proscribi, semper esse in luctibus liberorũ orbitatibus fractos: uexari per infortunia cætera, quorum speci-

es & formas nulla potest enumeratio definire? Quod utiq; non fieret, si propulsare, si flectere mala ista dij possent sacrorũ meritis obligati. Nunc uero quia casibus nullus est in his locus, sed ineluctabili omnia necessitate conficiunt, agit sese ordo præscriptus, & quod semel decretum est, perficit. Aut ingrati esse dicẽdi sunt cœlites, si cum habeant iura prohibendi, patiuntur infelix genus tot pœnis & calamitatibus implicari. Et fortasse aliquid dicant magnum, nec quod auribus debeat frustratorijs, leuibus, & cõtemnentibus sumi. Quas tamen nos partes, quia res nimium longi est multiq; sermonis, inexplicatas transcurrimus atq; intactas: solum illud posuisse contenti, inhonestas uos famas adiungere dijs uestris, si eos aliter negatis præstare quæ bona sunt, atq; inimica trãsuertere: nisi prius empti capellarum fuerint atq; ouium sanguine, & cæteris quæ admouentur altaribus. Indignũ enim primũ est, ut illa uis numinum sublimitasq; cœlestium beneficia credatur sua habere uenalia, prius sumere, atq; ita præstare. Tum quod fœdius multo est, nisi acceperint, prodesse nulli, perpetiq; miserrimos discriminum subire fortunas, cum prohibere poßint ac subuenire. Si ex duobus facientibus res sacras honestus unus, & locuples, alter angusto lare, sed innocentia fuerit & probitate laudabilis: centum ille cædat boues, totidemq; cũ agniculis suis matres, thus pauper exiguum, & odoris alicuius unam concremet glebulam: nónne erit consequens, ut debeat credi (si modo nihil numina, nisi præmijs antecedentibus præstant) ut fauorem suum & auxilium cõmodent lucupleti, auertant à pauperculo lumina, quem restrictum non ani-

mus, sed familiaris rei necessitas fecit? Vbi enim uenalis, & mercennarius dator est, ibi necesse est gratiã pro magnitudine muneris tribui, & eo inclinare suffragiũ, unde ad eum, qui præstat, mercedis plus multo, et indecoræ corruptionis affluxerit. Quid si populi rursus duo hostilibus dissidentes armis, sacrificijs paribus superorũ locupletauerint aras, alterq; in alterum postulent uires sibi atq; auxilium cõmodari, nónne iterum necesse est credi, si præmijs solicitantur, ut prosint, eos partes inter utrasq; debere hæsitare, defigi, nec reperire quid faciant, cum suas intelligant gratias sacrorũ acceptionibus obligatas? Aut enim auxilia hinc & inde præstabunt, id quod fieri nõ potest: pugnabunt enim contra ipsos se ipsi, contra suas gratias, uoluntatesq; nitentur: aut ambobus populis opẽ subministrare cessabunt, id quod sceleris magni est post impensam, acceptãq; mercedem. Itaq; ergo ab dijs longe infamia est ista tota pellenda: neq; est omnino dicendũ, præmijs eos ac mercedibus allici, bonas ut res conferãt, dimoueantq; contrarias, si modo dij ueri sunt, atq; in nominis huius exceptione ponendi. Aut enim fato fiunt quæcunq; fiunt, & ambitionis & gratiæ nullus locus in dijs est: aut si excluditur & eijcitur fatũ, nõ est superæ dignitatis boni operis fauorem, & collatas munificẽtias uenditare. Satis (ut opinor) ostendimus frustra dijs immortalibus hostias rebus cum consequentibus admoueri: quòd neq; alantur his, neq; ullam percipiant uoluptatem, neq; iras, aut animos ponant, neq; ut res tribuant faustas, neq; ut abigant aberuncentq; cõtrarias. Sequitur ut illam quoq; inspiciamus partem, quæ ab nonnullis cõsueta est asseri, & cau-

sis

ſis cærimonialibus applicari. Aiunt enim ſacra hæc honorandis eſſe inſtituta cœleſtibus, & ea quòd faciant honoris ergo facere, et his numinum potētias auctitare. Quid ſi ſimiliter dicant euigilare ſeſe, atq; dormire, deambulare, ſubſiſtere, conſcribere aliquid, & lectitare, ut honorē dijs habeant, & dignitatibus eos faciāt ampliores? Quid enim cruore de pecorū? quid ſacrorum cōfectione de cætera ſuperadditur his rei? quid apponitur, atq; adijcitur poteſtatis? Etenim honos omnis, q̄ haberi ab aliquo dicitur, & reuerentiæ potioris attribui, relatiui eſt ad alterū generis, & conſtans partibus duabus, ex cōceßione tribuentis, & amplificatione ſumentis. Vt ſi quiſpiā uiſo potentißimi nominis atq; auctoritatis uiro, uia decedat, aſſurgat, caput reuelet, uehiculoq́; deſiliat: tum deinde ſalutet accliuis ancillæ aut ſeruuli pauibūdas trepidationes imitatus: uideo quid agatur in huiuſmodi honorationis officio: ſummißione alterius datur alteri plurimum: efficiturq́;, ut uideatur magnus, quē ſuſceptio minoris extulerit, & ſuis ante poſuerit rebus. Sed conceßio hæc omnis, et honoris, de qua loquimur, attributio ſolis habet in hominibus ſedem: quos naturalis infirmitas, & amor in altiorib. ſtandi docet gaudere de faſtibus, & aliorū cōparationib. anteponi. At quæro in ſuperis ubi eſt honoris locus? uel quas eis eminētias addere ſacrorū ex collationibus inuenitur? Auguſtiores, potentiores mactatis pecudibus fiunt, additur illis ex hoc quicquā, aut eſſe dij magis diuinitate incipiunt ampliata? Atqui ego cōtumeliæ proximū, quinimmo eſſe plenam cōtumeliam iudico, cū honorari ab homine deus dicitur, & muneris alicuius oblatione mactari.

Etenim si honos auget, eiusq́; accumulat dignitatẽ cui fuerit attributus, sequitur ut auctior deus fiat ab homine, à quo fuerit munere et honoris collatione donatus. Atq; ita *perducitur res eò, ut inferior deus sit, qui honoribus mactatur humanis.* Quid *ergo (inquiet aliquis) honorẽ dijs dandum nullum esse omnino cẽsetis?* Si *deos nobis proponitis tales, quales (si sunt) debent esse, quosq́; dicere nos omnes in istius nominis prædicatione sentimus, quemadmodum possumus honorẽ his non habere uel maximũ? cũ etiã colere homines potentioribus acceperimus imperijs, cuiuscunq; ordinis fuerint, cuiuscunq; fortunæ.* Quisnam *iste est maximus?* Officiosior *multo quàm habetur à uobis, & potentiore in genere constitutus.* Dicite, inquitis. *Ne sit opinio de his deformitate culpabilis, ut neque illos credas quicquam hominis habere consimile, nec quicquã expectare quod sit ab se foris, atq; extrinsecus ueniens: tum quod sæpius dictum est, non ardescere irarum flammis, non gestire corporea uoluptate, nõ exambiri ut prosint, non præmijs ut noceant proritari, benignitatem & gratiam non habere uenalem, non gaudere honore collato, non indignari & affici non dato: sed quod rei diuinæ est proprium, sua se ui nosse, nec se alienis adulationibus æstimare.* Et tamen, *ut uideamus istud quod dicitur quale sit, quod est istud honoris genus, ueruecem, arietẽ, taurum, dei sub ore connectere, conspectuq́; in eius occidere?* Quod *est honoris genus deum inuitare ad sanguinẽ, quem cum canibus uideas eum sumere, atq; habere communem?* Quod *est honoris genus lignorum struibus incensis, cœlum fumo subtexere, & effigies numinum nigrore*

grore offuſcare ferali? Quod ſi ea quæ fiunt, propria ui pendere, non ante ſumptis placet opinionibus æſtimare, aræ iſtæ, quas dicitis, altariaq; hæc pulchra, infelicißimi animalium generis uſtrinæ, rogi ſunt, et buſticeta in opus ſtructa fœdißimũ, atq; in ſedẽ fabricata fœtorũ. Quid dicitis ó iſti, ergóne ille putor, qui ex corijs tollitur, atq; expirat ardentibus, qui ex oßibus, qui ex ſetis, ex agnorũ lanitijs, gallinarũq; de plumis, dei munus, & honor eſt? mactaturq; hoc illis, quorũ templa cum adire diſponitis, ab omni uos labe puros, lautos caſtißimosq; præſtatis? Et qd eſſe his poteſt coinquinatius, infelicius, ſpurcius, q̃ ſi ita facti ſunt ſenſus ſui natura, ut in amoribus habeant tam ſæua, ſintq; illis in uoluptate putores: quos neq; ipſi ſacrificantes ferre, nec ingenuæ ſuſtinere tractos ualeant per ſpiritũ nares? Quod ſi animantiũ cruore honorari, & affici ſuperorũ animos exiſtimatis, cur nõ eis & mulos, & elephantos mactatis, & aſinos? cur non & canes, urſos, & uulpes, & camelos, & beluas & leones? & quoniam uolucres hoſtiarũ quoq; in numeris ponitis, cur nõ uulturios, aquilas, ciconias, immuſſulos, buteones, coruos, accipitres, noctuas? cũq; illis ſalamãdras, natrices, uiperas, ſolifugas? Nẽpe ſubeſt & his ſanguis, & cõſimili ratiõe uitali agitãtur ſpiritu. Quid in illis maioris eſt operis, aut ſolertiæ in his minus, ut iſta nõ augeãt, ſuperorũ illa amplificent dignitatẽ? Quia rebus ex his (inquit) deos par eſt honorare cæleſtes, quibus ipſi alimur, ſuſtẽtamur: et uiuimus, & quas nobis ad uictũ ſui numinis tribuere benignitate dignati ſunt. Sed et cuminũ, naſturtiũ, rapa, bulbos, apiũ, carduos, radices, cucurbitas, rutã, mẽtã, ocimũ,

pul

pulcium, porrūq; sectiuū, ijdem tribuere dij uobis, esseq; in usibus uestris alimoniarū in parte iusserūt. Quid ergo cessatis altaribus & hæc dare, rebusq; his omnibus cuni lam superspergere bubulam, & acrimonias intermiscere ceparum. Ecce si uos canes (necesse est enim quædam fingi, perspici ut liquidius res poßint) si inquā canes, & asini, si motacillæ cum his simul, si hirundines garrulæ, pariterq; cum his porci sensu aliquo humanitatis accepto deos putarent atq; existimarēt uos esse: sacraq; uobis intenderent: honores ergo facerent nō ex materijs alijs, alijsq; de rebus, sed quibus ali moris est illis, & naturali appositione fulciri. Audire à uobis exposcimus, utrúmne hūc honorē, an contumeliam potius esse iudicaretis amplißimā: cum hirundines uobis muscas, motacillæ cæderent consecrarentq; formiculas: cū altaribus uestris darent asini fœnum, paleasq; libarēt: cum imponerent canes ossa, & humani stercoris proluuiem cōcremarent: cū ad ultimū porculi cœnum uobis profunderent ex uolutabris horrentibus, lutosis & uoraginibus sumptū? Ita ergo nō despui uestras inflammaremini dignitates, stercoribusq; uos accipi inter atroces cōputaretis iniurias? Sed taurorū corporibus honoratis uos deos, & aliorū animantiū cædibus. & quid hoc ab illo differt, cū & ipsa si nondū, mox tamen futura sint stercora, et exigui tēporis cōtracta interiectiōe putrescāt? Deniq; desinite supponere aris ignem, iam profectò cernetis uiscera illa taurorum sacra, quibus honor à uobis auctificatur deorū, feruescere uermibus & fluctuare, uitiare & corrūpere statum cœli, & ex odoribus morbidis regiones consauciare uicinas: quam si uobis

præcipiãt dij curam,ueſtram in ualetudinẽ uertere:pran dia inde,uel cœnas ſolenni ex more cõficere, longe fugia tis,execratiq; odoris genus ueniam poſcatis à ſuperis,fa-cturosq; uos eis nunquã talia ſacra iuretis.ita iſtud nõ lu dere eſt,non cõfiteri,non pandere,quid ſit deus neſcire, nec cui potentiæ debeat nominis huius uis ſubdi, appella-tioq; ſupponi?Cibis nouis auctificatis deos,nidoribus co honeſtatis,& ſuccis:& quia uobis iucũda,et grata ſunt, eaq; uos alunt,deos etiam creditis in eorum affluere uolu ptates,latratorũ et canum ritu offis ſæuitias ponere, atq; alludere porrigentibus ſæpius?Et quoniam nobis in mani bus hoſtiarum ſermo uerſatur:quæ cauſa,quæ ratio eſt,ut cum dij immortales (ſint enim & per nos licet quicunq; eſſe credũtur)ſint unius ſententiæ,uel unius debeant eſſe naturæ,generis,& qualitatis unius,non omnibus omnes hoſtijs,ſed quibuſdã quidam ſacrorũ mulceãtur legibus? Quæ eſt enim cauſa(requiram ut eadẽ rurſus) ut ille tau ris deus,hædis alius honoretur,aut ouibus, hic lactẽtibus porculis,alter intonſis agnis,hic uirginibus buculis, ca-pris ille cornutis,hic ſterilibus uacculis,at ille ingentibus ſcrofis,hic albentibus,ille atris,alter fœminei generis, al ter uero animantibus maſculinis?Si enim honoris & re-uerentiæ cauſa mactantur dijs hoſtiæ:quid refert, aut in-tereſt cuius animalis è capite luatur hoc debitũ , cuius ira offenſioq; ponatur?An nũquid alterius alteri minus gra tior & iucundior ſanguis eſt?alteri uero alterius uolupta tem infuudit,& gaudium?aut(ut fieri moris eſt)obſerua tionis alicuius,& religionis metu,ille caprina abſtinet ſe carne,porcinum alius execratur attactũ,huic ouilla fœtu lenta

lenta sunt uiscera:ac,ne stomachum fatiget inualidũ, hic bubulam duritiem uitat,& lactentiũ lenitatem,quo digerat expeditius,sumit? Sed erras, inqt,& laberis: nã dijs fœminis fœminas,mares marib. hostias immolare abstrusa & interior ratio est, uulgiq; à cognitione dimota. Nõ inquiro,nõ exigo, quid sacrorũ præcipiant, uel quid contineant leges,sed si iusserit ratio,atq; obtinuerit ueritas, differentiam generũ nullam in dijs esse,neq; ullis sexibus eos esse discretos:nonne solui necesse est? nonne rationes has omnes è stultissimis creditas opinationib. cõprobari, inueniri? Sapientium uirorum nõ aduocabo sentẽtias,qui risum nequeunt cõtinere,cum discrimina sexum dijs audiunt immortalibus attributa:unoquoq; ab hominũ quæro:an ipse apud se credat,sibiq; ipse psuadeat, distinctũ esse deorũ genus,mares,ac fœminas hos esse, & ad generandos fœtus conuenientiũ membrorũ dispositiõe formatos? Sed si sexibus sexus pares, id est fœminas fœminis, mares autem hostias dijs maribus immolari sacrificiorũ iura præscribunt,quæ in coloribus ratio est,ut merito his albas,illis atras conueniat, nigerrimasq; mactari? Quia superis dijs,inquit,atq; hominũ dexteritate pollentibus, color lætus acceptus est,ac filix hilaritate candoris. At uero dijs læuis,sedesq; habitantibus inferas,color furuus est gratior,et tristibus suffectus è fucis. Sed si rursus obtinuerit ratio,inferorũ penitus cassum esse nomen et uacuum, neq; ulla sub terris regna esse domiciliaq; Plutonia, opinionem necesse est id quoq; frustrari,quam super atris pecudibus habetis, diuisq; subterreis. Quod si inferi nulli sunt,deos etiam manium necesse est esse nullos. Fieri enim

qui

quî poteſt,ut cum loca ſint nulla,eorum, quæ nō ſunt, ulli perhibeātur eſſe cultores? Sed aſſentiamur(ut uultis) & eſſe inferos,& eſſe manes,& habitare neſcio quos in his deos hominibus minus fauſtos,& triſtioribus præpoſitos rebus,et quæ cauſa,quæ ratio eſt,ut atræ his hoſtiæ, niger rimiq; admoueantur colores? quia nigra nigris conueni-unt,& triſtia conſimilibus grata ſunt. Quid ergo? nō ui detis(ut uobiſcum & nos ſtolide,ſimiliterq; ludamus)albas eſſe hoſtiarum carnes,oſſa,dentes,pinguitias, omenta cum cerebris,molleſq; in oßibus medullas? Sed uellera nigra ſunt,nigræq; animantium ſetæ. Solas ergo immolate dijs lanas,uulſaſq; ex hoſtijs ſetulas, relinquite infelicißimas pecudes ſpoliatas licet,ac tonſas cœli animam ducere,& paſtibus innocentißimas incubare. Quod ſi grata numinibus inferis ea,quæ ſunt nigra,furuiq; exiſtimatis coloris:cur non omnia cætera,quæ illorū inferre ſacrificijs moris eſt,ſint nigra,& fumigata,tetraq;, & colorata curatis? Inficite thura,ſi dantur:ſalſas fruges,atq; uniuerſa libamina,lacti,oleo,ſanguini,hic ponat ut purpureū colorē,illa ut ſint lurida,fuliginē infundite cū fauillis. Quòd ſi uobis religio nulla eſt alba quædā ferre, & ſuos retinētia cādores:ipſi ueſtras religiōes ratiōeſq; diſſoluitis,cū ſacrorū in ope nihil unū,ꝑpetuūq; ſeruatis. Sed et illud hoc loco cōſentaneū eſt ex uobis addiſcere. Si caper cædatur Ioui,quē patri ſolēne eſt Libero,Mercurioq; mactari:aut bos ſi ſterilis Vnxiæ,quā Proſerpinæ tribuitis, quo ritu,atq; obſeruatiōe præcipitur:qd facinoris in hoc erit,quid malorū,ſceleriſue contractū:cum nihil interſit obſequij,cuius animalis è capite honorariū iſtud debitum

com-

compleatur? Cõfundi hæc, inquit, fas non est, nec piaculi parui est officia rituum, procurationẽq; miscere. Causam oro edissere. Quia generis certi hostias certis ius est consecrare numinibus, certaq; & supplicamenta præstari. Et quæ iterum causa est, ut generis certi hostias certis ius sit consecrare numinibus, certaq; & supplicamenta præstari? & hoc enim ius ipsum debet habere suam causam, certisq; ab rationibus exoriri, duci. antiquitatẽ, consuetudinemq; dicturus es. hominũ mihi scita pronũcias, & cæci animalis inuenta. Ego autẽ cum postulo causam mihi depromi, audire desidero, aut cœlo aliqd lapsum, aut quod magis res poscit, quid applicitũ Iuppiter ad tauri habeat sanguinem, ut ei debeat immolari, non debeat Mercurio, Libero? Aut natura quæ capri est, ut his rursus accommoda, Iouialibus conueniens sacrificijs non sit? Animaliũ facta est inter deos diuisio, transactionis alicuius pactione? conuenit, ut ille cõtineret ab huius se hostia? hic ut usurpare desineret alieni sanguinis iura? an, ut zelotypi pusiones, cõmunicare gustatum suarum pecudũ nolunt? aut, ut gentibus fieri moris diuersissimi fama est, quæ habentur his esui, aliarũ eadem reijciũtur ab uictibus? Ergo si hæc cassa sunt, nec rationis alicuius habentia firmitatẽ, sacrificiorum & ipsa inanis est ratio. Etenim qui pote est habere idoneam id, quod sequitur, causam, cũ ipsum illud primum, à quo defluit secundũ, inanissimũ esse reperiatur et uacuũ, & nulla soliditate firmatũ? Telluri (inquiunt) matri scrofa ingẽs immolatur fœta, at Mineruæ uirgini uirgo cæditur uitula, nullis unquã stimulis, nullius operis excitata conatu. Atquin nos arbitramur nec uirginem uirgi

ni

ni oportuisse mactari, ne uirginitas uiolaretur in pecude, qua dea plurimum pollet: nec Telluri grauidas atq; fœtas ob honorem fœcunditatis ipsius, quam cuncti expetimus & optamus inextinguibili semper fœcunditate procedē re. Nam si, quia uirgo Tritonia est, iccirco ei conuenit uirgines hostias immolari: & quòd Tellus est mater consimiliter grauidis accipiēda est scrofis: ergo & musicis Apollo, q̃ musicus: & q̃ medicus Aesculapius, medicis: & q̃ faber Vulcanus est, fabris: & quòd Mercurius eloquēs eloquentibus debet disertißimisq; mactari. Quod si dicere istud insanum est, aut (ut mediocriter pronunciem) brutū: multo illud maioris amentiæ est, fœtas iugulare Telluri, quòd sit fœtibus grauior: Mineruæ castas & uirgines, quia sit pura uirginitatis intactæ. Nam quod dici à uobis accipimus, esse quosdam ex dijs bonos, alios autē malos, & ad nocendi libidinem promptiores: illisq; ut prosint, his uero ne noceant sacrorū solennia ministrari: quanam istud ratione dicatur, intelligere cōfitemur nō posse. nam deos benignißimos dicere, lenesq; habere naturas, et sanctum, & religiosum, & uerū est: malos autem, & læuos nequaq̃ sumendū est auribus: ideo quoniā diuina illa uis ab nocendi procul est dimota & disiuncta natura. Quicquid autē pote est causam calamitatis inferre: quid sit primum uidendū est, & ab dei nomine longißima debet differitate seponi. Itaq; ut uobis cōmodemus assensum, dextrarum, sinistrarumq; rerum deos esse fautores: ulla nec sic ratio est cur alios alliciatis ad prospera, alios uero, ne noceant, sacrificijs cōmulceatis & præmijs. Primū quod dij boni male non queunt facere, etiam si nullo fuerint ho-

nore mactati: quicquid enim mite est, placidumq; natura, nocendi procul est usu & cogitatione discretum: malus uero comprimere suam ferociam nescit, quamuis gregibus mille, & mille alliciatur altaribus: neq; enim in dulcedinẽ uertere amaritudo se potest: aut ariditas in humorem, calor ignis in frigora: aut quod rei cuicunq; contrariũ est, id quod sibi contrariũ est, in suam sumere atq; immutare naturam. ut si manu uiperam mulceas, uenenato blandiaris aut scorpio: petat illa te morsu: hic contactus aculeum figat: nihilq; illa prosit allusio, cum ad nocendum res ambæ non stimulis exagitentur irarũ, sed quadam proprietate naturæ. Ita nihil prodest pmereri uelle per hostias deos læuos, cum siue illud feceris, siue cõtra non feceris, agant suam naturam, & ad ea quæ facti sunt, ingenitis legibus & quadam necessitate ducãtur. Quid quod isto modo utriq; dij desinunt esse suis in uiribus, & suis in qualitatib. permanere. Nam si bonis ut prosint, res diuina cõficitur, alijs autem ne noceant, ijsdem rationibus supplicatur: sequitur ut intelligi debeat, nihil dexteros profuturos, nulla si acceperint munera, fieriq; ex hoc malos: malos autem si acceperint, nocendi posituros mentem, fieriq; ex hoc bonos: atq; ita perducitur res eò, ut neq; hi dexteri, neq; illi sint læui: aut (quod fieri non potest) utriq; ipsi sint dexteri, et utriq; iterum læui. Esto: concedatur infelicißimas pecudes non sine aliquo religionis officio diuorum apud templa mactari, & quod ex usu consuetudinis factum est, rationis alicuius causam aliquam cõtinere: sed si magnificũ uidetur, atq; amplũ, iugulare dijs tauros, si illibata si solida cõcremari animãtiũ uiscera, qd sibi reliqua hæc uolũt

magorum

magorũ cohærẽtia disciplinis, quæ in sacrorum recõditis legibus põtificalia restituere mysteria, et rebus inseruere diuinis? Quid inq̃ sibi hæc uolũt, apexabo, isicia, silicernia, lõgauo? quæ sunt nomina, & farciminum genera, hirquino alia sanguine, cõminutis alia inculcata pulmonib. Quid tuceta? quid neniæ? quid offæ? non uulgi, sed quibus est nomẽ appellatioq; penitæ: ex quibus qd' primũ est, in exiguas aruina est miculas, et ilia minutim insecta de more: quod in secundo sitũ est intestini est porrectio, per quã proluuies editur, succis perexiccata uitalibus. offa aũt penita est, cũ particula uisceris cauda pecoris amputata: qd polimina? quid omẽta? quid palasea? siue (ut quidã cognominant) plasea? ex quibus est nomẽ omenti pars quædam quo receptacula uentrium circumretita finiuntur. Bouis cauda est plasea, siligine, & sanguine delibuta. Polimina porrò sunt ea, quæ nos proles uerecundius dicimus: à uulgaribus autem assolent cognomine testium nuncupari. Quid fitilla, quid frumen, quid africia, quid gratilla, catumeum, consposlium, cubula? ex quibus duo, quæ prima sunt, pultium nomina, sed genere & qualitate diuersa. Series uero, quæ sequitur, liborum significantias continet: & ipsis enim non est una eademq; formatio. non enim placet carnem strebulam nominare, quæ taurorum è coxendicibus demitur, pulpamenta non assa, quæ in ueribus exta sunt, animata prius & torrefacta carbonibus: non salsamina deniq;, quæ sunt una commixtio quadrinis copulata de frugibus. Non similiter fendicas, quæ & ipsæ sunt diræ, quas plebis oratio illa solet, cum eloquitur, nuncupare: non ratione eadem erumnas, quæ sunt

prima in gurgulionibus capita, quà deijcere cibos & referre natura est ruminatoribus uitulis. Non magmēta, nō augmina, non mille species, uel amensanguinū, uel fitillarum, quibus nomina indidistis obscura, uulgoq; ut essent augustiora fecistis. Si enim quæcunq; ab hominibus fiūt, maximeq; in re sacra, debent habere suas causas, nec sine ratione est quicquā in negocijs omnibus, atq; in omni administratione faciendum, edissertate nobis, & dicite, quæ sit causa, quæ ratio, ut hæc etiam dijs dentur, sacrisq; adoleantur altaribus? In hoc enim diutius loco huic causæ uel maxime necessario immoramur, insistimus, inhæremus, cupientes addiscere quid cū pultibus deo sit, quid cum libis, quid diuersis cum fratibus, confectionis iure multiplici atq; impensarum uarietate conditis? Opiparis numina cœnis afficiuntur, aut prandijs, ut innumeras cōueniat excogitare his dapes? auersionibus stomachorū laborāt? & ad expellenda fastidia saporum uarietas quæritur, ut modo his assa, modo cruda ponantur, semicocta modo et semicruda? Quod si omnes has partes, quas præsicias dicitis, accipere dij amāt, suntq; illis gratiæ, uel uoluptatis alicuius uel dulcedinis sensu, quid intercedit, quid prohibet, ut non semel hæc omnia totis cum animantibus inferatis? Quæ causa, quæ ratio est, ut caro strebula separatim, ruma, cauda, & plasca separatim, isitium solū, omentū solum, augmentorū adijciatur in causam? Pulmentorū uarietatibus afficiūtur dij cœlites, ut fieri mos est post cœnarum ditium & locupletiū saginas, frustilla hæc paruula pro suauibus mateolis sumunt, nō quibus famē sedent, sed ut palatis admoueant ociū, seq; ipsos plenæ appetitu

uoracita=

uoracitatis instigent? O deorũ magnitudo mirabilis: ó nullis hominũ comprehensa, nullis intellecta naturis: siquidem ut prosint, testiculis pecudum redimũtur, & rumis, neq; prius iras, atq; animos ponunt, nisi sibi adoleri paratas conspexerint nænias, offasq́; penitas. Sequitur ut de thure, deq́; mero aliquid sine ulla nimietate dicamus. Copulata enim, & mixta fiunt cærimoniarũ & hæc genera, cultumq́; adhibẽtur in plurimũ. Ac primum illud à uobis isto ipso quærimus, percontamurq́; de thure: unde aut quo tempore nosse illud aut scire potuistis, ut merito existimetis aut esse dijs dandum, aut eorum acceptißimũ uoluntati. Nouella enim propemodum res est, neq; annorũ inexplicabilis series, ex quo eius notitia profluxit in has partes, & delubris meruit interesse diuinis. Nã neq; temporibus, quemadmodum creditur & perhibetur, heroicis quidnam esset thus scitũ est, scriptoribus ut comprobatur à priscis, quorum in libris posita nulla eius mentio reperitur: neq; genitrix & mater superstitionis Hetruria opinionem eius nouit aut famam, sacellorũ ut indicant ritus: neq; quadringentis annis, quibus albana res uiguit, in usum cuiquã uenit, sacra cum res fieret: neq; ipse Romulus, aut religionibus artifex in cõminiscendis Numa, aut esse sciuit aut nasci: ut pium far monstrat quo peragi mos fuit sacrificiorum solenniũ munia. Vnde igitur cœpta est usurpatio eius assumi: aut in antiquam & ueterẽ consuetudinẽ quænam irruit nouitas, ut quod tempestatibus tantis necessariũ non fuit, locum sumeret in cærimonijs primum? Nam si sine thure religionis officiũ claudicat, necessariaq; uis eius est, quæ propitios faciat, mitesq́; homi-

nibus cœlites: peccatum est ab antiquis, quinimmo piacu- lis plena uita omnis illorum fuit: qui quod maxime conue niens deorū fuerat uoluptati per incuriā neglexere liba- re. Sin autē temporibus priscis, neq; homines, neq; dij hu ius thuris expetiuere materiam, cōprobatur & hodie fru stra illud, inaniterq; præstari: quod neq; antiquitas necef sarium credidit, & sine ullis nouitas rationibus appeti- uit. Deniq; ut illā semper regulam definitionemq; tenea- mus, qua demonstratū & fixū est, quicquid fiat ab homi ne habere oportere suas causas, & in ista quoq; retinebi mus parte, ut requiramus ex uobis quæ sit causa, quæ ra- tio, ut ante ipsa numinum signa thura injciantur altari- bus, & ex eorum incēdio familiaria fieri existimētur & mitia: quid ex huiusmodi facto acquiritur his rei, aut eorū ad animos quid accidit, ut merito iudicemus recte ista de- pendi, & non frustra atq; inaniter concremari? Vt enim uos debetis ostēdere cur thura dijs detis, sic & deos sequi tur ut debeatis exprομere habere aliquā causam, cur ea nō respuāt, quinimmo cur ea tam familiariter cōcupiscāt Honoramus (*inqet aliqs fortasse*) *his deos. Sed nos nō ue- strū, sed numinū reqrimus sensum: nec quid fiat à uobis, sed pēdatur ab his quāti, qd' in præmiū datur fauoris, in- terrogamus. Sed tamē ó pietas quātus iste est honor, aut qualis: qui ex ignis odore conficitur, & resina ex arboris cōparatur?* Nam *ne forte ignoretis quid, aut unde sit thus istud: uiscum est ex corticibus profluens, ita ut ex amygda lo, cerasο, lachrymabili destillatione coalescens.* Hoccine *ergo superas honorat & auctificat dignitates, aut offen- sa si aliquando cōtracta est, thuris uapore dissoluitur, &*

temperata indignatione sopitur? Quid ergo cessatis cuiuslibet arboris uiscum, sine ulla paßim differi ate cōburere? Nam si honorantur hoc numina, nec indigne sustinent panchaicas sibi ardere resinulas, quid interest, unde fumus altaribus conficiatur in sanctis: uel ex uisci quo genere nubes sufficionis exæstuent? An nūquid aliquis dicet, iccirco superis thus dari, quod odoratus habeat suaues, et narium cōmulce t sensum? reliqua uero sint aspera, et ob causam offensionis exclusa? Habent enim dij nares, quibus ducant aerios spiritus, accipiunt auras, & remittunt: ut penetrare illos poßint nidorum differentiū qualitates? Quod si damus ut fiat, mortalitatis eos adiungimus legi, & excludimus diuinitatis à finibus. Quicquid enim spirat, & reciprocos halitus auris cōmeabilibus ducit, id necesse est esse mortale, quia coeli sustineatur è pastu. Quicquid aūt coeli sustinetur è pastu, si recursus abstuleris, qui bus alternatio redditur abstrahiturq; uitalis, oblidi eius necesse est animam, & rationē subrui atq; interire uiuendi. Ergo si & dij spirant, odoreq; ad se attrahunt auris comitantibus inuolutum, non est ab re dicere & alienis eos suffitionibus uiuere, et interclusis posse spiraminibus interire. Et unde nouißime scitis, an si odorū suauitate capiuntur, eadem sint eis iucūda quæ uobis, & parili sensu uestras mulceant afficiātq; naturas? Nónne fieri pote est, ut quæ uobis afferunt uoluptatem, contrà illis aspera uideantur & tristia? Cum enim deorum sint sententiæ dispares, substantiæq; non unæ, quibus effici rationibus potest, ut quod qualitate diuersum est, unum sentiat accipiatq; contactum? An non quotidie cernimus & inter animantia

terris orta, esse alijs eadem uel amara uel dulcia: mortifera his esse, quæ illis nata in perniciem non sunt? ut quæ illos mulceant odoribus lætis, eadem pestiferos halitus aliorum corporibus spirent? Sed hoc ut fiat, & accidat, nõ in rebus est causa, quæ simul esse mortiferæ, simul salutares, simul dulces nequeunt, simulq; amaræ consistere: sed, ut quisq; est factus, ad extrinsecus rei uenientis attactũ ita afficitur: qualitatem non accipit ex rerum impulsionibus natam, sed ex sui sensus contagijq; natura. Verum omnis hæc ratio longe est ab dijs sita, nec exigui limitis interiectione discreta. Nam si uerum est (ut ab sapientibus creditur) incorporales hos esse, neq; oliditatis alicuius eminentia subleuari, inanis apud hos odor est, nec sensibiliter cõmouere aura eos potis est nidoris alicuius: non si mille tu pondera masculi thuris incendas, cœlũq; hoc totũ redundantium uaporum nebulositate cludatur. Quod enim nõ habet robur & substantiam corporalẽ, cõtrectari à substantia non potest corporali: odor autem corpus est, tactis sicut naribus indicatur: à deo ergo sentiri ratione nõ potest ulla, qui caret re corporis, atq; omni sensu & cogitatione priuatus est. Merũ thuris est socium, quod explanari consimiliter poscimus, cur ei superfundatur incẽsioni. Si enim ratio cur fiat non ostendetur, nec habebit expositam sui causam, non iam istud errori obijciendũ est ludicro, sed (ut dicatur expreßius) insaniæ, dementiæ, cæcitati. Vt enim iam sæpius dictum est, debet omne quod geritur, causam sui habere perspicuam, nec caliginis alicuius obscuritate contectam. Si ergo fiditis facto, aperite, monstrate, liquor iste cur detur, id est uinũ superfundatur altaribus

ribus. Nunquid enim numinũ corpora sitim sentiunt aridam, & eorum necesse est siccitates humore aliquo temperari? Nunquid nobis ut mortalibus mos est, cœnis inter miscere potiones, pari etiam more post solitos uictus liborum, & pultium, hostiarũq; cæsarum, quo putrefiat facilius & percoquatur cibus, frequentißimo irrigant accipiuntq; se uino? Date quæso immortalibus dijs bibant, scyphos, brias, pateras, sympiniaq; depromite: & quoniam tauris, pinguibusq; se dapibus, atq; opimis infarciũt escis: nequod in stomachi tramite male transuoratũ substiterit uiscus: succurrite, properate, Ioui optimo maximo merũ, ne præfocetur, date: cupit eructare, nec potis est: ac ni illa labatur, & dissoluatur obstructio, periculũ maximũ est, ne oblisus interrumpatur spiritus, & uiduatũ remaneat sine suis administratoribus cœlum. Sed frustra, inquit, iniquitas nobis: non enim nos superis ob eas profundimus merum causas, tanquam illos existimemus aut sitire, aut bibere, aut suauitatis eius affectione lætari. Honoris eis *ergô datur, quo fiat illorum elatior, amplior, augustiorq; sublimitas, altaria super ipsa libamus, et uenerabiles cinissas carbonibus excitamus extinctis.* Et *quæ grauior infligi cõtumelia dijs potest, q̃ si eos credas accepto mero propitios fieri: aut honorem existimes habitũ his magnum, si modo uini exigui rorem super uiuidam ieceris atq; instillaueris prunam?* Non *nobis est sermo cũ hominibus rationis expertibus, neq; quibus non sit cõmunis intelligentiæ ueritas: inest & uobis sapientia, inest sensus, uerumq; nos dicere apud uos ipsi interiore iudicio scitis.* Sed *quid facere possumus considerare nolentibus penitus res ipsas, se-*

cũq; ipsos loqui? Facitis enim quod fieri cernitis, nõ quod fieri oportere confiditis: nimirũ quia apud uos plus ualet nullam habens consuetudo rationẽ, q̃ rerum inspecta natura ueritatis examinatione põderata. Quid est enim deo cũ uino, aut in eius materia uis qualis, aut quãta est, quod cum effusum fuerit, sublimitas eius augescat, & honorata existimetur auctoritas? Quid inquã deo cum uino est, Venereis re proxima, neruos omniũ debilitante uirtutũ, uerecũdiæ, pudoris, & castitatis inimica? quod in insanias, & furores mẽtes sæpius præcipitauit excitas, ipsosq; illos deos maledictis cõpulit exauctorare dementib. Itáne istud nõ nefas, & plenũ sacrilegij crimen est, honori hoc dare, quod si tu auidius sumpseris, quid facias, nescias: qd loquaris ignores: ad extremũ temulenti, luxuriosi, et perditi, conuitiũ, infamiamq; merearis? Operæpreciũ est etiam uerba ipsa depromere, quibus, cũ uinum datur, uti, ac supplicare cõsuetudo est. Mactus hoc uino inferio esto. Inferio, inquit Trebatius, uerbũ ea causa est additũ, eaq; ratiõe profertur: ne uinum omne omnino, quod in cellis, atq; apothecis est conditũ, ex quibus illud quod effunditur promptũ est, esse sacrũ incipiat, & ex usibus eripiatur humanis. Addito ergo hoc uerbo, solũ erit, quod infertur, sacrũ, nec religione obligabitur. Ceterũ qualis ergo hic honor est, in quo imponitur quasi lex deo, ne plus quærat q̃ datum est? aut cuius ipse est auiditatis deus, qui nisi uerbi fuerit præscriptiõe submotus, cupiditatẽ suam protendat ulterius, & apothecis suis supplicẽ priuet? Mactus hoc uino inferio esto: iniuria est ista, non honor. quid enim si diuus amplius hoc uolet, neq; erit cõtentus illato?

nónne

nonne insigniter dicendũ est lædi, qui honorẽ accipere cũ cõditione cogatur? Nã si exceptiõe nõ addita, sacrũ necesse est fieri omne omnino qd in cællis est uinũ, manifestum est & deo contumeliam fieri, cui modus cõstituatur inuito: & uos ipsos in re sacra cærimoniarũ officia uiolare, q nõ tantũ tribuitis uini, quantũ deum uidetis sibi uelle præstari. Mactus hoc uino inferio esto: qd est aliud q̃ dicere, tantũ esto mactus, quantũ uolo: tantũ amplificatus, quantũ iubeo: tantum honoris assumito, quantũ te habere decerno, & uerborũ circũscriptiõe definio. O deorũ sublimitas præpotẽs, quã uenerari, quã colere officijs omnib. cærimonialib. debeas: cui legẽ uenerator imponit, quã cũ pactionibus adorat et formulis: quæ per unius formidinẽ uerbi ab immodicis uini cupiditatibus arcetur. Sed sit, ut uultis, honor in uino, sit in thure, immolatione et cædibus hostiarũ iræ numinũ offensionesq; placentur. Etiam dij sertis, coronis afficiũtur, & floribus? Etiámne æris tinnitibus, & quassationib. cymbalorũ? Etiámne tympanis? etiámne symphonijs? quid efficiunt crepitus scabillorũ? ut cũ eos audierint numina, honorifice secũ existimẽt actũ, & feruẽtes animos irarũ obliuiõe deponãt? An nunquid ut paruuli pusiones ab ineptis uagitib. crepitaculis exterrẽtur auditis: eadẽ ratiõe, et omnipotẽtia numina tibiarũ stridore mulcẽtur, et ad numerũ cymbalorũ mollita indignatiõe flaccescũt? Quid sibi uolũt excitatiões illæ, quas canitis matutini, collatis ad tibiã uocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad uigilias debeãt? qd domuitiões illæ, qbus bene ut ualeãt, auspicabili salutatiõe mandatis? Sõni enim quiete soluũtur, occupariq; ut hoc poßint lenes

audiendæ

audiendæ sunt næniæ? Lauatio, inquit, deûm matris est hodie. Sordescunt enim diui, & ad sordes eluendas lauentibus aquis opus, atq; adiuncta antiqua cineris frictione. Iouis epulum cras est. Iuppiter enim cœnat, magnisq; implendus est dapibus, iamdudum inedia gestiens, & anniuersaria interiectione ieiunus. Aesculapij geritur, celebraturq; uindemia. colunt enim dij uineas, & ab suasionibus contracti exprimunt uindemiatoribus uinum. Lectisternium Cereris erit Idibus proximis. habent enim dij lectos, atq;, ut stratis possint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atq; excitatur impressio. Telluris natalis est. dij enim ex uteris prodeunt, & habent dies lætos, quibus eis ascriptum est auram usurpare uitalem. Ludi uero, quos facitis, quibus floralibus, & Megalensib. nomē est, cæteriq; omnes alij, quos esse sacros uoluistis, & religionum inter officia deputari: quam rationem habent, quam causam, ut institui, condiq; debuerint, & ex numinū appellatione signari? Honorantur, inquit, his dij, & si quas ab hominibus cōtinent offensionū memorias illatas, abijciunt, excludunt, redduntq; se nobis redintegrata familiaritate fautores. Et quæ causa est rursus, ut tranquilli, placidi efficiantur, & mites: ineptæ si res fiant, & ab hominibus ociosis multitudine spectante ludatur? Ponit animos Iuppiter, si Amphitryo fuerit actus pronunciatusq; Plautinus? aut si Europa, si Leda, Ganymedes fuerit saltatus, aut Danae, motum cōpescit irarum? Tranquillior, lenior, mater magna efficitur, si Atyis conspexerit priscam refricari ab histrionibus fabulam? Obliterabit offensam Venus, si Adonis in habitu gestum agere uiderit saltatorijs

in

in motibus pantomimũ? indignatio relanguescet Alcidæ, si tragœdia Sophoclis, cui Trachiniæ nomen est, Euripidis aut Hercules actitetur? Existimatur tractari se honorifice Flora, si suis in ludis flagitiosas cõspexerit res agi, & migratum ab lupanaribus in Theatra? Itáne istud non est deorum imminuere dignitatem, dicare & consecrare turpissimas res eis, quas censor animus respuat, & quarum actores inhonestos esse ius uestrum, & inter capita computari iudicauit infamia? Mimis nimirũ dij gaudent, & illa uis præstans, neq; ullis hominũ comprehensa naturis, libentissime commodat audiendis his aures: quorum symplegmatibus plurimis intermixtos se esse, derisiõis in materiam norunt: delectantur ut res est, stupidorũ capitibus rasis, salpictarum sonitu, atq; plausu, factis & dictis turpibus, fascinorum ingentium rubore. Iam uero si uiderint in fœmineas mollitudines eneruãtes se uiros, uociferari hos frustra, sine causa alios cursitare, amicitiarũ fide salua contundere se alios, & crudis mutilare se cæstibus, certare hos spiritu, buccas uento distendere, uotisq; inanibus cõcrepare, manus ad cœlum tollunt, rebus admirabilibus moti prosiliunt, exclamant, in gratiam cũ hominibus redeunt. Hæc si dijs immortalib. obliuionẽ afferunt simultatum, si ex comœdijs, atellanis, mimis, ducunt lætissimas uoluptates, quid moramini, quid cessatis, quin & ipsos dicatis deos ludere, lasciuire, saltare, obscœnas compingere cantiões, & clunibus fluctuare crispatis? Quid enim differt, aut interest, faciántne hæc ipsi, an ab alijs fieri in amoribus atq; in delicijs ducant? Vnde igitur fluxit, uel ex quibus enata est causis opinionũ hæc prauitas? Ex eo scilicet

cet maxime, quod nequeuntes homines, quidnam sit deus scire, quidnam sit uis eius, natura, substantia, qualitas utrúmne habeat formam, an nulla sit corporis circumscriptiõe finitus: agat aliquid, an nõ agat, uigilétne perpetuo, an aliquando soluatur in somnos: curtat, sedeat, ambulet, àn ab huiusmodi motibus, et cessione sit liber: Hæc omnia (ut dixi) nequeũtes scire, neq; ratiõe aliqua peruidere, in eas sunt opinatiões lapsi, ut deos ex se fingerẽt, & qualis sibi natura est, et illis talẽ darẽt actionũ rerũ uoluntatũq; naturã. Quod si animal cernerẽt nullius esse se precii, nec inter formiculã plurimũ seseq; esse discriminis, profecto desinerent arbitrari quicquã se habere cõmune cum superis, et intra suos fines humilitatis suæ modestiã continerent. Nũc uero quia cernũt ora, oculos, capita, buccas, auriculas, nasos, cæterasq; se alias membrorum gerere ac uiscerum portiones, & deos existimãt eadem ratione formatos, habitumq; illos suũ compagine in corporea continere: & quia gaudere, lætari, mœstosq; se fieri tristioribus conspiciũt causis, arbitrantur & numina ex rebus hilarioribus gaudere, & ex minus lætis animorum contractione cõduci: affici se ludis, putant & cœlitum mentes ludorum delectatione mulceri. Et quia illis se uoluptas est lauacrorũ refouere caldoribus, & superis ducũt lauationũ esse mũditias gratas. Vindemiamus nos homines, et deos rentur, & credunt suas ducere atq; agitare uindemias: dies nobis natalitij sunt, & potẽtias cœlites dies autumant habere natales. Quod si possent ascribere ualetudines, ægritudines, & corporales dijs morbos, nõ dubitarent eos lienosos, lippulos, atq; enterocelicos dicere, eo q̃ ipsi, &

lienosi

lienosi, & lippi sunt sæpe, & ingentiũ herniarũ magnitudine põdẽrosi. Age nunc summatim, quoniã sermo prolatus est, & perductus in hæc loca, singulorũ partiũ oppositionibus cõparemus, utrúmne uos melius rebus de superis sentiatis, an potius nos multo & honoratius opinemur & rectius, quodq; rei diuinæ suum præstet, atq; attribuat dignitatẽ. Ac primũ uos deos, quos in rerũ natura uel arbitramini esse, uel creditis, quorumq; in templis omnibus simulachra constituistis, & formas, profitemini esse natos, & ex masculorũ fœminarũq; seminibus conuentionũ progenitos lege. At uero nos cõtrà, si modo dij certi sunt, habẽtq; huius nominis auctoritatẽ, potentiam, dignitatem, aut ingenitos esse censemus (hoc enim religiosum est credere) aut si habent natiuitatis exordium, Dei summi est scire, quibus eos rationibus fecerit, aut secula quanta sint, ex quo eis attribuit perpetuitatẽ sui numinis inchoare. Vos habere sexus deos, aliosq; ex his mares, fœminini generis alios esse cẽsetis, nos potentias cœlites discretas esse sexibus abnegamus: quoniã discrimẽ huiusmodi terrenis animãtib. datum est: quas coire, quas generare auctor uoluit rerũ, substituẽdis per libidinẽ prolibus. Vos hominũ similitudinẽ gerere, & mortaliũ uultib. existimatis esse formatos: nos effigies remur submotas esse ab his lõge, quoniã forma mortalis est corporis: & si fortè est ulla, cõprehẽdere neminẽ posse indubitabili asseueratione iuramus. A uobis artificia singuli opificũ more habere perhibẽtur: ridemus cũ audimus nos ista, quoniã dijs artes necessarias ducimus arbitramurq; nõ esse eas, constat et liquidũ est paupertatis ad subsidiũ cõparatas. Di-

scordiarum alios ex his uos, alios dicitis qui pestilentias irrogent, alios qui amores, qui furias, alios uero qui præsint bellis, & sanguinis effusione lætentur: at uero nos cōtrà ab ingenijs numinum iudicamus esse disiuncta, aut si sunt qui hæc mala miserrimis infrrāt subijciantq; mortalibus, ab deorum contendimus procul esse natura, nec sub huius nominis prædicatione ponēdos. Irasci & perturbari uos numina, cæterisq; animorū affectibus mācipata esse atq; obnoxia iudicatis. Nos huiusmodi motus alienos existimamus ab his esse: sunt enim ferocium generū, & mortalitati subeuntium functiones. Vos pecorū sanguine, uos cædibus, & mactationib. hostiarū gaudere, lætari, & in gratiam cum hominibus remissis offensionibus redire opinatis. Nos amorem sanguinis nullum esse in cœlitibus ducimus: nec esse tam duros, ut miserorum animantiū cæde saturatas abijciant iras. Vos mero, uos thure, honorem arbitramini dijs addi, & eorum augescere dignitates. Nos monstrum, & prodigium iudicamus: quod quisquam hominum credit aut augustiorem fieri deum fumo, aut ex roribus exiguis uini, ipsum sibi ab hominibus ducere satis sancte, atq; honorifice supplicatum. Vos æris tinnitibus, & tibiarum sonis, uos equorum curriculis, & theatralibus ludis persuasum habetis deos delectari, et affici, irasq; aliquando cōceptas eorū satisfactione molliri. Nos inconueniēs ducimus, quinimmo incredibile iudicamus eos, qui gradibus mille genus omne uirtutū perfectionis transierint summitate, in uoluptatibus habere atq; in delicijs res eas, quas homo sapiens rideat, & quæ nō alijs uideantur continere aliquid gratiæ, quā infantibus paruulis, & triuialiter

uialiter & populariter institutis. Hæc cũ ita se habeant, cumq; sit opinionum tanta nostrarum, uestrarumq; diuersitas, ubi aut nos impij, aut uos pij: cum ex partiũ sensibus pietatis debeat, atque impietatis ratio ponderari? Non enim simulachrum qui sibi aliquod cõficit, quod pro deo ueneretur: aut qui pecus trucidat innoxium, sacrisq; incendit altaribus, is habendus est rebus deditus esse diuinis. Opinio religionẽ facit, & recta de dijs mens: ut nihil eos existimes contra decus præsumptæ sublimitatis appetere. Cum enim cuncta, quæ his dantur, sub oculis hic nostris uideamus absumi, quid ad eos aliud ab nobis dicendum est peruenire, nisi opiniones dijs dignas, & eorũ cõuenientißimas nomini? Hæc sunt dona certißima, sacrificia hæc uera: nam pulticulæ, thura cum carnibus, rapacium alimenta sunt ignium, & parentalibus cõiunctißima mortuorum. Si dij immortales nequeũt irasci, neq; ullis animorũ affectibus eorum quatitur cõcutiturq; natura, quid historiæ sibi uolunt, quid annales, quorũ in conscriptionibus legimus nõnullis offensionibus deos motos, pestilẽtias, sterilitates, ac frugum inopias, aliaq; intulisse ciuitatibus, nationibusq; discrimina: eosq; rursus sacrorũ satisfactione placatos, indignationũ posuisse feruores, & in habitum lætiorẽ statum cœli, tempestatumq; mutasse? Quid terrarũ fremitus, quid motus, quos esse accepimus factos, quòd essent acti per indiligentiã ludi, nec ad suam formam, cõditionemq; curati? instauratis his tamẽ, & curiosa obseruatione repetitis, superorũ conquieuisse terrores, & ad hominũ curã, familiaritatẽq; reuocatos. Quoties uatum iußis, haruspicũq; responsis, postquam diuina

res facta est, & ex gentibus transinarinis acciti dij quidã delubraq; his facta, & in altioribus columnis signa quædam & simulachra sunt constituta: & imminentiũ auersi sunt periculorum metus, & grauißimi hostes pulsi, & amplificata res publica est, & uictoriarũ frequentib. gaudijs, & prouinciarum possesione cõplurium? quod utiq; non fieret, si sacrificia, si ludos, cæterosq; aspernarentur dij cultus: neq; se honorari eorũ procurationib. ducerent. Si ergo his datis calor omnis numinũ indignatioq; frigescunt, uertunturq; in prospera ea, quæ uidebantur afferre terrores, manifestum est hæc omnia non sine cœlitũ fieri uoluntate, & quòd ea tribuãtur, à nobis inaniter & cum tota imperitia reprehendi. Ventum est ergo dum loquimur ad ipsum articulum causæ, uentum rei ad cardinem, uentum ad ueram atq; adiũctißimam quæstionẽ: in quam conuenit, ut debeamus inspicere, formidine superstitionis amota, et gratificatiõe deposita, utrùmne hi dij sint, quos sæuire asseueratis offensos, reddiq; sacrificijs mites: an sint longe aliud, & ab huius ui debeant, & nominis, & potentiæ segregari. Non enim imus inficias in annalium scriptis contineri hæc omnia, quæ sunt à uobis in oppositione prolata: nam & ipsi pro modulo, ingenijq; pro captu, & legimus, & esse positum scimus, ludis quondam ipsis circensibus, qui Ioui maximo fierẽt, patremfamiliâs quendam, antequã inciperent res agi, seruũ peßime meritum per circi areã mediam trãsduxisse cæsum uirgis, & ex more multasse pòst patibuli pœnam. Ludis deinde iam terminatis, profligatisq; curriculis, nõ multi post temporis spacium ciuitatẽ occepisse pestilentia uastari. Cumq;

dies

dies adderet malũ malo grauius, cateruatim & populus interiret: rusticulo cuidam forte humilitatis obscuro Iouem per insomnium dixisse, uti ad consules suaderet præsulem sibi displicuisse, monstraret posse melius fieri ciuitati, si ludis sua religio redderetur, & ex integro rursus curiosa obseruatione procederent. Quod cum ille facere minime curasset, uel quòd esse uanum suspicaretur insomnium, nullamq; habiturũ apud audituros fidem: uel quod ingenitæ humilitatis memor potestatis tantæ fugeret & formidaret accessum: contatori redditum inimicũ Iouem, filiorum obitus irrogauisse pro pœna. Mox cum & ipsi proprium minaretur interitum, ni præsulis pergeret nuntius improbati: obeundi formidine territatũ, cum iam & ipse contactus pestilentiæ flagraret incendio, de sententia propinquorum perlatũ ad curiam patrũ, insomniiq; exposita uisione, flammas euolauisse contagii. Ludorum deinde instauratione decreta, & spectaculis adhibitã grauem curam, & priorem populo redditam sanitatem. Sed neq; illud æque nos negabimus scire, tẽporibus quondam ciuitatis & reipublicæ duris, uel quæ lues infesta faciebat continua populũ contage conficiens: uel quæ hostes ualidi, & ad periculum libertatis auferendæ præliorũ prosperitate iam proximi: iußis, & monitis uatum, transmarinis ex gentibus quosdam deos accitos, magnificisq; honoratos templis, & luis sedasse flagrantiã, & uiribus hostium fractis frequẽtißime triumphatũ, & auctos Imperii fines, innumerasq; prouincias sub leges uestri cecidisse dominatus. Sed neq; hoc nostram cõscientiam fugit, lectum et positũ, ictum cũ esset Capitoliũ fulmine, multaq;

in hoc alia: Iouis etiam simulachrũ sublimi quod in culmine stabat, suis esse ab sedibus prouolutum. Respõsum deinde ab haruspicibus editum, res sæuas, tristissimasq; portẽdi: ab incendijs, cædibus, ab legum interitu, & ab iuris occasu, maxime tamen ab domesticis hostibus, atq; ab impia coniuratorũ manu. Sed flecti hæc posse, immo aliter publicari scelerata non posse consilia, nisi Iuppiter rursus altiore in culmine figeretur, orientalem cõuersus ad cardinem, radijsq; oppositus solis. Affuisse dicto fidẽ: nam subrepto culmine conuersoq; ad solem signo, patuisse res abditas, & reserata in maleficia uindicatum. Habẽt quidem miraculi speciem, quinimmo habere creduntur cũcta ista, quæ dicta sunt: si ita, ut sunt prompta, humanũ ueniant ad auditũ: nec diffitemur inesse his quiddam, quod in prima positum (quemadmodũ dicitur) fronte, perstringere aures posit, & ueritatis similitudine circũuenire. Cæterũ si penitus intueri res factas, personas, & personarũ uolucris uoluntates, nihil esse reperies dijs dignũ, & qđ sæpe iam dictũ est, quod ad huius nominis speciem, dignitatemq; referatur. Quis est enim primũ, qui deum illum fuisse credat, qui currẽtibus frustra delectaretur equuleis euocariq; se genere hoc ludicri iucũdissimũ duceret? Immo illum fuisse quis est qui assentiatur Iouem, quem deum principem dicitis, & rerũ quæcunq; sunt conditorẽ: qui spectatum proficisceretur è cœlo, cantherios de uelocitate certantes, replicantes gyros septem, & quos dissimiles ipse corporũ esse in mobilitate uoluisset, eos tamen gaudere, transire, transiri, pronos & cernuos ruere, cum curribus resupinos uerti, trahi alios crurib. & claudicare præ

fractis

fractis: & ineptias nugis & crudelitatibus mixtas summis in uoluptatib. habuisse, quas homo quiuis lautus, nec ad studium plenæ grauitatis ac põderis eruditus, puerilia duceret atq; aspernaretur ut ludicra? Quis est, in q̃, q̃ credat (repetamus ut assidue hanc uocẽ) generis eũ fuisse diuini, qui quoniam ludis actus per circi est spaciũ meritorum pœnas & supplicia redditurus, ira exacerbatus arde sceret, seseq; ad uires accingeret ultionis? Si enim nocẽs seruus, atq; illa fuerat animaduersione puniẽdus, quî debuit Iuppiter indignatione aliqua cõmoueri, cum ageretur iniuste nihil, immo cũ nocens caput pœnis cõuenientibus plecteretur? Sin autem immunis ab scelere, neq; ulli obnoxius crimini, uitiosi præsulis ipse fuit in causa, cui cum subuenire potuisset, nõ fecit, immo ipse quæsiuit, & pati quod improbabat, & ab alijs pœnas suæ permissionis exigere: & cur læsum deinde illo se questus est & pronunciauit in præsule, quia crucis ad pœnas per circi actus est medium uirgis dilaceratus & flagris? Et quid ex hoc facto labis potuit & fœditatis effluere, quod aut circum faceret minus purum, aut Iouem contaminatum, cum per exigua momenta, per puncta, tot in orbe conspiceret millia mortis in generibus uarijs, & cruciatibus interire diuersis? Ante, inquit, est actus, ludi quàm inciperent confici. Si sacrilego pectore, religionisq; cõtemptu, est cur ignoscere debeamus Ioui indignanti se spretũ, nec circensibus proprijs solicitiorem adhibitã curam. Sin autẽ errore, uel casu, latens illud non est animaduersum & cognitum uitium, nónne fuerat rectũ, Iouiq; conueniens, ut humanis ignosceret lapsibus, et imprudẽtiæ cæcitatẽ ueniali

& deo conueniens, mentem hominis uertere, & parendi subigere uoluntatem: quàm uias aggredi sæuiores, & latrocinij ritu sine ulla paßim ratione sæuire? Si enim rusticus, senior inexpeditus in rebus obeundis, cunctabatur in re iussa causis superioribus retardatus, quid infelices eius cõmeruerant liberi, ut in eos ira & indignatio uerteretur, offensasq; alterius luminis sui spoliatione pẽsarent? Et quisquã est hominũ, qui fuisse illum deum credat, tam iniustum, tam impiũ, nec mortaliũ saltem constituta seruantem, apud quos nefas haberetur magnũ, alterum pro altero plecti, & aliena delicta aliorũ ceruicibus uindicari? Sed & ipsum fecit pestilitatis sæuitia cõprehẽdi. Nónne ergo præstãtius, quinimmo æquius fuerat, si hoc esse uidebatur faciendũ, ut ab ipso patre terror coercitionis inciperet, apud quẽ causa tanti fuerat motus, & in obeundo cessatio, q̃ in eius dolorem uim liberis facere, et innoxias urere, atq; abolere p̃sonas? Quænã illa sæuitia crudelitatis fuit? quæ tãta, ut extincta sobole intestinis p̃iculis post territaret patrẽ? Quod iamdudũ si facere, id est loco priore uoluisset: nec germanitas cõficeretur innoxia, et uolũtas numinis cognosceretur offensa. At enim cõpleto annũciatiõis officio, statim morbus euanuit, et sanitati homo est cõtinuo restitutus. Et q̃d habet admiratiõis res ista, si malũ q̃d inspirauerat, repulit: seseq; inani ostẽtatione iactauit? Quod si penitus res pẽdas, magis illa crudelitas, q̃ beneficiũ salutis fuit: siq̃dẽ hominẽ miserũ, et interire post filios cupientẽ, nõ gaudia seruauit ad uitæ, sed ut suã solitudinẽ disceret, et orbitatis cruciamẽta sentiret. Cõsimili ratiõe per alias ire licebit historias, et ostẽdere in his quoq; lõge

aliud, q̃ esse dij debeant, de his ipsis dici, & earũ in expo sitionibus indicari: uelut in hac ipsa, quam deinceps ponã una ei, duabúsue cõiunctis, fastidiũ ne immoderatione pariatur. Post aduectos (inquitis) transmarinis ex gentibus deos quosdam, postq; condita his templa, post cumulatas sacrificijs aras, male habens sese recreatus conualuit populus, & pestilentes morbi inducta synceritate fugerunt. Qui (effamini) dij quæso? Aesculapius (inquitis) Epidauro bonis deus ualetudinibus præsidens, & Tiberina in insula cõstitutus. Si esset nobis animus scrupulosius ista tractare, uobis ipsis obtineremus auctoribus, minime illum fuisse diuũ: qui cõceptus & natus muliebri aluo esset: qui annorũ gradibus ad eum finem ascendisset ætatis, in quo illum uis fulminis (uestris quemadmodũ literis continetur) & uita expulisset et lumine. Sed quæstiõe ab ista discedimus: Coronidis filius sit, ut uultis, ex immortaliũ numero, & perpetua præditus sublimitate cœlesti. Ex Epidauro tamen quid est aliud allatũ, nisi magni agminis coluber? Fidem si annalium sequimur: & exploratã eis attribuimus ueritatem, nihil (ut conscriptum est) aliud. quid ergo dicimus? Aesculapius iste quem prædicatis, deus præstans, sanctus deus, salutis dator, ualetudinũ pessimarum propulsator, prohibitor, & extinctor, serpentis est forma & circumscriptione finitus: per terrã reptans, cœnonatis ut uermiculis mos est, solum mento radit & pectore, tortuosis uoluminibus se trahens, atq; ut pergere prorsus possit, partem sui postremã conatibus prioris adducit. Et quoniam legitur usus cibis etiam, quibus uita in corporibus immoratur, habet patulas fauces, quibus cibos trãsuoret

uoret oris hiatibus appetitos: habet receptaculũ uentris, & ubi mansa & uorata decoquat uiscera, sanguis detur ut corpori, et uiribus redintegratio subrogetur. Habet & extremos tramites, per quos immunda fex eat, auersabili corpora fœditate deoneratis. Siquãdo mutat loca, & ab alijs transgredi in alias regiones parat: non ut deus obscure per cœli euolat sydera, pũctoq; in tẽporis ubi causa postulauerit, sistitur: sed uelut animal brutũ, uehiculum quo sustineatur, petit: undas pelagi uitat: atq; ut tutus poßit incolumisq; præstari, cũ hominibus nauem ascendit, & ille publicæ sanitatis deus, fragili se ligno, & tabularũ compagibus credit. nõ arbitramur euincere, atq; obtinere uos posse, Aesculapiũ illum fuisse serpentẽ: nisi hunc colorem uolueritis inducere, ut in anguem dicatis cõuertisse se deum, quo mentiri se posset, quisnam esset, aut quales homines intueri. Quod si fuerit à uobis dictum, q̃ infirmiter, inualideq; dicatur, ipsa rerum inæqualitas indicabit. Si enim se deus uideri ab hominib. euitabat, nec in forma serpentis uelle debuit conspici: cum in qualibet forma nõ ab ipso se alius, sed ipse esset futurus. Sin autẽ intenderat cernendum se dare, non debuit oculorum negare conspectui: cur non talem uideri se præbuit, qualẽ sciebat se esse, qualemq; se nouerat sui numinis in potentia contineri? Erat enim hoc potius, multoq; præstantius, augustæq; conueniens dignitati, quàm fieri beluam, horrẽtisq; animalis in similitudinẽ uerti: & dare ambiguis cõtradictionibus locum: essetne uerus deus: an nescio quid aliud, lõgeq; ab supera sublimitate seiũctum. Sed si deus (inquit) non erat, cur è naui postquã extulit sese, Tyberinã ad insulam re-

psit:nusquam statim cõparuit, & uiderier ut ante desiit? Possumus enim scire, utrúmne aliquod obstaculum fuerit, cuius sese obiectu atq; oppositione protexerit, an hiatus aliquis? Vos pronũciate, uos dicite, quidnam illud fuerit, aut cuinam rerum generi debuerit applicari, si persona=rum officia sunt certa certarũ uestra. Cum res ita sit, deq; uestro numine, uestráq; & religione tractetur, uestrũ est potius edocere, uestrumq; monstrare, quid illa res fuerit, nostras uelle quàm exaudire sententias, nostráq; expecta re decreta. Nam nos *quidem quid aliud possumus dicere, nisi quod fuit, & uisum est: quod historiæ prodidere om=nes, & oculorum sensibus est cõprehensum?* Hanc *tamen scilicet colubram ualidißimi corporis, & prolixitatis im mensæ: aut si nomen hoc sordidũ est, anguem dicimus, ser pentem nominitamus: aut si quod aliud nobis usus uoca=men obtulerit, aut ampliatio sermonis effinxerit. si enim repsit ut coluber, non pedibus se ferens, neq; suas subex=plicans itiones, sed uentre nixus ac pectore: si ex materia formatus carnis longitudinem porrigebatur in lubricam: caput si habuit atq; caudam, si oblita squamis terga, si ma cularum suffectionibus uaria, si os dentibus horridũ, & ad infligẽdos instructũ morsus: quid aliud possumus, quã generis eum dicere fuisse terreni? quãuis fuerit immanis et nimius, quãuis illum ab* Regulo *exercitus ui cæsum lon gitudine corporis & roboris anteiret.* Sed *aliud nos re=mur, & labefacimus & destruimus ueritatẽ.* Ergo *uestrũ est explicare quidnam ille fuerit, uel cuius generis, nomi=nis, & qualitatis cuius.* Nam *deus esse qui potuit, cũ habe. ret ea, quæ diximus, quæ dij habere nõ debent, si cogitant*

dij

dij esse, & uocaminis huius eminentiam possidere. Tybe*rinam postquam ad insulam repsit, nusquam continuo apparuit: qua ex re numen fuisse mõstratur. Possumus enim scire utrúmne istic aliquod rei fuerit alicuius obstaculum, cuius sese obiectu atq; oppositione protexit, an hiatus aliquis, aut ex molibus inæqualiter aggeratis successus quidam, & fornices, in quos intulit se raptim circumscripto tuentium uisu? Quid enim si flumen transiliuit: quid si transnatauit? quid si syluarum densitatibus se dedit? argumentatio flaccida est ea re suspicari, deum illum fuisse serpentẽ, q, ab oculis sese properata omni festinatione subtraxit, cũ deum nõ fuisse eadẽ rursus posit argumẽtatione monstrari. Sed si deus præsens anguis ille non fuit, cur post illius aduentũ pestilẽtiæ uis fracta est, et populo salus reddita* Romano? *Referimus et nos cõtrà: si ex libris fatalibus, uatũq; responsis inuitari ad urbẽ deus* Aesculapius *iussus est, ut ab luis cõtagio morbisq; pestilentibus tutam eam incolumẽq; præstaret, & uenit nõ aspernatus, ut dicitis, colubrarũ in formã conuersus: cur toties* Roma *ciuitas mali huius afflicta est millibus? Cum enim deus accitus in hoc esse dicatur, ut omnino omnes causas, quibus pestilentia cõflabatur, auerteret: sequebatur ut ciuitas intacta esse deberet, flatuq; à noxio immunis semper innocuáq; præstari. Atquin uidemus (ut superius dictum est) sæpenumero his morbis cursus eam uitæ habuisse funestos: nec dispendijs leuibus esse populi fractas debilitatasq; uirtutes.* Vbi ergo Aesculapius *fuit, ubi ille promissus oraculis uenerabilibus? Cur tẽpla post cõdita, sibiq; exædificata delubra, diutius habere ꝑpessus est bene meritas ciuitates luẽ,*

cum

cum in id esset accitus, ut et malis mederetur instantibus, nec sineret in futurum tale aliquid quod metueretur irrepere? nisi forte aliquis dicet: minoribus & cõsequentibus seculis iccirco dei talis defuisse custodiã, quod impijs iam moribus & improbabilibus uiueretur: opem autem cõtulisse maioribus, quod innoxij fuerint, & ab omni scelerũ contagione dimoti. Quod ratione cũ aliqua & audiri forsitan potuisset, & dici, si aut tẽporibus priscis omnes essent usq; ad unum boni: aut sequentia tempora malos omnes generarẽt, & nulla diuersitate discretos. Cũ uero res ita sit, ut in magnis populis, nationibus, quinimmo & in ciuitatibus cunctis mixtum sit humanũ genus naturis, uoluntatibus, moribus, tamq; potuerint in prioribus seculis, quàm in nouellis ætatibus boni simul, maliq; existere: stultum satis est dicere, propter malitias posteros auxilia numinum nõ meruisse mortales. Si enim propter malos sequentium seculorum boni nõ sunt protecti temporũ nouellorum, & propter antiquos malos boni æque maiores non debuerant merere beneuolentiam numinũ. Sin propter bonos priscos mali etiã cõseruati sunt prisci, & propter bonos minores, ætas debuit sequens, quãuis esset improbabilis, protegi. Aut ergo iã fracta atq; imminuta ui morbi, anguis ille perlatus famã cõseruatoris assumpsit, cum nihil omnino cõmoditatis attulisset: aut fatalia dicenda sunt carmina multũ ueris aberrauisse præsagijs, cũ remediũ ab his datũ non deinceps cunctis, sed auxilio fuisse uni tantũ reperiatur ætati. Sed & magna (inquit) mater accita ex Phrygio Peßinunte, iußis consimiliter uatũ, salutaris populo & magnarum causa lætitiarũ fuit. Nam

&

& diu potens hostis ab Italiæ possessione detrusus est, & gloriosis illustribusq; uictorijs decus urbis restitutum est pristinũ, & Imperij fines longe lateq; porrecti, & innumeris gentibus, ciuitatibus, populis libertatis ius raptum est, & iugum seruitutis impositum: multæq; res aliæ foris domiq; perfectæ, ineluctabili firmitate gentis nomen, maiestatemq; fundarunt. Si uerum loquuntur historiæ, neq; ullas inserunt rerum conscriptionibus falsitates, allatũ ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impreßione qui posset: coloris furui, atq; atri, angulis prominentibus inæqualis: & quẽ omnes hodie ipso illo uidemus in signo oris loco positũ, indolatum, & asperum, & simulachro faciem minus expressam simulatione præbentẽ. Quid ergo dicemus? Hannibalem illum Pœnum, hostem potentem ac ualidum, sub quo anceps & dubia res Romana cõtremuit, & magnitudo trepidauit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem, ac timidum, suiq; esse dißimilem fecit? Et quod rursus exiliuit ad Imperij columen, & regium principatum, nihil consilijs actum est, nihil hominũ uiribus, nec ad reditũ sublimitatis antiquæ tot tantisq; ab ducibus quicquã est scientia militari aut rerum experiẽtia collatum? Lapis alijs uires, alijs roboris infirmitatẽ dedit: hos secũdis præcipitauit ab rebus, aliorum extulit stratas desperatione fortunas? Et quis hominũ credat terra sumptũ lapidem sensu agitabilem nullo, fuliginei coloris atq; atri corporis, deûm fuisse matrem? aut quis rursus accipiat (hoc enim solum restat) numinis alicuius habitasse in silicis fragmentis molẽ sub-

iectam

ictam, uenisq; in eius abstrusum? Et unde parta uictoria est, si pessinuntio lapidi nullum inerat numen? Sedulitate possumus dicere, ac uirtute pugnantiũ, usu, tẽpore, consilio, ratione, fato etiam possumus, & reciproca uarietate fortunæ. Sed si auxilio lapidis res facta est melior, et felix recuperata uictoria est, ubinã mater Phrygia tẽpore illo fuit, cũ tot, tantisq; exercitib. cæsis inclinata est res summa, & ad ultimæ labis periculũ uenit? Cur nõ minaci fortiter se obtulit? Cur impetus tãtos belli nõ prius fregit, ac repulit, q̃ immanes inciderent plagæ, quibus omnis effunderetur sanguis, & exhaustis rueret uita ipsa pene uitalibus? Aduecta enim nondũ, nec fauorem fuerat ut cõmodaret rogata. Sed bonus auxiliator nunquam rogari se poscit, spontanea semper opitulatione subueniens. Hostem pellere, ac fugare non potuit, multo adhuc mari, terrisq; habitabilibus discreta. Sed deo (si deus est) longũ nihil omnino est, cui punctum terra est, & sub nutu omnia constituta. Sed fuerit præsens, ut exposcitis credi, illo ipso numen in lapide: & mortalium quisquam est, quãuis ille sit credulus, & facillimas aures quibuslibet fictionibus præbeat, qui eam iudicet fuisse, aut tempore illo deam, aut hodie dici appellariq; debere? quæ modo hæc appetat, modo illa deposcat, suos deserat, fastidiatq; cultores: prouincijs ab humiliorib. migret, potẽtioribus populis, ditioribusq; se iungat. Verum bellicas res amat, interq; esse desiderat pugnis, cædibus, mortalitatibus, et cruori. Si deorũ est proprium (si modo sunt ueri, & quos deceat nũcupari ui uocis istius, & potẽtia numinis) nihil facere malitiose, nihil iniuste, hominibusq; se cũctis una & parili gratia sine ul

la

la inclinatiõe præbere: generis eam fuiſſe diuini quiſquã ne hominum credat, aut habuiſſe æquitatem dijs dignam, quæ humanis ſeſe diſcordijs inſerens, aliorũ opes fregit, alijs ſe præbuit, exhibuitq; fautricem, libertatẽ his abſtu- lit, alios ad columen dominationis erexit: quæ ut una ciui tas emineret in humani generis perniciem nata orbẽ ſub- iugauit innoxium.

ARNOBII DISPVTA- *tionum aduerſus Gentes Liber octauus.*

COGITANTI *mihi, & cum ani- mo meo Octauij boni & fideliſſimi contu- bernalis memoriam recenſenti, tanta dulce do, et affectio hominis inhæſit, ut ipſe quo- dãmodo mihi uiderer in præterita redire, nõ ea quæ iam tranſacta & decurſa ſunt recordatiõe reuocare.* Ita eius *contemplatio, quantũ ſubtracta eſt oculis, tantũ pectori meo, ac pene intimis ſenſib. implicata eſt.* Nec *immerito. diſcedẽs uir eximius, et ſanctus, immẽſum ſui deſideriũ no bis reliquit: utpote cũ et ipſe tãto noſtri ſemper amore fla grauerit, ut & in ludicris, et ſerijs, pari mecũ uolũtate cõ cineret: eadẽ uellet, uel nollet: crederes unã mentẽ in duo- bus fuiſſe diuiſam.* Sic *ſolus in amoribus conſcius ipſe, ſo- cius in erroribus: & cum diſcuſſa caligine de tenebrarum profundo in lucẽ ſapientiæ, & ueritatis emergerẽ, nõ re- ſpuit comitẽ, ſed qd' eſt glorioſius præcurrit.* Itaq; *cũ p u- niuerſam cõuictus noſtri, et familiaritatis ætatẽ mea co- gitatio uolueretur, in illo præcipue ſermõe eius mẽtis meæ reſedit intẽtio, quo Cæciliũ ſupſtitioſis uanitatib. etiãnum inhæ-*

ictam, uenisq́; in eius abstrusum? Et unde parta uictoria est, si pessinuntio lapidi nullum inerat numen? Sedulitate possumus dicere, ac uirtute pugnantiũ, usu, tẽpore, consilio, ratione, fato etiam possumus, & reciproca uarietate fortunæ. Sed si auxilio lapidis res facta est melior, et felix recuperata uictoria est, ubinã mater Phrygia tẽpore illo fuit, cũ tot, tantisq́; exercitib. cæsis inclinata est res summa, & ad ultimæ labis periculũ uenit? Cur nõ minaci fortiter se obtulit? Cur impetus tãtos belli nõ prius fregit, ac repulit, q̃ immanes inciderent plagæ, quibus omnis effunderetur sanguis, & exhaustis rueret uita ipsa pene uitalibus? Aduecta enim nondũ, nec fauorem fuerat ut cõmodaret rogata. Sed bonus auxiliator nunquam rogari se poscit, spontanea semper opitulatione subueniens. Hostem pellere, ac fugare non potuit, multo adhuc mari, terrisq́; habitabilibus discreta. Sed deo (si deus est) longũ nihil omnino est, cui punctum terra est, & sub nutu omnia constituta. Sed fuerit præsens, ut exposcitis credi, illo ipso numen in lapide: & mortalium quisquam est, quãuis ille sit credulus, & facillimas aures quibuslibet fictionibus præbeat, qui eam iudicet fuisse, aut tempore illo deam, aut hodie dici appellariq́; debere? quæ modo hæc appetat, modo illa deposcat, suos deserat, fastidiatq́; cultores: prouincijs ab humiliorib. migret, potẽtioribus populis, ditioribusq́; se iungat. Verum bellicas res amat, interq́; esse desiderat pugnis, cædibus, mortalitatibus, et cruori. Si deorũ est proprium (si modo sunt ueri, & quos deceat nũcupari ui uocis istius, & potẽtia numinis) nihil facere malitiose, nihil iniuste, hominibusq́; se cũctis una & parili gratia sine ulla

la inclinatiõe præbere: generis eam fuisse diuini quisquã ne hominum credat, aut habuisse æquitatem dijs dignam, quæ humanis sese discordijs inserens, aliorũ opes fregit, alijs se præbuit, exhibuitq; fautricem, libertatẽ his abstulit, alios ad columen dominationis erexit: quæ ut una ciuitas emineret in humani generis perniciem nata orbẽ subiugauit innoxium.

ARNOBII DISPVTAtionum aduersus Gentes Liber octauus.

OGITANTI *mihi, & cum animo meo Octauij boni & fidelißimi contubernalis memoriam recensenti, tanta dulcedo, et affectio hominis inhæsit, ut ipse quodãmodo mihi uiderer in præterita redire, nõ ea quæ iam transacta & decursa sunt recordatiõe reuocare.* Ita eius *contemplatio, quantũ subtracta est oculis, tantũ pectori meo, ac pene intimis sensib. implicata est.* Nec immerito. *discedẽs uir eximius, et sanctus, immẽsum sui desideriũ nobis reliquit: utpote cũ et ipse tãto nostri semper amore flagrauerit, ut & in ludicris, et serijs, pari mecũ uolũtate cõcineret: eadẽ uellet, uel nollet: crederes unã mentẽ in duobus fuisse diuisam.* Sic *solus in amoribus conscius ipse, socius in erroribus: & cum discussa caligine de tenebrarum profundo in lucẽ sapientiæ, & ueritatis emergerẽ, nõ respuit comitẽ, sed qd' est gloriosius præcurrit.* Itaq; *cũ p uniuersam cõuictus nostri, et familiaritatis ætatẽ mea cogitatio uolueretur, in illo præcipue sermõe eius mẽtis meæ resedit intẽtio, quo* Cæciliũ *supstitiosis uanitatib. etiãnum inhæ-*

inhærentē, disputatione grauißima ad ueram Religionē *reformauit.* Nam *negocij,& uisendi mei gratia* Romam *contenderat,relicta domo,cõiuge,liberis,& quod est in liberis amabilius,adhuc annis innocētibus,et adhuc dimidiata uerba tentantibus,loquelam ipso offensantis linguæ fragmine dulciorē.* Quo *in aduentu eius non possum exprimere sermonibus,quanto,quãq; impatienti gaudio exultauerim:cũ augeret maxime lætitiã meã amicißimi hominis inopinata præsentia.* Igitur *post unum & alterum diem,cũ iam & auiditatem desiderij frequens aßiduitatis usus implesset:& quæ per absentiã mutuam de nobis nesciebamus,relatione alterna cõperissemus,placuit* Hostiam *petere amœnißimam ciuitatē,quod esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lauacris blanda & apposita curatio.sanè & ad uindemiam feriæ iudiciariam curam relaxauerant.nam id temporis post æstiuam diem in temperiem semet autumnitas dirigebat.* Itaq; *cum diluculo ad mare inambulando litori pergeremus, ut & aura aspirãs leniter membra uegetaret,& cũ eximia uoluptate molli uestigio cedens arena subsideret,Cæcilius simulachro Serapidis denotato (ut uulgus superstitiosus solet) manum ori admouens,osculum labijs preßit.* Tunc Octauius *ait:*Non *boni uiri est* Marce *frater,hominē domi forisq; lateri tuo inhærentem,sic in hac imperitiæ uulgaris cæcitate deserere:ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sanè, & unctos, & coronatos:cum scias huius erroris non minorē ad te q̃ ad ipsum infamiam redundare.*Cũ *hoc sermone eius mediũ spaciũ ciuitatis emensi,iam liberum litus tenebamus.* Ibi *arenas*

exti

extimas, uelut sterneret ambulacro, perfundens lenis unda tendebat: & ut semper mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisq; fluctibus exibat ad terram, tamen crispis torosisq;. Ibidem erroribus delectati perquã sumus, cum in ipso æquoris limine plantas tingueremus, quod uicißim nũc adpulsum nostris pedibus alluderet fluctus: nunc relabens, ac uestigia retrahẽs, in sese resorberet. Sensim itaq; tranquilleq; progreßi, oram curui molliter litoris, iter fabulis fallẽtibus legebamus. Hæ fabulæ erant Octauij differentis de nauigatione narratio. Sed ubi eundi spaciũ satis iustum cũ sermone consumpsimus: eandẽ emensi uiam rursus uersis uestigijs terebamus. Et eum ad id loci uentũ est, ubi subductæ nauiculæ substratis roboribus, à terrena labe suspẽsæ quiescebãt: pueros uidemus certatim gestientes, testarũ in mare iaculationibus ludere: is lusus est testam teretem iactatione fluctuũ leuigatam legere de litore, eam testam plano situ digitis comprehensam, inclinem ipsum atq; humilem, quantũ potest undas irrotare: ut illud iaculum uel dorsum maris raderet, uel enataret, dum leni impetu labitur: uel summis fluctib. tonsis emicaret, emergeret, dum aßiduo saltu subleuatur. Is se in pueris uictorem ferebat, cuius testa & procurreret longius, & frequentius resiliret. Igitur cũ omnes hac spectaculi uoluptate caperemur, Cæcilius nihil intẽdere, neq; de contentione ridere, sed tacens, anxius, segregatus dolore, nescio quid uultu fatebatur. Cui ego, qd hoc est rei? cur non agnosco Cæcili alacritatẽ tuam illam? & illam oculorũ etiam in serijs hilaritatem requiro? Tum ille, Iam dudum me Octauij nostri acriter angit, & remordet ora

tio: qua in te inuectus obiurgauit negligentiæ, ut me dissimulanter grauius argueret insciētiæ. Itaq; progrediar ulterius, de toto & integro mihi cū Octauio res est. Si placet, ut ipsius sectæ homo cū eo disputem, iam profecto intelliget facilius esse in cōtubernalibus disputare q̄ conserere sapientiā, modo in istis ad tutelam balnearū iactis, & in altum procurrentib. petrarū obicibus residamus, ut & requiescere de itinere possimus, & intētius disputare. Et cum dicto eius assedimus ita ut me ex tribus medium lateris ambitione protegerent, nec hoc obsequij fuit aut ordinis, aut honoris, quippe cū amicitia pares semper aut accipiat aut faciat: sed ut arbiter, & utrisq; proximus aures darem, & disceptātes duos medius segregarē. tum sic Cæcilius exorsus est: Quanquā tibi Marce frater, de quo cū maxime quærimus nō sit ambiguū: utpote cū diligēter in utroq; uiuēdi genere uersatus repudiaris alterū, alterum cōprobaris: impræsentiarū tamen ita tibi informādus est animus, ut librā teneas æquissimi iudicis, nec in alterā partem propēsus incūbas: ne nō tam ex nostris disputatiōibus nata sententia, q̄ ex tuis sensibus prolata uideatur: proinde si mihi quasi nouus aliquis, & quasi ignarus partis utriusq; considas, nullum negociū est patefacere, omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa, magisq; omnia uerisimilia, quàm uera. Quo magis mirū est, nōnullos tædio inuestigādæ penitus ueritatis cuilibet opiniōi temere succumbere: quàm in explorando pertinaci diligentia perseuerare. Itaq; indignandū omnibus, indolescendū est, audire quosdam, & hoc studiorū rudes, literarum profanos, expertes artium etiam sordidarū, certum aliquid de sum

ma

ma rerum, ac maiestate decernere, de qua tot omnibus seculis sectarum plurimarũ usq; adhuc ipsa philosophia deliberat: nec immerito, cum tantũ absit ab exploratione diuina humana mediocritas, ut neq;, quæ supra nos cœlo suspensa sublata sunt, neq; quæ infra terram profunda demersa sunt, aut scire sit datum, aut scitari permissum, aut scrutari religiosum: beati satis, satisq; prudentes iure uideamur, si secundum illud uetus sapientis oraculum, nosmetipsos familiarius nouerimus. Sed quatenus indulgentes insano atq; inepto labori ultra humilitatis nostræ terminos euagamur, & in terram proiecti cœlum ipsum & ipsa sydera audaci cupiditate transcẽdimus, uel hunc errorem saltem non uanis & formidolosis opinionibus implicamus: sint principia omniũ semina natura in se coeunte densata: quis hic auctor deus? Sint fortuitis concursionibus totius mundi mẽbra coalita, digesta, formata: quis deus machinator? Sydera licet ignis accenderit, & cœlũ licet sua materia suspenderit: licet terrã fundauerit pondere, & mare licet influxerit è liquore, unde hæc religio, unde formido, quæ superstitio est? Homo, et animal omne quod nascitur, inspiratur, attollitur, elementorũ id uoluntaria concretio est: in quæ rursum homo, & animal omne diuiditur, soluitur, dissipatur. ita in fontẽ refluũt, & in semet omnia reuoluũtur, nullo artifice, nec iudice, nec auctore, sic cõgregatis igniũ seminib. soles alios, atq; alios semper splẽdere: sic exhalatis terræ uaporib. nebulas semper adolescere: quibus densatis coactisq; nubes altius surgere: iisdem labãtibus pluuias fluere: flare uẽtos: grandines increpare: uel nimbis collidẽtibus tonitrua mugire: rutilare

Phrygas Magnā matrem, Epidaurios Aesculapium, Chaldaeos Belum, Astarten Syros, Dianā Tauros, Gallos Mercurium, uniuersa Romanos. Sic eorum potestas, & aucto ritas totius orbis ambitus occupauit: sic imperium suū ultra solis uias, & ipsius Oceani limites propagauit, dum exercent in armis uirtutem religiosam, dum urbē muniunt sacrorum religionibus, castis uirginibus, multis hono ribus ac nominibus sacerdotū: dum obsessi, & citra solū capitoliū capti, colunt deos, quos alius iam spreuisset iratos, & per Gallorum acies mirantiū superstitionis audaciam pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati: dum captis in hostilibus moenibus adhuc ferociente uicto ria numina uicta uenerātur: dū undiq; hospites deos quaerunt, & suos faciunt: dum aras extruūt, etiam ignotis nu minibus, & manibus. Sic dum uniuersarū gentium sacra suscipiunt, etiam regna meruerūt. Hic perpetuus uenerationis tenor mansit, qui longa aetate non infringitur, sed augetur: quippe antiquitas caerimonijs atq; fanis tantum sanctitatis tribuere consueuit, quantum adstruxerit uetustatis. Nec tamē temere (ausim enim interim & ipse con cedere, & sic melius errare) maiores nostri, aut obseruan dis augurijs, aut extis cōsulendis, aut instituendis sacris, aut delubris dedicandis operam nauauerūt. Specta de libris memoriā, iam eos deprehendes initiasse ritus omniū religionum, uel ut remuneraretur diuina indulgentia, uel ut auerteretur imminens ira, aut ut iam tumens & saeuiēs placaretur. Testis mater deûm, quae aduētu suo & proba uit matronae castitatem, & urbem metu hostili liberauit. Testes equestrium fratrū in lacu sicut ostenderant statuae

consecratæ, qui anheli, spumantibus equis atq; fumantibus de Perse uictoriam eadem die qua fecerãt nunciauerunt. Testis ludorum offenso Ioue de somnio plebei hominis iteratio: & Deciorum deuotio rata testis est; testis & Curtius, qui equitis sui uel mole uel honore hiatum profundæ uoraginis coæquauit. frequentius etiam quàm uolebamus deorum præsentiam cõtempta auspicia contestata sunt. Sic Allia nomen infaustum, sic Claudij & Iunij, non prælium in Pœnos, sed ferale naufragiũ est. Et ut Thrasimenus Romanorum sanguine & maior esset & decolor, spreuit auguria Flaminius: et ut Parthos signa repetamus, dirarum imprecationes Crassus & meruit & irrisit. Omitto uetera quæ multa sunt, & de deorum natalibus, donis, muneribus, negligo carmina poetarũ: prædicta etiam de oraculis fata transilio, ne uobis antiquitas nimiũ fabulosa uideatur: intende tẽplis, ac delubris deorũ, quibus Romana ciuitas & protegitur & ornatur, magis sunt augusta numinibus incolis, præsentibus, inquilinis, q̃ cultu insignia & muneribus opulenta. Inde adeo pleni, & mixti deo uates futura præcerpũt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatiũ calamitatibus, laboribus leuamentũ: etiam per quietẽ deos uidemus, audimus, agnoscimus, quos impie per diẽ negamus, uiolamus, peieramus. Itaq; cum omniũ gentiũ de dijs immortalibus, quãuis incerta sit uel ratio, uel origo, maneat tamen firma cõsensio, neminem fero tanta audacia, tãq; irreligiosa nescio qua prudẽtia tumescentẽ, qui hanc religionẽ tam uetustam, tam utilem, tam salubrẽ dissoluere, aut infirmare nitatur. Sic licet ille Theodorus Cyrenæus,

uel

uel qui prior Diagoras Melius, cui Atheon cognomen apposuit antiquitas, qui uterq; nullos deos asseuerãdo, timorem omnem, quo humanitas regitur, uenerationẽq; penitus sustulerunt: nunquã tamen in hac impietatis disciplina simulatæ philosophiæ nomine, atq; auctoritate pollebunt. Cũ Abderitem Protagoram Atheniẽses uiri, cõsulte potius q̃ prophane disputantẽ et expulerint suis finibus, & in cõcione eius scripta deriserint: quid homines (sustinebitis enim me impetũ susceptæ actionis liberius exerentem) homines inquã deploratæ, inclinatæ, ac desperatæ factionis grassari in deos nõ ingemiscendũ est, qui de ultima fæce collectis imperitioribus, & mulierib. credulis sexus sui facilitate lãbẽtibus, plebem profanæ cõiurationis instituũt: quæ nocturnis cõgregationibus, & ieiunijs solennibus, & inhumanis cibis, nõ sacro quodã sed piaculo fœderãtur, latebrosa & lucifugax natio, in publico muta, in angulis garrula: tẽpla ut busta despiciũt: deos despuunt, ridẽt sacra, miserãtur miseri (si fas est) sacerdotũ honores, & purpuras despiciũt ipsi seminudi, pro mira stultitia et incredibili audacia spernũt tormẽta præsentia, dũ incerta metuũt et futura, & dũ mori post mortẽ timent, interim mori nõ timẽt. ita illis pauor et fallax spes solatio rediuiuo blanditur. Ac iam ut fœcũdius nequiora proueniũt, serpẽtibus in dies perditis morib. per uniuersum orbem sacraria ista teterrima impiæ coitiõis adolescũt. eruẽda prorsus hæc, et execrãda cõsensio. occultis se notis et insignib. noscũt, et amãt mutuò pene anteq̃ nouerint: passim etiã inter eos uelut quædã libidinũ religio miscetur. ac se promiscuę appellãt fratres, & sorores, ut etiã nõ insolẽs

stuprũ intercessiõe sacri nominis fiat incestũ. ita eorũ uana & demens superstitio scelerib. gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret ueritas maxima, & uaria & honore præfanda sagax fama loqueretur. Audio eos turpissimæ pecudis caput asini consecratũ inepta nescio qua persuasione uenerari: digna & nata religio talibus moribus: alij eos ferũt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, et quasi parentis sui adorare naturã. nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspitio: & hominẽ summo supplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feralia eorũ cærimonias fabulatur, cõgruentia perditis sceleratisq; tribuit altaria, ut id colant quod merentur. Iam de initiandis tirũculis fabula tam detestanda quàm nota est. infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. is infans à tirũculo farris superficie quasi ad innoxios ictus prouocato cæcis occultisq; uulneribus occiditur: huius (pro nefas) sitienter sanguinẽ lambunt: huius certatim membra dispertiunt. hac fœderantur hostia: hac cõscientia sceleris ad silentiũ mutuũ pignerantur. hæc sacra sacrilegijs omnibus tetriora. Et de conuiuio notum est, passim omnes loquuntur, id etiã Cirtensis nostri testatur oratio: ad epulas solenni die coeunt, cũ omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines, & omnis ætatis. illic post multas epulas, ubi conuiuiũ caluit, et incestæ libidinis ebrietate feruor exarsit, canis, qui candelabro nexus est, iactu offulæ ultra spatiũ lineæ qua uinctus est ad impetum & saltũ prouocatur: sic euerso & extincto cõscio lumine impudentib. tenebris nexus infandæ cupiditatis inuoluunt per incertũ sortis, & si non omnes

opera, conſcientia tamen pariter inceſti. quoniã uoto uniuerſorum appetitur, quicquid accidere poteſt in actu ſingulorũ. Multa prætereo conſultò. nam & hæc nimis multa ſunt, quæ aut omnia, aut pleraq; omniũ uera declarat ipſius prauæ religionis obſcuritas. cur etenim occultare & abſcondere quicquid illud colũt magnopere nitũtur? cũ honeſta ſemper publico gaudeant, ſcelera ſecreta ſint? cur nullas aras habẽt, templa nulla, nulla nota ſimulacra, nũquam palam loqui, nũquam libere cõgregari, niſi illud quod colunt, & interprimũt, aut puniendum eſt, aut pudendum? Vnde autẽ, uel quis ille, aut ubi deus unicus, ſolitarius, deſtitutus: quẽ non gens libera, nõ regna, non ſaltẽ Romana ſuperſtitio nouerũt? Iudæorũ ſola et miſera gentilitas unũ & ipſi deum, ſed palàm, ſed templis, aris, uictimis, cærimonijsq; coluerunt: cuius adeo nulla uis, nec poteſtas eſt, ut ſit Romanis hominibus cũ ſua ſibi natione captiuus. At etiã Chriſtiani quænam mõſtra, quæ portenta cõfingunt? deũ illum ſuũ quem nec oſtendere poſſunt, nec uidere, in omniũ mores, actus omnium, uerba deniq;, & occultas cogitationes diligẽter inquirere: diſcurrentẽ ſcilicet, atq; ubiq; præſentem: moleſtũ illum uolunt, inquietum, impudenter etiam curioſum. ſiquidẽ aſtat factis omnibus, locis omnib. intererrat: cum nec ſingulis inſeruire poßit per uniuerſa diſtrictus, nec uniuerſis ſufficere in ſingulis occupatus. Quid quod toto orbi, & ipſi mũdo cum ſyderibus ſuis minantur incendiũ, ruinam moliũtur, qua ſi aut naturæ diuinis legibus cõſtitutus æternus ordo turbetur: aut rupto elementorũ omnium fœdere & cœleſti cõpage diuiſa, moles iſta, qua cõtinetur & cingitur, ſub-

ruatur. Nec hac furiosa opinione contenti aniles fabulas adstruũt & annectũt. renasci se ferũt post mortem, & cineres & fauillas: & nescio qua fiducia mẽdacijs suis inuicem credunt. putes eos iam reuixisse. anceps malũ & gemina dementia: cœlo et astris quæ sic relinquimus, ut inuenimus, interitũ denunciare: sibi mortuis extinctis, qui sicut nascimur & interimus, æternitatẽ repromittere. Inde uidelicet & execrãtur rogos, & damnãt igniũ sepulturas. quasi nõ omne corpus, & si flãmis subtrahatur, annis tamen & ætatibus in terrã resoluatur: nec intersit, utrum feræ diripiant, an maria consumant: an humus cõtegat, an flamma subducat: cũ cadauerib. omnis sepultura, si sentiũt, pœna sit: si non sentiũt, ipsa conficiendi celeritate medicina. Hoc errore decepti beatam sibi, ut bonis, & perpetem uitã mortuis pollicẽtur: cæteris, ut iniustis, pœnam sempiternã. Multa ad hæc suppetũt ni festinet oratio, iniustos ipsos magis: nec laboro, iam docui: quãquam & si iustos darem, culpã tamen uel innocentiã fato tribui sentẽtijs plurimorũ, etiã uestra cõsensio est. nam quicquid agimus, ut alij fato, ita uos deo, addicitis. sic sectæ uestræ nõ spõtaneos cupere, sed electos. Igitur iniquũ iudicem fingitis, qui sortẽ in hominib. puniat, nõ uoluntatẽ. Vellem tamẽ sciscitari, utrúmne cũ corporibus, & corporibus qbus, ipsisne, an innouatis surgatur. sine corpore? sine corpore hoc, quod sciã, neq; mẽs, neq; anima, nec uita est. ipso corpore? sed iam ante dilapsum est. alio corpore? ergo homo nouus nascitur, nõ prior ille reparatur. & tamen tanta ætas abijt, secula innumera fluxerũt, quis unus ullus ab inferis uel Protesilai sorte remeauit horarũ

saltem

ſaltē pmiſſo cōmeatu:uel ut exēplo crederemus? Omnia iſta figmēta male ſanæ opinionis, & inepta ſolatia à poetis fallacib. in dulcedine carminis luſa à uobis nimium credulis in deū ueſtrū turpiter reformata ſunt. nec ſaltem de præſentib. capitis experimentū, q̃ uos irritæ pollicitationis caſſa uota decipiāt, qd poſt mortē impendeat, miſeri dum adhuc uiuitis æſtimate. ecce pars ueſtrū & maior & melior ut dicitis, egetis, algetis, opere, fame, laboratis. & deus patitur, diſsimulat. nō uult, aut nō poteſt opitulari ſuis. ita aut inualidus, aut iniquus eſt. tu q̃ īmortalitatē poſt humā ſomnias, cū querquero quateris, cū febribus ureris, cū dolore laceraris, nō tum conditionē tuā ſentis? nō tunc agnoſcis fragilitatē? inuitus miſer infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto cōmunia, ecce uobis minæ, ſupplicia, tormēta, et iam nō adorādæ ſed ſubeūdæ cruces: ignes etiā, quos et prædicitis et timetis: ubi deus ille qui ſubuenire reuiuiſcētib. poteſt, uiuētibus nō poteſt? Nōne Romani ſine ueſtro deo impant, regnāt, fruūtur orbe toto, ueſtriq; dominātur? uos uero ſuſpēſi interim atq; ſoliciti honeſtis uoluptatib. abſtinetis: nō ſpectacula uiſitis, nō pōpis interestis: cōuiuia publica abſq; uobis: ſacra certamina, præceptos cibos, et delibatos altarib. potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis. nō florib. caput nectitis: nō corpus odorib. honeſtatis: reſeruatis unguēta funeribus: coronas etiā ſepulchris denegatis, pallidi, trepidi, miſericordia digni, ſed noſtrorū deorū. ita nec reſurgitis miſeri, nec ītērim uiuitis. Proīde ſiqd ſapiētiæ uobis, aut uerecūdiæ eſt, deſinite cœli plagas, & mūdi fata et ſecreta rimari, ſatis eſt p pedib. aſpicere, maxime indoctis, impolitis, rudibus,

agrestibus: quibus non est datum intelligere ciuilia, multo magis denegatũ est differere diuina. Quanquã si philosophandi libido est, Socratẽ sapientiæ principem, quisquis uestrũ tantus est, si potuerit imitetur. eius uiri, quoties de cœlestibus rogabatur, nota responsio est. quod supra nos, nihil ad nos. merito ergo de oraculo testimonium meruit prudẽtiæ singularis. quod oraculum idem ipse præsensit, iccirco uniuersis se præpositũ: nõ quod omnia cõperisset, sed quod nihil se scire didicisset: ita cõfessæ impitiæ summa prudentia est. Hoc fonte defluxit Arcesilæ, & multo post Carneadis & Academicorũ plurimorum in summis quæstionibus tuta dubitatio, quo genere philosophari, & caute indocti possunt, & docti gloriose. Quid Simonidis Melici nónne admirãda omnibus & sectanda cũctatio? qui Simonides cũ de eo, quid, & quales arbitraretur deos ab Hierone tyranno quæreretur, primo deliberationi diem petijt: postridie biduũ prorogauit, mox alterum tantum admonitus adiunxit: postremo cũ causas tantæ moræ tyrannus inquireret, respõdit ille, quod sibi quanto inquisitio tardior pergeret, tanto ueritas fieret obscurior. Mea quoq; opinione, quæ sunt dubia, ut sunt, relinquẽda sunt: nec tot ac tantis uiris deliberãtibus temere & audaciter in alterã partem ferenda sententia est, ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruatur. Sic Cæcilius, & renidens: nam indignatiõis eius tumorem effusæ orationis impetus relaxauerat: Et quid ad hæc (ait) audet Octauius homo plautinæ prosapiæ, ut pistorũ præcipuus, ita postremus philosophorũ? Parce, inquam, in cũ plaudere: neq; enim prius exultare te dignũ est concinnitate sermonis

monis, quàm utrinq; plenius fuerit peroratum, maxime cum non laudi, sed ueritati disceptatio uestra nitatur. Et quanquã magnum in modum me subtili uarietate tua delectarit oratio, tamen altius moueor, non de præsenti actione, sed de toto genere disputãdi: quod plerũq; pro dissentium uiribus, & eloquẽtiæ potestate, etiã perspicuæ ueritatis conditio mutetur. Id accidere pernotũ est audito rum facilitate, qui dum uerborũ lenocinio à rerum intentionibus auocantur, sine delectu assentiũtur dictis omnibus: nec à rectis falsa secernũt, nescientes inesse & incredibili uerum, & in uerisimili mendaciũ. Itaq; quo sæpius assceurationibus credunt, eo frequẽtius à peritioribus arguuntur: sic aßidue temeritate decepti, culpã iudicis trãsferunt ad incerti querelam, ut damnatis omnibus malint uniuersa suspẽdere, quàm de fallacibus iudicare. Igitur nobis prouidẽdum est, ne odio identidem sermonũ omnium laboremus: ita ut in execrationẽ, & odium hominum pleriq; simpliciores efferãtur. Nam incaute creduli circũueniuntur ab his, quos bonos putauerũt: mox errore cõsimili iam suspectis omnibus, ut improbos metuunt, etiã quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde soliciti, quod utrinq; omni negocio disseratur, & ex altera parte plerunq; obscura sit ueritas, ex altero latere mira subtilitas, quæ nonnunquam ubertate dicendi, fidem cõfessæ probationis imitetur: diligenter, quantũ potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea uero quæ recta sunt eligere, probare, suscipere poßimus. Decedis (inquit Cæcilius) officio iudicis religiosi: nam periniuriũ est, uires te actionis meæ intergressu grauißimæ disputationis infringere
gere

gere, cum Octauius integra, et illibata habeat singula. Si potest refutari id quod criminaris, inquam, in commune, nisi fallor, cõpendium protuli, ut examine scrupuloso nostram sententiã non eloquentiæ tumore, sed rerum ipsarũ soliditate libremus: nec auocãda, quod quereris, diutius intentio, cum toto silentio liceat responsionẽ Ianuarij nostri iam gestientis audire. & Octauius: Dicam equidem, ut potero, pro uiribus: & adnitendũ tibi mecum est, ut cõuitiorum amarißimam labem uerborum ueracium lumine diluamus. nec dißimulabo principio ita Natalis mei errantem, uagam, lubricam nutasse sententiã: ut sit nobis ambigendum, utrũ sua eruditio turbata sit, an uacillauerit per errorem: nam interim deos credere, interim se deliberare uariauit, ut propositionis incerto, certior respõsionis nostræ intentio fundaretur. Sed in Natali meo uersutiam nolo, non credo, procul est ab eius simplicitate subtilis urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam uiam nescit, ubi ut fit, in plures una diffinditur, hæret anxius, nec singulas audet eligere, nec uniuersas ꝓbare: sic cui nõ est ueri stabile iudicium, prout infida suspitio spargitur, ita eius dubia opinio dißipatur. Nullũ itaq; miraculũ est, si Cæcilius identidem in contrarijs ac repugnantibus iactetur æstu & fluctuetur: quod ne fiat ulterius, cõuincam, & redarguam: quãuis diuersa, quæ dicta sunt, una ueritate cõfirmata probataq; : nec dubitandum ei de cætero est, nec uagandum. Et quoniam meus frater erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœlestibus disputare: sciat omnes homines sine delectu ætatis, sexus, dignitatis, rationis & sensus capaces & habiles

les procreatos: nec fortuna nactos, sed natura insitos esse sapientiã: quin ipsos etiam philosophos, uel siqui alij artium repertores in memorias exierunt, priusquam solertiã mentis parerent nominis claritatẽ, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos, adeo diuites facultatibus suis illigatos, magis aurũ suscipere consuesse, quàm coelum: nostrates pauperes, & cõmentos esse prudentiã, & tradidisse cæteris disciplinã. Vnde apparet ingeniũ non dari facultatibus, nec studio parari, sed cũ ipsa mẽtis formatione generari. Nihil itaq; indignandũ, uel dolendũ, si quicunq; de diuinis quærat, sentiat, proferat, cum nõ disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius ueritas requiratur: atq; etiam, quo imperitior sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam non fucatur pompa facundiæ, & gratiæ, sed, ut est, recti regulà sustinetur. Nec recuso, quod Cæcilius asserere inter præcipua connixus est, hominẽ nosse se, & circũspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit, utrum elemẽtis concretus, an concinnatus atomis, an potius à deo factus, formatus, animatus. Quod ipsum explorare, & eruere sine uniuersitatis inquisitione nõ possumus, cũ ita cohærentia, cõnexa, concatenata sint, ut nisi diuinitatis rationem diligẽter excusseris, nescias humanitatis: nec possis pulchre gerere rem ciuilem, nisi cognoueris hanc cõmunem omnium mũdi ciuitatẽ: præcipue cum à feris, beluis, hoc differamus, quod illa prona, in terrãq; uergẽtia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus uultus erectus, quibus suspectus in coelũ datus est, sermo, & ratio, p quæ dominum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare nec fas, nec licet ingerentem sese oculis, & sensibus nostris

stris

stris cœlestem claritatem. Sacrilegij enim uel maximi instar est, humi quærere, quod in sublimi debeas inuenire. Quo magis mihi uidentur qui hūc mundi totius ornatum non diuina ratione perfectū uolunt: sed frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentē, sensum, oculos deniq; ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamq; perspicuū, cum oculos in cœlum sustuleris, et quæ sunt infra circaq; lustraueris, quàm esse aliquod numen præstātißimæ mentis, quo omnis natura inspiretur, moueatur, alatur, gubernetur? Cœlum ipsum uide quàm late tenditur, q̃ rapide uoluitur, uel quod in noctem astris distinguitur, uel quod in diem sole lustratur: iam scies quàm sit in eo summi moderatoris mira & diuina libratio. Vide & annū ut solis ambitus faciat, & mensem uide ut luna auctu, senio, labore circūagat. Quid tenebrarum, & luminis dicam recursantes uices, ut sit nobis operis, & quietis alterna reparatio? Relinquenda uero astrologis prolixior de syderibus oratio, uel quæ regant cursum nauigandi, uel quæ arandi, metēdiq; tempus inducant, quæ singula nō modo ut crearentur, fierēt, disponerētur, summi opificis, & perfectæ rationis eguerūt, uerumetiam sentiri, perspici, intelligi, sine summa solertia & ratione nō possunt. Quid cū ordo temporū hac frugum stabili uarietate distinguitur? nónne auctorē suū, parentemq; testatur? Ver æque cum suis floribus, & æstas cum suis meßibus, & autūni maturitas grata, & hiberna oliuitas necessaria: qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione cōsisteret. Iam prouidentiæ quantæ, ne hyems sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret, autūni,

&

& ueris inserere medium temperamentū,ut per uestigia sua anni reuertentis occulti & innoxij transitus laberentur. Mari intende,lege litoris stringitur, quicquid arborum est uide,quàm è terræ uisceribus animatur. Aspice oceanum,refluit reciprocis æstibus:uide fontes, manant uenis perennibus:fluuios intuere,eunt semper exercitis lapsibus. Quid loquar apte disposita recta montiū,collium flexa,porrecta camporū? Quidue animantiū loquar aduersus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas,& fundatas ungulis,et spicatas aculeis:aut pedum celeritate liberas,aut elatione pinnarum. Ipsa præcipuæ formæ nostræ pulchritudo deū fatetur artificem,status rigidus,uultus erectus, oculi in summo uelut in specula constituti,& omnes cæteri sensus uelut in arce cōpositi. Lōgum est ire per singula:nihil in homine membrorū est,quod nō & necessitatis causa sit,& decoris:& quod magis mirum est,eadē figura omnibus, sed quædam unicuiq; liniamenta deflexa:sic & similes uniuersi uidemur,& inter se singuli dissimiles inuenimur. Quid nascēdi ratio,quid cupido generādi? Nónne à deo data est,et ut ubera partu maturescēte lactescant: & ut tener fœtus ubertate lactei roris adolescat? Nec uniuersitati solūmodò deus,sed & partibus cōsulit. Britannia sole deficitur, sed circūfluentis maris tepore recreatur, Aegypti siccitatem temperat Nilus amnis:colit Euphrates Mesopotamiā,pro imbribus pensat:Indus flumen & serere orientē dicitur, & rigare. Quod si ingressus aliquā domum, omnia exculta,disposita,ornata uidisses : utiq; præesse ei crederes dominū,et illis bonis rebus multo esse meliorē. Ita in hac

mundi domo, cum cœlum, terramq; perspicias, prouidentiam, ordinem, legem, crede esse uniuersitatis dominum, parentéq;, ipsis syderibus & totius mundi partibus pulchriorem. Ni fortè, quoniam de prouidētia nulla dubitatio est, inquirēdum putas, utrum unius imperio, an arbitrio plurimorū cœleste regnum gubernetur: quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla utiq; de cœlo: quando unquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore discessit? Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum, & Thebanorum permortuam fabulam transeo, ob pastorum & casæ regnum de geminis memoria notissima est: generi & soceri bella toto orbe diffusa sunt, & tam magni imperij duos fortuna non cœpit. Vide cætera, rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armētis rector unus: tu in cœlo summam potestatem diuidi credas, & scindi ueri illius ac diuini imperij totam potestatem? cum palam sit parentē omnium deū, nec principiū habere, nec terminū: qui natiuitatē omnibus præstet, sibi perpetuitatem, qui ante mūdum fuerit sibi ipse pro mundo, qui uniuersa quæcūq; sunt, uerbo iubet, ratione dispensat, uirtute consummat. Hic nec uideri potest, uisu clarior est, nec cōprehendi potest, nec æstimari, sensibus maior est, infinitus, immensus, & soli sibi tantus quātus est notus. Nobis uero ad intellectū pectus angustum est: & ideo sic eū digne æstimamus, dum inæstimabilē dicimus. Eloquar quemadmodū sentio: magnitudinē dei, qui se putat nosse, minuit: qui nō uult minuere, nō nouit. nec nomen deo quæras, deus nomen est: illic uocabulis opus est, cum per singulos

gulos

gulos proprijs appellationũ insignib. multitudo dirimenda est. Deo, qui solus est, dei uocabulum totum est: quem si patrem dixero, terrenum opineris: si regem, carnalem suspiceris, si dominum, intelliges utiq; mortalem. Aufer additamenta nominũ, & perspicies eius claritatẽ. Quid quod omniũ de isto habeo consensum? Audio uulgus, cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quàm deum dicunt, & deus magnus est, & deus uerus est: & si deus dederit, uulgi iste naturalis sermo est, an Christiani cõfitentis oratio? & qui Iouem principem uolunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt. Audio poetas quoq; unum patrem diuum, atq; hominum prædicantes, & talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium deus induxerit. Quid Mantuanus Maro? Nónne apertius, proximius, uerius, principio (ait) cœlum, & terras, & cætera mundi mẽbra spiritus intus alit, & infusa mens agitat? Inde hominum, pecudumq́; genus, & quicquid aliud animalium: idem alio loco mentem istam & spiritum deum nominat. Hæc enim uera sunt: Deum namq; ire per omnes terrasq́;, tractusq́; maris, cœlumq́; profundum. Vnde homines, & pecudes, unde imber, & ignes. Quid aliud à nobis deus quàm mens, & ratio, & spiritus prædicatur? Recenseamus, si placet, disciplinam philosophorũ, deprehendes eos, & si sermonibus uarijs, ipsis tamen rebus in hanc unam coire & conspirare sententiam. Omitto illos rudes, & ueteres, qui de suis dictis sapientes esse meruerunt: sit Thales Milesius omniũ primus, qui primus omnium de cœlestibus disputauit. idem Milesius Thales rerum initium aquam dixit: deum autem

eam mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit: & altior, & sublimior aquæ, & spiritus ratio, quàm ut ab homine potuerit inueniri à deo tradita. Vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. Anaximenes *deinceps & post* Apolloniates Diogenes *aera deum statuunt, infinitum, & immẽsum. Horum quoq; similis de diuinitate consensio est.* Anaxagoræ *uero descriptio, & modus infinitæ mentis deus dicitur: &* Pythagoræ *deus est animus, per uniuersam rerum naturam cõmeans, & intentus: ex quo etiam animalium omnium uita capiatur.* Xenophanem *notũ est omne infinitum cum mente deum tradere: &* Antisthenem *populares deos multos, sed naturalem unũ præcipuum. Speusippũ uim naturalem, animalem, qua omnia regãtur deum nosse.* Quid Democritus, *quamuis atomorum primus inuentor nónne plerũq; naturam, quæ imagines fundat & intelligentiã deum loquitur?* Straton *quoq; & ipse naturã. etiam* Epicurus *ille, qui deos aut ociosos fingit, aut nullos, naturã tamen superponit. Aristoteles uariat, & aßignat tamen unam potestatẽ. nam interim mentẽ, mundum interim deum dicit, interim mũdo deum præficit. Aristoteles ponticus uariat, aliàs mũdo, aliàs menti diuinæ tribuens principatum.* Heraclides *ponticus quoq; deo diuinam mentẽ (quamuis uarie) ascribit.* Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus, & Cleanthes *sunt & ipsi multiformes, sed ad unitatẽ prouidentiæ omnes reuoluũtur.* Cleanthes *enim mentẽ, modo animũ, modo æthera, plerũq; rationẽ* Deũ *disseruit:* Zenon *eiusdem magister naturalem legẽ atq; diuinã, & æthera interim interdũq; rationẽ uult omniũ esse principium: idem interpre-*

interpretando Iunonem aera, Iouē cœlum, Neptunū mare, ignē esse Vulcanū, & cæteros similiter uulgi deos elementa esse mōstrando, publicū arguit grauiter, & reuincit errorem. Eadē fere Chrysippus uim diuinam, rationalem naturam, & mundū interim, & fatalem necessitatē deum credit, Zenonē'q; interpretatiōe physiologiæ in Hesiodi, Homeri, Orpheiq; carminibus imitatur. Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponēdi, & disserendi, Iouis partum, & ortū Mineruæ, & hoc genus cæterarū rerum uocabula esse nō deorū. Nam Socraticus Xenophon formā dei ueri negat uideri posse, & ideo quæri nō oportere. Aristo Chius cōprehēdi oino nō posse. Vterq; maiestatē dei intelligēdi desperatione senserūt. Platoni apertior de deo, & rebus ipsis, & nominib. oratio est: & quæ tota esset cœlestis, nisi persuasionis ciuilis nonnunquam admixtione sordesceret. Platoni itaq; in Timæo deus est ipso nomine, mundi parens, artifex animæ, cœlestiū terrenorūq; fabricator: quem & inuenire difficile præ nimia & incredibili potestate, & cū inueneris in publicū dicere impossibile præfatur. Eadē fere & ista quæ nostra sunt: nam & deū nouimus, & parentē omniū dicimus, & nūquam publice nisi interrogati prædicamus. Exposui opiniones omniū ferme philosophorū, quibus illustrior gloria est, deum unum multis licet designasse nominibus: ut quiuis arbitretur aut nunc Christianos philosophos esse, aut philosophos fuisse iam tunc Christianos. Quod si prouidentia mundus regitur, & unius dei nutu gubernatur, nō nos debet antiquitas imperitorū fabellis suis delectata, uel capta ad errorē mutui rapere consensus: cū phi

losophorũ suorũ sententijs refellatur, quibus & rationis, et uetustatis aßistit auctoritas. Maiorib. enim nostris tam facilis in mẽdacijs fides fuit, ut temere crediderint etiã alia mõstruosa miracula: Scyllã multiplicẽ, chimærã multiformem, & hydrã felicibus uulnerib. renascẽtem, & centauros equos suis hominib. implexos: et quicqd famæ licet fingere, illis erat libẽter audire. quid illas aniles fabulas de hominib. aues, & feras homines, et de hominibus arbores atq; flores? quæ si essent facta, fierẽt quæ fieri nõ possunt; ideo nec facta sũt. similiter uero erga deos quoq; maiores nostri improuidi, creduli, rudi simplicitate crediderũt: dũ reges suos colũt religiose, dum defunctos eos desiderãt in imaginib. uidere, dum gestiunt eorũ memorias instantius detinere, sacra facta sunt quæ fuerãt assumpta solatia. Deniq; & anteq̃ cõmercijs orbis pateret, & anteq̃ gentes ritus suos moresq; miscerẽt, unaquæq; natio conditorẽ suũ, aut ducẽ inclytum, aut reginã pudicam sexu suo fortiorẽ, aut alicuius muneris uel artis repertorẽ uenerabatur, ut ciuem bonæ memoriæ. sic & defunctis præmiũ, & futuris dabatur exemplũ. Lege stoicorũ scripta, uel scripta sapiẽtiũ, eadẽ mecũ recognosces, ob merita uirtutis, aut muneris deos habitos. Euhemerus exequitur & eorũ natales, patrias, sepulchra dinumerat, et per prouincias mõstrat: dictæi Iouis, & Apollinis Delphici, & Phariæ Isidis, & Cereris Eleusiniæ. pro dijs assumptos in deos loquitur, qui errando inuentis nouis frugib. utilitati hominũ profuere. In eandẽ sententiã & Perseus philosophatur, & annectit inuẽtas fruges, et frugũ ipsarũ reptores, ijsdẽ nominibus: ut comicus sermo est, Venerẽ sine Libero & Cerere frige-

re. Alexander ille magnus Macedo insigni uolumine ad matrē suam scripsit, metu suæ potestatis proditum sibi de dijs hominibus à sacerdote secretū: ille Vulcanū facit omnium principē, & postea Iouis gentē, et dispicis Isidis ad hirundinē sistrum, & aspersis mēbris inanem tui Serapidis, siue Osiridis tumulum. cōsidera deniq; sacra ipsa: & ipsa mysteria, inuenies exitus tristes, fata, & funera, & luctus, atq; planctus miserorū deorū. Isis perditū filium cū Cynocephalo suo, & alijs sacerdotibus luget, plangit, inquirit: & Isiaci miseri cædūt pectora, & dolorē infelicissimæ matris imitātur: mox inuēto paruulo gaudet Isis, exultāt sacerdotes, Cynocephalus inuētor gloriatur: nec desinunt annis omnibus, uel perdere quod inueniūt, uel inuenire quod perdunt. Nónne ridiculū est, uel lugere quod colas, uel colere quod lugeas? Hæc tamē Aegyptia quondam, nūc et sacra Romana sunt. Ceres facib. accēsis, et serpēte circūlata, errore subreptā, et corruptā liberā anxia & solicita uestigat. hæc sunt Eleusinia. et quæ Iouis sacra sūt? nutrix capella est, et auido patri subtrahitur infās, ne uoretur, & corybantū cymbalis, ne pater audiat uagitus, tinnitus eliditur. de Cybele dyndimena pudet dicere, quæ adulterū suū infeliciter placitū, quoniā et ipsa deformis, et uetula, et multorū deorū mater, ad stuprū illicere nō poterat, execuit, ut deū scilicet faceret eunuchū. Propter hāc fabulā galli eam, et semiuiri sui corporis supplicio colūt: hæc iā nō sunt sacra, tormēta sūt. Quid formæ ipsæ, et habitus? nōne arguūt ludibria & dedecora deorū uestrorū? Vulcanus claudus deus, et debilis: Apollo tot ætatib. leuis: Aesculapius bene barbatus, & si semp adulescētis Apolli

 nis

nis filius: Neptunus glaucis oculis, Minerua cæsiis, bubu-
lis Iuno, pedibus Mercurius alatis, Pan ungulatis, Satur-
nus cõpeditis: Ianus uero frontes duas gestat, quasi & a-
uersus incedat: Diana interim est alte succincta uenatrix:
& Ephesia mammis multis, & uerubus extructa: & tri-
uia trinis capitibus, & multis manib. horrifica. quid ipse
Iuppiter uester? modo imberbis statuitur, modo barbatus
locatur: & cum hammon dicitur, habet cornua, & cũ ca-
pitolinus, tũc gerit fulmina, & cũ latiaris, cruore perfun
ditur: & cum feretrius, non auditur. Et ne longius multos
Ioues obeam, tot sunt Iouis mõstra, quot nomina. Erigo-
ne suspẽsa de laqueo est, ut uirgo inter astra ignita sit: Ca
stores alternis moriũtur, ut uiuant: Aesculapius ut in deũ
surgat, fulminatur: Hercules, ut hominẽ exuat, œtæis igni
bus cõcrematur. Has fabulas & errores & ab imperitis
parẽtibus didicimus, et (quod est grauius) ipsis studijs &
disciplinis elaboramus, carminibus præcipue poetarum:
qui, permirum, quantũ ueritati ipsi sua auctoritate nocue
re. & Plato ideo præclare Homerũ illum inclytũ lauda-
tum & coronatũ de ciuitate quam in sermone instituc-
bat, eiecit. Hic enim præcipuus bello troico deos uestros,
& si ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus mi-
scuit. hic eorũ paria cõposuit, sauciauit Venerẽ, Martem
uinxit, uulnerauit, fugauit: Iouem narrat Briareo libera-
tum, ne à dijs cæteris ligaretur: & Sarpedonem filiũ, quo
niam morti non poterat eripere, cruẽtis imbribus fleuis-
se, & Cesto Veneris illectũ, flagrantius quàm in adulte-
ras soleat cũ Iunone uxore cõcumbere. alibi Hercules ster
cora egerit, & Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti

uero muros Neptunus instituit, nec mercedē operis infe-lix structor accipit: illic Iouis fulmen cū Aeneæ armis in incude fabricatur: cū cœlū & fulmina & fulgura longe ante fuerint, q̄ Iuppiter in Creta nasceretur, & flammas ueri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Iuppiter non uereri. Quid loquar Martis & Veneris adulterium deprehensum? & in Ganymedem Iouis stuprū cœlo cōsecratum? quæ omnia in hoc prodita, ut uitijs hominum quædā auctoritas pararetur. His atq; huiusmodi figmentis, & mendacijs dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorū: & hisdē fabulis inhærētibus, adusq; summæ ætatis robur adolescūt: & in ijsdem opinionib. miseri consenescunt: cū sit ueritas obuia, sed requirētibus. Saturnum enim principē huius generis & examinis omnes scriptores uetustatis, Græci Romaniq;, hominē prodiderūt: scit hoc Nepos & Caßius in historia, & Thallus ac Diodorus hoc loquūtur. Is itaq; Saturnus Creta profugus, Italiam metu filij sæuientis accesserat, etiā susceptus hospitio rudes illos homines et agrestes multa docuit, ut græculus & politus, literas imprimere, nūmos signare, instrumenta conficere. Itaq; latebrā suam, quod tuto latuisset, uocari maluit Latiū: & urbem saturniam de suo nomine, & Ianiculum Ianus, ad memoriā uterq; posteritatis reliquerunt. Homo igitur utiq; qui fugit, homo utiq; qui latuit, & pater hominis, & natus ex homine. terræ enim & cœli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus, proditus: ut in hodiernum inopinato uisos, cœlo missos, ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus. eius filius Iuppiter Cretæ excluso parēte regnauit, illic obijt, illic fi-

lios habuit, adhuc antrum Iouis uisitur, & sepulchrũ eius ostẽditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Ocio*sum est ire per singulos, & totã seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas in cæteros ipso ordine successionis influxerit.* Nisi *fortè post mortem deos fingitis, & peierante* Proculo *deus* Romu*lus, &* Iuba *Mauris uolentibus deus est, & diui cæteri reges, qui consecrantur non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis.* Inuitis *his deniq; hoc nomẽ ascribitur: optant in homine perseuerare: fieri se deos metuũt: & si iam senes nolunt.* Ergo *nec de mortuis dij, quoniam deus mori non poßit: nec de natis, quoniam moritur omne quod nascitur: diuinũ autem id est, quod nec ortum habet, nec occasum.* Cur *enim si nati sunt, nõ hodieq; nascuntur: nisi fortè iam* Iuppiter *senuit, et partus in* Iunone *defecit: &* Minerua *canuit antequã peperit?* An *ideo cessauit ista generatio, quoniã nulla huiusmodi fabulis præbetur assensio?* Cæterũ *si dij creari possent, interire nõ possent: plures totis hominib. deos haberemus, ut iam eos nec cœlum contineret, nec aer caperet, nec terra gestaret.* Vn*de manifestum est homines illos fuisse, quos & natos legimus & mortuos scimus.* Quis *ergo dubitat horũ imagines consecratas uulgus orare, & publice colere? dum opinio, & mens imperitorũ artis cõcinnitate decipitur, auri fulgore præstringitur, argẽti nitore & cãdore eboris hebetatur?* Quod *si in animum quis inducat tormentis quibus, & quibus machinis simulachrũ omne formetur, erubescet temere se materiei ab artifice, ut deum faceret illusum.* Deus *enim ligneus, rogi fortasse uel infelicis stipitis*

portio

portio, suspenditur, caeditur, dolatur, runcinatur. Et deus aereus, uel argenteus de immundo uasculo, ut saepius factũ Aegyptio regi, conflatur, tunditur malleis, & incudibus figuratur: & lapideus caeditur, scalpitur, & ab imperito homine leuigatur: nec sentit suae natiuitatis iniuriã: ita ut nec postea de uestra ueneratione culturam, nisi forte nondum deus saxum est, uel lignum, uel argentum. Quando igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, scalpitur, nõ dum deus est. Ecce plũbatur, cõstruitur, erigitur, nec adhuc deus est. Ecce ornatur, cõsecratur, oratur: tũc postremo deus est, cũ homo ille uoluit, & dedicauit. Quãta uero de diis uestris animalia muta naturaliter iudicãt, mures, hirũdines, milui, nõ sentire eos sciũt, norũt, inculcãt, insident: ac nisi abigatis, in ipso dei uestri ore nidificant. Araneae uero faciẽ eius intexunt, et de ipso capite sua fila suspendunt: uos tergitis, mũdatis, eraditis, & illos, quos facitis, protegitis & timetis. Dum unusquisq; uestrũ non cogitat, prius se debere deum nosse, q̃ colere: dum inconsulte gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris accessio, q̃ sibi credere: dum nihil ex his quae timent, norunt: sic in auro, & argẽto auaritia consecrata est: sic statuarũ inaniũ cõsignata forma: sic nata Romana superstitio, quorũ ritus si percẽseas, ridenda q̃ multa, multa etiam miseranda sunt. Nudi cruda hyeme discurrunt, alii incedunt pileati, scuta uetera circumferunt, pelles caedunt, mendicantes uicatim deos ducunt. Quaedam fana semel anno adire permittũt, quaedam in totum nefas uisere est, quaedã uiro nõ licet, nõnulla absq; foeminis sacra sunt: etiam seruo quibusdã caerimoniis interesse piaculare fla-

gitiū eſt:alia ſacra coronat uniuira,alia multiuira,& magna religione conquiritur,quæ plura poßit adulteria numerare. Quid qui ſanguine ſuo libat, & uulneribus ſuis ſupplicat,non profanus melius eſſet,quàm ſic religioſus? aut cui teſta ſunt obſcœna demeſſa,quomodo deū uiolat, qui hoc modo placat? cum ſi eunuchos deus uellet, poſſet procreare,non facere. Quis nō intelligat male ſanos, & uanæ & perditæ mentis in iſta deſipere,& ipſam errantium turbam mutua ſibi patrocinia præſtare? Hic defenſio cōmunis furoris eſt furentiū multitudo. At tamen *iſta ipſa ſuperſtitio* Romanis *dedit,auxit, fundauit imperiū: cum nō tam uirtute,quàm religione, & pietate pollerēt. nimirum inſignis,& nobilis iuſtitia* Romana *ab ipſis* Imperij *naſcentis incunabulis auſpicata eſt.* Nónne *in ortu ſuo,& ſcelere collecti,& muniti immanitatis ſuæ terrore creuerunt?*Nam *aſylo prima plebs congregata eſt: confluxerant perditi,facinoroſi,inceſti,ſicarij, proditores.* Et *ut ipſe* Romulus,Imperator *& rector, populum ſuum facinore præcelleret,parricidiū fecit.* Hæc *prima ſunt auſpicia religioſæ ciuitatis:mox alienas uirgines iam deſpōſatas,iam deſtinatas,& nōnullas de matrimonio mulierculas ſine more rapuit,uiolauit,illuſit:& cū earū parentibus,id eſt cum ſoceris ſuis,bellum miſcuit, propinquum ſanguinem fudit. Quid irreligioſius,quid audacius, quid ipſa ſceleris cōfidentia tutius?*Iam *finitimos agro pellere,ciuitates proximas euertere cum templis et altaribus: captos cogere,damnis alienis,& ſuis ſceleribus adoleſcere.* Cum Romulo *regibus cæteris & poſtremis ducibus diſciplina cōmunis eſt.ita quicquid* Romani *tenent, colūt,*

poßident

poßident, audaciæ præda est, templa omnia de manubijs, id est de ruinis urbium, de spolijs deorũ, de cædibus sacerdotum: hoc insultare & illudere est, uictis religionib. seruire, captiuas eas post uictorias adorare. Nã adorare quæ manu cœperis, sacrilegiũ est consecrare, nõ numina. Toties ergo Romanis impiatũ est, quoties triumphatum. tot de dijs spolia, quot de gentibus & trophea. Igitur Romani non ideo tanti quòd religiosi, sed quòd impune sacrilegi. Neq; enim potuerunt in ipsis bellis deos adiutores habere, aduersus quos arma rapuerũt, & quos post cladem triumphatos colere cœperunt. Quid autẽ isti dij pro Romanis possunt, qui nihil pro suis aduersus eorũ arma ualuerunt? Romanorũ enim uernaculos deos nouimus. Romulus, Picus, Tyberinus, & Consus, & Pilumnus, ac Picunnus. Cloacinam Tatius & inuenit, & coluit: Pauorẽ Hostilius atq; Pallorem, mox à nescio quo Febris dedicata: hæc alumna urbis istius superstitio, morbi & malæ ualetudines. Sanè & Acca Laurentia, & Flora, meretrices propudiosæ, inter morbos Romanorũ & deos cõputandæ. isti scilicet aduersus cæteros, qui in gentibus colebantur, Romanorũ imperiũ protulerũt. neq; enim eos aduersum suos homines uel Mars Thracius, uel Iuppiter Creticus, uel Iuno nunc Argiua, nunc Samia, nũc Pœna, uel Diana Taurica, uel mater Idæa, uel Aegyptia illa nõ numina sed portenta iuuerunt. Nisi forté apud istos maior castitas uirginum, aut religio sanctior sacerdotũ: cum penè in pluribus uirginibus, & quæ incõsultius se uiris miscuissent, Vesta sanè nesciente sit incestũ uindicatum: in residuis impunitatẽ fecerit, non castitas tutior, sed impudicitia

tia felicior. Vbi autē magis à sacerdotibus, quàm inter aras & delubra cōducuntur stupra: tractantur lenocinia: adulteria meditantur? frequentius deniq; in æditiuorū cellulis, quàm in ipsis lupanaribus, flagrans libido defungitur. & tamen ante eos deo dispensante diu regna tenuerunt Assyrij, Medi, Persæ, Græci etiam, & Aegyptij, cū pontifices & aruales & salios, uestales & augures non haberent, nec pullos cauea reclusos, quorum cibo uel fastidio respublica summa regeretur. Iā enim uenio ad illa auspicia & auguria Romana, quæ summo labore collecta testatus es, & pœnitēter omissa, & obseruata feliciter. Clodius scilicet, & Flaminius & Iunius ideo exercitus perdiderūt, q̄ pullorū solistimū tripudium expectandū non putauerūt? Quid Regulus? nónne auguria seruauit, & captus est? Mancinus religionem tenuit, & sub iugū missus est, & deditus. Pullos edaces habuit & Paulus apud Cannas, tamen cum maiore rei publicæ parte prostratus est. Caius Cæsar ne ante brumam in Africam nauigia trāsmitteret, augurijs & auspicijs renitētibus spreuit: eo facilius & nauigauit & uicit. Quæ uero & quanta de oraculis prosequar? Post mortē Amphiaraus uētura respōdit, qui proditus est ipse ob monile ab uxore nescius. Tiresias cæcus futura uidebat, qui præsentia nō uidebat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythij respōsa confinxit, cū iam Apollo uersus facere desisset: cuius tunc cautū illud & ambiguū defecit oraculū, cum & politiores homines & minus creduli esse cœperunt: & Demosthenes, q̄ sciret responsa simulata, Philippizin Pythiā querebatur. At nōnunquam tamen ueritatem uel auspicia uel oracula tetigere. Quan-
quam

quam inter multa mendacia uideri poßit industriā casus imitatus, aggrediar tamen fontē ipsum erroris & praui tatis, unde omnis caligo ista manauit, & altius eruere, et aperire manifestius. Spiritus sunt insynceri, uagi, à cœlesti uigore terrenis labibus & cupiditatibus digrauati: isti igitur spiritus, posteaq̄ simplicitatē substantiæ suæ onusti et immersi uitijs perdiderūt, ad solatiū calamitatis suæ nō desinunt perditi iam perdere, et deprauati errorē prauitatis infundere, et alienati à deo inductis prauis religionibus à deo segregare. eos spiritus dæmonas esse poetæ sciunt, philosophi disserūt, Socrates nouit, qui ad nutum & arbitriū aßidētis sibi dæmonis uel declinabat negocia, uel petebat. Magi quoq; nō tantū sciunt dæmonas, sed etiam quicquid miraculi ludunt, per dæmonas faciūt: illis aspirātibus & infundentibus præstigias edunt: uel quæ nō sunt, uideri, uel quæ sunt, non uideri: eorū Magorū & eloquio & negocio primus Hosthanes, & uerū deum merita maiestate prosequitur, & angelos, id est ministros & nuncios dei, sed ueri: eiusq; uenerationi nouit aßistere, ut & nutu ipso & uultu domini territi cōtremiscant. idē etiam dæmonas ꝓdidit terrenos, uagos, humanitatis inimicos. Quid Plato, qui inūenire deum negocium credidit, nónne & angelos sine negocio narrat & dæmonas? & in Symposio etiā suo naturā dæmonū exprimere cōnititur. uult enim esse substantiā inter mortalē immortalēq;, id est inter corpus & spiritū, mediam, terreni pōderis et cœlestis leuitatis admixtiōe cōcretam, ex qua manare in nos ꝯcupidinē amoris, & dicit informari & illabi pectoribus humanis, et sensum mouere, et affectus fingere, et ardorē cupiditatis

piditatis infundere. Isti igitur impuri spiritus dæmones (ut ostensum à magis, à philosophis, & à Platone*) sub statuis & imaginibus cõsecrati delitescunt, et afflatu suo auctoritatem quasi præsentis numinis consequuntur.* Dum *inspirantur interim uatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquã extorum fibras animãt, auium uolatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus inuoluta: nam & falluntur, & fallunt, ut & nescientes syncoeram ueritatem, & quã sciunt in perditionem sui non confitentes.* Sic *à cœlo deorsum grauãt, & à deo uero ad materias auocant, uitam turbant, omnes inquietant, irrepentes etiã corporibus occulte, ut spiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultũ sui cogant, ut nidore altariũ, uel hostijs pecudũ saginati remißius quæ constrinxerant, curasse uideantur.* Hi *sunt & furẽtes, quos in publicum uidetis excurrere: uates & ipsi absq; templo sic insaniunt, sic bacchãtur, sic rotantur: par & in illis instigatio dæmonis, sed argumentũ dispar furoris.* De *ipsis etiã illa, quæ pauloante tibi dicta sunt, ut* Iup*piter ludos repeteret ex somnio, ut cũ equis* Castores *uiderentur, ut cingulum matronæ nauicula sequeretur. hæc omnia sciunt pleriq; uestrum ipsos dæmonas de semetipsis cõfiteri, quoties à nobis & meritis uerborũ, & orationis incendijs de corporibus exiguntur,* Ipse *Saturnus, & Serapis, &* Iuppiter, *& quicquid dæmonũ colitis, uicti dolore, quod sunt, eloquuntur: nec utiq; in turpitudinem sui, nõnullis præsertim uestrum aßistentibus, mentiũtur.* Ipsis *testibus esse eos dæmonas de se uerum confitentibus credite. adiurati enim per deum uerũ & solum, inuiti mise-*

ris

ris corporibus inhorrescunt: & uel exiliunt statim, uel euanescunt gradatim, prout fides patiētis adiuuat, aut gratia curantis aspirat. Sic Christianos de proximo fugitāt, quos longe in cœtibus per uos lacessebāt. Ideo inserti mētibus imperitorū, odium nostri serunt occulte per timorē. Naturale est enim & odisse, quē times, & quem metueris infestare si poßis. Sic occupant animos, & obstruūt pectora, ut ante nos incipiant homines odisse, q̄ nosse: ne cognitos aut imitari poßint, aut dānare nō poßint. Quantū autē uitiū sit incognitis et inexploratis iudicare, quod facitis, nobis ipsis pœnitētib. credite: & nos enim idē fuimus, & eadem uobiscū quondam adhuc cæci & hebetes sentiebamus: quasi Christiani monstra colerent, infantes uorarent, cōuiuia incesta miscerent: nec intelligebamus ab his fabulas istas semper uentilari, & nunquā uel inuestigari, uel probari, nec tanto tempore aliquē existere, qui proderet, non tantum facti ueniam, uerumetiā indicij gratiam consecuturū. Malum autem adeo non esse, ut Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, & unū solūmodo quod non ante fuerit, pœniteret. Nos tamen cum sacrilegos aliquos, & incestos, parricidas etiam defendendos & tuendos suscipiebamus, hos nec audiendos in totū putabamus: nōnunquā etiam miserantes eorū crudelius sæuiebamus, ut urgeremus confitentes ad negandū, uidelicet ne perirent, exercētes in his peruersam quæstionē, non quæ uerum erueret, sed quæ mendacium cogeret. Et siquis infirmior malo pressus & uictus Christianū se negasset, fauebamus ei, quasi eierato nomine iam omnia facta sua illa negatiōe purgaret. Agnoscitis ne eadem nos sensisse, &

egisse, quæ sentitis, & geritis? cum, si ratio, nō instigatio dæmonis iudicaret, arguendi magis, nō ut diffiterentur se Christianos, sed ut de incestis stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. his enim et huiusmodi fabulis ijdem dæmones ad execrationis horrorē imperitorū aures aduersus nos refersérūt. nec tamen mirū, cum omniū fama, quæ semper in sparsis mēdacijs alitur, ostensa ueritate cōsumitur. Sic est negociū dæmonū. ab ipsis enim rumor falsus & seritur, & fouetur. Inde est q̃ audire te dicis caput asini rem nobis esse diuinā. Quis tā stultus ut hoc colat? quis stultior ut hoc coli credat, nisi q̃ uos & totos asinos in stabulis, cū uestra Hippona cōsecratis, & eosdem asinos cū Iside religiose deuoratis: item boum capita, & capita uerueců, & immolatis, & colitis: de capro etiā & homine mixtos deos, & leonū & canū uultu deos dedicatis. Nōne & Apim bouem cū Aegyptijs adoratis & pascitis? nec eorū sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, beluis cæteris, et auibus, & piscibus, quorū aliquem deûm siquis occiderit, etiā capite punitur. Iidem Aegyptij cū plerisq; uobis nō magis Isidem, quàm ceparū acrimonias metuūt: nec Serapidem magis, q̃ strepitus per pudenda corporis expressos extremiscūt. Etiā ille, qui de adoratis sacerdotis uirilibus aduersum nos fabulatur, tentat in nos cōferre, quæ sua sunt. Ista enim impudicitiæ eorū forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis mēbris omnib. prostat: apud quos tota impudicitia uocatur urbanitas: qui scortorū licentiæ inuidēt, qui medios uiros lambūt: libidinoso ore inguinib. inhærescūt: homines malæ linguæ etiā si tacerent: quos prius tædescit impudi-
citiæ

citiæ suæ, q̃ pudescit. Proh nefas, id in se pessimi facinoris admittũt, quod nec ætas potest pati mollior, nec cogi seruitus durior. Hæc & huiusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere est. Ea enim de castis fingitis & pudicis, quæ fieri nõ crederemus, nisi de uobis probaretis. Nam q; religiõi nostræ hominẽ noxiũ, & crucem eius ascribitis, longe de uicinia ueritatis erratis, qui putatis deũ credi, aut meruisse noxiũ, aut potuisse terrenũ. ne ille miserabilis, cuius in homine mortali spes omnis innititur: totũ enim eius auxiliũ cum extincto homine finitur. Aegyptij sanè hominẽ sibi quem colant, eligunt, illum unũ propitiãt, illum de omnibus cõsulunt, illi uictimas cædunt: & ille qui cæteris deus, sibi certe homo est, uelit nolit: nec enim cõscientiam suã decipit, si fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non ut magnis & electis uiris (sicut fas est) sed ut deis turpiter adulatio falsa blãditur, cũ & præclaro uiro honor uerius, & optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorũ numen inuocãt, ad imagines supplicant, geniũ, id est dæmonem eius, implorant: & est eis tutius per Iouis geniũ peierare, q̃ regis. Cruces etiã nec colimus, nec optamus. uos plane qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum uestrorũ partes, forsitan adoratis. Nam & signa ipsa, & cantabra, & uexilla castrorũ, quid aliud q̃ inauratæ cruces sunt, et ornatæ? trophæa uestra uictricia non tantũ simplicis crucis faciẽ, uerum & affixi hominis imitantur. Signũ sane crucis naturaliter uisimus in naui, cũ uelis tumentib. uehitur, cum expansis palmulis labitur: & cum erigitur iugum, crucis signũ est, & cum homo porrectis manibus deũ pura men

fabulā grandem aduerſum nos dæmonū concio mētita eſt: ut gloriā pudicitiæ deformis infamiæ auerſione macularet: ut ante exploratā ueritatem homines à nobis terrore infandæ opinionis auerteret: Sic de iſto et tuus Fronto, *nō ut affirmator teſtimoniū fecit, ſed conuitiū ut orator aſper ſit.* Hæc *enim potius de ueſtris gētibus nata ſunt.* Ius *eſt apud* Perſas *miſceri cū matribus:* Aegyptijs, *et* Athenis *cū ſororibus legitima cōnubia.* Memoriæ, *& tragœdiæ ueſtræ inceſtis gloriātur, quas uos libenter & legitis & auditis: ſic & deos colitis inceſtos, cū matre, cū filia, cū ſorore cōiunctos,* Merito *igitur inceſtū penes uos ſæpe deprehenditur, ſemper admittitur: etiā neſcientes miſeri poteſtis in illicita proruere: dum* Venerem *promiſcue ſpargitis: dum paßim liberos ſeritis: dum etiā domi natos alienæ miſericordiæ frequenter exponitis: neceſſe eſt in ueſtros recurrere: in filios inerrare.* Sic *inceſti fabulā nectitis, etiam cū conſcientiā non habetis.* At *nos pudorē non facie, ſed mente præſtamus: unius matrimonij uinculo libenter inhæremus: cupiditate procreādi aut unā ſcimus, aut nullam: cōuiuia non tantū pudica colimus, ſed & ſobria. nec enim indulgemus epulis, aut conuiuiū mero ducimus, ſed grauitate hilaritatē temperamus, caſto ſermone, corpore caſtiore: plerią; inuiolati corporis uirginitate perpetua fruūtur potius quàm gloriātur.* Tantū *deniq; abeſt inceſti cupido, ut nōnullis rubori ſit etiā pudica coniunctio.* Nec *de ultima ſtatim plebe cōſiſtimus: ſi honores ueſtros, & purpuras recuſamus: nec faſtidioſi ſumus, ſi omnes unū bonum ſapimus, eadē cōgregati quiete, qua ſinguli, nec in angulis garruli, ſi audire nos publice aut eru-*

bescitis, aut timetis. Et quod in dies nostri numerus augetur, non est crimen erroris, sed testimoniũ laudis. nam in pulchro genere uiuendi & perstat & perseuerat suus, & accrescit alienus. Sic nos deniq; non notaculo corporis, ut putatis, sed innocẽtiæ, ac modestiæ signo facile dignoscimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniã odisse nõ nouimus: sic nos, qđ inuidetis, fratres uocamus, ut unius dei parẽtis homines, ut cõsortes fidei, ut spei cohæredes. Vos enim nec inuicẽ agnoscitis, & in mutua odia sæuitis: nec fratres uos, nisi sane ad parricidium recognoscitis. Putatis aũt nos occultare quod colimus, si delubra & aras nõ habemus? quod enim simulachrũ deo fingam, cum si recte existimes, sit dei homo ipse simulacrũ? templũ quod ei extruã, cum totus hic mundus eius opere fabricatus eum capere nõ poßit? & cũ homo latius maneam, intra unam ædiculam uim tantæ maiestatis includã? nõne melius in nostra dedicãdus est mente? in nostro imò consecrandus est pectore? hostias & uictimas domino offeram, quas in usum mei protulit? ut reijciã ei suum munus, ingratum est, cum sit litabilis hostia, bonus animus, & pura mens, & syncera sententia. Igitur qui innocentiam colit, Domino supplicat: qui iustitiam, Deo libat: qui fraudibus abstinet, propitiat deũ: qui hominẽ periculo surripit, opimam uictimam cædit. Hæc nostra sacrificia, hæc dei sacra sunt: sic apud nos religiosior est ille, qui iustior. At enim quem colimus deũ, nec ostendimus, nec uidemus: immo ex hoc deum credimus, quod eũ sentire possumus, uidere non possumus. In operibus enim eius, & in mundi omnibus motibus uirtutem eius semper præsentẽ aspicimus

mus:cum tonat,fulgurat,fulminat,cum serenat. Nec mireris si deum nõ uides.uento & flatibus omnia impelluntur,uibrantur,agitãtur,& sub oculis tamen nõ uenit uentus,& flatus.solem adeo,qui uidendi omnibus causa est, uidere non possumus:radijs acies submouetur:obtutus intuẽtis hebetatur:& si diutius inspicias,omnis uisus extinguitur. Quid ipsum solis artificem,illum luminis fontem poßis sustinere?cum te ab eius fulgoribus auertas,à fulminibus abscondas?Deum oculis carnalibus uis uidere, cum ipsam animam tuam,qua uiuificaris,& loqueris,nec aspicere poßis,nec tenere?Sed enim deus actum hominis ignorat:& in cœlo constitutus nõ potest aut omnes obire,aut singulos nosse. Erras ô homo & falleris:unde enim Deus longe est,cum omnia cœlestia,terrenaq́;,& quæ extra istam orbis prouinciam sunt,deo cognita plena sint?ubiq; non tantũ nobis proximus,sed infusus est. In solem adeo rursus intende,cœlo affixus,sed terris omnib. sparsus est: pariter præsens ubiq; interest,& miscetur omnibus:nusquam enim claritudo uiolatur:quanto magis deus auctor omnium,ac speculator omnium, à quo nullum potest esse secretum,tenebris interest:interest cogitationib. nostris, quasi alteris tenebris?Non tantum sub illo agimus,sed cũ illo(ut propè dixerim)uiuimus. Nec nobis de nostra frequentia blandiamur,multi nobis uidemur,sed deo admodum pauci sumus. Nos gentes,natiões q́;distinguimus:deo una domus est mundus hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorũ uniuersa nouere:deo indicijs opus non est: non solum in oculis eius,sed & in sinu uiuimus. Sed Iudæis nihil profuit, quòd unum & ipsi deũ aris atq;

templis maxima superstitione coluerũt. Ignorantia labe-ris, si priorũ aut oblitus, aut inscius, posteriorũ recorda-ris. Nam et ipsi deum nostrũ (idem enim omniũ deus est) quãdiu caste, innoxie, religioseq; coluerũt, quandiu præ-ceptis salubribus obtẽperauerũt, de paucis innumeri fa-cti, de egẽtib. diuites, de seruiẽtibus reges: modici multos, inermi armatos dũ fugiunt insequẽtes dei iussu, et elemen tis adnitẽtibus obruerũt. Scripta eorũ relege, uel si Roma nis magis gaudes, ut trãseamus ueteres, Flauij Iosephi, uel Antonij Iuliani, de Iudæis require, iam scies nequitia sua hanc eos meruisse fortunã: nec quicquã accidisse, quod nõ sit his, si in cõtumacia perseuerarẽt, ante prædictum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, q̃ esse desertos: nec, ut impie loqueris, cũ deo suo esse captos, sed à deo ut discipli næ transfugas deditos. Cæterũ de incendio mũdi, aut im-prouisum ignẽ cadere, aut difficilẽ, non credere uulgaris erroris est. Quis enim sapientiũ dubitat, quis ignorat, o-mnia quæ orta sunt occidere, quæ facta sunt interire? Cœ-lum quoq; cũ omnibus, quæ cœlo cõtinentur, ita ut cœpis-set, desinere? Fontiũ dulci aqua, marisue nutriri, in uim i-gnis abiturũ stoicis cõstans opinio est: quod cõsumpto hu more mundus hic omnis ignescat: et Epicureis de Elemẽ-torum cõflagratione, & mũdi ruina eadẽ ipsa sententia est. Loquitur Plato partes orbis nũc inũdare: dicit nũc al ternis uicibus ardescere: & cũ ipsum mundũ perpetuum, & insolubilem diceret esse fabricatũ: addit tamẽ ipsi arti fici deo soli, & solubilẽ, & esse mortalẽ. Ita nihil mirum est, si ista moles ab eo, quo extructa est, destruatur. Ani-maduertis philosophos eadẽ disputare quæ dicimus, nõ q̃

nos

nos simus eorũ uestigia subsecuti, sed q̃ illi de diuinis prædictionib. prophetarũ umbram interpolatæ ueritatis imitati sint. Sic etiã cõditionẽ renascẽdi sapientiũ clariores, Pythagoras primus, & præcipuus Plato, corrupta & dimidiata fide tradiderũt: nam corporib. dissolutis solas animas uolũt & perpetuo manere, & in alia noua corpora sæpius cõmeare. Addunt istis & illa ad detorquendã ueritatẽ, in pecudes, aues, belluas, hominũ animas redire. Non philosophi sane studio, sed mimi officio digna ista sententia est. Sed ad propositũ satis est, etiã in hoc sapientes uestros in aliquẽ modum nobiscũ consonare. Cæterum quis tam stultus aut brutus est, ut audeat repugnare hominẽ à deo ut primũ potuisse fingi, ita posse denuo reformari? Nihil esse post obitũ, & ante ortũ nihil fuisse, sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porrò difficilius est id quod nõ sit incipere, q̃ id quod fuerit iterare. Tu perire & deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne siue arescit in puluerẽ: siue in humorem soluitur, uel in cinerẽ cõprimitur, uel in nidorẽ tenuatur, subducitur nobis: sed deo elementorũ custodia reseruatur. Nec (ut creditis) ullum damnũ sepulturæ timemus, sed ueterẽ & meliorẽ consuetudinẽ humandi frequentamus. Vide adeò q̃ in solatiũ nostri resurrectionẽ futuram omnis natura meditetur: sol demergit, & nascitur, astra labũtur, & redeũt, flores occidunt, & reuiuiscunt: post senium arbusta frõdescunt, semina nõ nisi corrupta reuirescunt: ita corpus in seculo, ut arbores in hyberno, occultãt uirorẽ ariditate mẽtita. Quid festinas ut cruda adhuc hyeme reuiuiscat, & redeat? expectandũ nobis etiã corporis

uer est. Nec ignoro plerosq; conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quàm credere: malunt enim extingui penitus, quàm ad supplicia reparari. Quorum error augetur, & in seculo libertate remissa, & dei patientia maxima, cuius quanto iudicium tardum, tanto magis iustum est. Et tamen admonentur hominũ doctissimorum libris, & carminibus poetarum, illius ignei fluminis, et de stygia palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indicijs, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiã ipse rex Iuppiter per torrentes ripas, & atram uoraginẽ iurat religiose: destinatã enim sibi cũ suis cultoribus pœnã præscius perhorrescit: nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Illic sapiens ignis mẽbra urit, & reficit, carpit, & nutrit, sicut ignes fulminũ corpora tangunt, nec absumunt: sicut ignes Aetnæ montis, & Vesuuij mõtis, & ardentium ubiq; terrarum flagrãt, nec erogantur: ita poenale illud incendium nõ damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporũ laceratione nutritur. eos autẽ merito torqueri, qui deum nesciũt, ut impios, ut iniustos, nisi profanus nemo deliberat, cũ parentem omniũ, & omnium Dominum nõ minoris sceleris sit ignorare, q̃ lædere. Et quanquã imperitia dei sufficiat ad pœnã, ita ut notitia prosit ad ueniam, tamen si uobiscũ Christiani cõparemur, quamuis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen uobis meliores deprehẽdemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis, nos uxorib. nostris solummodo uiri nascimur: uos scelera admissa punitis: apud nos & cogitare peccare est: uos cõscios timetis, nos etiã con-

scientiam

ſcientiam ſolam, ſine qua eſſe nõ poſſumus. Deniq; de ueſtro numero carcer exæſtuat, Chriſtianus ibi nullus, niſi aut reus ſuæ religionis, aut profugus. Nec de fato quiſquã aut ſolatiũ captet, aut excuſet, euentũ ſit ſortis fortunæ, mens tamen libera eſt. & ideo actus hominis nõ dignitas iudicatur. Quid enim aliud eſt fatũ, q̃ quod de unoquoq; noſtrũ deus fatus eſt? qui cum poſſit præſcire materiã, pro meritis, et qualitatibus ſingulorũ etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, ſed ingenij natura punitur. ac de fato ſatis, uel ſi pauca pro tempore diſputaturi aliàs & uerius & plenius. Cæterũ quod pleriq; pauperes dicimur, non eſt infamia noſtra, ſed gloria: animus enim ut luxu ſoluitur, ita frugalitate firmatur. & tamẽ qs poteſt pauper eſſe, qui nõ eget, qui non inhiat alieno, qui deo diues eſt? magis pauper ille eſt, qui cũ multa habeat, plura deſiderat. Dicam tãdem quemadmodũ ſentio: nemo tam pauper poteſt eſſe, quam natus eſt. Aues ſine patrimonio uiuunt, & in diem paſcua paſcuntur: & hæc nobis tamen nata ſunt: quæ omnia ſi non cõcupiſcimus, poſſidemus. Igitur ut qui uiã terit, eo fœlicior quo leuior incedit: ita beatior in hoc itinere uiuendi qui paupertate ſe ſubleuat, nõ ſub diuitiarũ onere ſuſpirat: & tamẽ facultates, ſi utiles putaremus, à deo poſceremus utiq;. indulgere poſſet aliquantũ, cuius eſt totũ, ſed nos cõtemnere malumus opes, quã continere: innocentiã magis cupimus, magis patiẽtiam flagitamus, malumus nos bonos eſſe, q̃ pdigos, & quod corporis humana uitia ſentimus & patimur, nõ eſt pœna, militia eſt. fortitudo enim infirmitatib. roboratur, & calamitas ſæpius diſciplina uirtutis eſt, uires deniq; et

mentis

mētis & corporis sine laboris exercitatiōe torpescūt: omnes adeo uestri uiri fortes, quos in exemplū prædicatis, ærūnis suis inclyti floruerūt. Itaq; & nobis deus nec non potest subuenire, nec despicit: cū sit et omniū rector et amator suorū, sed in aduersis unūquenq; explorat & examinat: ingeniū singulorū periculis pensitat: usq; ad extremam mortē uoluntatē hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaq; ut aurū ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quā pulchrum spectaculum deo, cum Christianus cum dolore cōgreditur: cum aduersum minas & supplicia & tormenta cōponitur: cum strepitū mortis et horrorem carnificis irridens inculcat: cū libertatem suā aduersus reges & principes erigit: soli deo, cuius est, cedit: cum triūphator & uictor, ipsi qui aduersum se sentētiam dixit, insultat. Vicit enim, qui qd' cōtendit, obtinuit. Quis nō miles sub oculis impatoris audacius periculū puocet? nemo enim præmiū percipit ante experimentū: & imperator tamen qd' nō habet nō dat: non potest ppagare uitam: potest honestare militiā. At enim dei miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur. Sic Christianus miser uideri potest: nō potest inueniri. Vos ipsi calamitosos uiros fertis ad cœlū, Mutiū Sceuolam, qui cum errasset in regē, perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et quot ex nostris non dexterā solum, sed totum corpus uri, cremari sine ullis eiulatibus pertulerūt, cum dimitti præsertim haberēt in sua potestate? Viros cū Mutio, uel cū Aquilio aut Regulo cōparo. Pueri & mulierculæ nostræ cruces et tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudūt. Nec intelligitis ó miseri neminē

esse

esse q aut sine ratione uelit pœnã subire: aut tormẽta sine deo poßit sustinere. Nisi forte uos decipit, q, deũ nesciẽtes diuitijs affluãt, honorib. floreãt, polleant potestatib. Misc ri in hoc altius tollũtur, ut decidãt altius. Hi enim ut uicti mæ ad suppliciũ saginãtur: ut hostiæ ad pœnã coronãtur. In hoc adeo quidã imperijs ac dominationib. erigũtur, ut ingenium eorum perditæ mentis licentiæ potestatis libere nũdinẽtur. Absq; enim notitia dei, quæ potest esse solida fe licitas, cũ sit somnio similis. Anteq̃ tenetur, elabitur. Rex es, tam times, q̃ timeris: & quã libet sis multo comitatu sti patus, ad periculũ tamẽ solus es. Diues es, sed fortunæ ma le creditur, & magno uiatico breue uitæ iter non instrui- tur, sed oneratur. Fascibus et purpuris gloriaris: uanus er ror hominis, et inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente sordescere. Nobilitate generosus es: parentes tuos laudas: omnes tamen pari sorte nascimur: sola uirtute di- stinguimur. Nos igitur q morib. et pudore cẽsemur, meri to malis uoluptatibus, et põpis uestris et spectaculis absti nemus: quorũ & de sacris originẽ nouimus, et noxia blã- dimẽta damnamus. Nã in ludis curulib. qs nõ horreat po puli in se rixãtis insaniã? in gladiatorijs homicidij disci- plinã: in scænicis etiã nõ minor furor, turpitudo prolixi- or. Nũc enim mimus uel exponit adulteria, uel monstrat. Nũc eneruis histrio amorẽ dum fingit, infligit. Idem deos uestros induẽdo stupra, suspiria, odia, dedecorat. Idẽ simu latis dolorib lachrymas uestras uanis gestibus & nutibus ꝓuocat. Sic homicidiũ in uero flagitatis: in mendacio fle- tis. Quod uero sacrificiorũ reliquias, & pocula delibata contemnimus: nõ confeßio timoris est, sed ueræ libertatis

assertio

assertio. Nã & si omne qđ nascitur, ut inuiolabile dei manus nullo opere corrũpitur, abstinemus tamẽ ne quis existimet aut dæmonijs quibus libatũ est cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autẽ ille qui dubitat uernis indulgere nos floribus, cũ capiamus & rosam ueris & liliũ, & quicqd aliud in floribus blãdi coloris & odoris est? his enim & sparsis utimur mollib. ac solutis, & sertis colla cõplectimur. Sanè q, caput nõ coronamus, ignoscite. Aurã boni floris narib. ducere, nõ occipitio capillisue solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego uos in hoc magis miror, quemadmodũ tribuatis exanimi, aut sentienti facem, aut nõ sentienti coronã, cũ & beatus nõ egeat, et miser nõ gaudeat florib. At enim nos exeqas adoramus. Eadem trãqllitate qua uiuimus, nec adnectimus arescentẽ coronã, sed à deo æternis florib. uiuidã sustinemus: q & modesti dei nostri liberalitate, securi spe futuræ felicitatis, fide præsentis eius maiestatis animamur. Sic & beati resurgimus, et futuri cõtemplatione iã uiuimus. Proinde Socrates scurra Atticus uiderit nihil se scire cõfessus, testimonio licet fallacißimi dæmonis gloriosus: Arcesilas quoq;, & Carneades, & Pyrrho, & omnis academicorũ multitudo deliberet: Simonides etiã in perpetuũ cõperendinet, philosophorũ supercilia cõtemnimus, quos corruptores, & adulteros nouimus, & tyrãnos, et semper aduersus sua uitia facundos. Nos nõ habitu sapientiã, sed mente præferimus: nõ eloquimur magna, sed uiuimus. Gloriamur nos cõsecutos, quod illi summa intẽtione quæsiuerũt, nec inuenire potuerũt. Quid ingrati sumus? quid nobis inuidemus, si ueritas diuinitatis nostri tẽporis ætate maturuit? Fruamur

mur bono nostro, & recti sententiã tẽperemus, cohibeatur supstitio, impietas expietur, uera religio reseruetur. Cũ Octauius perorasset, aliquãdiu nos ad silentiũ stupefacti, intẽti uultus tenebamus: & quod ad me est, magnitudine admiratiõis euanui, q̃ ea, quæ facilius est sentire, q̃ dicere, & argumẽtis, & exẽplis, & lectionũ auctoritatibus, adornasset: & q̃ maleuolos iisdem illis quibus armantur, philosophorũ telis retudisset: ostendisset etiã ueritatẽ non tantũmodo facilem, sed & fauorabilẽ. Dum isthæc igitur apud me tacitus reuoluo, Cæcilius sic erupit. Ego Octauio meo plurimũ, quantũ ad tranquillitatẽ, qua uiuimus: sed et mihi gratulor. nec expecto sententiã: uicimus, et ita, ut improbus, usurpo uictoriam: nam ut ille mei uictor est, ita ego triũphator erroris. Itaq; quod pertineat ad summam quæstionis, & de prouidẽtia fateor, & deo cedo, & de sectæ iam nostræ synceritate cõsentio. Etiã nunc tamẽ aliqua cõsubsidunt nõ obstrepentia ueritati, sed perfectæ institutioni necessaria, de quibus crastino (q̃ iam sol occasui decliuis est) ut de toto cõgruentius, prõptius requiremus. At ego (inquã) prolixius omniũ nostrũ uice gaudeo: q̃ etiam Octauius mihi uicerit, cũ maxima iudicãdi mihi inuidia detracta sit. Nec tamen possum meritũ eius uerborum laudibus repensare: testimoniũ & hominis & unius infirmũ est. Habet dei munus eximiũ, à quo & inspiratus orauit, & obtinuit adiutus. Post hæc læti, hilaresq; discessimus: Cæcilius q̃ crediderit, Octauius gaudere q̃ uicerit: ego & quòd hic crediderit, & hic uicerit.

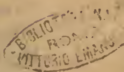
Arnobij Disputationum aduersus Gentes
Libri octaui, & ultimi Finis.

AVTORES QVOS ARNOBIVS TESTES CITAT in hoc Contra Gentes opere.

Aelius
Agesarchus
Alexander Magnus
Antiochus historicus
Antisthenes
Antonius Iulianus
Aristo Chius
Apollodorus
Aristoteles
Arrianus
Cæsius
Cassius
Cincius
Chrysippus
Cleanthes
Cicero
Cornelius Nepos
Cornificius
Crates
Ctesias Gnidius
Democritus
Demosthenes
Diagoras Melius
Diodorus
Diogenes Babylonius
Ennius
Ephorus
Epicharmus
Epicurus
Euhemerus
Euripides
Fabius
Flaccus
Fronto
Granius
Heraclides
Heraclitus
Hermippus
Hesiodus
Hippo Melius
Homerus
Hosthanes Magus

y *Iosephus*

Iosephus
Leander
Leo Pellæus
Lucilius
Lucretius
Manilius
Mnaseas
Myrtilus
Nicagoras Cyprius
Nigidius
Orpheus
Panyasis
Patrocles
Perseus
Philostephanus
Pindarus
Piso
Plato
Plutarchus
Polemo
Posidippus
Ptolemæus Philopator
Sammonicus
Sex. Clodius
Sophocles
Sosibius
Speusippus
Straton
Thallus
Theodorus Cyrenæus
Theophrastus
Timotheus theologus
Trebatius
Valerianus
Valerius Antias
Varro
Vergilius
Xenophanes
Xenophon
Zeno Myndius
Zeno Cittiensis

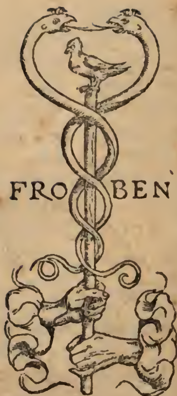
INDEX RERUM NOTATU dignioriorum quæ in hoc opere continentur.

Deum

Hercu-

Ratio

BASILEAE APVD HIER. FROBENIVM ET NIC. EPISCOPIVM M D XLVI

FRO BEN